

MÁSODKÉZBŐL

MAGYAR IFJÚSÁG **2012**

MÁSODKÉZBŐL

MAGYAR IFJÚSÁG **2012**

Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012

Szerzők: Balcsók István Ph.D., Becsei Lilla, Birinyi Márk, Bogáromi Eszter, Czibere Ibolya Ph.D., Csizmadia Zoltán Ph.D., Fazekas Anna, Fekete Mariann, Félix Anikó, Gregor Anikó, Kovács Klára, Máder Miklós Péter Ph.D., Nagy Ádám Ph.D., Prazsák Gergő, Ph.D., Perényi Szilvia Ph.D., Szabó Diána, Szalai Tamás Dömötör, Szarvák Tibor Ph.D., Székely Levente, Tóth Péter Ph.D.

Szerkesztette: Nagy Ádám - Székely Levente

Lektorálta: Murányi István

Olvasószerkesztő: Antal Ágnes

Támogatók:

Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztály

A projekt a Magyar Nemzeti Vidék Hálózat Elnökségének értékelése és javaslata alapján, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában megvalósuló intézkedések Irányító Hatóságának jóváhagyásával készült.

ISBN 978-963-89861-2-2
ISZT Alapítvány-Kutatópont

©2014 – Minden jog fenntartva!

Tartalomjegyzék

BEKÖSZÖNTŐ	7
SZÉKELY LEVENTE: AZ ÚJ CSENDES GENERÁCIÓ.....	9
NAGY ÁDÁM: IFJÚSÁGI RÉTEGEK 2012.....	29
CZIBERE IBOLYA: TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK A 18-29 ÉVES IFJÚSÁGI KOROSZTÁLY KÖRÉBEN: MUNKAERŐPIAC – JÖVŐTERVEZÉS – ÉRVÉNYESÜLÉS.	45
BALCSÓK ISTVÁN – BECSEI LILLA – SZARVÁK TIBOR: TELEPÜLÉSI KÖRNYEZET SZEREPE A FIATALOK ÉLETÉBEN	73
CSIZMADIA ZOLTÁN – TÓTH PÉTER: EGYÉNI ÉLETHELYZETEK KONFLIKTUSOSSÁGA ÉS ÉLETMINŐSÉG A FIATALOK KÖRÉBEN	91
SZALAI TAMÁS DÖMÖTÖR: A TESTTÖMEGINDEX (BMI) ÖSSZEFÜGGÉSEI A PÁRKAPCSOLATTAL, SZEXUALITÁSSAL, BARÁTI KAPCSOLATTAL ÉS SZERHASZNÁLATTAL A MAGYAR IFJÚSÁG KÖRÉBEN	113
BIRINYI MÁRK – SZABÓ DIÁNA: A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK ISKOLÁZTATÁSI ESÉLYEI.....	149
BOGÁROMI ESZTER – MÁDER MIKLÓS PÉTER: ÚTON AZ ÖNFOGLALKOZTATÁS FELÉ.....	175
FEKETE MARIANNA – PRAZSÁK GERGŐ: KULTURÁLIS KASZTRENDYSZER: AUTONÓMIA ÉS KÖZÖSSÉGISÉG SZEREPE A FIATALOK KULTURÁLIS AKTIVITÁSÁBAN	195
FAZEKAS ANNA: STÁTUSZÉSZLELÉS ÉS SZABADIDŐ	219

KOVÁCS KLÁRA – PERÉNYI SZILVIA: A SPORTOLÁS ÉS EGÉSZSÉG. KAPCSOLATOK A FIATALOK FIZIKAI, MENTÁLIS, ÉS SZOCIÁLIS JÓLLÉTÉNEK SZUBJEKTÍV SZINTJÉVEL	245
FÉLIX ANIKÓ – GREGOR ANIKÓ: KELL EGY CSAPAT? – A JOBBIK ÉS FIATAL TÁMOGATÓINAK VIZSGÁLATA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TÁRSADALMI NEMEKRE.	263
ÖSSZEFOGLALÓK	291
SZERZŐINK	296

Beköszöntő

A Magyar Ifjúság 2012 második – Másodkézből című – tanulmánykötetét tartja kezében az Olvasó.

A Magyar Ifjúság 2012 a negyedik magyarországi nagymintás (8000 fős) ifjúságkutatás, amely a 15-29 éves korosztály élethelyzetét igyekezett felmérni. A kutatás legfontosabb eredményeiből készült gyorsjelentés 2012 végén került bemutatásra, 2013 őszén 12 tematikus írással megjelent tanulmánykötettel a mélyebb, értelmező elemzés is hozzáférhetővé vált. Ez a kötet alapvetően az adatok alapján látható főbb jellegzetességeket, folyamatokat volt hivatott elemezni.

A Másodkézből kötetben – amolyan kutatói jutalomjátékként – olyan elemzéseknek engedtünk teret, amelyek egyes kutatói gondolat kísérleteket járnak körül, hipotéziseket igazolnak vagy cáfolnak.

Így kapott helyet a kötetben a mára elterjedtté vált „új csendes generáció” hipotézisének vizsgálata. Az ifjúsági rétegekről írt cikk igyekszik az első nagymintás ifjúságkutatás alapján képzett, egy évtizede született ifjúsági csoportok elemzésére reflektálni.

A települési és regionális egyenlőtlenségeket bemutató tanulmányok a fiatalok helyzetének települési, lakóhelyi dimenziók szerinti jellemzőit foglalják össze, elsősorban a munkaerő-piaci esélyeket meghatározó tényezőkön és lehetőségeken keresztül.

Több elemzés is foglalkozik az elégedettség és életminőség dimenzióival. A fiziológia és a lélektan által is vizsgált területre irányítja a figyelmet a testtömegindex és a párkapcsolat, szexualitás minőségének összefüggéseit összefüggéseit elemző írás. Egy másik tanulmányban az életminőség elemeinek és az egyéni élethelyzetekben előforduló társadalmi problémák, konfliktusok közti kapcsolatról olvashatunk.

A marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok iskoláztatási esélyeiről szóló írásban többek között olyan befolyásoló tényezők szerepének tisztázására kerül sor, mint a településszerkezet, vagy a regionális különbségek. A következő írás a fiatalok munkaerő-piaci sikerességének esélyeit vizsgálja a változó világ gazdasági rendszerében.

Három, az ifjúsági szabadidő valamely szegmensét mélyebben vizsgáló elemzés található a kötetben, így képet kaphatunk a különböző rekreációs tevékenységek és a kulturális fogyasztás különböző státuszokra vonatkozó összefüggéseiről. A

fiatalok kulturális aktivitásában az autonómia és közösségiség szerepét vizsgáló munka a kulturális kasztosodás veszélyére figyelmeztet. Ugyancsak tanulmány vizsgálja a fiatalok sportolással kapcsolatos fizikai, mentális és szociális jóllétét. A kötetet záró tanulmány a radikális jobboldal fiatal támogatóinak életfelfogását vizsgálja, elsősorban a társadalmi nemek közötti különbségekre koncentrálna. Köszönetet kell mondanunk a Nemzeti Agrárszak-tanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézetnek, illetve a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatnak, amely a Darányi Ignác terv keretében támogatta a kötet kiadását.

Nagy Ádám

*a Másodkézből projekt ötletgazdája,
az Ifjúságsszakmai
Társaság elnöke*

Székely Levente

*a Kutatópont kutatási igazgatója,
a Magyar Ifjúság2012
kutatásvezetője*

Az új csendes generáció

SZÉKELY LEVENTE

I. Generációk, generációs karakterek¹

„Fiatalok: tiétek a jövő! Annak idején úgy volt, hogy a miénk lesz.” – fogalmazta meg egykor Sándor György humorista a nemzedékváltás folyamatának keserűdes tanulságát.

A köznapi beszélgetéseinkben és a tudományos gondolkodásban egyaránt, elsősorban a fiatalok és jövő vonatkozásában foglalkoztak korábban és foglalkozunk ma is generációkkal. Milyen és mitől olyan, amilyen a felnövekvő generáció és hogyan fogja (át)alakítani a világot? – gyakori kérdések ezek, amelyekre nehéz nem leegyszerűsítően válaszolni, hiszen a köznapi tapasztalatainkból is az derül ki, hogy a fiatalok sokfélék.

Kétségtelen, hogy nem minden nemzedék tagjai alkotnak egyformán karakteresnek mutató generációt, ráadásul a születési kohorszokat tekintve sem igazán beszélhetünk szabályszerűségről, hacsak a Kondratyev-ciklus analógiájára nem úgy gondolkodunk, hogy a felgyorsult világban lerövidül a nemzedékváltás ideje is. Ahogy a térben és időben azonos helyen lévő egyének nem feltétlenül alkotnak közösséget, úgy a karakteres generáció létrejöttéhez is szükség van még valamire az azonos születési éveken kívül. Ez a valami olyan esemény, vagy folyamat, amely azonos (közös) élményként, vagy az életet meghatározó körülményként a nemzedéket elkülöníti más nemzedékektől. Mannheim (1969) is hasonlóan értelmezi a generációs problematikát rámutatva arra, hogy a generációk közötti különbségek nem életkori jellegűek, hanem a megélt szocializációs tapasztalat különbözőségeiből erednek. Máshonnan közelítve, amennyiben a szocializációs hatások képesek tartósságot felmutatni és hatókörük kiterjed a társadalmi normák elsajátításának legfontosabb életszakaszára – amely a gyermek- és fiatalkor – meghatározhatják egy-egy generáció karakterét is.

Nagy és Trencsényi (2012) a szocializációs közegekről szóló munkájukban Giddens elméletéből kiindulva érvelnek amellett, hogy a hagyományos kételemű (család

1 A fejezetben több alkalommal is támaszkodtunk a szerző PhD dolgozatára (Székely, L. (2013): Média multitasking. Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól. Budapesti Corvinus Egyetem.).

és iskola), illetve háromelemű (család-iskola és munka világa) szocializációs közeg modellek² kiegészítésre szorulnak. A szocializációs közegek, vagy ágensek Giddens szerinti felosztásában is megjelennek a két és háromelemű modelleknél hiányzó tömegkommunikációs eszközök. Megítélésük szerint beszélhetünk olyan harmadlagos szocializációs közegről, amely alapvetően a családon és iskolán kívüli szabadidő különböző tereit hordozza magában, illetve egyes jellemzőiben negyedleges közegről is, amely az információs társadalom virtuális tereit tartalmazza.

A szocializációs közegek közösségi szintű értelmezésében fontos kritérium a hatókör, az eltöltött idő és intenzitás, illetve a saját szabályrendszer léte, amelyek együttállása szükséges ahhoz, hogy egy-egy szocializációs közeg önállóan értelmezhesünk³. Nagy és Trencsényi (2012) ezen ismérvek mentén mutatják be és igazolják a harmadlagos és a negyedleges amolyan félközeg működését.

A harmadlagos közegként értelmezett szabadidő hatóköre napjaink társadalmában általánosnak mondható, noha az információs társadalmi átmenet sok esetben elmosza az éles határvonalakat az erőforrás-bővítő tevékenységek (tanulás, munka) és a szabadidős (köztük a rekreációs) tevékenységek között. Az idő és intenzitás tekintetében elmondható, hogy elsősorban a számunkra legérdekesebb ifjúsági korcsoportban a legintenzívebb a családon és iskolán túli kortárs csoport szerepe, valamint az eltöltött idő az életkor előrehaladtával folyamatosan növekszik. Nagy és Trencsényi (2012) kilenc, a család és az iskola jellemzőitől különböző ismérvvvel támasztják alá a harmadlagos szocializációs közeg önállóságát. Míg a család fő viszonybeli jellemzője szerint adottság az iskolakötelezettség, addig a szabadidős tevékenységek önkéntes alapon szerveződnek, szervezőlülük az önálló rendelkezés, amely változtathatóságot, a kapcsolatok szabad kötését és bontását hordozzák magukban és kölcsönösséget⁴ feltételez. A szabadidős közegben a hatalom nem előre meghatározott, a szabályelfogadás önkéntes alapon történik. A közeg megjelenése nagyjából egy időben történik, az intézményesítettség

2 Léteznek többelemű modellek is, pl. Trencsényi (2006) négyelemű modellel dolgozik, ahol a nevelés „tudatos” szervezeti aktorait veszi figyelembe (természet adta közösségek, állami intézmények, piaci szolgáltatók és civil kezdeményezések) nem tagadja azonban a „spontán” szocializációs közegek létét. Különböző felosztásokban kettőtől-hétig nevezhetünk meg szocializációs közegeket, azonban ezek kritériumai – mitől szocializációs közeg a szocializációs közeg – tisztázatlanok.

3 A minőségében is új szocializációs felületet színtérnek, (makro)terepnek, közegnek; a csak tartalmában új felületet szocializációs elemnek, csoportnak nevezhetjük. Egy egyszerű példán keresztül bemutatva: a család szocializációs közegként értelmezhető a származási család és a nemző család szocializációs elemnek tekinthető (Nagy-Trencsényi, 2012).

4 A kölcsönösség a családon és iskolán túli közegekben túlnyomóan jellemző, a legtöbb esetben szimmetriát és tranzitivitást mutat.

inkább nem jellemző rá. A szabadidős közeg érvényesülését erősen meghatározza a család és az iskola, amely rendelkezik az időbeosztás felett.

A negyedleges szocializációs közegként értelmezett új médiatér, amely a tömegkommunikáció és az internet világát foglalja össze, hasonlóan általánosan jelen van napjaink társadalmában⁵. A fentiekben már bemutatott kritériumrendszer első elemét, a hatókört igazoltnak találjuk: a tömegmédia a társadalom majd minden tagját eléri. Az infokommunikációs eszközök, a virtuális színterek is egyre fontosabb szereplői az életünknek és ennek megfelelően egyre több időt töltünk ezekben a terekben. Az eszközök egyre intenzívebb használata jellemző. A negyedleges közeg kettéválasztásával „tömegkommunikáció” és „modern kommunikáció” szabályszerűségeit megkülönböztethetjük a versengő, illetve hálózatszerű szervezőelv, továbbá az egyirányú és többirányú kölcsönösségi viszony alapján. További különbség az intézményesülés és a hatalom definiálhatósága a tömegkommunikációs térben. Mindezek alapján Nagy és Trencsényi (2012) a tömegkommunikációs tereket inkább önálló, míg a modern kommunikációs tereket inkább nem önálló, amolyan „fél szocializációs közegként” értelmezik.

5 Akár a szabadidő által kitöltött harmadlagos közeg esetében, itt is találhatunk földrajzi és időbeli korlátokat. Világos, hogy a tömegkommunikációs forradalmat megelőzően nem lehet beszélni ilyen közeg jelenlétéről, ahogy egyes zárt, vagy kevésbé fejlett társadalmakra sem érvényesek ezek a megállapítások.

1. táblázat: Hasonlóságok és különbségek a szocializációs közegekben
(Forrás: Nagy-Trencsényi, 2012)

Jellegzetes-ség	Család	Iskola	Családon és iskolán túli (szabadidős) tevékenységek	Tömeg-kommunikáció	Modern kom-munikáció
Fő viszony-beli jellemző	adottság	kötelezettség	önkéntesség (önkéntesen lehet a terület egyes elemeit használni)	önkéntesség (önkéntesen lehet a terület egyes elemeit használni)	önkéntesség (önkéntesen lehet a terület egyes elemeit használni)
Szervezőelv	feltétel-nélküliség	feltételhez kötöttség	szabad választ-hatóság (önálló, szabad rendelkezés az idővel)	versengő egy-központúság, szabad választ-hatóság	hálózatsze-rűség, sza-bad választ-hatóság
Változása	nem változ-tatható sem személyében, sem intézmé-nyében	időben változik	a kapcsolatok szabadon oldha-tók és köthetők	bármikor	bármikor
Kölcsönös-ségi viszony	nincs kölcsö-nösség	nincs kölcsö-nösség	megvan a kölcsö-nösség	egyirányú, a kölcsönösség (kevés kivétellel) nem jellemző	kétirányú jellemző a kölcsönösség
Hatalom léte	létezik a kö-zegben előre meghatározott hatalom, mint természetes hierarchia (szülők), aszimmetrikus hatalom	létezik a kö-zegben előre meghatározott hatalom, mint mesterséges hierarchia (tanárok), aszimmetrikus hatalom	nem létezik a közegben előre meghatározott hatalom, nincs előre definiált hierarchia, szimmetrikus hatalom	létezik előre meghatározott hatalom, mint mesterséges hierarchia (mé-diamunkások), aszimmetrikus hatalom	nincs, leg-feljebb piac-szerű hatalmi viszony, a belépés alacsonykü-szöbű, féla-szimmetrikus hatalom
Szabályelfo-gadás	a fegyelem-vállalás-sza-bályelfogadás nem önkéntes	a fegyelemvál-lalás-szabályel-fogadás nem önkéntes	a fegyelemvállá-lás, szabályelfo-gadás önkéntes	önkéntes	önkéntes
Megjelenés	a születéstől létező közeg	iskolás(óvodás) kortól létező közeg	elemei iránt felébredő igény nagyjából egy időben jelenik meg	koragyerekkor-tól (2-6 év között)	koragyerek-kortól (3-8 év között)
Intézménye-sítettség	inkább intéz-ményes	intézményes	inkább nem intézményes	intézményes	nem intézmé-nyes
Kapcsolat-rendszer	erősen deter-minált a más szocializációs közegekkel alakuló kap-csolatrendszer	erős hatás más szocializációs közegekre	függő viszony a többi közegtől	erős hatás más szocializációs közegekre	erős hatás más szociali-zációs köze-gekre

A szocializációs közegek természete alapvetően különbözhet egymástól, míg az elsődleges családi közeg a maga természetességével az ősidőktől fogva jelen van és

a társadalom alapeleme, addig a másodlagos - az iskola - feltételez egy fejlettségi és intézményesültségi fokot (közoktatás), amely jellemzően egybeesik a nemzetállamok kialakulásával. Szervezett oktatás ugyan létezett már az ókori Egyiptomban is, ugyanakkor a társadalom nagy részét átfogó, általános, formális oktatási tevékenység a modern nemzetállamok sajátja⁶. Az iskolai szocializációs közeget szinte felváltja a fenti táblázatban nem szereplő, de a nagyon hasonló jellemzőkkel bíró munka világa, amely döntően az ifjúsági életszakasz végén válik meghatározóvá.

A harmadlagos és negyedleges szocializációs közegek kikristályosodása⁷ nyilvánvalóan egybeesik az információs társadalom megszületésével, kiépülése a '60-as évek óta folyamatos. Az ipari társadalom racionalitásának (mellék)terméke a gyermek és ifjúkori szabadidő, amelynek csak egy része intézményesült. A nem intézményesített szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektronikus média, kezdetben a rádió, majd a televízió és ma már az internet tölti ki a szabadidő nagy részét. A szabadidő elektronikus gyarmatosításáról a Magyar Ifjúság 2012 adatai mellett (Nagy, 2013) tanúskodnak az időmérleg-vizsgálatok is (Nyeste, 2003). A szabadidő nem intézményesült és intézményesült terei mellett olyan közegekben és tevékenységek mellett is helyet szorítanak számára, amelyeket korábban a család, az iskola, vagy éppen a munka uralt. A családi vacsora alatt frissített Facebook-állapot, a tanóra alatti internetes csevegés mindennapos tevékenység, amely nem ritkán a szocializációs közegek konfliktusával⁸ jár együtt.

Az említett főbb szocializációs közegek mellet jelen voltak/vannak olyan terek, amelyekben szocializáció zajlik, ilyen a már említett munka világa, vagy a már

6 A kötelező iskolai népoktatás követelményét először Luther fogalmazza meg az 1500-as években, de hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy általános gyakorlat lehessen. Magyarországra vonatkoztatva az első lépést a Ratio Educationis (1777) jelentette, amely kísérletet tett az állami oktatási rendszer kialakítására. Egy 1845-ös kormányrendelet már pénzbírság kiszabását is elrendelte a gyermekét nem iskoláztató szülőre. Habár a törvényi háttér és az infrastruktúra rendelkezésre állt, a gyakorlatban az iskola korántsem volt általános. Fényes Elek 1857-es statisztikája szerint Magyarországon az iskolaképes gyerekeknek mindössze 61 százaléka volt az oktatási rendszerben (ugyanakkor Csehországban 93, Alsó- és Felső-Ausztriában 96-97 százalék) (Szebenyi, 2001).

7 Habár a hagyományos és az új média meglehetősen sok tekintetben különbözik egymástól, a konvergencia folyamatainak köszönhetően az integráció irányába mutat, az eszközök a tartalmak konvergenciájának eredményeképpen akár egy közegként is értelmezhetjük mindazt, ami a hagyományos és az új médiatérben megjelenik.

8 A szocializációs közegek konfliktusa nem a harmadlagos-negyedleges közeg belépésével jelent meg. Az általános és kötelező közoktatás bevezetését is konfliktusok kísérték, ráadásul az iskola nem pusztán az ott töltött időt osztotta be, hanem a házi feladat révén a családi közeget is ugyanúgy gyarmatosította, ahogy napjainkban az infokommunikációs eszközök keresik helyüket a különböző terekben, így az osztálytermekben is. Az iskolában megjelenő mobiltelefonok, multimédiás eszközök és az ezekhez kötődő multitaskingról szóló legfrissebb vizsgálat szerint minden második diák szöveges üzeneteket ír/fogad, minden negyedik közösségi oldalakat használ a tanóra alatt (Burak, 2012).

eltűnt sorkatonaság is, mindezek karaktert – önazonosságot, vagy éppen külső azonosítást – társíthatnak egy-egy nemzedékhez.

Napjaink generációi

A generációs felosztás sokféle lehet, főleg ami a generációs határokat illeti⁹. A ma még élőkre vonatkoztatva nagyjából a következő generációkról beszélhetünk, megjegyezve azt, hogy leginkább az Egyesült Államokra és Nyugat-Európára érvényes generációs felosztások Magyarországon nem minden esetben igazak:

- **Csendes generáció:** A II. világháború előtt születettek generációja¹⁰, más néven veteránok. Gyermek és fiatalkori szocializációjukat a II. világháború és a gazdasági krízis határozta meg. A csendes generáció közös jellemzője az óvatosság, konform, biztonságra törekvő magatartás, amely a status quo fenntartását segíti. A csendeseket a kemény munka és társadalmi intézményekbe vetett bizalom jellemezte. Többségük korán megházasodott, a családi értékek preferálása is igen fontos helyet kapott az életükben (Strauss-Howe, 1991).
- **Baby boom nemzedéke:** Az ún. baby boom II. világháború után következett be, a generáció határai 1946 és 1964 a U.S. Census Bureau alapján. A baby boom nemzedéke nem csak létszámában, de évfolyamait tekintve is nagy generációnak számít, amelynek nemzedéki mivoltát a születési évek mellett kulturális tartalma¹¹ is meghatározza. Az idealista jegyeket hordozó baby boom nemzedéke a magabiztos amerikai szuperhatalom kiteljesedésében éli gyermek- és fiatalkorát. Ez az a nemzedék, amely többnyire már gyermekkorában találkozik az elektronikus médiával, esetükben főleg a televízió óriási hatásáról beszélhetünk.
 - Magyarországon az 1950-1956 közötti Ratkó-korszak feleltethető meg a nyugati baby boomnak. Ez a generáció szocializációs közegeit tekintve meglehetősen különbözik a nyugati megfelelőitől. Gyermekkorát és ifjúságát meghatározzák a szocialista ideológia által uralt iskolai és szabadidős terek. A nyugati baby boom generáció határait figyelembe véve, megállapítható, hogy a magyarországi 1946-1964-es kohorsz sokkal ke-

9 Pontos határokat nem is érdemes megfogalmazni, hiszen elég nehéz amellett érvelni, hogy miért tartozik valaki, aki történetesen X év december 31-én született más generációhoz, mint az, aki X+1 év január 1-én született. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a határokat illetően leginkább 3-4 évfolyamnyi átmeneti korosztályban kell gondolkodni.

10 Strauss és Howe (1991) szerint az 1925–1942 között születettek, Tari (2010) szerint a húszas, harmincas években születettek tartoznak ide.

11 Ennek a generációnak a tagjaiból kerültek ki a hippik, az 1960-as és 1970-es évek lázadó szubkultúrája, de a 1980-as évekbeli yuppie-k is.

vésbé tekinthető televíziós nemzedéknek. Magyarországon 1957-ben indult meg, heti három adásnappal a rendszeres televíziós adás, amely 10 évvel később is csupán egymillió előfizetővel bírt.

- **X generáció:** A baby boom nemzedékét követő X generáció születési évszám-beli határai nehezebb meghatározni, mint az előző generációk esetében te-hettük. X generációról az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek végéig¹², az 1980-as évek elejéig születettekkel kapcsolatban beszélhetünk, akik gyer-mekkorukat a lelkiismereti forradalom idején élik. Az X generáció tagjai tech-nikailag már az információs társadalomba születtek¹³ ami azt jelenti, hogy jó részük a különböző infokommunikációs eszközökkel már aktív korukat meg-előzően, gyermekként, fiatakként ismerkedhetett meg.
 - Magyarországon az X generáció derékhadát a Ratkó-korszak unokái ad-ják, akik még voltak úttörők, tehát a szocializmusban szocializálódtak, a rendszerváltást tinédzserként, vagy fiatal felnőttként élték meg. A nyu-gati X generációtól való megkésettség jól érzékelhető: a magyar X gene-ráció tagjait, ha a televízió hatását tekintjük leginkább a nyugati baby boom nemzedékéhez hasonlíthatjuk.
- **Y generáció:** Más neveken Millennium nemzedék (*Millennials*, *Generation We*, *Global Generation*, *the Millennial Generation*, *Generation Next*, *the Net Generation* *the Echo Boomers*). Az Y generáció tagjai jellemzően a Baby boom és az X generáció gyermekei, akik valahol a '70-es évek vége és a 2000-es évek eleje között születtek¹⁴. Az Y generáció az információs társadalom ge-nerációja, akik az infokommunikációs technológiákat már gyermekkorukban elkezdik használni, ők a digitális bennszülöttek, akik számára az infokommu-nikációs technológia természetes dolog.
 - A magyarországi Y generáció gyakorlatilag behozta azokat a lemaradáso-kat, amelyek korábban jellemzőek voltak. Az Y generáció már nagyrészt a rendszerváltás után éli gyermekkorát, a számítógéppel és az internet-tel, ha otthon nem is, az iskolában már mindenképpen találkozik.
- **Z generáció:** Másképpen (inter)net generáció, vagy éppen maga a multitas-king generáció, amelynek határai szintén bizonytalanok. A kezdetek beleér-nek az Y generáció életkori határaiba, hiszen már a '90-es években születet-

12 Coupland (1991) éppen 1965 és 1979 között értelmezi az X generációt (Carrier et al., 2009).

13 Z. Karvalics (2007) az információs társadalom megszületését 1961-re teszi.

14 Tapscott 1997-ben megjelent munkájában a net generációt az 1980-tól születettek-re használja.

tektől kezdődően beszélhetünk Z generációról egészen napjainkig¹⁵. Ez az a generáció, amely nem ismerte a mobiltelefonok és internet nélküli világot, szocializációs közegeiben egytől-egyig végbement az információs társadalom paradigmaváltása¹⁶ új eszközöket, szokásokat, kultúrát teremtve.

- Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom értékrendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére, a gazdasági helyzetüktől fogva a kultúra- és médiafogyasztásukig. Habár a magyar piacgazdaság fejlettségében elmarad a nyugati országokétól, így a magyar fiatalok pénztárcája is soványabb európai társaikénál, ugyanakkor a kínálati oldalon több a hasonlóság, mint a különbözőség: ugyanazok a világmárkák; nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények; hasonló trendek; gyökeresen eltérő lehetőségek jellemzőek (Székely, 2008). Somlai (2011) ezt úgy fogalmazza meg, hogy az ifjúsági kultúrát a média közvetítésével globális sztenderdek alakítják. Az egész társadalmi csoportot (az ifjúsági generációkat) érintő különbség az információs társadalomhoz fűződő viszony. Már az Y generációra is érvényes, de a Z generáció tagjai között teljesedik ki a digitális szocializáció, az infokommunikációs eszközök valóban az életük természetes részét képezik.
- **Alfa generáció:** Egyesek szerint beszélhetünk az előzőekhez képest még kevésbé meghatározható Alfa generációról, vagy Google generációról. Tagjai már a második évezredben¹⁷ születtek és egy olyan korban fognak felnőni, amelyet nem ismerhetünk, csak találgathatunk.
 - Nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a generációk meghatározása meglehetősen önkényes és a fentiekől eltérő más megoldásokkal is találkozhatunk, főleg ha nem az eljövendő generációkat előre meghatározó modellből indulunk ki. Ilyen prediktív igénnyel lép fel a Strauss és Howe (1991) által alkotott modell is, amely minden kétséget kizáróan a generációkról való gondolkodás fontos alaptétele. Modelljük szerint a generációváltás ciklikusan megy végbe nagyjából 20 évenként és ezen ciklusok szerint egymást váltogatva beszélhetünk alapvetően domináns és visszahúzódó nemzedékekről. A ciklikusság alapja a társadalom, vagy a hangulat változásainak megfelelően a csúcsidezőszakok, ébredések, fel-

15 A Grail Research 1995 és 2010 között születetteket értelmezi Z generációként.

16 Gondoljunk akár a háztartások, akár az oktatási intézmények infokommunikációs forradalmára.

17 A Grail Research 2010-től születettektől beszél alfákról.

bomlások és krízisek (*High, Awakening, Unraveling, Crisis*) sorozata. Minden ciklus nemzedéke Strauss és Howe (1997) szerint leírható az alábbi archetípusokkal: a prófétákat (*Prophet*) az idealizmus és a morális gondolkodás, a nomádokat (*Nomad*) a pragmatikus felnőtté válás, a hőseket (*Hero*) a magabiztos racionalitás, míg a művészeket (*Artist*) az áldozatvállalás és konformitás jellemzi.

2. táblázat: Archetípusok, ciklusok és életszakaszok (Forrás: Pais, 2013)

	Próféta	Nomád	Hős	Művész
Gyermekkor	csúcsidőszak	ébredés	felbomlás	krízis
Fiatalfelnőttkor	ébredés	felbomlás	krízis	csúcsidőszak
Középkor	felbomlás	krízis	csúcsidőszak	ébredés
Időskor	krízis	csúcsidőszak	ébredés	felbomlás

A különböző generációkat alapvetően meghatározza az a társadalmi, hangulati környezet, amelyben szocializációjuk végbement. Strauss és Howe modellje szerint a nagyjából 20 éves intervallumok szerint egymást váltó nemzedékekből és az egymást követő archetípusokból következik, hogy a 2000-es évek elejétől születettek karakterükben hasonlatosak a csendes generációra, azaz egy új csendes generációként azonosíthatók¹⁸ (Strauss-Howe, 1992).

18 Howe őket szülőföld generációként (Homeland generation) nevesíti, erre utal az egyik 2009-es blogbejegyzése is: <http://blog.lifecourse.com/2009/10/the-new-silent-generation>.

II. Csendesség a különböző közegekben

Mint fentebb láthattuk a magyar helyzet nem minden esetben illeszkedik döntően az amerikai társadalomra vonatkoztatott modellbe. Az olyan események vagy folyamatok, mint a világháborúk, gazdasági válságok, illetve olyan paradigmaváltások, mint az információs társadalomba való átmenet globalitásukból fakadóan Magyarországon is éreztetik hatásukat. Ebből adódóan, ha pusztán az információs társadalom paradigma szerint értelmezzük a generációk karakterét, bátran állíthatjuk, hogy az Y generációtól kezdve a magyar ifjúságról gondolkodva ugyanazokat a megállapításokat tehetjük, mint amelyeket a nyugati fiatalokról tennénk. Ugyanakkor a magyarországi fiatalok életében a szocializmus alatti megkésetttség, majd a rendszerváltást követő sokk is érzékelhető, ami a nyugati világot nem, vagy csak kevésbé érintette. Strauss és Howe modelljéből az következik, hogy a rendszerváltozás krízise egy amolyan új csendes generáció karakterét rajzolta meg Magyarországon, amely nem esik egybe a nyugati világban várt 2000 és 2020 közötti születettek nemzedékével, hanem nagyjából egy nemzedékkel korábbra, a rendszerváltás környékén születettekre vonatkozik.

A 15-29 évesek élethelyzetét és életmódját vizsgáló Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeinek bemutatóján – Strauss és Howe munkájától függetlenül – úgy fogalmaztunk, hogy bár a kép összetett, de ha mégis átfogóan szeretnénk megragadni a mai fiatalokat „új csendes generáció” meghatározással élhetnénk. A következőkben a Magyar Ifjúság 2012 kutatás célcsoportjának, a 1982-1996 között születettek „csendességét” vizsgáljuk a különböző szocializációs közegekben, végső soron az új csendes generáció címke létjogosultságát kívánjuk tesztelni. A vizsgálandó szocializációs közegeket a Nagy-Trencsényi modellt kiegészítve a következőképpen közelítjük meg:

- elsődleges szocializációs közeg: család és családi értékek;
- másodlagos szocializációs közegek: iskola és munkahely;
- harmadlagos szocializációs közegek: szabadidős terek és tevékenységek, ezen belül média- és kultúrafogyasztás, digitális terek és tevékenységek, sport és kockázati magatartások, civil aktivitás.

A szocializációs közegekben betöltött pozíció mellett vizsgáljuk az adott közeghez kapcsolható gondolatvilágot és az elégedettség dimenzióit is. Várakozásunk szerint a 15-29 éves magyar fiatalok többségét jellemezni lehet a csendesség (konformitás, bizonytalanság, passzivitás, stb.) jelzővel, továbbá a csendesség növekedése is megállapítható az elmúlt évekre vonatkozóan.

Család és családi értékek

Napjaink ifjúságának családi helyzetével, illetve családalapításra vonatkozó terveivel kapcsolatba nem mondható, hogy azt az elkötelezettség hiánya és a bizonytalanság dominálja. Másrészt a hagyományok ugyan fontosnak tekinthetők, – a család és a gyermekvállalás fontos a fiatalok számára, és a szülők értékrendjének elfogadása is általánosan tekinthető – de mérhetővé váltak olyan, a nyugati társadalmakban megfigyelt jelenségek, mint az akaratlagos gyermektelenség és a vállalt egyedüllét.

A konkrét adatokról szólva Makay (2013) munkájából kiderül, hogy manapság fiatalok későbbi és kisebb intenzitással létesítenek együtt élő párkapcsolatot, mint a korábbi generációk. Habár korán alakítanak ki párkapcsolatot, az összeköltözéssel a többség megvárja a tanulmányai befejezését, és az élettársi kapcsolatokban élők aránya is csak a húszas éveik közepén járóknál kezd láthatóan emelkedni. Mindazonáltal a 25-29 évesek között is 40 százalék azok aránya, akik még sosem éltek párkapcsolatban. A gyermekvállalás sem tekinthető tipikusnak a 30 éven aluliak körében, a legidősebb korcsoport (25-29 évesek) körében is 70 százalék azok aránya, akiknek nem született még gyermeke.

A függetlenek és gyermektelenek egyre növekvő aránya ellenére a fiatalok többsége párkapcsolatban szeretne élni és a házasságot is fontosnak tartja, ami egyértelműen arra utal, hogy döntően nem vállalt egyedüllétről van szó. Hasonló kijelentést tehetünk, ha a gyermekvállalási terveket és magatartást figyeljük meg: a fiataloknak csupán 6 százaléka nem szeretne gyermeket vállalni (Makay, 2013). Domokos (2013) az akaratlagos gyermektelenség és a vállalt egyedüllét kapcsán arra figyelmeztet, hogy ez a két elsősorban értékválasztáshoz kapcsolódó demográfiai esemény átalakítja a posztadoleszcencia koncepcionális kereteit, és idővel a demográfiai magatartást is.

Az elkötelezettek (gyermekesek; házasságban, élettársi kapcsolatban élők) alacsony aránya mellett a Magyar Ifjúság 2012 adatai azt is megmutatják, hogy a fiatalok egy nem elhanyagolható részét bizonytalanság jellemzi a családalapítással kapcsolatos elképzeléseiket illetően. Mintegy 18 százalékuk nem tudja, hogy szeretne-e házasságot kötni, és 15 százalék nem tud arra választ adni, hogy hány gyermeket szeretne (Makay, 2013).

3. táblázat: Csendesség az elsődleges szocializációs közegben (N=8000)

Ismérvek	Csendesség mértéke
Családi állapot	42 százalék egyedülálló (partnerkapcsolata nincs); 85 százaléknak nincs gyermeke
Jövő bizonytalansága	18 százalék nem tudja, hogy szeretne-e házasságot kötni; 15 százalék nem tudja hány gyermeket szeretne
Szülői értékek elfogadása	46 százalék teljes mértékben elfogadja azt, amilyen elvek szerint szülei élnek
Otthonmaradás	41 százalék nem tervez költözést

Az ifjúsági életszakaszban megy (ment) végbe a leválás a származási családról és a saját (nemző) család megalapítása. Annak a ténynek a jelentőségét, hogy ez milyen életkorban megy végbe a társadalom újratermelési folyamatában betöltött szerepét illetően nem lehet túlhangsúlyozni. A fiatalok által ideálisnak tartott életkor a stabil élettársi kapcsolat kialakítására 20,5 év, míg a gyermekvállalás, mint a leválás utolsó lépcsőfoka, ideális esetben 28,5 éves kor körül következne be (Domokos, 2013). A leválás életkori kitolódása világjelenség, aminek magyarországi vonatkozásait a 2000-ben indult nagymintás ifjúságkutatási program is rögzítette. Ebben a folyamatban nem pusztán azok a tények fontosak, miszerint a fiatalok egyre később válnak le a származó családjukról, hanem az a gondolkodási struktúra, ahogyan a fiatalok ezt a folyamatot értékelik. Nemzetközi kutatások tapasztalatai szerint nem pusztán kényszer (gazdasági helyzet, stabil partnerkapcsolat hiánya), hanem a kényelem (szülői ház szolgáltatásai) is vezérel a leválási folyamat elnyújtását. Az autonómiára irányuló igény mérsékeltségét érhetjük tetten abban is, hogy a szüleikkel együtt élő 15-29 éves fiatalok 41 százaléka nem szeretne elköltözni a közeljövőben.

Eljátszhatunk azzal a gondolattal is, hogy ezeken túl a szülői értékrend elfogadása is erősíti ezt a folyamatot, de legalábbis nem gyengíti. A 15-29 éves fiatalok többsége (46 százalék teljes egészében, 36 százalék részben) elfogadja azt az életfelfogást, ahogyan a szülei élnek. Az is figyelemreméltó tény, hogy az ifjúság számára a legfontosabb és legmegbízhatóbb információforrás egyértelműen és fokozottan a család és a barátok, amelyet tovább erősít az is, miszerint a fiatalok többségében elégedettek a partnerkapcsolataikkal (70%), baráti kapcsolataikkal (82%). Összességében megállapítható tehát, hogy a család, mint szocializációs közeg erősíti a csendes generáció hipotézisét, hiszen a szülői értékrend elfogadása magas, így a leválási folyamat kitolódik.

Iskola (és munkahely)

A fiatalok oktatáshoz és a munka világához köthető élethelyzetével kapcsolatosan fontos megállapítanunk, hogy a teljes 15-29 éves korosztály kevesebb, mint három százaléka van kettős helyzetben, azaz tanul és dolgozik. A fiatalok négytizede (41%) kizárólag tanulmányaira koncentrál, míg közel ugyanekkora része (38%) dolgozik, a maradék nem tanuló és nem dolgozó fiatalok aránya 19 százalék. A megkérdezettek többsége (58%) annak ellenére sem keres munkát, hogy nem dolgozik.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás oktatásra vonatkozó adatait elemezve megállapítható, hogy az oktatási expanzió megtörni látszik, a fiatalok iskolai életútja széttöredezt, sokszínűvé vált (Nyüsti, 2013). A tanulási, továbbtanulási terveket illetően a 2008-as helyzetképhez képest 2012-ben egy jelentős elbizonytalanodást láthatunk, míg korábban csupán minden negyedik 15-29 éves fiatal volt bizonytalan a továbbtanulásában, addig 2012-ben legalább minden harmadik (36%).

A munkanélküliséggel való érintettség általánosságban is jelentősnek tekinthető a 2008-as adatfelvétel empirikus tapasztalataihoz képest. Az utóbbi években minden végzettségi szinten növekedett az elhelyezkedéshez szükséges idő mértéke (Gazsó, 2013). A munkát keresők harmada (34%) nem tudja megbecsülni, hogy mennyi időn belül sikerül majd elhelyezkednie és vannak olyanok is, akik úgy érzik, hogy a munkatalálás egyáltalán nem fog sikerülni (7%).

4. táblázat: Csendesség a másodlagos szocializációs közegben¹⁹. (N=8000)

Ismérvek	Csendesség mértéke
Jövő változatlansága	30-70 százalék között számítanak a munkaerő-piaci és képzettségi változatlansággal és további 6-10 százalék bizonytalan*
Tanulási szándék	69 százalék bizonytalan vagy nem kíván (tovább)tanulni
Munkavégzés szándéka	58 százalék nem keres munkát, holott nem dolgozik

A továbbtanulási tervekhez hasonlóan a munka világában sem mutatnak az aktivitás irányába szándékok, inkább a stagnálást, a változatlanságot tapasztalhatjuk. Habár a magyar fiatalok valamivel több mint fele (52 százalék) elhagyná az országot, ha lehetősége lenne munka (vagy tanulás²⁰) céljából hosszabb-rövidebb időt külföldön

19 Milyen gyakran jár Ön a következő helyekre: színházba; art moziba/művészfilmeket nézni moziba; más moziba vagy multiplexbe; könyvtárba; komolyzenei hangversenyre; könyvesboltba; kiállításra, múzeumba; operába?

20 Ruff (2013) megállapítása szerint a külföldön történő tanulás kevésbé vonzó a fiatalok számára: aki hajlandó lenne kivándorolni, azok közül minden második a munka miatt menne, és csupán minden tizedik fiatal utazna tanulmányi céllal.

tölteni, több mint egyharmaduk (34 százalék) azonban ezt kizártnak tartja. A magyar fiatalokat leginkább a családi és baráti kötelek, illetve a szülőföldhöz való ragaszkodás gátolja abban, hogy elhagyják az országot. A belföldi migráció tekintetében sem különösebben mobilak a magyar fiatalok, nagyobb távolságokra nehezen költöznének el, illetve a napi ingázást csak minden ötödik fiatal választaná. (Ruff, 2013)

A fiatalok a jövőt tekintve inkább változatlanságot, a jelenlegi helyzet konzerválódását valószínűsítik. Csupán egyharmaduk (33%) valószínűsíti, hogy néhány éven belül új munkahelyen fog dolgozni, míg külföldi munkavállalást csupán minden negyedik (23%) tartja valószínűnek, a saját vállalkozás indítását pedig pusztán minden tizedik (9%). Új nyelv megtanulását minden negyedik (24%), a külföldi továbbtanulást mindössze tízből egy fiatal tartja valószínűnek.

A munka világa és az oktatás közötti különbségekre az is kínál egyfajta magyarázatot, hogy a fiatalok legkevésbé a munkavállalási lehetőségeikkel kapcsolatban elégedettek (33%), míg a tanulási lehetőségeikkel, illetve azzal az ismeretmennyiséggel, amit idáig megszereztek minden második fiatal (52%) elégedettnek vallja magát.

Az oktatási rendszerből és a munkapiacról kimaradó fiatalok magas aránya, a tanuló és egyben dolgozók csoportjának szinte elhanyagolhatóan kis mérete, valamint a kivárára, változatlanságra utaló szándékok és tervek a csendesség jeleként is felfoghatóak, egyedül a munkalehetőségekkel kapcsolatos elégedetlenség mutat ezzel ellenkező irányba.

Szabadidős terek és tevékenységek

A 15-29 évesek körében elsősorban az otthoni szabadidő-eltöltés dominál: az ilyen korú fiatalok 85 százaléka a hétköznapijait leginkább otthon tölti az iskolai, munkahelyi programjai végeztével, a hétvégéken pedig 76 százalékuk van elsősorban otthon. Az otthon mellett a legfontosabb szabadidős tevékenység helyszíne a barátok otthona, hétvégéken a korosztály több mint fele tölt el időt a barátainál. A szabadidő-eltöltésben láthatóan nem az aktív tevékenységek dominálnak: döntő többségük internetezéssel²¹ illetve televíziózással foglalkozik. Hétvégéken ugyan előtérbe helyezik a barátokkal „lógást”, ötödük ugyanakkor nem csinál ilyenkor (sem) semmi különöset, „csak úgy elvan”. Az aktivitást választók (például túrázással, barkácsolással, sportolással időt töltők) aránya meglehetősen alacsonynak mondható.

A magyar ifjúság életmódját leíró 2012-es adatok is azt a megállapítást erősítik, hogy a nem intézményesített fiatalkori szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektroni-

21 Fontos hangsúlyozni, hogy az internethasználat természetesen jelenthet aktív tevékenységet is.

kus média: kezdetben a rádió, majd a televízió, és ma már az internet tölti ki a szabadidő nagy részét. Nagy (2013) megállapítása, a képernyő-társadalom meghatározás jól illik a mai fiatalokra, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobil eszközök képernyője előtt töltik: összességében legalább annyi időt, mint amennyit egy átlagos munkahely követel meg. Az internet és a televízió például szinte azonos mértékű szabadidőt tölt ki, hozzávetőlegesen 15-15 órát hetente. A szabadidős tevékenységek sorában az internetezés átvette a vezetést a televíziózástól. Ez többek között annak köszönhető, hogy az ifjúság növekvő arányban hallgat rádiót, olvas újságot, vagy néz televíziós programokat a weben keresztül (Kitta, 2013).

Cécsi Rékával a 2012-es Magyar Ifjúság kutatás eredményeinek alapján a 15-29 évesek behuzalozottságát vizsgáltuk. Kimutatható, hogy a digitális eszközök hiányoznak a megkérdezett 15-29 éves korosztály 11 százalékának otthonából, míg saját eszköze a megkérdezettek 8 százalékának egyáltalán nincsen²². A közvetlen internet-hozzáférésre korlátozódó vizsgálat még baljósabb képet fest: a megkérdezettek 20 százalékának egyáltalán nincs internet-elérése, azaz sem az otthonában, sem pedig mobil eszközön nem fér hozzá a világhálózathoz²³ (Székely-Csécsi, é.n.).

Az, hogy minden ötödik magyar 15-29 éves nem fér hozzá közvetlenül az internethez nem von le abból a tényből, hogy az ifjúság jelen van a digitális terekben, és az infokommunikációs technológia az életük fontos része. Az adatokból azt látjuk, hogy az ifjúság digitális térbeli aktivitásaiban a kommunikációs és szórakozási tevékenységek dominálnak, mint az SMS, e-mail, vagy az internetes közösségi oldalak. A fiatalok kétharmada (69%) tagja olyan internetes közösségi portáloknak, mint a Facebook, vagy más interneten szerveződő csoport. A közösségi oldalak tagjainak többsége (64%) legalább hetente egyszer használja ezeket az oldalakat régi barátokkal/ismerősökkel való kapcsolattartásra, amit a következő legintenzívebb tevékenység a szórakozás (44%), a családdal való kapcsolattartás (42%), új barátságok kialakítása (35%) követ. A közösségi oldalak kommunikációs tevékenységeinek tartalma tekintetében elsősorban magánjellegű; másodsorban bulvár; harmadsorban cégekkel, márkákkal kapcsolatos és csak utolsóként köz-

22 Vizsgált eszközök a háztartásban: vezetékes telefon; számítógép; internet előfizetés; DVD lejátszó; házi mozi szett; lapostévé. Saját tulajdonú eszközök: okostelefon; mobiltelefon; internet-hozzáférés mobil- vagy okostelefonon; számítógép; tablet; e-book olvasó; digitális fényképezőgép vagy kamera; hordozható zenelejátszó; játékkonzol.

23 A mutató képzése: behuzalozott többség, akinek otthon és a mobiltelefonján is van internet-hozzáférése; otthonában hozzáférő, akinek csak otthoni internet-hozzáférése van; saját hozzáféréssel rendelkező, akinek csak a mobil eszközén van internet-hozzáférés; nincs közvetlen internet-hozzáférése, akinek sem otthonában sem a mobil eszközén nincs internet-hozzáférése.

életi típusú témákban aktívak a fiatalok (hozzászólnak, megosztanak). Nagyjából háromnegyedük sohasem szól hozzá közéleti kérdésekkel kapcsolatos hírhez/véleményhez (72%), valamint sohasem szokott politikai kérdésekben hírt/véleményt megosztani/vitát kezdeményezni (74%).

A tömegmédia és az újmédia dominálta szabadidős elfoglaltságok között a kulturális tevékenységek elsikkadnak, még kevésbé vannak jelen, mint néhány évvel korábban. Szinte minden vizsgált kulturális tér esetén többen vannak azok a fiatalok, akik kimaradnak: a fiatalok 60 százaléka még sohasem volt színházban vagy múzeumban, sőt hangversenyen pl. 80 százalékuk nem járt még. A leglátogatottabb kulturális terek a multiplex mozik, a könyvesboltok és a könyvtárak, ahol a fiatalok fele megfordul valamilyen gyakorisággal (Nagy, 2013).

5. táblázat: Csendesség a harmadlagos szocializációs közegben²⁴ (N=8000)

Ismérvek	Csendesség mértéke
Otthonmaradás	72 százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően otthon tölti a szabadidejét
Kulturális terek	40-80 százalék (szinte) sohasem látogatja a felsorolt kulturális tereket*
Média terek	42 százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően tévét néz szabadidejében
Online terek	49 százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően számítógépezik, internetezik szabadidejében
Sportolás	64 százalék egyáltalán nem sportol az esetlegesen kötelező testnevelésórákon kívül
Dohányzás	64 százalék nem dohányzik
Berűgás	67 százalék nem rúgott még be
Droghasználat	91 százalék nem fogyasztott illegális kábítószer
Civil aktivitás hiánya	78 százalék nem kapcsolódik semmilyen módon szervezethez

Az ifjúság szabadidejében a passzív tevékenységek dominálnak, ahol a fiatalok kötelezettségeiknek eleget téve otthonukban igyekeznek feltöltődni, általában nem járnak társaságba, és nem élnek aktív társas életet. Figyelemre méltó, hogy a megkérdezett fiatalok közel egynegyedének nincs olyan állandó baráti társasága, amivel a szabadidejét együtt töltené. A fiatalok civil aktivitását tekintve általános kimaradásról beszélhetünk, a 15-29 évesek csupán 22 százaléka kap-

24 Milyen gyakran jár Ön a következő helyekre: színházba; art moziba/művészfilmeket nézni moziba; más moziba vagy multiplexbe; könyvtárba; komolyzenei hangversenyre; könyvesboltba; kiállításra, múzeumba; operába?

csolódik szervezetekhez, a felsorolt 19-féle szervezet közül a sportklubok, vagy egyesületek vannak leginkább jelen a fiatalok életében, akik aktivitásra képesek bírni minden tizedik fiatal.

A fiatalokra a sportolás területén is a kimaradás jellemző, 2008-hoz képest négy százalékos részvételi arány csökkenésről számolhatunk be, ami azt jelenti, hogy jelenleg a 15-29 évesek 35 százaléka sportol csupán (a kötelező testnevelési órán kívül). Mindez az elmúlt tizenkét év alatt az európai sportolási arányokhoz viszonyítva alacsony, a magyar eredményekhez viszonyítva pedig stagnálást jelent (Perényi, 2013). A csökkenő, vagy stagnáló sportolás ellenére is a fiatalok elégedettebbek saját fizikai állapotukkal, egészségükkel, mint 2008-ban voltak. Az érem másik oldalára pillantva azt mondhatjuk, hogy a kockázati magatartásokkal (dohányzás, alkoholfogyasztás, droghasználat) kapcsolatos eredmények a korábbi eredményekhez viszonyítva stagnálást, néhány területen javulást mutatnak. Ezt támasztja alá, hogy 2008 és 2012 közt 10 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik állításuk szerint soha nem dohányoztak és csökkent azoknak az aránya is, akik kipróbáltak (bevallották) illegális drogokat (Székely et al., 2013).

A fiatalok problémaérzékelésével kapcsolatos eredmények szerint, 2008-hoz hasonlóan, 2012-ben is az anyagi létfenntartás nehézségei dominálnak az ifjúság legégetőbb problémáit rangsoroló kérdéssorban, a válaszadók 16 százalékát a bizonytalan, kilátástalan jövő aggasztja, míg 10 százalékuk számára a létbizonytalanság jelenti a legfőbb problémát (Oross, 2013). A trendeket figyelve megállapítható, hogy bár a magyar ifjúság körében lezajló változások tartósan negatív trendet követnek – azaz növekszik az elégedetlenség, a jövőt borúsán látók aránya – azonban a növekvő elégedetlenség továbbra sem jelenik meg politikai cselekvésekben (Oross, 2013). Az összefüggéseket szemlélve azt is hozzátehetjük, hogy koherens gondolati reakciók sem valószínű, hogy megfogalmazódnak a fiatalokban – a céltalanság érzete sokkal hangsúlyosabb a legfrissebb adatfelvétel szerint – így egy politikai generációvá szerveződésnek igen csekély az esélye.

A nagymintás ifjúságkutatások eddigi eredményeit összehasonlítva megfigyelhető továbbá, hogy a fiatalok a külső környezettel kapcsolatban (döntően anyagi helyzetüket, lehetőségeiket tekintve) váltak elégedetlenebbekké, de a személyes helyzetüket illetően (emberi kapcsolatok, testi adottságok) inkább a változatlan-ságot, sőt a pozitív változást mutatják.

III. Összefoglalás és következtetések

A fiatalokról összefoglalóan szólva kijelenthetjük, hogy jellemző rájuk a *konformitás*, nem akarják megdönteni a fennálló status quo-t, többségükben elfogadják a szüleik életeszményét. Általánosan tapasztalható körükben a *bizonytalanság*, sok esetben hiányzik belőlük az elkötelezettség, céltalanok, amit maguk is problémaként érzékelnek nemzedékükben, mindeközben vágnak a rendezettségre. A 15-29 évesek *passzivitása* tovább növekedett az elmúlt években, hiányzik többségük életéből a civil aktivitás, apolitikusak, közéleti kérdésekhez visszahúzódó attitűddel közelítenek. Szabadidejüket zömmel otthon a képernyők előtt töltik, mozgásszegény életmód és stagnáló deviáns magatartások jellemzik őket.

A kérdőíves fontos tapasztalata, hogy a fiatalok az olyan kérdésekben, ahol differenciálhatták a válaszukat, jellemzően a középben elhelyezkedő megoldásokat választottak, különösen igaz ez a közélet, a fiatalok politikai értékrendjére vonatkozó kérdések esetében, ahol a megkérdezettek túlnyomó többsége a semlegesnek gondolt középértékeket preferálta. A „középre húzás” mellett különösen ezekben az esetekben jelen van a magas arányú válaszmegtagadás, illetve válaszelkerülés, a „nem tudom” kategóriák választása.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a korábbi nagymintás ifjúságkutatás eredményeihez viszonyítva a 2012-es kutatás rendre a csendes attitűd növekedését regisztrálta. Bár minden kérdésben nem állnak rendelkezésre adatok 2000-ig visszamenőlegesen, de a legtöbb esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a mai 15-29 éveseket nagyobb fokú konformitás, bizonytalanság és passzivitás jellemzi, mint a korábbi hullámok célcsoportjait.

A korábbi amerikai csendes generációval összehasonlítva különbségeket találhatunk a társadalmi intézmények iránti bizalomban, illetve a hagyományok követésében. Míg előbbi esetében valódi különbségről beszélhetünk, hiszen a bizalom folyamatos csökkenéséről számolhatunk be, ez azonban – legalábbis egyelőre – nem generál aktivitást így hatása indifferens. Utóbbi csak részben jelent valódi különbséget, hiszen a tettekben (házasság, kemény munka) a mai fiatalok nem járnak ugyan élen, de ezekben az esetekben generációkon átívelő folyamatról van szó, ráadásul az értékek világában a család fontossága karakteresen megjelenik.

Mindezek alapján állíthatjuk-e, hogy az 1982-1996 között születettek egy új csendes generációt képviselnek? Kétségtelenül, bár nem minden szocializációs közegben egyforma a csendesség mértéke. Leginkább a szabadidő hagyományos tereivel kapcsolatban támasztható alá az új csendes generáció hipotézis, de az online

terekben is a kommunikáción kívül nem az alkotótevékenység, hanem a passzív szórakozás a legjellemzőbb tevékenység.

Ha elfogadjuk, hogy 1982-1996 között születettek esetében Magyarországra vonatkoztatva egy új csendes generációról beszélhetünk, milyen karakterrel lehet majd jellemezni az elkövetkező generációt, amelyik a globális pénzügyi válság éve alatt születik és tölti gyermekkorát? – tekintve, hogy Strauss és Howe modellje szerint ekkorra várható az említett nemzedék. Egy összefüggő, széles kohorszra építkező csendes generációval lesz dolgunk, vagy sűrű töréspontokkal tarkított gyorsabb nemzedékváltás vár ránk?

IV. Irodalom

- Burak, L. (2012): Multitasking in the University Classroom. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning* Vol.6, No.2 (July 2012)
- Carrier, L. M., Cheever, N. A., Rosen, L. D., Benitez, S., Chang, J. (2009): Multitasking across generations: Multitasking choices and difficulty ratings in three generations of Americans. *Computers in Human Behavior*, 25, 483-489.
- Domokos, T. (2013): Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet. In: Székely, L. /szerk./: *Magyar Ifjúság 2012*, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 9-37.
- Cohen, P. (2006): Az ifjúsági probléma újragondolása. In: Gábor, K., Jancsák, Cs. /szerk./: *Ifjúságszociológia*. Szeged. Belvedere. 157-217.
- Gazsó, T. (2013): Munkaerő-piaci helyzetkép. In: Székely, L. /szerk./: *Magyar Ifjúság 2012*, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 127-151.
- Grail Research (2011): *Consumers of Tomorrow Insights and Observations About Generation Z* Letöltés helye: http://www.grailresearch.com/pdf/ContentPodsPdf/Consumers_of_Tomorrow_Insights_and_Observations_About_Generation_Z.pdf; Letöltés ideje: 2013. november 7.
- Howe, N., Strauss, W. (1997): *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. New York: Broadway Books.
- Howe, N., Strauss, W. (1991): *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow & Company.
- Kitta, G. (2013): Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In: Székely, L. /szerk./: *Magyar Ifjúság 2012*, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 250-282.
- Makay, Zs. (2013): Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely, L. /szerk./: *Magyar Ifjúság 2012*, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 53-89.
- Mannheim, K. (1969): A nemzedéki probléma. In: Huszár, T., Sükösd, M. /szerk./: *Ifjúságszociológia*. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 31-67.
- Mead, M. (2006): Kultúra és elkötelezettség. A generációk közötti viszony a hetvenes években. In: Gábor, K., Jancsák, Cs. /szerk./: *Ifjúságszociológia*. Szeged. Belvedere. 19-45.
- Nagy, Á. (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely, L. /szerk./: *Magyar Ifjúság 2012*, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 211-228.

- Nagy, Á., Trencsényi, L. (2012): Szocializációs közegek a változó társadalomban - A nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média (Ifjúságszakmai Társaság Alapítvány, Budapest)
- Nyeste, G. (2003): A magyar információs társadalom időmérése. In: Lengyel, Gy. /szerk./: Információs technológiák és digitális szakadék. 67-88.)
- Nyüsti, Sz. (2013): Oktatási helyzetkép. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 90-126.
- Oross, D. (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 283-315.
- Pais, E. R. (2013): Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához. TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 Tudománykommunikáció a Z generációnak. Pécs. Pécsi Tudományegyetem.
- Perényi, Sz. (2013): Alacsonyán stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 229-249.
- Ruff, T. (2013): Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 152-178.
- Somlai, P. (2011): Nemzedéki konfliktusok és kötelékek. In: Bauer, B., Szabó, A. /szerk./ Arctalan nemzedék. Budapest. Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet. 25-36.
- Sparschuh, V. (2007): Mannheim Károly tanulmánya a generációk problémájáról – műtörténeti és elméleti dimenziók. Világosság. 2007/7–8, 107-122.
- Szebenyi, P. (2001): Új korszak kezdete az európai pedagógiában: az iskolai népoktatás követelménye. Magyar Pedagógia. 101(3), 393–410.
- Székely, A., Susánszky, É., Ádám, Sz. (2013): Fiatalok kockázati magatartása. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 179-210.
- Székely, L., Csécsi, R. (é.n.): Háló nélkül – a digitális világ páriái. Kézirat.
- Székely, L. (é.n.): Média multitasking. Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól. Ph.D. értekezés. Kézirat.
- Székely, L. (2008): Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció – Civil Ifjúsági Jelentés 2006-2007. Új Ifjúsági Szemle. 6(2-3), 67-74.
- Tari, A. (2010): Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Z. Karvalics, L. (2007): Információs társadalom - a metakritika hiábavalósága és gyötrelmessége. Információs Társadalom. 7(4), 107-123.

Ifjúsági rétegek 2012

NAGY ÁDÁM

I. Ifjúsági rétegek az ezredfordulón – elméleti háttér

2003-ban, az Új Ifjúsági Szemle debütáló számában jelent meg az *Ifjúsági rétegek az ezredfordulón* című (Bauer-Szabó-Máder-Nemeskéri, 2003) cikk. Az Ifjúság2000 kutatás eredményeire¹ (Szabó-Bauer, 2001) és a bourdieu-i tőkefogalomra (Bourdieu, 1997) támaszkodó munka szerzői hat dimenzió szerint vizsgálták az ifjúsági korosztályt. A tudás (1) és anyagi (2) tőke a nemzetközi szakirodalom alapján a fiatalok társadalmi hierarchiában betöltött szerepének alapvető meghatározója². A két dimenziót a szerzők kiegészítették szocio-demográfiai dimenzióval (3), életmód dimenzióval (4), a kulturális fogyasztás jellegzetességeivel (5) és a válaszadó szubjektív értékítéletének dimenziójával (6), mondván, hogy ezek is meghatározzák az egyes ifjúsági rétegek életmódját, világlátását, jövőbeni orientációit³.

A hat dimenzió mérése az alábbiak szerint történt:

1. Tudástőkéhez való hozzájutás változói: saját iskolai végzettség, külön órára járás, nyelvtudás, számítástechnikai tudás, szülő iskolai végzettsége, szülő foglalkozási viszonya - státushierarchiában betöltött pozíció.
2. Anyagi tőkéhez való hozzájutás változói: fogyasztási eszközökkel való ellátottság szintje, lakáshelyzet, anyagi helyzet megítélése: előfordult-e, hogy hónap végére elfogy a pénze, tudnak-e félretenni.
3. Szocio-demográfiai változók: nem, kor, családi állapot, gyermekvállalás, az állandó lakhely szerinti település típusa.
4. Életmód változók: sportolási szokások, dohányzás, alkoholproblémák, drog-fogyasztás.

1 Az Ifjúság2000 kutatás volt az első a négyévente lekérdezésre kerülő nagymintás (8000 fős) ifjúsági kutatások sorában.

2 Bár e két dimenzió korrelál egymással: minél magasabb az iskolai végzettsége az egyénnek, annál valószínűbb, hogy anyagi lehetőségei is kinyílnak, míg az alacsony iskolázottságú fiatalok anyagi mutatói rendkívül kedvezőtlenek lesznek.

3 E helyütt eltekintünk ezen állítás valóságtartalmának vizsgálatától, a mind teljesebb összevethetőség jelentősége okán tudomásul vesszük e dimenziókat.

5. Kulturális fogyasztás változói: kulturális intézmények látogatottsága (mozi, színház, kiállítás, komoly zenei koncert, disco, bál, stb.), könyvolvasási szokások, tévézési szokások, rádióhallgatási szokások, újságolvasási szokások.
6. Szubjektív változók: élethelyzettel való elégedettség, ifjúság legégetőbb problémái, személyes életcélok, az elmúlt 10 év és a jövő megítélése, a szülői életmód elfogadása, elutasítása, értékvilág, érdekérvényesítő, network-képesség.

Az elemzés először két fő életpálya-típust (réteget) azonosított: a rendszerváltás nyerteseit és veszteseit, ezen belül 7-7 csoportot sikerült képezni (egy fiatal akkor kerül be az adott csoportba, ha a hat fő dimenzió szerint közel azonos jellegzetességekkel bír):

- A rendszerváltozás nyertesei alkalmazkodtak az új gazdasági-társadalmi kihívásokhoz, esélyeik kimagaslanak az átlagból, bár sok esetben versenyelőnyük már a rendszerváltozás előtt is megvolt a szülők révén. Esetükben a hat dimenzióban lévő előnyös helyzetük összeadódik⁴. A nyertesekről elmondható, hogy informatikai és „uniós” tudástőke, valamint erős kapcsolati (társas) tőke-birtokosok voltak (nyelvtudás, számítástechnikai ismeret stb.).
- Ezzel szemben a vesztesek közé azok kerültek, akik nyelvi és informatikai ismeretek híján kimaradtak a hálózati létből, rosszabb anyagi helyzetük miatt nem volt lehetőségük hátrányaik csökkentésére, és társadalmi tőkájüket sem tudták gazdasági tőkévé konvertálni.
- A nyertes és vesztes életpálya-típusok nem teljes egészében fedték le a vizsgált társadalmi teret, a fennmaradó csoportokat a szerzők köztesként, túlélőként jellemezték. Az életpálya-típusokban 8 csoportot azonosított az analízis, amelyekhez tartozó fiatalok elsősorban a kisebb városok lakói, akiknek életpályái felülről erősen korlátozottnak tűntek.

4 „A magas kulturális tőke jó anyagi helyzettel párosul, amelyet az esetek többségében jelentős érdekérvényesítő képesség (network) egészít ki” (Szabó-Bauer-Máder-Nemeskéri, 2003).

Összességében tehát a hat dimenzió alapján végzett klaszteranalízis 3 réteget és 22 társadalmi csoportot azonosított (1. táblázat). Míg a társadalmi rétegek között egy dimenzióra egyszerűsödik a helyzet, és a cikkben a szerzők egyértelmű alá-fölrendeltséget véltek felfedezni, a rétegeken belül a csoportokban már nem találtak hierarchiát: az egyes rétegen belüli csoportok között horizontális kapcsolatot tételeztek fel⁵.

1. táblázat: 3 réteg és 22 csoport az Ifjúság2000 kutatás alapján
(Forrás: Szabó et al., 2003)

Nyertes	Köztes	Vesztes
Jó érdekérvényesítő képességű, Nyugat-Európai szinten élő fiatalok	Vidéki, jó anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők	Deprivált falusi férfiak
Modern, nyugat-európai szinten élő "felső nő"	Vidéki tanárnők	Perspektíva nélküli falusi tanulók
A nagy lehetőséggel rendelkező felső társadalmi csoportba tartozók	Párkapcsolatra vágyók	Hagyománytisztelő, deprivált falusi nők
Nyitott értelmiségiek	Társadalmi rendbe simulók	Perspektívátlan, pénzhajász falusi férfiak
Network-hiányos budapesti tanulók	Konzervatív alsó-közép városi nők	Tradicionális, vallásos falusi nők
Vidéki feltörekvő fiúk	Társasági, bulizós férfiak	Hatalomvágyó, földhöz ragadt férfiak
Konzervatív beállítottságú, modern városi nők	Nihilisták	„Mintha” világban élő budapesti vesztesek
–	Családos vidéki szakmunkások	–

5 Az Ifjúság2000 szerzői összegzőként azt állapítják meg, hogy a képzett és a legfeljebb nyolc osztállyal rendelkezők „mentén” kasztosodik, szétszakad a társadalom és ez a helyzet öröklődik is. Szerintük a felsőoktatás expanziója csak látszólag jelenti az esélyegyenlőség kedvező irányú változását. Megítélésük szerint a felsőoktatás olyan hallgatókat kezdett kibocsátani, akik „az intézményi rendszerbe való belépésük pillanatától potenciális munkanélküliek voltak”. Így az esélynövekedés valójában nem következett be, pusztán a krízishelyzetek elodázódása történt meg. „A ’80-as, ’90-es évek oktatásszociológiai tanulmányai nagy reményeket fűztek a képzettségi szint emelkedéséhez, azt az illúziót hordozva, hogy a felsőoktatás kapui a társadalmi hierarchia alsó részén elhelyezkedő rétegek [...] számára is megnyílnak, [...] [azonban]...] ezen remények túlzónak bizonyultak. A felsőoktatás [csupán] a középfokú és a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei számára jelenthet bizonyos esélyeket.” Ebből a helyzetből a kiutat elsősorban a képzett, nyelveket beszélő(!) szakmunkásokban látják, ajánlásuk szerint a szakmunkásképzés presztízsének visszaállítása jelentené az esélyegyenlőség újraértelmezését (nem lehetséges nem észrevenni a gondolatmenet azonosságát a 2010-2014-es kormányzati törekvésekkel).

II. Ifjúsági rétegek 2012-ben - a kutatás célja, hipotézise módszerei

Bő egy évtizeddel a vizsgálat után elérkezettnek láttuk az időt, hogy a rendelkezésünkre álló friss adatokkal újra megpróbáljunk társadalmi csoportokat képezni⁶. Motivációnknak nem kizárólag az eltelt idő az oka, hanem egyfelől az információs eszközrendszer térhódítása okozta alapvető társadalmi változások (az információszerzési stratégiák alapvető átalakulása, a kapcsolattartás módjainak teljes megújulása stb.), másfelől a világgazdasági válság társadalmi begyűrűzése kapcsán vélhetőleg újrendeződött társadalmi közeg (amelyet a 2012-ben⁷ már lehetségesnek tartottunk mérni). Nem túl merész hipotézisünk szerint alapvetően átalakultak a társadalmi rétegek és csoportok, hiszen már a rendszerváltozás biztos nem az a csomósodási pont, amelyhez viszonyulnak a ma fiataljai, így csoportjaik, rétegeik sem ennek tükrében vizsgálhatóak.

Az ifjúsági rétegek 2012-es megközelítésében ugyancsak Pierre Bourdieu gazdasági, kulturális és társadalmi tőkékről szóló elméletét hívtuk segítségül. Bourdieu elmélete szerint a tőke különböző fajtáinak egy adott időpontban megfigyelhető elosztási struktúrája a társadalom belső struktúrájának felel meg. Bourdieu a tőke három alapvető formáját (gazdasági, kulturális és társadalmi) határozza meg.

6 A 2004-es és 2008-as adatokból nem készült hasonló analízis (Szabó-Bauer, 2005; Szabó-Bauer, 2009).

7 Székely, 2012; Székely, 2013.

III. Eredmények

Ennek a három tőkefajtának a jelenléte megkötésekkel⁸ ugyan, de vizsgálható a Magyar Ifjúság 2012 adatbázisán is. Gazdasági tőkeként a különböző javakkal való ellátottságot, az anyagi/pénzügyi helyzetet; kulturális tőkeként az adott korban megszerezhető iskolai végzettség, a nyelvtudás és digitális készségek meglétét; társadalmi tőkeként a barátokkal való kapcsolattartás intenzitását⁹ és a civil aktivitást azonosítottuk¹⁰. Célunk egy olyan kép felrajzolása volt, amely a társadalmi struktúra lenyomatát adja, felvázolva az ifjúságon belüli főbb rétegeket. Az inkonzisztens tőkeelosztás kezelhetőségének érdekében egy olyan egyszerű logikai tipológiával dolgoztunk, amely a belső eloszlásokat figyelembe véve átlag alatti, átlagos és átlag feletti tőkével rendelkezőkre osztja a három tőkefajta szerint az ifjúságot. Mindhárom tőkefajta mérő változót azonos szerkezetben készítettünk el, olyan módon,

8 Az alkalmazott megoldás hiányossága, hogy az elméleti megközelítést nem tudja teljes egészében lekövetni, ugyanis a Magyar Ifjúság 2012 nem kifejezetten ezzel a céllal készült, így a különböző formában jelen lévő tőkefajtaakat nem lehetett azonos súllyal vizsgálni, de törekedtünk arra, hogy mind az intézményesített, mind az egyéb formákat – ha áttételesen is – megragadjuk.

9 Barátok, ismerősök számára vonatkozó adatok csupán a közösségi oldalak tekintetében álltak rendelkezésre, amelynek a használata érdemben nem adott hozzá az összevont változéhoz, inkább az egyszerű dichotóm megközelítésnél maradtunk (tagja, vs. nem tagja internetes közösségi oldalaknak).

10 Az egyes tőkefajtaakat mérő változók létrehozásához a Magyar Ifjúság 2012 alábbi változóit használtuk: gazdasági tőke esetében: Van-e otthon (ebben a háztartásban, ahol lakik) [...] vezetékes telefon (előfizetés); számítógép (laptop, tablet); internet hozzáférés (előfizetés); DVD lejátszó (a számítógépből lévő nem számít); házi mozi rendszer (szett); plazma tévé, LCD TV, LED TV (bármelyik ezek közül). Van-e Önnek saját [...] okostelefonja; mobiltelefonja (csak akkor jelölje, ha nincs okostelefonja); mobiltelefonján, okostelefonján internet hozzáférés (bármelyiken a kettő közül); számítógépe, laptopja (bármelyik a kettő közül); tabletje; e-book olvasója; digitális fényképezőgép, digitális kamera (bármelyik a kettő közül); hordozható mp3/mp4/mp5 lejátszó (bármelyik ezek közül); játékkonzol, pl. Xbox, PS2, PS3, Nintendo Wii (bármelyik ezek közül); bankszámlája. Abban a háztartásban, ahol él, a napi megélhetésen túl tudnak-e félre tenni pénzt rendszeresen vagy esetenként? Milyen gyakran fordult elő az Önök háztartásában (ahol él) az elmúlt 12 hónapban, hogy a hónap végére elfogyott a pénzük? Van-e Önnek, illetve annak a háztartásnak, amelyben Ön él bármilyen adóssága, hitele? kulturális tőke esetében: Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége? Beszél Ön idegen nyelvet? Használ-e Ön számítógépet? társadalmi tőke esetében: Tagja-e Ön valamilyen internetes közösségi portálnak, például a Facebook-nak, iWiW-nek, vagy más interneten szerveződő csoportnak? Hol tölti szabadidejét a leggyakrabban egy átlagos hétköznapon? (barátoknál) Hol tölti szabadidejét leggyakrabban egy átlagos hétvégén? (barátoknál) Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétköznapokon? (a barátaival lóg, beszélget, stb.) Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétvégeken? (a barátaival lóg, beszélget, stb.) Van-e olyan baráti köre, társasága, amellyel gyakran van együtt szabadidejében? Kapcsolódik-e Ön valamilyen módon a következő szervezetekhez? (diákszervezet; szabadidős szervezet, csoport; kulturális, hagyományörző, művészeti csoport, szervezet; sportklub vagy egyesület; környezetvédelmi, természetvédelmi, állatvédő szervezet; lelki, szociális problémákkal foglalkozó szervezet; jótékonyági szervezet; egyházi szervezet, vallási közösség (nem egyház!!!); emberjogi mozgalom vagy szervezet; békemozgalom; szakszervezet; szakmai egyesület; más érdekvédelmi szervezet; politikai ifjúsági szervezet; más ifjúsági szervezet; politikai párt; polgári kör; polgárőrség; határon túli vagy határon-túliakkal foglalkozó szervezet; egyéb, éspedig).

hogy átlagos tőkével rendelkezőnek tekintettük azokat a fiatalokat, akiknek értékei szűken a számtani átlag közelében helyezkedtek el (átlag \pm ½ szórás)¹¹ és átlag alattinak, illetve felettinek azokat, akiknek értékei ezen kívül helyezkedtek el.

Az elkészült tipológia a gyakorlatban egy 3x3x3 cellás mátrixban értelmezhető, ahol a mindhárom vizsgált szempont szerinti átlag feletti tőkével rendelkezőktől, a mindhárom vizsgált szempont szerinti átlag alatti tőkével rendelkezőkig, az inkonzisztens helyzetűekkel együtt az összes kombináció vizsgálható. A mátrix 27 cellájában logikai úton dimenziócsökkentést végeztünk el, amely esetében a legalább két azonos szintű tőkével bírót tekintettünk egy csoportba tartozónak, de kizárva az olyan csoportokat, ahol két átlag alatti és egy átlag feletti, vagy fordítva: két átlag feletti és egy átlag alatti kombináció van jelen (ők lettek az inkonzisztens rétegbe tartozók). A három alapvető tőkefajta által felrajzolt struktúra - ami a válaszhányokból adódóan 5330 esetre vonatkozik - azt mutatja, hogy a 15-29 évesek többsége (43%) átlagos helyzetűnek mondható. Legalább két tőkefajta szerint átlag alatti (és egyik tőke szerint sem átlag feletti) helyzetben 17 százalékuk van, míg legalább két tőkefajta szerint átlag feletti (és egyik tőke szerint sem átlag alatti) helyzetben majd' minden negyedik (23%) fiatal található. A bourdieu-i megközelítés erejét jelzi, hogy a fiatalok 82 százalékának helyzete konzisztensnek tekinthető (konzisztensnek jelen esetben azt tekintjük, ha a három tőke mértéke nem ellentétes egymással) és csupán 18 százalékuk helyzete elmentmondásos (ld.: 1. ábra). Esetünkben megfigyelhető, hogy a megközelítést a gazdasági tőke dominanciája, azaz legkevésbé jellemző az anyagiak szerinti inkonzisztencia.

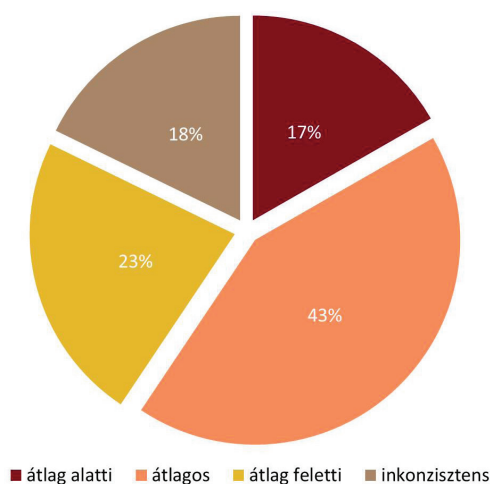
2. táblázat: Ifjúsági rétegek a gazdasági, kulturális, társadalmi tőkekoncentráció szerint (N=5330)¹²

Gazdasági	Kulturális	Társadalmi		
		átlag alatti (%)	átlagos (%)	átlag feletti (%)
Átlag alatti	átlag alatti	8	3	3
	átlagos	4	4	5
	átlag feletti	0	0	1
Átlagos	átlag alatti	1	1	1
	átlagos	7	9	12
	átlag feletti	1	2	2
Átlag feletti	átlag alatti	0	0	0
	átlagos	5	7	13
	átlag feletti	1	3	5

11 Ezt a megoldást az elemezhetőség, a még kezelhető méretű szélső csoportok miatt választottuk.

12 A különböző színekkel a logikai csoportosítást jelenítettük meg (piros: átlag alatti, narancs: átlagos, zöld: átlag feletti, és a lila: inkonzisztens csoport).

1. ábra: Ifjúsági rétegek megoszlása (N=5330)

A következőkben az egyes rétegekben belüli csoportok (klaszterek) bemutatásával foglalkozunk. Fontosnak tartottuk, hogy a rétegek meghatározásánál a jelenleg rendelkezésre álló tőke mennyiség alapján dolgozzunk, a rétegekben belüli csoportok leírásához azonban a jelenlegi helyzet mellett elengedhetetlenek az előzmények (honnan jön) és a jövőre vonatkozó várakozások (hová tart) kontextuális jellemzői is.

A klaszterek készítésénél - részben megtartva az ezredfordulón alkalmazott módszert - azokat a szempontokat vettük figyelembe, amelyeket korábban is alkalmaztak a kutatók, és nem használtuk a három alapvető tőkefajtára vonatkozó tipológia esetében, illetve a 2012-es adatbázisban ténylegesen rendelkezésre álltak¹³. A csoportok (klaszterek) elkészítéséhez tehát összesen 6 szempontot (28 változót) vettünk figyelembe K-means cluster eljárással, pairwise módszerrel¹⁴. A figyelembe vett szempontok és változók a következők voltak:

13 Modellünk elkészítése során ugyanazokat a szempontokat és közel ugyanazokat a változókat használtuk fel, mint a korábbi modellben. A fiatalok legnagyobb problémája kitétel – miután 25 további szempontot jelentett volna – nem lett része a szempontoknak.

14 A klaszterelemzés első lépéseként faktoranalízist készítettünk és egy Maximum Likelihood eljárás során kapott faktorszámokat használtuk kiindulásként a klaszterek meghatározásához. Ez rendszerint kb. 10 főrtöt (csoportot) jelentett, amelyet a jobb interpretálhatóság kedvéért (egyesével lépegetve) folyamatosan csökkentettünk, az eljárást akkor fogadtuk el, ha már nem volt olyan csoport, amelyik öt százaléknál kisebb arányt képviselt.

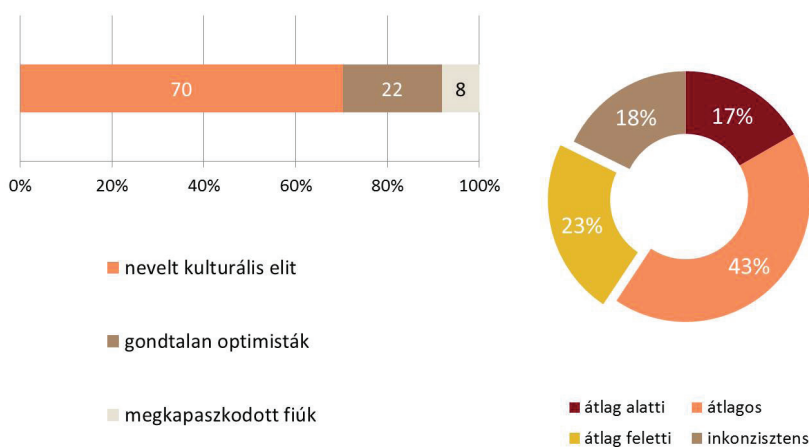
3. táblázat: A csoportok leírása során figyelembe vett szempontok, változók

Szempont típusa	Változó neve	Változó leírása
Demográfia	nem	kétértékű változó (férfi; nő)
	kor	életkor (15-29)
	településtípus	főváros-község (1-5)
	családi állapot	4 értékű változó (házas, élettársa van, párkapcsolata van, egyedülálló)
	szülők iskolai végzettsége és foglalkozási státusza	főkomponens mindkét szülő iskolai végzettségének és foglalkozási státuszának felhasználásával
Szubjektív helyzetértékelés	elégedettség mértéke	főkomponens a következő változókból: Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: partnerkapcsolataival; baráti kapcsolataival; munkavállalási lehetőségeivel; jelenlegi életszínvonalával; anyagi helyzetével; tanulás lehetőségeivel; azzal az ismeretmennyiséggel, amit idáig megszerzett; személyes élettervei megvalósításának esélyeivel; jövőbeli kilátásaival; mindent egybevetve azzal, ahogyan most él?
	szülői életeszmény elfogadása	kétértékű változó [megfelel az eszményeinek szülei élete; nem felel meg]
	közérzet	főkomponens a következő változókból: Mennyire elégedett Ön [...] az edzettségi szintjével; a külsejével; az egészségével, közérzetével?
	jövővel kapcsolatos várakozások	főkomponens a következő változókból: Mennyire tartja Ön valószínűnek, hogy néhány éven belül igazak lesznek Önre a következő kijelentések: új munkahelyen dolgozik; saját vállalkozást indít; külföldön tanul tovább; megtanul egy új nyelvet; külföldön vállal munkát; távmunkában dolgozik otthonról; elköltözik egy másik településre; elköltözik egy másik országba?
Média-fogyasztás	könyvolvasás	heti mennyiség (óra/hét)
	újságolvasás	heti mennyiség (óra/hét)
	TV-nézés	heti mennyiség (óra/hét)
	DVD-zés	heti mennyiség (óra/hét)
	internetezés	heti mennyiség (óra/hét)
	rádióhallgatás	heti mennyiség (óra/hét)
	zenehallgatás	heti mennyiség (óra/hét)
Kulturális terek látogatásának gyakorisága	színház	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	art mozi	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	multiplex	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	könyvtár	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	hangverseny	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	könyvesbolt	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	múzeum	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
	opera	látogatás tényét mérő kétértékű változó (igen; nem)
Sport	sportolás	kétértékű változó (sportol; nem sportol)
Kockázati magatartások	dohányzás	dohányzásra vonatkozó kétértékű változó (dohányzik; nem dohányzik)
	alkoholfogyasztás	berúgásra vonatkozó kétértékű változó (igen; nem)
	kábítószer kipróbálása	valamely kábítószer kipróbálását mutató kétértékű változó (igen; nem)

Átlag feletti tőkével bíró csoport (23%)

Az átlag feletti tőkével bíró rétegen belül minden harmadik fiatal helyzete tőkéletesen konzisztens, a csoport több mint felét a gazdasági és társadalmi tőkével átlag felett jellemezhetők alkotják, míg az anyagi és társadalmi tőke szempontjából közepes helyzetben lévők nagyjából azonos arányt képviselnek. Az átlag feletti tőkével bíró csoportban három tipikus alcsoportot figyelhettünk meg: a nevelt kulturális elit, a gondtalan optimisták és a megkapaszkodott fiúk csoportját.

2. ábra: Átlag feletti tőkével bíró réteg csoportjai (N=5330; N=1223)

Nevelt kulturális elit

A „nevelt kulturális” elit az átlag feletti tőkével bíró réteg legnagyobb csoportja, a réteg 70 százalékát ők alkotják. Karakteres jellemzőjük a magas szülői státusz és az olyan kulturális terek látogatása, mint a színház, vagy a múzeum, ugyanakkor tömegmédiából (kivéve a könyveket) kevesebbet fogyasztanak. Többnyire elfogadják szüleik életfelfogását, kiegyensúlyozottak és jó közérzettel bírnak. A kockázati magatartások valószínűsége a legalacsonyabb ebben a csoportban.

Gondtalan optimisták

„Gondtalan optimistaként” azonosítható az átlag feletti tőkével bíró réteg ötöde. Az ebbe a csoportba tartozók közös jellemzője a jövőre vonatkozó változtatási tervek megléte, azaz a jelenlegi élethelyzetükhöz képest jellemzően gyökeres változást prognosztizálnak (elköltöznék, vállalkozást alapítanak, stb.). Magas az egy hétre

eső médiafogyasztásuk, a heti közel 30 órával főleg az internetezés mennyiségében emelkednek ki, ugyanakkor a „magas kultúra” tereit kevésbé látogatják. Közérzetükkel túlzottan nem elégedettek, jellemzően sportolnak és/vagy dohányoznak.

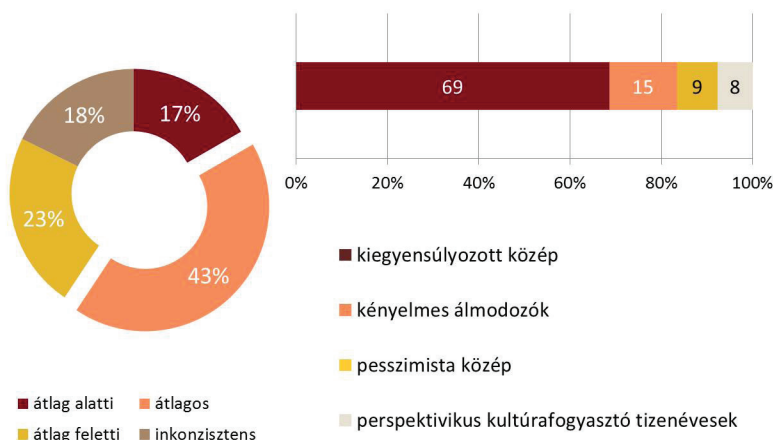
Megkapaszkodott fiúk

A „megkapaszkodott fiúk” az átlag feletti tőkével bíró réteg alig tizedét alkotják és nem kifejezetten, de jellemzően fiúk/férfiak találhatók a csoportban. Az átlag feletti tőkével bíró réteg csoportjai közül ebben a csoportban a legalacsonyabb a szülők státusza és egyben a legalacsonyabb a szülők életfelfogásának elfogadása is. A jövőbeli radikális változásokat közepesen tartják elképzelhetőnek és alapvetően elégedettek jelenlegi életükkel, azzal, amit elértek. Kultúrafogyasztásuk alacsony és médiafogyasztásuk sem kiemelkedő. A legjobb helyzetben lévők közül ennek a csoportnak a kockázati magatartása a legmagasabb.

Átlagos tőkemennyiséggel rendelkezők (43%)

Az átlagos helyzetben lévők közül csupán minden ötödik fiatalra igaz, hogy mindhárom tőkefajtából átlagos mértéket birtokol és csupán minden negyedike, hogy anyagi lehetőségeit tekintve „kilóg” a csoportból, ami jól jelzi a gazdasági tőke szerepének erősségét a rétegek karakterében. Az átlagos tőkemennyiséggel bíró csoportban négy csoportot figyelhattunk meg: a kiegyensúlyozott közép, a kényelmes álmodozók, a pesszimista közép és a perspektivikus kultúrafogyasztó tizenévesek csoportját.

3. ábra: Átlagos tőkével bíró réteg csoportjai (N=5330; N=2274)

Kiegyensúlyozott közép

A „kiegyensúlyozott közép” az átlagos helyzetben lévő réteg legnagyobb csoportja, hátról ketten ennek a csoportnak a tagjai, ez a legnagyobb csoport is egyben a 15-29 évesek között. A csoport karakterében legfontosabb a jó közérzet, a jövő kiegyensúlyozott tervezése és ennek megfelelő közepes elégedettség a jelenlegi viszonyokkal. Rétegen belül is magas szülői státusz és szüleik életfelfogásának elfogadása jellemzi őket. Kultúra- és médiafogyasztásukat tekintve a többi csoporthoz mérten a kultúrafogyasztásuk magasabb. A kockázati magatartások veszélye a rétegen belül ebben a csoportban a legalacsonyabb.

Kényelmes álmodozók

A „kényelmes álmodozók” csoportjába az átlagos tökemennyiséggel bírók 15 százaléka tartozik. A réteg többi csoportjához képest rosszabb a (fizikai) közérzetük és a szüleik életfelfogását is kevésbé fogadják el. Ugyanakkor alapvetően elégedettek az életükkel, és a jövőre vonatkozóan a leginkább valószínűsítik a gyökeres változásokat. Mindezek ellenére inkább a passzivitás jellemzi őket, mivel kevésbé sportolnak, látogatnak kulturális tereket, kifejezetten sok időt töltenek a TV-nézés, DVD-zés internetezés tevékenységeivel. A csoportot inkább nők alkotják.

Pesszimista közép

A „pesszimista közép” csoportja az átlagos helyzetben lévők mintegy tizedét fogja össze és legjellemzőbb tulajdonságuk a jelenlegi állapottal kapcsolatos elégedetlenség, a jövőre vonatkozó radikális változások esélyének kizárásával. Jellemzően alacsonyabb szülői státusz és ehhez kapcsolódóan alacsonyabb szülői értékelfogadás jellemző rájuk. Kultúra- és médiafogyasztásukat tekintve nem mutatnak karakteres jellemzőket. A kockázati magatartások közül a dohányzás valószínűsége az átlagosnál jóval magasabb körökben.

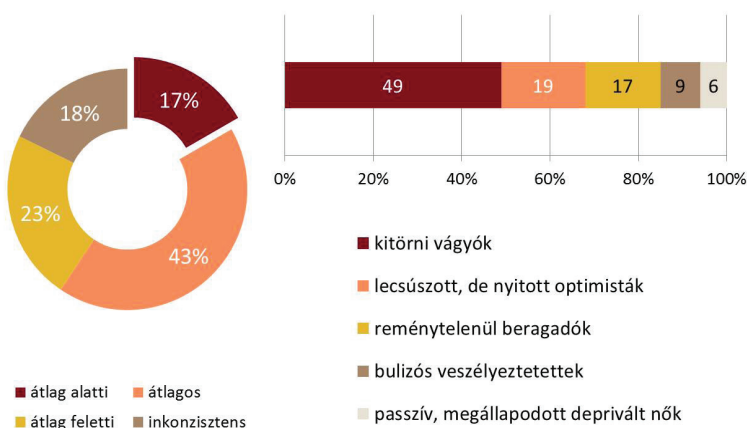
Perspektivikus kultúrafogyasztó tizenévesek

A „perspektivikus kultúrafogyasztó tizenévesek” az átlagos helyzetben lévők legkisebb csoportja. Átlagosan 20 év alattiakról beszélhetünk, akik urbanus településeken élnek. Közérzetük rossz, de nem kifejezetten elégedetlenek az életükkel és a jövőre nézve inkább valószínűsítenek radikális változásokat. Aktívak, kifejezetten magas a kultúra- és médiafogyasztásuk, a sportolásra is leginkább ebben a csoportban szánnak időt, de ugyancsak esetükben a legjellemzőbbek a kockázati magatartások.

Átlag alatti tőkekoncentrációval jellemezhetők (17%)

Az átlag alatti tőkével rendelkező rétegben minden második fiatal tőkéletesen konzisztens helyzetben van, azaz mindhárom tőkefajtát átlag alatt birtokolja. A csoportot legkevésbé az átlagos anyagi helyzetben lévők határozzák meg, azaz ebben az esetben is a gazdasági tőke réteg-meghatározó szerepét látjuk teljesülni. Az átlag feletti tőkével bíró rétegben összesen öt klasztert elemezhetünk: a kitörni vágyók, a lecsúszott, de nyitott optimisták, a reménytelenül beragadók, a bulizós veszélyeztetettek és a passzív, megállapodott deprivált nők csoportját.

4. ábra: Átlag alatti tőkével bíró réteg csoportjai (N=5330; n=891)

Kitörni vágyók

Az átlag alatti tőkével rendelkező réteg felét (49%) a „kitörni vágyók” csoportja alkotja. A legkedvezőtlenebb rétegbe tartozók közül ez a csoport bír a legjobb szülői háttérrel és leginkább ők azok, akik változást valószínűsítenek a jövőre vonatkozóan. Ennek a változásnak a sikere azonban kétséges, inkább csak vágyak formájában jelenik meg, ugyanis a csoport aktivitást alig mutat, inkább a visszahúzó attitűd jellemző rájuk.

Lecsúszott, de nyitott optimisták

„Lecsúszott, de nyitott optimisták” címkéjével látható el az átlag alatti tőkével rendelkező réteg minden ötödik tagja. A szülők életesményét elutasítják, bár a rétegen belül nem a legrosszabb szülői státusz jellemzi őket. Elégedetlenek a helyzetükkel és közérzetüket sem tartják megfelelőnek, ugyanakkor a kultúra- és médiafogyasztásukat tekintve nyitottság jellemzi a csoportot.

Reménytelenül beragadók

A „reménytelenül beragadók” az átlag alatti tőkével rendelkező réteg 17 százalékát adják. A legkedvezőtlenebb szülői státuszból fakadó előnytelen helyzet az ő életükre nézve konzerválódni látszik. Bár nem a legelégedetlenebb csoport, ugyanakkor rossz közérzetük, a szülői értékek elfogadása és a jövő passzív szemlélése jellemzi őket. A kultúra- és médiafogyasztásuk egydimenziós, a televízió domináns szerepét semmi sem törheti meg. A kockázati magatartások közül a körükben leginkább a túlzott alkoholfogyasztás van jelen.

Bulizós veszélyeztetettek

Az átlag alatti tőkével rendelkező rétegbe tartozók tizede „bulizós veszélyeztetettnek” tekinthető. A réteg legfiatalabb csoportját (átlagosan 22 évesek) a városiak és a férfiak dominálják. Fő jellemzőjük a magas mennyiségű zenehallgatás és a kockázati magatartások fokozott jelenléte az életükben. Alapvetően elégedettek és a rétegen belül jó közérzetűnek számítanak.

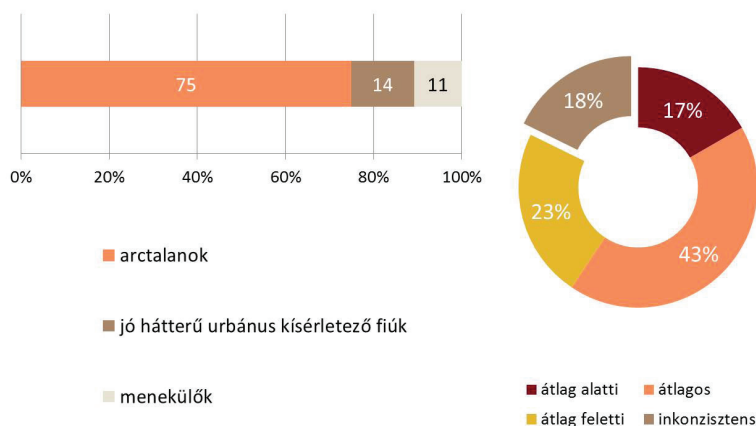
Passzív, megállapodott deprivált nők

A „passzív, megállapodott deprivált nők” csoportja a legkisebb az összes réteg esetében, alig lépi át az 5 százalékos arányt az átlag alatti tőkével rendelkező rétegben. A főként idősebb (átlagosan 24 évnél idősebbek) nőket tartalmazó csoportban elsősorban a hagyományos tömegmédia nagyarányú fogyasztása a jellemző. Jellemzően megállapodottak, azaz családostak, párkapcsolatban élnek. Többnyire passzívak a sport terén és a kockázati magatartások közül némileg csupán a dohányzás jellemző rájuk.

Inkonzisztensek (18%)

Az inkonzisztens réteg legnagyobb részét (52%) azok alkotják, akik a társadalmi tőke szerint vannak inkonzisztens helyzetben, azaz a társadalmi tőke szerinti helyzetük „lóg ki” a gazdasági és anyagi tőkéhez képest. Az inkonzisztens rétegben a legnehezebb a csoportok karakterének megrajzolása, nem is meglepő, hogy az arctalanoknak nevezhető csoport a három klaszterből a legnagyobb. Kisebb szerepet kapnak még a rétegben a jó háttérű urbánus kísérletező fiúk, illetve a menekülőkként azonosíthatók.

5. ábra: Inkonzisztens „réteg” csoportjai (N=5330; n=947)

Arctalanok

Az inkonzisztens réteg háromnegyedét alkotják az „arctalanok”, akik az összes réteg csoportjaival is összehasonlítva a legkevésbé karakteresek. A különböző ismérveket tekintve az átlag körül, vagy az átlag alatt mondhatók jellemzőnek rájuk.

Jó háttérű urbánus kísérletező fiúk

A „jó háttérű urbánus kísérletező fiúk” az inkonzisztens rétegbe tartozók 14 százalékára jellemző. Más rétegekkel is összehasonlítva körükben legmagasabb a szülői státusz. Mindazonáltal a zömmel férfiakból és városokban élők közül álló csoportban a szülői életesmények elfogadása egyáltalán nem jellemző. A jelenlegi helyzettel való elégedettségük és közérzetük ugyanakkor átlagosnak mondható. A jövővel kapcsolatban inkább számítanak változásra, rendkívül fogékonyak az új technológiai megoldásokra, heti átlag 34 órát interneteznek. Viszonylag sportos életmódot folytatnak, a kockázati magatartások legfeljebb átlagos veszélyt jelentenek számukra.

Menekülők

Az inkonzisztens réteg tizedébe tartoznak a „menekülők”, akik a többi réteg csoportjával is összehasonlítva a legkevésbé elégedettek az eddigi életük alakulásával. A jövőre vonatkozó változásokkal kapcsolatban pesszimisták, a mindennapok elől elsősorban a zenébe menekülnek, bár a kockázati magatartások is jelen vannak az életükben.

IV. Összefoglalás

Az Ifjúság 2000 kutatás alapján képzett rétegek és csoportok előállításának lépései – részben a módszertani leírás nagyvonalúsága miatt – korlátozottan megismerhetőek, így természetesen annak tudományos összevethetősége is korlátozott a fenti elemzéssel¹⁵. Munkánk alapján annyi jelenthető ki, hogy a bourdieou-i tőkefogalmakat alapul vevő leírásunk meglehetősen konzisztensnek tekinthető és ezen adatok alapján a társadalmi tőkeeloszlást hat szempontból vizsgálva (demográfia, szubjektív helyzet, médiafogyasztás, kulturális fogyasztás, sport, kockázati magatartás) 15 viszonylag homogén, többségükben jól interpretálható csoportot találtunk. Elemzésünk korlátait az összehasonlíthatóság említett problémája mellett az alkalmazott szempontok korlátossága és a hiányzó válaszok okozta kisebb minta jelentették.

V. Irodalom

- Bauer B., Szabó, A., Máder, M., Nemeskéri, I. (2003): Ifjúsági rétegek az ezredfordulón. Új Ifjúsági Szemle. 1(1), 105-125.
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, R. /szerk./: A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest. Új Mandátum. 80-135.
- Szabó, A., Bauer, B., Laki, L. (2001): Ifjúság 2000. Gyorsjelentés. Budapest. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Szabó, A., Bauer, B., Laki, L. (2001): Ifjúság 2000. Tanulmányok. Budapest. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Szabó, A., Bauer, B. /szerk./ (2005): Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. Budapest. Mobilitás Ifjúságkutató Iroda.
- Szabó, A., Bauer, B. /szerk./ (2009): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Budapest. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Székely, L. /szerk./ (2013): Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont.
- Székely, L. /szerk./ (2012): Magyar Ifjúság 2012, gyorsjelentés. Budapest. Kutatópont.

15 Még akkor is, ha az elemzés lépései sok esetben párhuzamosak az akkori leírással.

Települési és regionális egyenlőtlenségek a 18-29 éves ifjúsági korosztály körében: munkaerőpiac – jövőtervezés – érvényesülés

CZIBERE IBOLYA

I. Bevezetés

Magyarországon az egyes településkategóriák közötti jelentős életkörülményekbeli különbségek lényeges társadalmi egyenlőtlenségekben jelennek meg. 1962 és 1982 között a főváros és a többi településtípus közötti jövedelemkülönbségekben egy lassú csökkenés volt megfigyelhető, majd az egyenlőtlenségek újra nőni kezdtek, a rendszerváltást követően pedig még erőteljesebb növekedésnek indultak. A települések közötti jövedelmi olló ilyen mértékű szétnyílásának hosszútávra ható következményei lettek. Ennek eredményeként a falvakban élő népesség körében folyamatosan, jelentősen magasabb lett a szegénységben élők aránya, mint a városokban, és különösen, mint Budapesten. Mindennek következményeként jelenleg az eltérő típusú településeken élőket, életkörülményeiket és életkilátásaikat tekintve, nagyon mély „szakadékok” választják el.

A hazai regionális egyenlőtlenségek alakulásának trendjében két időszak különíthető el egymástól: az első periódusban, amely a kilencvenes évek első felét jelenti, rohamosan és jelentős mértékben nyílt a jövedelmi olló, míg a második periódusban, a kilencvenes évek második felében, az egyenlőtlenségek ezen a kialakult magas szinten rögzültek (Nemes Nagy, 2004). Magyarországon ebben az időszakban már jól meghatározható módon, a Budapest és vidék kettősséggel írhatók le a területi jövedelemegyenlőtlenségek. A polarizációs folyamatok a kilencvenes évek elejére-közepére létrehozta egy máig erősen rögzült térszerkezetet, amelynek lényegi elemeit Nemes Nagy (2004) a főváros és vidék közötti fejlettségi ollóban, a nyugat-kelet tagoltságban, valamint a kistérségi és város-falu reláció mozaikszerűségében írta le. Mindezekből következően a településtípusok közötti egyenlőtlenségek a hazai település- és társadalomstruktúra meghatározó jelensége és máig nagy jelentőségű problémaköre.

Valós földrajzi térben az egyenlőtlenség egyfajta alapállapot, amely a területek adottságainak és jellegzetességeinek különbözőségeiből adódik. Az egyenlőtlenségek vizsgálata az egyik legsokoldalúbban kutatott kérdésköre a területi vizsgálatoknak. Ezen belül két kategória megkülönböztetése válik szükségessé, a területi különbözőség (területi differenciáltság) és a területi egyenlőtlenség kategóriájának elkülönítése. A differenciáltság értelmezésére használt mutatók a települési rendszer két pólusára (nagyváros és aprófalu) vonatkoztatva látványos különbözőségi dimenziókat eredményeznek (Nemes Nagy, 1998). Az elhelyezkedés mutatója szerint a nagyváros centrális, míg az aprófalu peremhelyzetű település. Mennyiségi szempontokból a nagyváros népes és kiterjedt, az aprófalu kis népességű és kis területű, minőségi szempontokból a nagyváros fejlett és jól ellátott, az aprófalu elmaradott és ellátatlan. Szerkezeti dimenzióban a nagyváros tagolt és szegregált, az aprófalu homogén, szerepkörét tekintve pedig a nagyváros sokfunkciós, míg az aprófalu funkcióhiányos településforma. A kapcsolatokat tekintve a nagyváros kapcsolatgazdag, míg az aprófalu elszigetelt, az alá-fölé rendeltségi viszonyokban a nagyváros irányító szerepet játszik, hatalmi erőfölénye van, míg az aprófalu hatalmi eszközök híján, függő helyzetű település. Ezen területi differenciáltságokkal szemben a területi egyenlőtlenségek vizsgálata során értéktartalmak kapcsolódnak az egyes jellegzetességekhez, pl. politikai, erkölcsi, stb., amelyek struktúrák és folyamatok eredményeként foghatók fel (Nemes Nagy, 1998), és amelyek maguk is hatással vannak struktúrák és folyamatok kialakulására.

A területi differenciáltság tehát szükségszerűség (Nagyné M., 2007), hiszen az egyes települések adottságaikban és jellegzetességeikben is teljes mértékben különböznek egymástól, legalábbis két település között nem létezhet tökéletes egyezőség minden dimenzióban. Az eltérő tulajdonságok mentén szükségszerűen differenciálódnak az egyes területek. Az ilyen típusú egyenlőtlenségek társadalmi, gazdasági folyamatok térbeli következményei, amelyek maguk is visszahatnak a társadalmi, gazdasági folyamatok és struktúrák alakulására (Nagyné M., 2007).

A települések közötti egyenlőtlenségek centrum-periféria modelljeinek közös sajátossága, hogy a centrum és a periféria viszonyrendszerét elemzik. Wallerstein-i (1983) felfogásban a centrum, mint relatív központ és a periféria, mint peremi helyzet között függőségi kapcsolat van, amely egyaránt értelmezhető a külső és a belső térben is. Ebből adódóan a függőség többféle lehet. Nemes Nagy (2005) ehhez kapcsolódóan három alapvető formát fogalmaz meg: az el-

helyezkedésből (fekvésből), a gazdasági potenciálból és a hatalmi erőviszonyokból származó függőséget. Az elhelyezkedésből (fekvésből) adódó függőségre Molnár (2005) érvelése szerint a településrendszer kiépülése kínál jó példát. A településrendszer alapvető két eleme a falu és a város, amely két településkategória között az egyik legnagyobb különbség, hogy a város egy olyan központi szerepkörökkel felruházott település, amelyben intézményesen koncentrálódnak különböző irányító-, szolgáltató- és ellátórendszerek (közigazgatási intézmények, iskolák, bankok, stb.), és amely ebből következően nem csupán a város határain belül élők számára biztosít ellátásokat, szolgáltatásokat, hanem a környező települések lakóinak is. A központi funkciókkal felruházott település egyfajta vonzásteret épít ki maga köré, ennek következményeként a vonzásterközpont fejlődése alapvetően meghatározza a vonzásterébe tartozó települések sorsát és jövőjét. A gazdasági potenciálból adódó függőség, város és falu viszonylatában, egy sajátos területi munkamegosztást jelent, amelyben, mint egymással funkcionálisan összetartozó egységben, gazdasági jellegű kooperációk, illetve egymást kiegészítő tevékenységek jelennek meg. A város-falu egységekből szerveződő településrendszer alapja hierarchikus kapcsolat (Nagyné M., 2007), amelynek a szervező és irányító központja a város. A területi munkamegosztás miatt a falusi vidék gazdasági helyzetének változását nem lehet elválasztani a közelükben lévő városok életétől, ez teremti meg a tulajdonképpeni függőséget. Lehetőségeiket elsősorban nem a saját tőkevonzó képességük határozza meg, hanem annak a városnak a perspektívái, amelynek a közelében elhelyezkednek (Bognár-Csizmady, 2005). A falu a várostól való függőségét a központ és (a sok esetben alárendelt) vonzáskörzet közötti munka- és funkciómegosztás is erősíti. Az ilyen szemlélet alapvetően egy konfliktusokra épülő város-falu helyzetet teremt (Juhász, 2005). A konfliktusok egyik oka, hogy a városok mintegy áthárítják a problémáik egy jelentős részét a falvakra, pl.: a környezetszennyező tevékenységek falvakba történő telepítésével, szemétlerakók létesítésével, a városi munkanélküli csoportok falura történő kiszorításával. A konfliktusok abból a szemléletből is eredhetnek, hogy a városiak új módokon is kezdik használni a falusi tereket (lakóházak, hobbitelkek, egyéb ingatlanok vásárlása). Az ilyen típusú térhasználatban az alapvető konfliktusokat a helyi lakosok és a betelepülők közötti érdekellentétek okozzák, amelyek többek között az eltérő igényekre, a növekvő ingatlanpiaci árakra, vagy a betelepülők által megfogalmazott és a helyiek igényeivel nem találkozó fejlesztési javaslatokra vezethetők vissza (Kovách, 2005).

A területi egyenlőtlenségek centrum-periféria relációjában Myrdal (1957, idézi Nagyné M., 2007) kétirányú hatást írt le, a *backwash* hatást és a *spread* hatást. A *backwash* hatás foglalja magában azokat az alapvetően negatív jelenségeket, amelyeket a centrum gazdasági növekedése kivált a periférián, elsősorban azzal, hogy elszívja a mobilizálható erőforrásokat, tőkét, munkaerőt. A *spread* hatás ennek ellentétét jelenti, vagyis mindazon pozitív hatásokat, amelyeket a centrum gazdasági növekedése kivált a periférián. Ezek között a pozitív hatások között említi Myrdal, hogy ha a periféria bizonyos szolgáltatásokat tud nyújtani a centrumnak – pl. az idegenforgalom terén – akkor ez a periféria számára is bevételi forrás lehet, de ugyancsak pozitív hatású, hogy a centrum növekedésével megnő a perifériáról származó nyersanyagok, mezőgazdasági termékek iránti kereslet is. Szintén pozitív hatásként érvényesülhet, hogy a periféria lakosai is részesülhetnek idővel a centrum tudományos, technikai, infrastruktúrális és egyéb fejlesztéseiből, azok szolgáltatásain (pl. orvosi ellátás, stb.) keresztül. A *backwash* és a *spread* hatás egyes térségekben mérhető erőssége elsősorban az országok gazdasági fejlettségétől függ (Kozma, 2003): az állam gazdasági gyengesége és az általános szegénység következtében a *backwash* hatás érvényesül, míg a gazdagabb országokban, amelyekben kedvezőbbek a viszonyok a különbségeket csökkentő tevékenységek számára, a *spread* hatás erősödik fel.

Myrdal halmozott okság elméletében azt is hangsúlyozza, hogy a gazdasági-termelési, infrastruktúrális, népesedési, társadalmi-kulturális, társadalmi-politikai viszonyok egymást erősítve vagy éppen egymást gyengítve kapcsolódnak egymáshoz a centrum és periféria rendszerében is, vagyis a területi-települési egyenlőtlenségekért felelős tényezők egy összetett oksági láncolatot alkotnak.

Hipotézisünk szerint a vázolt területi egyenlőtlenségek és hatásaik az ifjúsági korosztály jelenlegi helyzetét és jövőbeni lehetőségeit is jelentős mértékben befolyásolják. Azt kívánjuk bebizonyítani, hogy a fiatalok aspirációi, értékrendjei, jövőtervei jelentős mértékben függnék a települési dimenziótól, amely markáns csoportokat különít el közöttük. Keressük a választ arra, hogy milyen hatást gyakorol a lakóhelyük településtípusa a munkaerő-piaci esélyeikre, befolyásolja-e a foglalkoztatás minőségét, biztonságát, avagy növeli-e annak esélyét, hogy a nem nagyvárosi környezetben élő fiatalok jelentősebb arányban kényszerülnek a legbizonytalanabb, legrosszabb minőségű munkákat is elfogadni, illetve, hogy nagyobb valószínűséggel élnek-e meg a fekete- vagy szürkegazdaságban történő foglalkoztatást településük formája miatt. Mindezekből következően a települési hierarchia alsó szintjein élők körében súlyosabb jövedelemhiányt, eladósodott-

ságot és kiszámíthatatlan, hónapról hónapra élést, akár nélkülözést is szignifikánsan nagyobb arányban valószínűsítünk, mint a nagyvárosi fiatalok életében. Feltételezzük, hogy a 18 éven felüli fiatalok körében jelenleg legsúlyosabbnak, még inkább leküzdhetetlennek ítélt problémák körében jelentősebb mértékben mutathatók ki a megélhetéshez kapcsolódó, illetve a jövőjük bizonytalanságát kifejező problématípusok, mint elsősorban a társadalmi, közösségi és egyéb értékek hiányára utaló jelenségek.

Jelen tanulmány a nagykorúságot és cselekvőképességet jelentő 18. életévüket betöltött fiatalok körében írja le azokat az összefüggéseket, amelyek elsősorban a lakóhelyük területi-települési dimenziói alapján jellemzik élethelyzeteiket, befolyásolják döntéseiket és jövőképeket.

II. Települési és regionális jellemzők

A kutatásban településtípusok szerinti öt kategóriában történt a lakóhelyek besorolása: Budapest, megyeszékhely, megyei jogú város, egyéb város és község. A válaszadók 15 százaléka (1067 fő) Budapesten, 17 százaléka (1196 fő) megyeszékhelyeken, 2 százaléka (172 fő) megyei jogú városokban, 33 százaléka (2371 fő) egyéb városokban és 33 százaléka (2335 fő) falvakban (község) él.

1. táblázat: Települési megoszlás a 18-29 éves korosztály körében

	%	N
Budapest	15	1067
Megyeszékhely	17	1196
Megyei jogú város	2	172
Egyéb város	33	2371
Község	33	2335

A megkérdezett fiatalok körében a cigány fiatalok¹ részaránya 30 százalék (536 fő), körükben legnagyobb arányban a falvakban (11 százalék, 247 fő) és a kisebb városokban (egyéb város) (8 százalék, 182 fő) élők vallották magukat roma származásúnak. A budapesti, a megyeszékhelyen élők és a megyei jogú városokban élők (együtt nagyvárosok) együttes aránya a mintában 11 százalék (107 fő).

Regionális szinten a kutatás a magyarországi hét tervezési-statisztikai régióra terjedt ki². A továbbiakban az elemzés kelet-, közép- és nyugat-magyarországi kategóriák szerint történik, az alábbi régiók egységben kezelésével: Kelet-Magyarország (43%, 3034 fő): Észak-Magyarország régió, Észak-Alföld régió, Dél-Alföld régió; Közép-Magyarország (27%, 1922 fő): Közép-Magyarország régió; Nyugat-Magyarország (31%, 2185 fő): Közép-Dunántúl régió, Nyugat-Dunántúl régió, Dél-Dunántúl régió.

1 Cigánynak tekintjük azt a válaszadót, aki arra a kérdésre, hogy "Ön milyen etnikai hovatartozásának vallja magát?" a "roma, cigány" válaszlehetőséget megjelölte.

2 Észak-Magyarország régió, Észak-Alföld régió, Dél-Alföld régió, Közép-Magyarország régió, Közép-Dunántúl régió, Nyugat-Dunántúl régió, Dél-Dunántúl régió.

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

2. táblázat: Területi jellemzők a 18-29 éves korosztály körében

	%	N
Közép-Magyarország (Közép-Magyarország régió)	27	1922
Kelet-Magyarország (Észak-Magyarország régió, Észak- Alföld régió, Dél-Alföldi régió)	42	3034
Nyugat-Magyarország (Közép-Dunántúl régió, Nyugat- Dunántúl régió, Dél-Dunántúl régió)	31	2185

Országreszenkénti megoszlásban az önmagukat romának vallók 20 százaléka (105 fő) Közép-Magyarországon él, 58 százalékuk (311 fő) Kelet-Magyarországon és 22 százalékuk (120 fő) Nyugat-Magyarországon. Kelet-Magyarországon szignifikán-³ nagyobb arányban fordulnak elő a magukat romának valló fiatalok, mint az ország más részein.

Az iskolázottsági különbségek települési szintű jellemzői

Az egyes országrészekben belül legnagyobb arányban Kelet-Magyarországon rendelkeznek alapkú végzettséggel (29%), míg a felsőfokú végzettségűek aránya Nyugat-Magyarországon a legmagasabb (14%). A Közép-Magyarországon élő fiatalok körében az érettségit adó középfokú végzettséggel bírók (53%) részaránya a leginkább kimagasló.

3. táblázat: Az iskolai végzettség területi megoszlása a 18-29 éves korosztály körében (N=7077)

	Közép- Magyarország	Kelet- Magyarország	Nyugat- Magyarország
Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg felsőoktatásban tanul	14	12	14
Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	53	39	39
Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	14	20	22
Alapkú végzettséggel rendelkezik	20	29	25
Összesen	100	100	100

3 95% megbízhatósági szinten vizsgálva a szignifikancia érték: 0,000, míg a Chi-négyzet próba értéke: 57,237.

A településtípusok szerinti adatok azt mutatják, hogy minden településkategóriában a középiskolai végzettséggel rendelkező fiatalok túlsúlya a jellemző, Budapesten az 50 százalékot is meghaladó arányban. A legjelentősebb különbségek az iskolázottsági hierarchia két végpontján, az alapfokú és a felsőfokú végzettségek szintjének arányaiban tapasztalhatók. A diplomás végzettség (vagy a felsőoktatásban tanulás) legmagasabb arányban a megyeszékhelyeken élő fiatalok körében jellemző (20%), legalacsonyabb értékben pedig a települési lejtő alsó szintjén, a falvakban élők körében (10%) figyelhető meg.

Alapfokú iskolai végzettséggel a legtöbben a falvakban rendelkeznek (32%), azt mondhatjuk, hogy minél alacsonyabb a település státusza, annál magasabb az ott élő fiatalok körében az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

Az érettségivel nem rendelkezők (8 általános iskola, vagy szakiskola és szakmunkásképző) jelentős többsége a nem kiemelt kategóriájú városokban (egyéb városok) és a falvakban él, ebből a szempontból a kisebb városokban a fiatalok 45 százaléka, a falvakban élőknek pedig 54 százaléka alacsony szintű iskolai végzettséggel rendelkezik.

4. táblázat: Az iskolai végzettség települési megoszlása a 18-29 éves korosztály körében (N=7077)

	Főváros, megyeszékhely, nagyváros	Egyéb város	Falu és község
Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg felsőoktatásban tanul	17	13	10
Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	50	42	36
Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	14	20	22
Alapfokú végzettséggel rendelkezik	19	25	32
Összesen	100	100	100

A roma fiatalok oktatási helyzetére vonatkozó adatok szerint körükben az *alapfokú végzettséggel rendelkező* fiatalok szignifikánsan⁴ nagyobb arányban vannak jelen (64 százalék), szemben a nem roma fiatalokkal, akik leginkább szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkeznek (45%). Jelentős az iskolázottsági szakadék az oktatási hierarchia csúcsán is, hiszen a diplomás végzettségű roma fiatalok részaránya mindössze 3 százalék, míg a nem roma fiataloké 14 százalék.

4 Khí-négyzet értéke: 504,236, $p \leq 0,001$

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

5. táblázat: A roma és nem roma fiatalok iskolai végzettség szerinti megoszlása a 18-29 éves korosztály körében

Iskolai végzettség kategóriái	Roma fiatalok		Nem roma fiatalok	
	%	N	%	N
Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg felsőoktatásban tanul	3	1400	14	925
Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	13	6800	45	2948
Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	21	10800	19	1220
Alapfokú végzettséggel rendelkezik	64	33800	22	1456
Összesen	100	52800	100	6549

Munkaerő-piaci aktivitás, munkaerő-piaci kiszolgáltatottság

Pozitív jelenség, hogy minden településtípusban igaz, hogy a fiatalok közel 80 százalékának már volt legalább három hónapig tartó munkavállalása. A fővárosi és a falusi fiatalok körében ezen a téren nincs jelentős különbség. Ugyancsak hasonlóan nyilatkoztak minden településtípusban arról is, hogy hány éves koruktól végeztek ilyen típusú munkát. Egyöntetűen 18 és 20 év között kezdtek el a fiatalok több hónapon át, folyamatosan alkalmazásban állni a munkaerő-piacon - a budapesti munkát vállaló fiatalok 65 százaléka, a megyeszékhelyen élők 51 százaléka, a megyei jogú városokban élők 60 százaléka, az egyéb városokban élők 59 százaléka, a falvakban élők 57 százaléka. Ők jellemzően szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkeznek, de jelentős arányban vannak körükben azok a fiatalok is, akik az alapfokú végzettség vagy a szakiskolai végzettség megszerzését követően álltak munkába. Elsősorban a falvakban élő fiatalokra jellemző, de a kisvárosok (egyéb város) fiataljai körében is viszonylag jelentős az arányuk.

A foglalkoztatásukkal kapcsolatos jövőképük szerint, azok a fiatalok, akik még soha nem álltak folyamatos alkalmazásban, úgy ítélik meg, hogy leginkább 23 éves koruk fölött lesz esélyük az elhelyezkedésre, ezen belül a budapestiek 24-25 éves korukra, a megyeszékhelyeken élők inkább 23-25 éves korukra, a megyei jogú városokban élők 24-25 éves korukra, az egyéb városokban élők 22-25 éves

korukra, a falvakban élők pedig 21-25 éves korukra prognosztizálják az elhelyezkedésüket, illetve a munkavállalás kezdetét. A nagyvárosokban élő válaszadók átlagéletkora jelenleg 22,8 év, a kisebb városokban élőké 22,1 év, a falvakban élőké 22,3 év. A többség az átlagéletkorhoz viszonyítva optimistán, rövid időn belül tervezi az elhelyezkedését.

Az országrészenkénti vizsgálat szignifikáns⁵ különbségeket mutat a fiatalok eddigi életpályája során történt elhelyezkedésekkel összefüggésben. Legnagyobb arányban a kelet-magyarországi fiatalok vállaltak a munkaerőpiacon három hónapnál hosszabb ideig munkát (41 százalék), a közép-magyarországi fiatalok körében ez az érték mindössze 28 százalék.

A munkaerő-piaci foglalkoztatottsági bizonytalanságot, illetve a kiszolgáltatottságot mérő mutatók körében az egyik leginformatívabb tényező az alkalmazás minősége, a munkaszerződés formája. A fiatalok körében, bármely településtípust is vizsgáljuk, ebből a szempontból elsősorban a határozatlan és a határozott idejű munkaszerződési formák jellemzőek. Ez azt is bizonyítja, hogy körükben az eseti megbízások, a számlaadás, illetve a bejelentés nélküli foglalkoztatás egyik településtípusban sem tipikus foglalkoztatási forma (ez nem azt jelenti, hogy nem is fordul elő). A település típusától függetlenül a dolgozó fiatalok jelentős többsége kötött már határozatlan idejű munkaszerződést (a múltban vagy a jelenben), legnagyobb arányban a budapestiek (71%), legkisebb arányban a falvakban élők (61%). Az alacsonyabb szintű biztonságot nyújtó, határozott idejű munkaszerződéssel történő foglalkoztatás legmagasabb arányban a falvakban élő fiatalok körében jellemző (27%), legalacsonyabb mértékben a fővárosi fiatalok életében van jelen (21%). Bejelentés nélküli foglalkoztatási formákról nem számoltak be jellemző módon.

5 Khí-négyzet: 27,241, $p \leq 0,001$.

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

6. táblázat: Munkaerő-piaci biztonság a 18-29 éves korosztály körében
(N=4341)

	Budapest	Megye-székhely	Megyei jogú város	Egyéb város	Község/falu
Határozatlan idejű, bejelentett munkaviszony	71	64	63	64	61
Határozott idejű, bejelentett munkaviszony	21	23	26	23	27
Eseti megbízás	6	9	8	10	8
Alkalmazottként számlázás	0,7	1,0	0,9	0,3	0,2
Bejelentés nélküli alkalmazás	2,3	3,6	1,9	3,3	4,0
Összesen	100	100	100	100	100

Országrészek szerinti bontásban a megszerzett munka biztonsága szempontjából leginkább jellemző tényező, hogy Kelet-Magyarországon szignifikánsan⁶ alacsonyabb szintű a fiatalok határozatlan idejű foglalkoztatása (57 százalék, szemben a nyugat-magyarországi 66 százalékos és a közép-magyarországi 72 százalékos szinttel). Ugyancsak jóval gyakoribbak Kelet-Magyarországon a határozott idejű szerződések (28%) és az eseti megbízások (11%), mint Közép-Magyarországon (19%, 7%) és Nyugat-Magyarországon (23%, 7%).

A munkaerő-piaci foglalkoztatási formák körében az alkalmazásra irányuló munkaszerződések időtartama és formája között, vagyis a jelenlegi/utolsó munka típusa között szignifikáns⁷ eltérés mutatkozik a roma és a nem roma munkavállaló fiatalok körében. A nagyobb biztonságot, tervezhetőbb megélhetést nyújtó határozatlan idejű bejelentett munkavégzés jellemzően gyakoribb a nem romák körében, míg a bizonytalanabb foglalkoztatási formák, mint a határozott idejű munkaszerződés, az eseti megbízások vagy a bejelentés nélküli alkalmazások leginkább a romák körében fordulnak elő.

A munkaerő-piaci kiszolgáltatottságot mérő másik lényeges dimenzió a „zsebbe kapott pénz”. A jelentős számú válaszmegtagadás mellett is érzékelhető, hogy a munkavállaló fiatalok közel egyharmadát, függetlenül attól, hogy milyen típusú településen élnek, érinti, hogy fizetésüket részben vagy egészben nem legális formában kapják.

6 95 százalékos megbízhatósági szinten a Chi-négyzet próba szignifikancia-értéke 0,000, a próbastatisztika értéke pedig 89,504.

7 Khí-négyzet értéke: 89,504. $p \leq 0,001$

A jövedelmüket részben vagy egészben zsebbe kapók, vagyis a leginkább kiszolgáltatott munkavállalói réteg néhány demográfiai jellemzőit az alábbi táblázat foglalja össze:

7. táblázat: A feketén szerzett jövedelemmel rendelkező fiatalok szocio-demográfiai jellemzői (százalékban)

Szocio-demográfiai jellemzők		%	N
Nem	Férfi	54	683
	Nő	46	577
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	8	98
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	48	602
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	26	325
	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	18	225
Településtípus	Főváros, nagyváros, megyeszékhely	36	449
	Egyéb város	35	444
	Község	29	367
Szubjektív anyagi helyzet	Gondok nélkül élnek	6	75
	Beosztással jól kijönnek	35	409
	Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	34	395
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	20	235
	Nélkülöznek	5	61

Ugyanakkor regionális szinten statisztikailag igazolható⁸ eltérések mutathatók ki a nem legális kifizetések terén az egyes országrészek között. Kelet-Magyarországon szignifikánsan a legalacsonyabb a részben vagy teljes egészében zsebbe fizetett munkajövedelmek aránya (26%), és Közép-Magyarország mutatja a legmagasabb értékeket (33%).

A romák munkaerő-piaci kiszolgáltatottságainak további statisztikailag is igazolt tényezője, hogy jóval nagyobb arányban kapnak „zsebbe pénzt”, mint a nem romák, vagyis a nem legális kifizetésekkel összefüggő hátrányok is őket érintik

8 Khí-négyzet értéke: 124,780, $p \leq 0,001$

leginkább. A romák 46 százaléka, míg a nem romák 29 százaléka kapja legalább részben a fizetését "feketén".

Az említett munkaerő-piaci bizonytalanságok jelentősen befolyásolhatják a fiatalok gyermekvállalási hajlandóságát is. Ebből a szempontból szignifikáns különbségeket⁹ találunk a fiatalok által vágyott gyermekszámban és a szülővé válás tervezett életkori éveiben egyaránt. Kelet-Magyarországon a fiatalok szignifikánsan fiatalabban vállalnak gyermeket (20,9 év), mint Nyugat-Magyarországon (21,9 év) vagy Közép-Magyarországon (22,3 év). A fiatalok gyermekvállalási tervei, vagyis a vágyott gyermekszám Közép-Magyarországon a legalacsonyabb, mindösszesen 1,4 fő gyermek megszületését tervezik, de sem Kelet-Magyarországon (1,7 fő), sem Nyugat-Magyarországon (1,7 fő) nem éri el, sőt meg sem közelíti a kívánt 2,1 fős születési arányt. A szülővé válás, vagyis az első gyermek megszületésének életkori jellemzői között szintén a korábbi összefüggés mutatható ki: Kelet-Magyarországon tervezik a fiatalok szignifikánsan legkorábban a szülővé válást (28,3 év) és Közép-Magyarországon a legkésőbbi életkorban, közel a 30 évhez (29,5 év).

8. táblázat: A gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök a fiatalok körében

	Életkor az első gyermek születésekor (év) ($p \leq 0,001$) (N=1158)	Összes tervezett gyermekszám (fő) ($p \leq 0,001$) (N=5527)	Tervezett életkor az első gyermek születésekor (év) ($p \leq 0,001$) (N=3654)
Közép-Magyarország	22,3	1,5	29,5
Kelet-Magyarország	21,0	1,7	28,3
Nyugat-Magyarország	21,9	1,7	29,0

A roma és nem roma fiatalok gyermekvállalási aspirációi terén statisztikai összefüggés mutatható ki az első gyermek megszületésekor betöltött életévek számának, a vágyott gyermekszámnak, valamint a már megszületett gyermekek számának eltérései között. A még gyermektelen cigány származású fiatalok átlagosan 25,6 évesen kívánják első gyermeküket megszülni, míg a nem romák jóval később¹⁰, 28,9 éves korukban. A vágyott gyermekszám¹¹ a romák esetében 1,7 fő, a nem romák esetében 1,67 fő. A jelenleg nevelt és vérszerinti gyermekek száma a cigány származású fiatalok körében 1 fő, míg a nem cigány származásúak körében 0,2 fő.

9 Az összehasonlítást ANOVA-próbával végeztük el.

10 $p \leq 0,001$

11 $p \leq 0,05$

Térségi munkaerő-piaci sajátosságként említhető a fiatalok munkahely miatti mobilitási magatartása, illetve hajlandósága az egyes országrészeken belül. Statisztikai kapcsolatok bizonyítják, hogy Nyugat-Magyarországon szignifikánsan¹² többen ingáznak az otthonuk és a munkahelyük között (47%), mint Kelet-Magyarországon (36%) vagy Közép-Magyarországon (33%).

Sajátos térségi munkaerő-piaci tényezőként érvényesül, hogy a fiatalok egy meghatározó csoportjának a földtulajdonon történő gazdálkodás (saját vagy családja tulajdonában lévő) biztosítja a megélhetési forrásokat. A földtulajdon (pl.: erdő, rét, gyümölcsös) birtoklása Nyugat-Magyarországon a legjellemzőbb (16%), Kelet-Magyarországon 11 százalék, Közép-Magyarországon 2,5 százalék. Ugyancsak Nyugat-Magyarországon gazdálkodnak szignifikánsan a legtöbben a saját termőföldjükön (75%).

Anyagi helyzet és szubjektív jóléti szint

Az anyagi helyzet vizsgálata során, elsősorban arra koncentrálni, hogy a fiatalok családjában rendelkezésre álló jövedelem elegendő-e egy hónapra, vagy hónap végére rendszeresen elfogy a pénzük, az eredmények szerint a települési lejtő egyben pénzügyi szegénységi lejtő is. A legrosszab anyagi helyzetben lévő fiatalok közül a rendszeres hónap végi pénzhíányt a fővárosiak élik meg a legkevésbé (19%, 144 fő), és a falvakban élők a legmagasabb arányban (34%, 681 fő). A falvakban élő nélkülözők néhány demográfiai jellemzőjét az alábbi táblázat foglalja össze:

12 Khí-négyzet értéke: 130,722, $p \leq 0,001$

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

9. táblázat: A falvakban élő és nélkülöző fiatalok szocio-demográfiai jellemzői (N=112)

Szociodemográfiai jellemzők – A falvakban élő nélkülözők		%
Nem	Férfi	49
	Nő	51
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	1
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	10
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	24
	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	66
Területi elhelyezkedés	Közép- Magyarország	6
	Kelet-Magyarország	62
	Nyugat-Magyarország	32

Ebből a szempontból a jövedelmi szakadék láthatóan a 'Budapest – megyeszékhelyek' csoportja és a 'megyei jogú városok- egyéb városok – községek' csoportja között húzódik.

10. táblázat: Pénzgazdálkodási jellemzők a 18-29 éves fiatalok körében

	Havonta megjelenő pénzhiány (N=1681)	Nem tudnak félretenni (N=3591)
Budapest	9	10
Megyeszékhely/ megyei jogú város	15	19
Egyéb város	36	36
Falu/község	41	36
Összesen	100	100

A pénztartalékok képzésének lehetőségére irányuló vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a fiatalok jelentős része településtípustól függetlenül olyan háztartásokban él, amelyekben nem tudnak rendszeresen félretenni, takarékoskodni, tartalékot képezni. Ezen belül relatíve a budapesti fiatalok aránya a legalacsonyabb, 10 százalékuk él olyan háztartásokban, amelyekben nem képesek félretenni, a falvakban élő fiatalok körében az ilyen helyzetű háztartásokban élők aránya 36 százalék.

A budapestiek között a legnagyobb arányban azokat a háztartásokat találjuk, ahol nem fordul elő pénzhiány (42%), a megyeszékhelyeken élők körében ez az arány 39 százalék. Ebből a szempontból a jóléti törésvonal is itt húzódik az egyes

településformák között, hiszen az előző két települési kategóriával szemben a megyei jogú városokban, egyéb városokban, valamint a falvakban élők mindössze körülbelül egyharmada nyilatkozta, hogy nem fogy el a pénze a hónap végére. Szintén ezt az összefüggést támasztják alá azok az eredmények, amelyek a pénztartalékok képzésének lehetőségeit mutatják. Minden települési formában alacsony azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyben képesek rendszeresen félre tenni pénzt, de ezen a téren is jól érzékelhető a budapestiek előnye (17%) a többi településtípuson élőkhez viszonyítva. Az esetenkénti megtakarítások már jóval magasabb arányban jellemzőek minden települési kategóriában, legmagasabb arányban a megyeszékhelyen élők (35%) és a budapestiek (36%) körében fordul elő, a többi települési típus esetében nem éri el az egyharmadot sem.

Az érzékelhetően nehéz, olykor súlyos anyagi helyzet egyik jelentős okozója az *adósság*. Az eladósodás mértékét nem tudjuk megmondani, hiszen a kutatásnak nem volt célja a kiadások szerkezetének vizsgálata, de az eladósodottság arányai kimutathatók. Úgy tűnik, az eladósodottság mértékének törésvonala Budapest és a többi településforma között húzódik, ennek szintje a fővárosiak körében a legalacsonyabb (18%, 166 fő), a többi településforma esetében viszont arányuk 30 százalék körül mozog: megyeszékhelyeken és megyei jogú városokban a vásárlások egyaránt 34 százalékának van hitele, az egyéb városokban 30 százalékának, míg a falvakban 32 százalékának. Az eladósodottakra jellemző szocio-demográfiai jellemzőket az alábbi táblázat foglalja össze:

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

11. táblázat: Az eladósodott háztartásban élő fiatalok szocio-demográfiai jellemzői (N=1909)

Szociodemográfiai jellemzők		%
Nem	Férfi	48
	Nő	53
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	12
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	45
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	21
	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	23
Településtípus	Főváros, nagyváros, megyeszékhely	31
	Egyéb város	34
	Község	36
Területi elhelyezkedés	Közép- Magyarország	20
	Kelet-Magyarország	45
	Nyugat-Magyarország	36
Szubjektív anyagi helyzet	Gondok nélkül élnek	3
	Beosztással jól kijönnek	25
	Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	42
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	24
	Nélkülöznek	6

A háztartások adósságainak jelentős részét településtípustól függetlenül a lakáshitelek teszik ki, vagyis az eladósodottság oka az adósok körében 40-50 százalékban a lakásokra felvett hitelekkel magyarázható.

12. táblázat: Adósságtípusok előfordulási gyakorisága (N=1909)

Adósságtípus	Az adott adósságot viselők aránya (%)
Lakáshitel	45
Gépjárműhitel	20
Szabad felhasználású személyi kölcsön	23
Folyószámla hitel	15
Hitelkártya	10
Áruhitel	13

Az eladósodottság ezen mértéke részben magyarázatul szolgál a háztartások tartalékképzési képességének alacsony színvonalára, valamint a magas arányban megélt hónap végi pénzihiányra is. Mindezekén túl egy másik típusú problémát

is felszínre hoz, a hitelek törlesztésének képességét, illetve az ezzel kapcsolatos nehézségeket. Azt lehet mondani, hogy településtípustól függetlenül, a hiteltartozással rendelkezők több mint 50 százalékának jelentős nehézségeket okoz a hitelek törlesztése. Az ilyen helyzetben lévők néhány szocio-demográfiai jellemzőit az alábbi táblázat foglalja össze:

13. táblázat: Alapvető szocio-demográfiai jellemzők a hitelfizetés nehézségeivel találkozó fiatalokról (N=1032)

Szociodemográfiai jellemzők		%
Nem	Férfi	47
	Nő	53
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	9
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	42
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	22
Településtípus	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	27
	Főváros, nagyváros, megyeszékhely	32
	Egyéb város	33
	Község	35
Területi elhelyezkedés	Közép- Magyarország	21
	Kelet-Magyarország	46
	Nyugat-Magyarország	32
Szubjektív anyagi helyzet	Gondok nélkül élnek	0,3
	Beosztással jól kijönnek	9
	Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	43
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	38
	Nélkülöznek	10
Adósságszerkezet	Lakáshitel	50
	Gépjárműhitel	16
	Személyi kölcsön	25
	Folyószámlahitel	19
	Hitelkártya	12
	Áruhitel	13

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

A szubjektív anyagi jólétérzet elemzéséből a megélt jövedelmi szegénység kapcsán egyértelműen kimutatható a települési hierarchiaszintek közötti különbség. Minél alacsonyabb kategóriájú településformáról beszélünk, annál magasabb a (saját véleményük szerinti) szűkölködők, anyagi gondok és nélkülözések között élők aránya. Ez a falvakban élő fiatalok esetében meghaladja a 25 százalékot (563 fő).

A folyamatos anyagi létbizonytalanságban élőket (vagyis, akik éppenhogy kijönnek a jövedelmükből) vizsgálva jól látható módon húzódik a törésvonal Budapest és az összes többi településforma között. Ez azt is jelenti, hogy a fővárosi háztartások fiataljai körében megélt pénzbeosztási bizonytalanság jóval alacsonyabb mértékű, mint az összes többi településen élők esetében.

A stabil anyagi helyzetű fiatalok (illetve azok háztartásai) körében, vagyis, akik úgy ítélik meg, hogy a saját (vagy a háztartás) jövedelmük beosztásával jól kijönnek a pénzükből, illetve gondok nélkül élnek, legnagyobb arányban a fővárosi fiatalokat találjuk (61%), a falvakban élő fiataloknak viszont mindössze 34 százaléka elégedett saját, vagy családjá, illetve háztartása jövedelmével. Az alábbi táblázat az ilyen stabil helyzetű fiatalok néhány szocio-demográfiai jellemzőjét foglalja össze:

14. táblázat: A stabil helyzetű fiatalok szocio-demográfiai jellemző (N=2733)

Szociodemográfiai jellemzők		%
Nem	Férfi	51
	Nő	49
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	18
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	50
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	13
Településtípus	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	19
	Főváros, nagyváros, megyeszékhely	40
	Egyéb város	32
Területi elhelyezkedés	Község	27
	Közép- Magyarország	35
	Kelet-Magyarország	35
	Nyugat-Magyarország	30

Az etnikai hovatartozás ténye Magyarországon jelentős módon befolyásolja az életkörülményeket. Esetünkben a cigányság sajátos helyzetéből adódóan kiemeljük azt az összefüggést, hogy a cigány fiatalok szignifikánsan jelentősebb hányada¹³ - a mintában szereplők 62 százaléka - hónapról hónapra küzd anyagi gondokkal vagy nélkülözéssel, szemben a többségi társadalom fiataljaival, akik körében ugyanez az arány 17 százalék. Tartalékokat képezni a nem roma fiatalok jóval nagyobb arányban képesek. A cigány fiatalok (vagy háztartásaik) 84 százaléka, a nem cigány fiatalok (vagy háztartásaik) 57 százaléka nem képes félretenni, megtakarítani. Ebből következően a rendszeres hónap végi pénzhiány szignifikánsan nagyobb mértékben (70 százalék) a roma fiatalokat sújtja, míg a nem roma fiataloknak a 24 százalékát érinti.

Az ifjúság legsúlyosabbnak ítélt problémái

A megkérdezett fiatalok véleménye szerint ma, jelenleg Magyarországon az ifjúság leginkább súlyos problémái nem a társadalmi, természeti, közösségi, családi vagy egyéni-individuális viszonyokban tapasztalható hiányosságokból, illetve a nem megfelelő működésekből fakadnak, hanem elsősorban a pillanatnyilag nem tervezhető jövő, a célok hiánya és a munkanélküliség veszélye és ténye jelenti a leginkább megoldhatatlan problémákat. Ez az egyfajta anómikus állapotokat tükröző „problématérkép” településtípusonként csak kisebb mértékű eltéréseket mutat az alábbiak szerint:

15. táblázat: A fiatalok legnagyobb problémái (N=7077)

Településtípus	Leggyakoribb problémák					összesen
	kilátástalan, bizonytalan jövő	munkanélküliség	céltalanság, nem tudják, mit akarnak	létbizonytalanság	egyéb problémák	
Budapest						
Budapest	17	14	11	9	49	100
Megyeszékhely						
Megyeszékhely	16	12	11	11	50	100
Megyei jogú város						
Megyei jogú város	31	22	13	9	21	100
Egyéb város						
Egyéb város	16	16	10	7	51	100
Falu/község						
Falu/község	17	16	11	9	46	100

13 Khí-négyzet értéke: 649,080, $p \leq 0,001$

III. TELEPÜLÉSI ÉS REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

16. táblázat: A kilátástalanságot és bizonytalanságot érző fiatalok szociodemográfiai jellemzői (N=1176)

Szociodemográfiai jellemzők		%
Nem	Férfi	49
	Nő	51
Oktatási helyzet	Felsőfokú végzettségű vagy jelenleg főiskolára, egyetemre jár	14
	Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezik és jelenleg nem tanul felsőoktatásban	46
	Szakképesítéssel rendelkezik, de érettségivel nem	20
	Alapfokú végzettséggel rendelkezik	20
Településtípus	Főváros, nagyváros, megyeszékhely	36
	Egyéb város	32
	Község	32
Területi elhelyezkedés	Közép- Magyarország	26
	Kelet-Magyarország	40
	Nyugat-Magyarország	33
Szubjektív anyagi helyzet	Gondok nélkül élnek	4
	Beosztással jól kijönnek	33
	Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	42
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	17
	Nélkülöznek	4

A térségi különbségek szerinti vizsgálat is teljes mértékben a településtípusok szerinti összefüggéseket mutatja, a kelet-magyarországi fiatalok a legsúlyosabb és legmegoldhatatlanabb problémaként a kilátástalan és bizonytalan jövőt (16%), valamint a munkanélküliséget és elhelyezkedési nehézségeket (15%), a létbizonytalanságot (11%) és a céltalanságot (10%) említették az első helyeken, a Nyugat-Magyarországon élők szintén a kilátástalan, bizonytalan jövőt (18%), valamint a céltalanságot (13%) és a létbizonytalanságot (12%) jelölték meg. A két másik országrésszel ellentétben a közép-magyarországi ifjúság a legsúlyosabb problémának a munkanélküliséget és az elhelyezkedési lehetőségeket érzékeli (20%), de a kilátástalan, bizonytalan jövő (16%), a céltalanság (10%) és a létbizonytalanság (10%) is a prioritások között szerepel.

Mi kell az érvényesüléshez?

Mindezek ismeretében válnak méginkább lényegessé az arra a kérdésre adott válaszok, hogy mely tényezők szükségesek elsősorban, a fiatalok szerint, az egyéni érvényesüléshez Magyarországon¹⁴?

Regionális szinten mindhárom országrészben az érvényesüléshez leginkább szükségesnek vélt tényezőket ugyanabban a három kategóriában jelölték meg. Egyöntetű és statisztikai összefüggést mutató vélemény, hogy legmeghatározóbb a biztos munkahely, majd az összeköttetések, a jó kapcsolatok és az ismeretségek, harmadikként rangsorolva pedig az akaraterő és az ambíció. Ezzel szemben van néhány kategória, amelyet (szintén rendkívül hasonló módon a három országrészben) az egyéni érvényesüléshez egyáltalán nem tartanak szükségesnek. Ezek között említhetjük a jó modort, a vállalkozó szellemet, a számítógépes ismereteket, az ügyeskedést, a szerencsét és az erőszakos magatartást. Nyugat-Magyarországon és Kelet-Magyarországon a nyelvtudást sem sorolják az érvényesülést segítő jellemzők közé, Közép-Magyarországon már inkább, bár ebben az országrészben sem kapott magas értékeket (3%).

Ebben az esetben a településtípusok szerinti elemzésre nem térünk ki külön, mert nincsenek kimutatható különbségek a térségi és a települési szintű vélemények között, minden településkategóriában (a nagyvárostól a falvakban élőkig) a térségi prioritásokkal teljesen egyező véleményekkel szembesülhetünk.

Az egyéni érvényesülési technikák terén a cigány fiatalok értékrendje bizonyos hangsúlybeli eltéréseket mutat a nem cigány fiatalok véleményeihez képest. Mint azt az előzőekben kifejtettük, a fiatalok területi hovatartozástól függetlenül leginkább 'a biztos munkahely – összeköttetések, jó kapcsolatok, ismeretségek – akaraterő és ambíció' hármasában vélik az érvényesülési lehetőségeket biztosítotttnak. Ezzel szemben a közép-magyarországi roma fiatalok szerint az érvényesülés leginkább fontosnak tartott tényezője elsődlegesen az összeköttetés, a jó kapcsolatok és az ismeretség (24%), második helyen a biztos munkahely (22%), valamint a pénz és az anyagiak (17%) szerepelnek. Kelet-Magyarországon a biztos munkahelyet gondolják az érvényesülést segítő legfontosabb tényezőnek (38%), második helyen a pénzt és az anyagiakat említették (18%), harmadik helyen pedig az összeköttetéseket, jó kapcsolatokat, ismeretségeket (11%). Nyugat-Magyaror-

14 A kérdésre adott válaszok során 19 lehetőség közül lehetett választani: 1. akaraterő, ambíció; 2. becsület, erkölcs; 3. biztos munkahely; 4. egészség; 5. erőszak; 6. jó diploma; 7. jó modor; 8. jó családi háttér; 9. kemény munka, szorgalom; 10. könyöklés, pofátlanság; 11. nyelvtudás; 12. összeköttetés, jó kapcsolatok, ismeretség; 13. pénz, anyagiak; 14. rátermettség; 15. számítógépes ismeret; 16. szerencse; 17. tudás, felkészültség; 18. ügyeskedés; 19. vállalkozó szellem.

szág az egyetlen olyan térség, ahol a romák a saját érvényesülési lehetőségeiket csaknem ugyanazokban a tényezőkben látják, mint általában a térség fiatal lakossága. Legfontosabbnak a biztos munkahely meglétét tartják (25%), másodikként említik az akaraterőt és ambíciót (19%), harmadikként az összeköttetéseket, jó kapcsolatokat, ismeretségeket (13%), valamint a pénz és az anyagiak szerepét is ugyanolyan fontosnak gondolják (13%).

A vágyott munka elérésének esélyei

A fiatalok jelentős része (függetlenül attól, hogy a korábbiakban leírt problématerképen milyen típusú nehézségeket emeltek ki legégetőbb problémaként) úgy ítéli meg, hogy van esélyük az általuk vágyott munka elérésére. Kelet-Magyarországon 54 százalékuk nyilatkozott optimistán, Nyugat-Magyarországon 61 százalékuk, Közép-Magyarországon 54 százalékuk. Ezek az eredmények azt is mutatják, hogy a nyugat-magyarországiak szignifikánsan¹⁵ optimistábbak és bizakodóbbak azzal kapcsolatban, hogy munkaerő-piaci karrierjük a kívánt irányba halad. Ennél azonban jóval pesszimistábbak a kelet-magyarországi fiatalok, akiknek a 14 százaléka nem vagy egyáltalán nem hisz abban, hogy az általuk preferált munkát valaha is elérhetik. Nyugat-Magyarországon ez az arány 10 százalék, míg Közép-Magyarországon mindössze 9 százalék. A jövőbeli munkájukkal kapcsolatban bizonytalankodók viszonylag magas aránya (mindhárom országrészben 20 és 30 százalék közé esik) is arról tanúskodik, hogy a fiatalok egy jelentős része jövőtervezési gondokkal küzd, és nem biztosak abban, hogy munkaerő-piaci céljaikat a vágyott munka tekintetében valaha is eléri.

A vágyott munka (vagy a jó állás) eléréséhez - a fiatalok megítélése szerint - leginkább szükséges tényezők vizsgálata¹⁶ regionális összehasonlításban jelentős szignifikáns¹⁷ kapcsolatokat mutat. A jó állás megszerzéséhez a Kelet-Magyarországon élő fiatalok legkevésbé fontosnak a jó családi háttérrel (3,8), a nyelvtudást (3,9) és az állandó tanulást (4) tartják, legfontosabb tényezőnek pedig a jó kapcsolatokat (4,4), a szaktudást, hozzáértést (4,4), a szakmai gyakorlatot (4,3) és a protekciót (4,3). Jelentősen más sikerkritériumokat határoznak meg a közép-magyarországi fiatalok: számukra a jó kapcsolatok (4,5) és a szaktudás, hozzáértés (4,5) egyforma súllyal jelentik meg a vágyott munkához vezető úton, és közel ha-

15 Khí-négyzet értéke: 43,134, $p \leq 0,001$

16 Ötfokozatú skálán osztályozva.

17 ANOVA-tesztel vizsgálva.

sonló mértékben játszik szerepet a szakmai gyakorlat megléte is (4,4). Ugyancsak kiemelt jelentőségű, és a három országrészben szignifikánsan itt a legmagasabb, a protekció szerepének értékelése (4,3) is. A közép-magyarországi fiatalok legkevésbé a nyelvtudás fontosságát érzékelik, igaz e tényező értéke még így is 4,2. A nyugat-magyarországi fiatalok körében, ugyancsak meghatározó különbségként, a sikerhez vezető legkevésbé fontos dimenzióknak a jó családi háttér (3,8), a jó iskolai papírokat (4) és az állandó tanulást (4) tekintik. Megítélésük szerint a szak tudás (4,4), a jó kapcsolatok (4,4), a szakmai gyakorlat (4,3) és a protekció (4,3) segíti a munkaerő-piaci érvényesülést.

17. táblázat: A jó álláshoz jutás kritériumainak megítélése területenként
(N=7077)

Szükséges a jó álláshoz:	Közép-Magyarország	Kelet-Magyarország	Nyugat-Magyarország
Nyelvtudás $p \leq 0,001$	4,2	3,9	4,2
Jó kapcsolatok $p \leq 0,001$	4,5	4,4	4,4
Protekció $p \leq 0,001$	4,3	4,3	4,3
Jó családi háttér $p \leq 0,001$	4,1	3,8	3,8
Szaktudás, hozzáértés $p \leq 0,001$	4,5	4,4	4,4
Jó iskolai papírok $p \leq 0,001$	4,2	4,1	4,0
Szakmai gyakorlat $p \leq 0,001$	4,4	4,3	4,3
Állandó tanulás $p \leq 0,001$	4,2	4,0	4,0

III. Összegzés

Jelen tanulmány a 18 éven felüli fiatalok helyzetének települési, lakóhelyi dimenziók szerinti jellemzőit foglalja össze, elsősorban a munkaerő-piaci esélyeket meghatározó tényezőkön és lehetőségeken keresztül. A földrajzi, települési környezet meghatározza és befolyásolja a fiatalok jelenét és jövőbeni lehetőségeit, aspirációikat és értékrendjüket. A települési hierarchia eltérő szintjein más-más lehetőségek teremthetők, amelyek minőségükben és mennyiségükben sok esetben szakadékot képeznek a társadalom fiatal korosztályai között is. Az egyenlőtlenségi viszonyokból fakadó legmeghatározóbb társadalmi hátrányok a falusi fiatalok életét jellemzik. Körükben a legalacsonyabb a diplomások aránya és legmagasabb az alapfokú végzettséggel rendelkezőké, ennek minden rövidebb és hosszabb távú következményével.

Figyelemre méltó eredmény, hogy a várakozásokkal ellentétben a fiatalok feketén történő foglalkoztatása nem függ a lakóhelyük települési hierarchiában elfoglalt helyétől, sőt, a kutatási eredmények azt támasztják alá, hogy a fiatalok jelentős többsége nem kényszerül az ilyen típusú pénzkereseti lehetőségekre. Ugyanakkor közel egyharmaduk kénytelen elfogadni, hogy munkajövedelmét részben vagy teljesen nem legálisan, "zsebbe fizetéssel" kapja meg. A tipikusan alkalmazott foglalkoztatási formák országrészek között kimutatható különbségei tükrözik az egyes régiók gazdasági-társadalmi fejlettségi szintjét, és az adott térség/régió munkaerő-piaci igényeit. Kelet-Magyarországon például jóval kevesebb határozatlan idejű szerződést kötnek a fiatalokkal, mint a fejlettebb közép- vagy nyugat-magyarországi országrészekben. Bizonyítható viszont, hogy a foglalkoztatási formák kapcsán az etnikai dimenzió hatásaiban erősebbnek bizonyul a területi dimenziónál. A romák hátrányos munkaerő-piaci helyzete, a velük szembeni diszkriminációk a fiatal korosztályok mindennapjait is meghatározzák. Ennek egyik jól mérhető eredménye, hogy a fiatal roma munkavállalók körében jóval gyakoribbak a kiszámíthatatlanabb, kevésbé tervezhető foglalkoztatási formák, beleértve az eseti megbízásokat és a feketefoglalkoztatásokat is, mint a nem roma fiatalok körében.

A kevésbé tervezhető jövedelmeket biztosító munkák piacán leginkább azok a fiatalok jelennek meg, akik hónapról hónapra nehezen vagy egyáltalán nem tudnak kijönni a havonta rendelkezésre álló jövedelemből. Ez a jelenség nem feltétlenül csak a legalacsonyabb iskolai végzettségűeket érinti, mert az eredmények szerint az érettségivel rendelkező fiatalok körében a leggyakoribb, hogy jövedelmüket

részben vagy teljes összegben feketén kapják, igaz, az ettől alacsonyabb végzettségűek körében is gyakorta előfordul. Az etnikai hovatartozás szerinti kategória ebben az esetben is jelentős hatással bír, amely lényegében nem jelent mást, mint, hogy a roma származású fiatalok, származásuk következtében igazolhatóan gyakrabban kapják illegális formában (zsebbe) a fizetésüket.

Ugyancsak figyelemre méltó települési szintű hatásokat igazoló jelenség, hogy a települési lejtő egyben pénzügyi szegénységi lejtő is. Ez azt jelenti, hogy a rendszeres hónap végi pénzhiány leginkább a falvakban élő fiatalokat sújtja, és a fővárosban élőket érinti legkevésbé. Mindezek mellett egy, a fiatalok anyagi helyzetének elemzése során igazolt ún. jövedelmi szakadék is kimutatható a megyei jogú városok, kisebb (egyéb) városok és falvak csoportja, valamint a megyeszékhelyek és a főváros csoportja között.

További jellemző hátrány a falvakban élő fiatalok körében, hogy az ilyen településeken élők képessége a pénzügyi tartalékok képzésére, a jövőt stabilizáló befektetések megalapozására rendkívül alacsony; körükben jóval nagyobb eséllyel következik be, hogy nem képesek félretenni, mint a fővárosi és nagyobb városok fiataljai körében. Ebből következően a legstabilabb anyagi helyzetű, azaz tartalékokkal és megtakarításokkal is rendelkező fiatalok leginkább a települési hierarchia csúcsán található nagyvárosokban élnek.

A fiatalok (vagy háztartásaik) életében is jelen lévő, és a tartalékok képzését jelentős mértékben befolyásoló tényező az adósságok problematikája. Az eladósodottság, települési kategóriák szerint vizsgálva, Budapest és a többi település között húzza meg a törésvonalat, a fővárosi fiatalokat sújtja legkevésbé, míg a többi településen élő fiatal a település nagyságától függetlenül jelentős mértékben. Az eladósodott fiatalok elsősorban olyan érettségizett, falvakban vagy kisvárosokban élők, akiknek túlnyomó többsége hónapról hónapra él, vagy nélkülözésben, de még inkább úgy, hogy szigorú beosztással tudják csak elkerülni a hónap végi pénzhiányt. A fiatalok (vagy háztartásaik) adósságainak jelentős része nem függ a lakóhelyük településtípusától, eladósodottságuk elsődleges oka a lakáshitel. Ugyancsak független a települések formájától a hitelek törlesztésének képessége, amely a fiatalok életében jól érzékelhetően kritikus helyzeteket teremt. A hiteltartozással rendelkezők körülbelül felének rendszeresen gondot okoz a hitelek törlesztése.

A kutatás egyik figyelmet érdemlő eredménye annak kimutatása és igazolása, hogy a fiatalok "problématérképének" első helyein olyan, csaknem leküzdhetetlen nehézségnek számító problémák jelennek meg, mint a megélhetési bizton-

ság elvesztésétől való félelem és a céltalanságtól való félelem, amely arra enged következtetni, hogy úgy érzékelik, nem irányítják saját sorsukat, illetve komoly feszültséget okoz számukra a saját sorsuk feletti irányítás lehetőségének elvesztése miatti aggodalom. Márpedig a nem tervezhető jövőtől, a céltalanságtól és a munkanélküliségtől való félelmük mind ebbe az irányba mutat.

IV. Irodalom

- Bognár, L., Csizmady, A. (2005): A falvak helyzete – közhangulat falun. In: Bognár, L., Csizmady, A., Tamás, P., Tibori, T. /szerk./: Nemzetfelfogások, falupolitikák. Budapest. ÚMK-MTA SZKI. 153-169.
- Juhász, P. (2005): Falusi társadalom. In: Bognár, L., Csizmady, A., Tamás, P., Tibori, T. /szerk./: Nemzetfelfogások, falupolitikák. Budapest. ÚMK-MTA SZKI. 141-152.
- Kovács, I. (2005): A vidék megjelenése a közbeszédben, médiákban – rurális imázs. In: Bognár, L., Csizmady, A., Tamás, P., Tibori, T. /szerk./: Nemzetfelfogások, falupolitikák. Budapest. ÚMK-MTA SZKI. 51-59.
- Molnár, M. (2005): Település- és marketingföldrajz. SZIE. GTK. Egyetemi jegyzet.
- Nagyné, M. M. (2007): A területi egyenlőtlenségek főbb összefüggései. In: Káposzta, J. /szerk./: Regionális gazdaságtan. Debrecen. Debreceni Egyetem Kiadó.
- Nemes Nagy, J. (1990): Területi egyenlőtlenségek dimenziói. Adalékok egy "kvázi elmélethez". Tér és Társadalom. 4(2), 15-30.
- Nemes Nagy, J. (1998): A Tér a társadalomkutatásban. Ember- település- régió sorozat. Budapest.
- Nemes Nagy, J. (2004): A fekvés és az iskolázottság hatása a területi egyenlőtlenségekre Magyarországon. In: Cseres-Gergely, Zs., Fazekas, K., Koltay, J. /szerk./: Közelkép. Munkaerő-piaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet - Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- Nemes Nagy, J. /szerk./ (2005): Regionális elemzési módszerek. Budapest. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék.
- Wallerstein, I. (1983): A modern világ gazdasági rendszer kialakulása. Budapest. Gondolat Könyvkiadó.

Települési környezet szerepe a fiatalok életében

BALCSÓK ISTVÁN – BECSEI LILLA – SZARVÁK TIBOR

I. Bevezetés

Elemzésünk alapkérdését a következőképpen tudjuk összefoglalni: a 15-29 éves fiatal felnőtt megkérdezettek hogyan látják a népességmegtartó képesség szempontjából a települési (község, város, megyeszékhely, főváros) és a régiós kategóriákat (alföldi, észak-magyarországi és a dunántúli konvergencia területek). Arra törekedtünk, hogy ne csupán elméleteket fogalmazzunk meg, hanem azok gyakorlati érvényesülését is vizsgáljuk, mint például a térbeli mobilitás, a jövőkép-forgatókönyvek (életen át tartó tanulás, foglalkoztatás), a szabadidő vagy éppen az információs társadalom kérdései.

Másként fogalmazva: a munkánk során elsősorban az érdekelt minket, hogy jelen kutatás tükrében milyen a népességmegtartó képesség fogalmának kategória-rendszere; s az ebből a szempontból kialakítandó tér-kategóriák a 15-29 évesek nézőpontjából miképpen definiálnak „sikeresebb”; „átlagos” vagy „kevésbé sikeres” tér-elnevezéseket. E szinopszis elkészítésekor alapvetően a régiós közösségek sorsára koncentráltunk, hiszen a népességmegtartó képesség eszméje az állam és polgárai közötti szolgáltatási és ellenszolgáltatási viszonyt is megmutatja. A települési közösség megtartóereje, fejlesztési lehetőségei komoly szocializációs és kohéziós hatással bírnak. Munkánkban vizsgáljuk, hogy a közéleti/közöségi terek minősége a megkérdezett 15-29 éves fiatal felnőttek számára milyen változók összefüggései mentén írhatóak le, a lakóhely jellemzői és a munkahely megléte hogyan befolyásolja a különböző régiók népességmegtartó funkcióját.

II. Alapkérdéseink

A helyi közösségi élet hiánya tovább növeli az egyébként is jelen lévő kedvezőtlen társadalmi jelenségek (elszegényedés, egészségtelen életmód, a hiányos és rossz táplálkozási szokások miatt kialakult betegségek, az elmagányosodás, kiürült családi kapcsolatok, a szenvedélybetegségek különböző formái) hatásait, mivel nincs megfelelő minta, nincsenek fórumok a lehetséges megoldások „társadalmasítására”.

Matolcsi Lajos három alapvető funkcióhoz kapcsolja a fogalmat, vagyis egy település akkor képes hosszabb távon is megtartani a népességét, ha lakosai számára egyszerre funkcionál megfelelő lakóhelyként, megélhetést biztosító munkahelyként, és a „közérzet” megélésére alkalmas közéleti/közösségi térként (Matolcsi, 1982).

Jürgen Habermas munkái alapján megfogalmazhatjuk azt, az életvilág a felelős a kultúra, a szociális közösségek és a személyiség szimbolikus újratermelődéséért. Ferdinand Tönnies (1983) szerint a társadalomban háttérbe szorulnak a közösségek, életvilágunk tágul, sőt egyre inkább párhuzamos életvilágok és személytelen kapcsolatokon, szerződéseken alapuló társadalmi szerveződések jönnek létre.

A területi struktúrák több szempontú elemzésének fontosságát támasztja alá, hogy megállapításunk szerint az egyre komplexebb életvilág-hálózat jelentősen formálja az egyének mentális térképeit, vagyis a szűkebb és tágabb környezetükről alkotott képüket. – a kérdés éppen az, hogy ez az értékelés mennyire reális, mennyire áll összefüggésben a motivációkkal és a cselekedetekkel.

Összességében így azt mondhatjuk, hogy az életvilág egészét a kapcsolatok alkotják, így az életvilág-hálózat szerveződése (bonyolultsága) meghatározza térfelosztásunkat.

Ebben a felosztásban a kötődés-faktorok inkább a kisléptékű - a személyes és a lokális jellemzőkből felépülő – terekhez kapcsolódnak¹.

Joseph Schumpeter 1930-ban született megállapítása óta innováción olyan, a korábbi gyakorlattól eltérő, új ötleteket, új tevékenységeket, új termékeket, új tudásokat, új szervezeteket, új individuális és közösségi viselkedéseket értünk, amelynek adaptációja kihat a társadalmi-gazdasági fejlődésre (Rechnitzer, 1993).

1 Ezért került be az elemzésbe a kérdőív „törzshely-tipológiája”. Természetesen a közösségi térhasználat kapcsolódik a baráti, ismerősi körhöz/létszámhoz (hálózathoz). Itt említjük meg Utasi Ágnes kapcsolat-kör fogalmát, amely a válaszadó által fenntartott, gondozott kapcsolatokra utal. Mindezzel leírhatjuk a társadalomba való integrálás és az izoláltság mértékét (Utasi, 2002).

Egy ilyen innovációnak tekinthető napjainkban a kreatív társadalmi-gazdasági fejlődés, amely tulajdonképpen a különböző szintű innovációk kulcsembereit (kreatív osztály) tekinti erőforrásnak. Köztudott, hogy a technológia alapú fejlődés az individualizációt erősítette. Mindez nem kedvezett a tereknek, a térhasználatnak. Adódik a kérdés: a kreatív gazdaság², a kreatív társadalmi fejlődés miként hathat a városokra, a települési terekre?

2 Ságvári Bence 2005-ben megjelent munkájában a kreatív gazdaság kialakulását az információs társadalom világához kötötte. Ez az információ technológiai forradalom hozta létre azt a szolgáltatásokra épülő, globális, hálózati gazdaságot, amelyben az emberi tudás vált a legfontosabb gazdasági és értékteremtő tényezővé. A kreatív gazdaság meghatározása kettős: a szűkebb értelmezés a kultúrára összpontosít, a tágabb; az innovációt a centrumba helyező megközelítés minden alkotási folyamatot, azaz valamilyen új gondolat létrehozását a kreativitás részének tekint. Ezek a meghatározások eredményezték azt, hogy a kreatív gazdaság a társadalomtudományok kedvelt vizsgálati területe lett.

III. Térelemzés

Szabadidős terek

Az a város, amely csak panel lakótelepekből áll, nem lehet vonzó a kreatív gazdaság szereplői számára. Ezzel szemben vonzó feltételeket jelent, ha a lakóközösség kellően sokszínű, a város építészeti differenciált negyedekkel rendelkezik, az épületállomány magán viseli a történelmi múlt lenyomatát, s a közterek minősége lehetőséget kínál különböző rendezvények tartására – tesz hozzá a kreatív gazdaság földrajzi jellemzőit kutatók (pl. Kovács et al., 2011:48).

Richard Florida Egyesült Államokban folytatott kutatásaiból arra is következtethetünk, hogy milyen karakterrel rendelkeznek azok a terek, amelyeknek a fejlődés alapját megteremtve sikerül magukhoz vonzani és megtartani a kreatív osztályhoz tartozókat (Florida, 2002a).

A terek egyik szegmensét véleményünk szerint jól meghatározza az, hogy a különböző képernyő előtt töltött szabadidős tevékenységeken túl milyen közösségi miliő várja az érdeklődő fiatalokat, felnőtteket a településeken.

A kutatás kérdőíve egy olyan szituációt feltételezett, amelyben adottnak vesz közösségi kapcsolatokat és (legalább) egy közösségi (élő) teret³. Így definiáltuk a törzshely fogalmát, amit a hellyel kapcsolatos kohéziós erővel és a kommunikáció folyamatához kapcsolódó nem-formális tanulási készségek megteremtésével ruháztunk fel. A válaszokból azt látjuk, hogy a minta kétharmadának nincs ilyen találkozási helye, egyharmadának viszont legalább egy ilyen kommunikációs-rekreációs térhasználati pontja van.

Nagyon érdekes megnéznünk azt, hogy a fenti kérdésre a válaszadók⁴ milyen tereket jelölt meg. A többségnek (45%) ez a hely valamilyen vendéglátóhely, közel minden negyedik válaszadónál ez a tér szabadtéren van (sportpálya, utca, tér). Minden tízedik válaszadó ezt a teret a bevásárlóközpontokban, plázákban találja meg. Ifjúsági házat, művelődési házat, játéktermet, biliárdszalont és diszkót a válaszadók hasonló arányban (6-7%) jelölték meg. Talán az ifjúsággal foglalkozó segítők számára fontos információ az, hogy védett, de közterületi helyet a válaszadók alig 3 százaléka említett⁵.

3 Van-e olyan törzshelye, állandó találkozóhelye, ahol barátai, ismerősei egy részét valószínűleg akkor is megtalálhatja, ha találkozásukat előre nem beszélük meg?

4 N=2277 fő.

5 A válaszadók nyolc százaléka nem tudta beilleszteni a kategóriák közé az általa preferált teret.

Ezekre a helyekre a minta közel kétharmada öt főnél kisebb baráti társasággal érkezik. Majdnem minden harmadik válaszadó azonban nagyobb baráti társasággal tölti el az idejét ezeken a települési tereken. A válaszadók ezeket a helyeket egyedül (3%), illetve a párjukkal (4%) alig-alig látogatták.

Azonban települési dimenziókat nézve láthatunk különbségeket. Az első szembetűnő adat az, hogy a budapesti és az egyéb kisvárosokban élő 15-29 éves korosztály között jellemzőbb az, hogy egyedül is elmennek ezekre a helyekre⁶. Az öt főnél alacsonyabb létszámú baráti társasággal való kapcsolat inkább a megyei jogú városokban és a Budapesten élőkre jellemzőbb⁷. A megyeszékhelyeken élők jobban preferálják az 5 főnél magasabb társasági létszámot (33%). Érdekes, hogy a községekben is inkább ezt a létszámot választották a megkérdezettek (32%).

Több törzshelyet leginkább a megyeszékhelyek és megyei jogú városokban élők között regisztráltunk (15-19%). Ebből a szempontból Budapest esete különleges: az itt élő válaszadók között ugyanis a legtöbben (77%) választották azt, hogy nincs törzshelyük.

Felvethetjük így a kérdést, hogy a törzshely (mint térbeli és szolgáltatásbeli vonzerő) mely településtípusra jellemzőbb inkább. Adatainkból azt látjuk, hogy mindez inkább a megyeszékhelyi (megyei jogú városi) települési rangtól lefelé fontos⁸. A szabadtér, a sportpálya tértípusok alapvetően az egyéb városok és a községek válaszadói körében voltak elterjedtek (33-40%). Szintén ez a két településtípus vezet az ifjúsági házak, művelődési házak említésének terén (30-33%) is.

A bevásárlóközpont szinte minden településtípusnál fontos volt. Minden ötödik budapesti válaszadó ezt a teret választotta, de a fogyasztás terei más településtípusoknál is elérték legalább 10 százalékot. A vendéglátóhely választása a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban élők körében volt igen magas (47-50%)⁹. A játékterem, biliárdszalón, diszko kategóriái elsősorban az egyéb városok és a községek 15-29 éves közösségei által voltak inkább támogatottak.

Alapvetően a hatékony települési közegnek a nyitottságot és a sokszínűséget kell hangsúlyoznia és meg kell könnyítenie a társadalmi beilleszkedést és a reintegrációt. Ezért tartjuk fontosnak a „törzshely” szociológiai kérdését és azt, hogy egy település térbeli-közösségi „életvilág” (újja)születése, megújulása milyen tér- és

6 Párjukkal a megyeszékhelyeken, illetve a megyei jogú városokban mennek el inkább a válaszadók.

7 A megyeszékhelyeken relatíve kevesebben választották ezt a kategóriát.

8 A megyeszékhelyeken, illetve a megyei jogú városokban élők 33-36 százalékának van legalább egy törzshelye. Az egyéb városokban, községekben ez az arány 27-29 százalék.

9 Más településtípusoknál ez az érték 42-44 százalék.

szolgáltatási kategóriák segítségével tud megvalósulni.

Látjuk, hogy Budapest az a kategória, amelyben markánsan jelen van a „nincs törzshely” individuális cselekvése, másrészt az egyéb városok (községek) térhasználati kategóriáiban a megújulás lehetőségei még csak most vannak újra kibontakozóban.

A világháló a barátunk

Az internet (az online forma) segítségével tulajdonképpen a törzshely kérdése egészen más dimenziókat generál számunkra. A hálózat folyamatos változása az, amely érint(het)i az egyént, a társadalmi csoportokat, a nemzeteket és magát a bolygót is (Jász, 2011).

A megkérdezett fiatalok több hálózaton keresztül is kapcsolatban lehetnek egymással, amely lehet akár szervezeti, iskolai, települési, földrajzi, vagy akár online hálózat is.

A kutatás a fiatalok online hálózati sajátosságáról is képet ad, viszont differenciálásra a különböző népszerű hazai közösségi portálok között sajnos nincs lehetőség. A tőkék konvertálhatóságát jól mutatja, a különböző hálózatok közötti kapcsolat, és az egyén képessége az ezek közötti átjárhatóság megteremtésére.

A hálózati sűrűség egyik mérőeszköze lehet, az online térben kialakuló kapcsolati háló egyénenkénti index száma (ismerősök száma). A közösségi portálokon való megjelenés és kapcsolatok száma presztízskérdés a fiatalok számára (Moreno, 2010), jelzi egy-egy személy népszerűségét az offline térben is. Így hasznos képet kapunk a megkérdezettek offline hálózatának hozzávetőleges sűrűségéről. A létrejövő hálóban kimagasló kapcsolati számmal rendelkező csomópontok tartják össze a hálózatot, melynek nemcsak az online közösségben tulajdonítunk nagy jelentőséget. A fiatalok közösségének sok kapcsolattal rendelkező egyénei rövid- és hosszú távon is meghatározzák a hálózat életét.

Különös jelentőséggel bír, hogy ezek az egyének mely tereket fogják favorizálni továbbtanulásuk, pályaválasztásuk, szabadidős tevékenységeik helyszínéül. Választásuk kulcsfontosságú a hálózat életében.

A jelenleg tanulmányokat folytatók közösségi portálokon jelölt kapcsolati indexe jól tükrözi a hálózatok csomópontjánál létrejövő kapcsolati sűrűséget. A megkérdezett 2792 tanuló, ismerőseinek száma alapján – valamely közösségi portálon – összesen több mint egy millió kapcsolatot hoz létre. Ez a szám több mint egy-millió kapcsolódási lehetőséget jelent, illetve jelöl is, mivel ez az index az online tér közösségi oldalán valóban kapcsolódást rajzol. A hálózatok csomópontjai ez

esetben a magas kapcsolati számmal rendelkező tanulók. A legkisebb kapcsolati szám 0, míg a legnagyobb 4890. Csoportosítva az ismerősi számok és jelölések szorzatát a következőket írhatjuk le:

200-400 ismerőssel rendelkezők csoportja hozza létre a legtöbb kapcsolatot, ugyanakkor ebben a csoportban kiemelkedő kapcsolati indexek egyáltalán nem kimagaslóak a teljes csoporthoz viszonyítva, leírható, hogy általánosan ennyi ismerőssel rendelkeznek a legtöbben. 400-tól egészen a legtöbb ismerőssel rendelkezőkig a kapcsolatok száma csökken, vagyis egyre kevesebb válaszadónk jelölt 400 és 4890 közötti ismerősi indexet. Fontos megjegyezni, hogy ugyanakkor egyre kevesebb tanuló generálja a magas kapcsolati szorzatot, mely az 1200-1400-as csoportban mindössze 17 - tanulmányokat folytató által létrehozott szám - vagyis átlagosan egy tanuló több mint 2,5 ezer kapcsolattal rendelkezik az online közösségi térben.

Ez azt jelenti, hogy a megkérdezettek online hálózatában léteznek a közösség fennmaradásához nélkülözhetetlen csomópontok igen nagyfokú beágyazottsággal az online térben, jelen adatok alapján nincs lehetőségünk az offline hálózatokban való kapcsolati indexek kiszámolására. Azonban, ha próbáljuk tér-változtatási szándékhoz kötni a kiemelkedően magas kapcsolati számmal rendelkezők válaszait, akkor azt láthatjuk, hogy az 1000 és 1000 fölötti ismerőssel rendelkező tanulók közel fele-fele arányban választották a településről való elköltözési szándékot, és azt, hogy mindent egybevetve maradnának.

A munka világa külföldön – otthonról hozott „élmények”

A munkatevékenység általánosan véve meghatározza azt a fajta interakciós szorzatot, melyben a létrejövő találkozásokon keresztül információ keletkezik, így módon a különböző tőketípusok konvertálódhatnak.

Richard Florida inkább szakmákhoz, így iskolai végzettséghez köti a kreatív osztály fogalmát¹⁰. Mi azonban inkább úgy jellemeznénk mindezt, hogy az iskolai végzettség (konvertálható kulturális tőke) mellett a változás ténye (kényszere) milyen stratégiát (félelmet, stagnálását, reményt, bekapcsolódást, részvételt) vált ki a 15-29 éves demográfiai csoportból mikro (vagy mezo/régiós) szinten.

10 A kulturális tőkével való ellátottság egyik mérőeszköze a legmagasabb iskolai végzettség változója.

Konvertálható kulturális tőke – kulcsfontosságú tényezők

Ismert, hogy Bourdieu egyik klasszikus munkájában (Bourdieu, 2008) a különböző tőkék konvertálhatóak, melyek konvertálhatósága között szerepe van az időnek, térnek, és a felhalmozódás módjának. Ezek egyike a kulturális tőke, melyen belül különböző állapotokat, kategóriákat ír le. A tőkék által kifejtett hatás kulcsfontosságú az egyén társadalomban elfoglalt helyének kialakulásában, előmenetelében. A települések népességmegtartó képessége függ attól, hogy a településen élő fiatalok milyen konvertálható tőkével rendelkeznek, milyen perspektívákat fedeznek fel egyéni boldogulásukhoz, és végül milyen utat választanak annak megvalósítására.

Eltérőek a nézőpontok a tőkék mobilitást képző hatásai között (Blaskó, 2002). Fontos, hogy különböző életkorokban kumulálódó típusok más és más hatásokat indukálnak a fiatalokban, melyek predesztinálhatják a társadalmi sikerességüket a későbbiek folyamán, vagy reprodukálhatják a társadalmi helyzetüket.

Jelen kutatás eredményeit elemezve, célunk, hogy leírjuk, feltárjuk azokat a jellemzőket, melyek mentén definiálható a kulturális dimenziók és mobilitás kapcsolata.

Különös tekintettel a benső inkorporált és intézményesült kulturális tőkét jellemző változókra, az intézményesült kulturális tőke és a térváltás-tapasztalatok közötti kapcsolatra valamint a térszemlélet és társas háló vonatkozásában megjelelő sajátosságokra, a materiális formában megjelenő, korporált kulturális tőkével kapcsolatos összefüggésekre.

A kutatás során megkérdezettek közül legtöbben nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, azonban, ha megvizsgáljuk az iskolai sikeresség, befejezettség változóját és az aktuálisan megszerzett legmagasabb végzettséget, láthatjuk, hogy, akik ezzel elégedettek és befejezettnak gondolják tanulmányaikat, a teljes vizsgálati korpusz csupán 6 százalékához tartoznak. Alacsony százalékos megoszlások figyelhetők meg a tanulmányaikat félbehagyó és azt nem folytató válaszadók esetén. Legtöbben elégedettek és befejezettnak tekintik tanulmányaikat a kérdezés időszakában, ez az arány több mint a megkérdezettek fele. Leírható, hogy a tanulmányaikat befejezettnak tekintő és ezzel elégedett fiatalok, középfokú végzettséggel rendelkeznek legtöbben, a végzettségek hierarchiájában. (Továbbtanulási ambíciók, motiváció a mintába került fiatalok harmadánál jelentkeznek.)

A jelenleg tanulmányokat folytatók alkotják a minta közel felét. A fiatalok kicsit több mint fele más városban folytat tanulmányokat, végzettségi szintek közül

legtöbbször szakiskolában, technikumban. Azok, akik másik településen tanulnak, a hétvégi idejükből valamivel többet fordítanak olvasásra és internetezésre, mint lakóhelyükön tanuló társaik. Könyvek, e-bookok birtoklásában nem képez a tanulmányi és lakóhelytől való távolság eltérő megoszlásokat.

Képességmegtartó népesség versus népességmegtartó képesség?

A fenti alapkérdéshez kapcsolódik tanulmányunk másik lényeges szegmense, hogy a kutatásban részt vevő 15-29 éves fiatal felnőttek a kérdésekre adott válaszaik tükrében hogyan ítélik meg saját településük (településtípusuk), illetve tágabb lakóközösségük (megye, régió) népességmegtartó képességét. Mindezt természetesen nem elméleti alapon tették, már csak azért sem, mert a népességmegtartó képesség meglehetősen képlékeny, több kontextusban megjelenő fogalom, és a szerénynek tekinthető szakirodalomban sem létezik egységes, kialakult álláspont. A már említett Matolcsi Lajos-féle definíció ugyan közel 30 éves, de újító jellege még mindig jelen van. Az elgondolás alapeleme ugyanis a jólét és „jóllét” klasszikus összefüggéseit idézi elénk¹¹.

Csatári Bálint az alföldi falvak népességmegtartó képességét vizsgálva tovább finomította azokat a tényezőket, amelyeknek alapvető szerepe van a lakosság helyben maradásában, és ezeket négy fő változóban jelölte meg: a népesség biológiai reprodukciós képessége, a gazdaság eltartó képessége, az ellátó képesség, illetve a ragaszkodás. (Csatári, 1986) Csatári megközelítésének legfontosabb eleme véleményünk szerint az, hogy a statisztikai adatokkal jól jellemezhető tényezők (demográfiai folyamatok, gazdasági aktivitás, foglalkoztatási szerkezet, az életkörülmények és az intézményellátottság mutatói stb.) mellett nagy hangsúlyt kap az egyén és a helyi közösség kapcsolata, a kohéziós erő megléte vagy épp hiánya.

Bármelyik megközelítést vesszük is alapul, kijelenthetjük, hogy a felsorolt tényezők igen szoros összefüggésben vannak az adott település vagy térség földrajzi elhelyezkedésével. Noha az egyes tényezők, és ennek következtében maga a népességmegtartó képesség térben és időben is változik, mégis kialakulnak olyan területek, amelyek tartós hátrányba kerülnek a többihez képest.

A gazdasági-társadalmi depresszióval sújtott térségekből a tapasztalatok alapján egy olyan szelektív elvándorlás indul meg, amelynek eredményeként a cselekvőképes lakossági rétegek „elmenekülése” zajlik le (Győri-Nagy, 2003).

11 A szerző a települési megtartóerőt egyrészt a foglalkoztatáshoz, másrészt a közérzet emelő közéleti/közösségi /szolgáltató/ térhez kapcsolta.

A cselekvőképes társadalmi rétegek közé mindenképpen besorolható a kutatásba bevont, tulajdonképpen a fiatal felnőtteket képviselő 15-29 éves korosztály, így nagyon fontos az ő kötődésük, „ragaszkodásuk” felmérése, illetve az azt befolyásoló tényezők vizsgálata. A megkérdezett fiatalok ugyanis tudatosan vagy kevésbé tudatosan, de „szavaznak” lakókörnyezetük megtartó képességéről, és véleményüket legmarkánsabban azzal fejezik ki, hogy mennek, vagy maradnak. A döntésük meghozatalában szerepet játszó valamennyi tényező vizsgálatára a jelenlegi keretek között nyilván nincs lehetőségünk, de ez a néhány elemet kiragadó, és azt a földrajzi térben is megjelenítő, alapvetően leíró jellegű tanulmány alkalmas lehet a továbbgondolkodásra, alapul szolgálhat mélyebb analízisek elkészítésére.

A külföldi munkavállalással és tanulással kapcsolatos tapasztalatok és elképzelések kiemelését aligha kell hosszasan indokolnunk, mivel amellett, hogy a megélhetési és munkalehetőségek a népességmegtartó képesség egyik pillérét jelentik, a mindennapokban is az egyik legfontosabb közéleti kérdéssé léptek elő. Magyarország Európai Unió csatlakozása, majd a munkaerő szabad áramlását átmenetileg korlátozó időszak lezárulása minden korábbinál tágabb lehetőséget teremtett a külföldi munkavállalásra.

Az Unió munkaerőpiac azonban csak elvben szabad mindenki számára, a tényleges mobilitást a személyes motiváción/elhivatottságon túl igen erőteljesen befolyásolja mindenekelőtt a képzettség, a nyelvtudás és az anyagi kondíciók, amelyek jelentősen összefügghetnek a jelenlegi lakóhelyet biztosító lokális tér adottságaival.

A népességmegtartó képességgel összefüggésben az is igen jelentős kérdés, hogy a pályájuk elején járó fiatalok mennyire képesek reálisan felmérni egyfelől a jelenlegi környezetük nyújtotta lehetőségeket, másrészt pedig a külföldi munkavállaláshoz szükséges saját készségeiket és képességeiket.

A román és bolgár állampolgárok immár szintén korlátozás nélkül vállalhatnak munkát az EU területén, és az ily módon növekvő konkurencia mellett több, a „keleti rohamnak” leginkább kitett tagállam fontolgatja a szabályozás szigorítását (pl. az ellátások nyelvtudáshoz és meglévő munkahelyhez kötését, esetleg éves kvóták felállítását), így egyáltalán nem mellékes, hogy a mobilabb fiataloknak a jövőjük megalapozására vagy éppen az azt meghatározó kudarcélmény beszerzésére van nagyobb esélyük.

A fiatal korosztályok átlagosnál nagyobb mobilitási hajlandóságát jól alátámasztja az, hogy a nyolcezer 15-29 éves válaszadó több mint fele (52%) nyilatkozott úgy, hogy amennyiben lehetősége lenne rá, tanulna vagy dolgozna külföldön, és

további 12 százalékuk jelenleg nem tudja, de ennek értelmében nem zárja ki. Az előző és a további, a minta egészére vonatkozó adatok helyes értelmezése érdekében itt kívánjuk megjegyezni, hogy a felmérésben részt vevő fiatalok közel fele (43%) saját bevallása szerint jelenleg is valamilyen szintű tanulmányait folytatja. Az egyes régiók gazdasági adottságait nézve nem meglepő, hogy a leginkább „otthonulók” a Közép-Magyarországon élő fiatalok (43 százalékuk nem tervez külföldi tanulást vagy munkavállalást), és Nyugat-Dunántúl harmadik helyezése is magyarázható az átlagosnál jobb megélhetési lehetőségekkel. Korántsem mondható el ugyanez a lista második helyén álló Észak-Alföldről, illetve a sorban negyedik Észak-Magyarországról, mivel ezek a régiók hasonló foglalkoztatási és kereseti viszonyokkal jellemezhetők, ugyanakkor a legnagyobb mobilitási hajlandóságot a Dél-Dunántúl (itt csak a válaszadók 20 százaléka mondta azt, hogy nem hagyná el az országot) mutat.

A jövőbeni munkavállalási terveket illetően már némiképp módosul az összkép annak ellenére, hogy a „Tervezi-e, hogy valaha külföldön fog dolgozni?” kérdésre igennel válaszolók 50 százalékos országos aránya nem sokban tér el az előzőtől.

A regionális megoszlás áttekintése előtt érdemes kiemelni, hogy ebben a tekintetben jóval magasabb a bizonytalankodók aránya, a válaszadók egyötöde (Közép-Magyarországon a negyede) nyilatkozott úgy, hogy nem tudja. A külhoni munkavégzést tervezők kiemelkedően legmagasabb részarányát a Nyugat-Dunántúlon (67%) regisztrálhatjuk, és az Észak-Alföld (57%) is jelentősen meghaladja az átlagot. Az ellenkező végletet a fentiekhez hasonlóan Közép-Magyarország (40%) képviseli, míg a többi régió értéke, a dél-alföldi 53 százalékot leszámítva, 46-48 százalék között mozog.

A külföldi oktatási intézmények népszerűsége egyelőre még jóval alacsonyabb, és országos átlagban mindössze a megkérdezettek egytizede tervezi, hogy a jövőben valamikor más ország oktatási intézményébe is beiratkozik, a kérdést tekintve a bizonytalanok aránya pedig 8 százalékot ért el. Az egyes régiókat tekintve nem alakult ki igazán számottevő különbség a külföldi továbbtanulási szándékot illetően, és Közép-Magyarországon, a Közép-Dunántúlon és a Dél-Alföldön az átlagnak megfelelő értékek jellemzőek. Átlag alatti a Nyugat-, illetve a Dél-Dunántúl, illetve Észak-Magyarország 8 százalékos mutatója, ugyanakkor ezeknek közel duplája az Észak-Alföldre jellemző, ebben az összevetésben magasnak minősíthető 14 százalékos érték.

A jövőbeni külföldi tanulási és/vagy munkavállalási szándék tekintetében megjelent, az előzőekben felvázolt regionális különbségek kialakulásában alapvetően három tényező játszik közre: a mobilabb, illetve a „ragaszkodóbb” fiatalok egy-

máshoz viszonyított arányát a helyben elérhető lehetőségek személyes megítélése, a személyes kompetenciák (főként a végzettség és a nyelvtudás), illetve a külhoni munkalehetőségek fizikai elérhetősége egyaránt befolyásolja.

A helyi lehetőségek megítélésében nincs különösebb meglepetés, a válaszok igazodnak az egyes régiók valós gazdasági teljesítőképességéhez, tehát a mindennapos tapasztalatok hatására összességében reálisan mérik fel az elhelyezkedési esélyeket. A jelenlegi lehetőségeket tekintve országos átlagban sem túl optimisták a fiatalok, 37 százalékuk ítéli „nagyon rossznak” azokat saját lakókörnyezetében, miközben csak 8 százalék látja kedvezőnek vagy nagyon kedvezőnek. A legpresszimistábbak az Észak-Magyarországon élők, 48 százalékuk véli úgy, hogy nagyon rosszak az esélyek az elhelyezkedésre, de az Észak-Alföldön (48%), illetve a Dél-Dunántúlon (46%) sem sokkal jobbak az arányok. Az ellenkező végletet a nyugat-dunántúliak 21 százalékos mutatója képviseli, ami még a közép-magyarországi 29 százaléknál is jóval alacsonyabb.

Az egyén munkaerő-piaci versenyképességét döntően meghatározza iskolai végzettsége, külföldi munkavállalás esetén pedig a nyelvtudás is nagyon számottevő tényező. A kutatásban részt vevő nyolcezer fiatal legmagasabb iskolai végzettségének vizsgálatakor újra ki kell emelnünk, hogy a válaszadók közel fele életkorából adódóan jelenleg is tanul, és ez jelentősen befolyásolja az összképet.

Mindezek alapján érthető, hogy a legtöbben (31%) általános iskolai bizonyítvánnyal rendelkeznek, és magas a szakközépiskolai/technikumi (19%) vagy gimnáziumi (16%) érettségivel, illetve szakmunkás/szakiskolai végzettségűek (16%) aránya is. A regionális eloszlás kapcsán érdemes kiemelni, hogy a fejletlenebb ÉK-i régiókban az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya számottevően meghaladja az átlagot.

A minta életkori sajátosságai miatt azonban sokkal érdekesebb az a kérdés, hogy a tanulmányaikat befejezők hány éves korukig vettek részt az oktatásban. A tanulmányaikat 14 éves korukig befejezők részaránya országosan 8 százalék, míg a válaszadók derékhadát azok képviselik, akik 15-18 éves (42%), illetve 19-25 éves (46%) koruk között léptek ki az oktatásból. A vizsgált adatok területi megoszlása összességében párhuzamba állítható a régiók gazdasági teljesítőképességével: a legfeljebb 14 éves korukig tanulók aránya az ÉK-i régiókban a legmagasabb (ezen belül is kiugróan magas az Észak-Alföld 15 százalékos mutatója), míg a 19. életévük betöltését követően is tanulók részaránya a Nyugat-Dunántúlon (62%) és a Dél-Alföldön (61%) kiemelkedő. Jól látható tehát, hogy az érintett korosztályok döntő többségben már közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, és a legmagasabb végzettséggel összeszetve kijelenthető, hogy jelentős részük szakképzett is. Mindez elvben jó ver-

senyképességet biztosíthatna akár az itthoni, akár a külföldi munkaerőpiacon, ám egyáltalán nem mindegy, hogy a végzettség milyen szakmát/szakirányt, illetve a gyakorlatban használható tudást és kompetenciákat takar.

További problémákat okozhat (és okoz is) a nyelvtudás hiánya. Noha az utóbbi bő két évtizedet tekintve sokat javult az összlakosság idegennyelv-ismerete, és ez jórészt épp a fiatalabb generációknak köszönhető, azonban a válaszadóknak még így is csak 60 százaléka nyilatkozott úgy, hogy beszél valamilyen idegen nyelven. A két legrosszabb helyzetben lévő régió ebben az esetben is az észak-alföldi (53%), illetve még inkább az észak-magyarországi (45%). A többi régió mutatója 62 és 67 százalék közé esik, a legmagasabb érték Nyugat-Magyarországon jellemző.

A jövőbeni munkavállalási szándékot tekintve tehát komoly kettősséget jelent az, hogy a helyi munkalehetőségeket, a megélhetési perspektívákat tekintve legrosszabb helyzetben lévő régiók potenciális kibocsátóként jelennek meg, ugyanakkor az iskolai végzettség és a nyelvismeret éppen ezeken a területeken mutatnak az átlagosnál kedvezőtlenebb képet.

A mobilitást és a ragaszkodást tehát ezek az ellentétes előjelű tényezők teszik jóval összetettebb kérdéssé (és vezetnek még erőteljesebb kontraszelekcióhoz, mivel aki teheti, annak a legtöbb esetben gazdasági érdeke a leszakadó régiók elhagyása), de mindemellett az is számottevő mérlegelési szempont, hogy „van-e hova menni”.

Mindezt Nyugat-Magyarország példája szemlélteti leginkább, mivel a magyarnál jóval fejlettebb osztrák gazdaság elszívó hatása jól láthatóan már a fiatal korosztályokat is erősen érinti. Ugyanis az itt élők csaknem 13 százaléka nyilatkozott úgy, hogy már vállalt korábban külföldön munkát, és ezen belül 72 százalék jelölte meg célországként Ausztriát. A régió 13 százalékos mutatója magasan kiemelkedik a többi közül, a 6 százalékos országos átlagot is több mint kétszeresen múlja felül.

A hazai munkaerő-piacon való érvényesülést és még inkább a külhoni munkavállalás lehetőségét erőteljesen determinálja az egyének iskolai végzettsége és nyelvtudása, a tényleges próbálkozáshoz azonban belső motivációra is szükség van. A felmérésben résztvevők ötfokozatú skálán értékelhették azokat a tényezőket, amelyek miatt sem hosszabb, sem rövidebb időre nem kívánják elhagyni az országot, így képet kaphatunk arról, hogy mi szab leginkább gátat a külföldi munka bevételeknek.

A legmagasabb átlagot (3,8) a „ragaszkodik a családjához” válaszlehetőség kapta országos szinten, vagyis a legerősebb visszatartó erőt a családi kötelékek jelentik. A Csátári Bálint által a népességmegtartó képesség legfontosabb elemeként megjelölt ragaszkodás tehát valóban felülírhatja a nyers statisztikai adatokkal

egyértelműen kifejezhető taszító tényezőket. Ez annál is inkább így van, mert a következő két helyen a hazához, szülőhelyhez, illetve a barátokhoz való ragaszkodás áll, vagyis a megkérdezett fiatalok számára egyértelműen fontos a lokális közösség kohéziós ereje, támogatása. A legkevésbé visszahúzó erőt a túlságosan nagy bürokrácia (2,8), illetve az jelentette, hogy azt se tudják, hogyan kellene elkezdeniük (2,9). A legfontosabb marasztaló tényezők megítélésében a változó átlagok ellenére sincsenek eltérések, azt viszont érdemes kiemelni, hogy az országban egyedülként Észak-Magyarországon az adminisztrációs nehézségeket is inkább visszatartó erőként érzékelik, mint a helyi boldogulás lehetőségét.

1. táblázat: A külföldi mobilitás elutasításának okai régiók szerint
(iskolai osztályzatok átlaga)

Mennyire tartják vissza a következők attól, hogy hosszabb-rövidebb időre elhagyja az országot?	Közép-magyar-ország	Közép-dunántúl	Nyugat-dunántúl	Dél-dunántúl	Észak-magyar-ország	Észak-alföld	Dél-alföld	Átlag
ragaszkodik a hazájához, szülőhelyéhez	3,5 (N=1985)	3,2 (N=883)	3,1 (N=768)	3,2 (N=731)	3,5 (N=1028)	3,5 (N=1299)	3,4 (N=1052)	3,4 (N=7746)
Ragaszkodik a barátaihoz	3,5 (N=1973)	3,3 (N=882)	2,9 (N=767)	3,1 (N=731)	3,3 (N=1027)	3,5 (N=1295)	3,3 (N=1051)	3,3 (N=7726)
Ragaszkodik a családjához	3,8 (N=1999)	3,8 (N=884)	3,5 (N=768)	3,8 (N=733)	4,0 (N=1029)	4,0 (N=1301)	3,9 (N=1052)	3,8 (N=7766)
Egyedül nem mer belevágni	3,2 (N=1956)	2,9 (N=883)	2,4 (N=763)	3,3 (N=725)	3,6 (N=1026)	3,6 (N=1289)	2,9 (N=1039)	3,2 (N=7681)
Nincs (anyagi) lehetősége rá	3,2 (N=1939)	2,8 (N=884)	2,4 (N=764)	3,1 (N=729)	3,5 (N=1024)	3,5 (N=1293)	2,9 (N=1039)	3,1 (N=7672)
Túlságosan sok ügyintézésel jár	3,0 (N=1904)	2,5 (N=871)	2,2 (N=746)	2,7 (N=678)	3,4 (N=982)	3,1 (N=1268)	2,6 (N=1020)	2,8 (N=7469)
Nem akarja földelni itthoni életét, karrierjét	3,4 (N=1967)	3,0 (N=881)	2,7 (N=767)	2,9 (N=715)	3,2 (N=1012)	3,3 (N=1283)	3,2 (N=1040)	3,2 (N=7665)
Nem beszél elég jól idegen nyelven	3,1 (N=1970)	2,8 (N=883)	2,5 (N=766)	3,0 (N=727)	3,5 (N=1026)	3,4 (N=1297)	2,9 (N=1043)	3,1 (N=7712)
Azt sem tudja, hogyan fogjon hozzá	3,0 (N=1944)	2,6 (N=880)	2,3 (N=765)	2,9 (N=725)	3,2 (N=1016)	3,3 (N=1284)	2,7 (N=1035)	2,9 (N=7649)
Itthon is boldogul	3,4 (N=1955)	2,8 (N=865)	2,7 (N=759)	2,8 (N=692)	2,9 (N=994)	3,1 (N=1272)	3,0 (N=1028)	3,0 (N=7565)
Max	3,8	3,8	3,5	3,8	4,0	4,0	3,9	3,8
Min	3,0	2,5	2,2	2,7	2,9	3,1	2,6	2,8

Ebben a kontextusban szintén érdekes kérdés, hogy ki mit lenne hajlandó megtenni egy kedvezőbb munkalehetőség érdekében – ezt szintén előre megadott válaszlehetőségek ötfokozatú skálán történő értékelésével jelölhették meg a fiatalok. Az ország egészét tekintve az átlagok alapján az új szakma, illetve új nyelv megtanulása (mindkettő 3,2) kapta a legmagasabb osztályzatokat, míg a legkisebb népszerűsége egyértelműen a napi több órás ingázásnak (2,6) volt.

A másik településre/megyébe/országba való költözés 2,9 és 3,1 közötti átlagokkal jellemezhető, vagyis a fiatalok összességében még mindig inkább saját tudásuk bővítését választanák, mint a sok problémával járó migrációt, tehát az ismert térhez, a megszokott mindennapokhoz való kötődés ereje itt is tetten érhető (a több és jobb végzettség ráadásul mindenhol nagyobb versenyképességet eredményez, saját tőke kovácsolható belőle). A regionális különbségek ebben a tekintetben sem szignifikánsak, ám érdemes kiemelni, hogy a Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon a további tanulásnál valamivel magasabb átlagot produkált a más településre való költözés, de a nagyobb volumenű migrációt itt is kevesebben vállalnák.

Ha mégis elhagynák az országot hosszabb vagy rövidebb időre, a megkérdezett fiatalok értelemszerűen (és az említési gyakoriságot tekintve egyértelműen kiemelkedő módon) a jobb megélhetés érdekében tennék. A 67 százalékos említési gyakoriság messze megelőzi a sorban következő nyelvtanulást (22%) és tapasztalatszerzést is (20%). A legkevésbé a Magyarországon nem elérhető képzések (5%), politikai és/vagy ideológiai okok (2%), illetve külföldi önkéntes munkavégzés (2%) miatt kelnének útra.

A leginkább és legkevésbé preferált tényezőket tekintve nincs különbség az egyes régiók között, azonban az említési gyakoriság tekintetében már jelentős szóródás figyelhető meg. A megélhetés bár mindenhol kiugróan vezet, de Közép-Magyarország 51 százalékos arányával (itt egyébként a „nem tudja” választ adók aránya kétszeresen múlja felül az országos átlagot, és meghaladja a 26 százalékot) szemben a Nyugat-Dunántúlon közel 76 százalék. Ez utóbbi látszólag ellentmondásban van a régió gazdasági erejével, azonban illeszkedik ahhoz a fentebb már említett sajátosságához, hogy a határ túloldalán egy, a hazainál jóval magasabb fizetéseket kínáló ország munkahelyei is könnyen elérhetők.

2. táblázat: A külföldi mobilitás támogatása régiók szerint (az igen válaszok aránya a kérdésre adott összes válasz százalékában)

Az alábbiak közül mi az, amiért (mégis) hajlandó lenne elhagyni az országot hosszabb-rövidebb időre?	Közép-Magyar-ország		Közép-Dunántúl		Nyugat-Dunántúl		Dél-Dunántúl		Észak-Magyar-ország		Észak-Alföld		Dél-Alföld		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Karrier	400	19	237	26	111	14	217	29	178	17	233	18	129	12	1 505	19
Megélhetés	1095	51	665	73	582	76	569	75	769	74	928	70	708	66	5 316	66
Tapasztalatszerzés	287	13	267	29	182	24	214	28	254	24	226	17	172	16	1 602	20
Új kihívások	227	11	183	20	126	16	162	21	144	14	153	12	110	10	1 105	14
Tanulás általánosan (ittthon nincs olyan képzés, több tanulási lehetőség)	58	3	75	8	53	7	60	8	56	5	57	4	29	3	388	5
Nyelvtanulás	402	19	256	28	174	23	222	29	222	21	270	20	183	17	1 729	22
Politikai-ideológiai okok	16	1	34	4	43	6	20	3	20	2	13	1	12	1	158	2
Családi okok	93	4	80	9	81	11	47	6	77	7	96	7	39	4	513	6
Önkéntes munka	16	1	18	2	38	5	27	4	18	2	11	1	8	1	136	2
Nem tudja	563	26	55	6	62	8	49	6	68	7	138	10	129	12	1 064	13
Nem válaszolt	78	4	27	3	8	1	38	5	48	5	33	2	18	2	250	3

Mindezek fényében nem meglepő az sem, hogy az ország egészét tekintve a korábban már legalább egyszer külföldön is munkát vállaló fiatalok 82 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ezt a jövőben is szeretné megtenni a megfelelő feltételek teljesülése esetén, és külön kiemelendő, hogy 39 százalék azoknak az aránya, akik ha megtehetnék, akár végleg is elhagynák az országot.

IV. Záró gondolatok

Az elemzett adatok azt mutatják, hogy a ragaszkodás a kötelek jelentős anti-migrációs tényezőként hatnak még akkor is, ha a gazdasági-megélhetési érdek az indulást, a változtatást diktálná... A nem mobilizálható (kockázatvállaló) közösségek számára formálódik a XXI. századi társadalmi csapda, a bezáródó mobilitási utak csapdája.

Azonban azok a közösségek, akik egyszer megtapasztalták, hogy a jelenlegi környezete által nyújtott életnívót is el tudják érni a mobilitás révén, és már sikerült korábban leküzdeniük az ezzel kapcsolatos nehézségeket, akkor a ragaszkodás, a szülőhely közösségi kohéziós ereje önmagában már kevésnek bizonyulhat ahhoz, hogy képes legyen biztosítani a szükséges népességmegtartó képességet.

Mivel a letelepedési szándékok mozgatórugóját a megélhetéshez kapcsolódó értékek jelentik, összességben azt valószínűsítjük, hogy térségi-települési szinten nem telepednek meg olyan számban olyan képzett, kreatív társadalmi közösségek, akiknek kulcsszerepük lehet a kívülről jövő innovációs kezdeményezések befogadásában, társadalmasításában, illetve a helyi igények, kezdeményezések összefogásában, megfogalmazásában és artikulálásában.

A kreatív osztály jelenléte a legerősebb mutató arra vonatkozóan, hogy milyen lesz egy régió gazdasági és humán teljesítménye. Különösen érdekes területfejlesztési szempontból az a nézete, amely szerint a kreatív osztályt, amely a gazdasági fejlettséget előidézi, nem az anyagi lehetőségek vonzzák leginkább, hanem sokkal fontosabb számukra két másik tényező: a tolerancia és az izgalmas, élmény-gazdag, tehetségpártoló közeg (Florida, 2002a).

A hazai sajátosságoknak ismeretében elmondható, hogy ez nálunk messze túlő a terület és vidékfejlesztés keretein, sokkal inkább ösztársadalmi feladatnak tekinthető.

A tehetségpártoló közeg kialakítása ugyanis nem szektorfüggő, viszont rettentően nehéz feladat – ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy messze nemcsak pénz kérdése. Tanulmányunk egyik tanulsága lehet, hogy amennyiben a felmérésben szereplő fiatal korosztályok ráébrednek arra, hogy a ragaszkodásuk, kötődésük még erősebbé és főként hasznosabbá válhat, ha azt nem individuálisan, hanem működő, problémamegoldásban is aktív helyi közösségekben élik meg, akkor van remény arra, hogy még a leszakadó régiókban is komoly lépéseket tessenek a Florida által leírt életvilág kialakítása felé.

V. Irodalom

- Blaskó, Zs. (2002): Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? Szociológiai Szemle. 2002/2.
- Csatári, B. (1986): A községek népességmegtartó képességének fő tényezői az Alföldön. In: Novák, L., Selmeczi, L. /szerk./: Falvak, mezővárosok az Alföldön. Nagykörös: Arany Múzeum. 779-787.
- Győri-Nagy, S. (2003): Jövőkép(esség)ek. Iskolavizsgálat Kállón. Gödöllő: A Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány Kölcsey Intézete.
- Florida, R. (2002a): The Rise of the Creative Class; Letöltés helye: http://www.washingtonmonthly.com/features/2001/02_05.florida.html; Letöltés ideje: 2014. január 15.
- Florida, R. (2002b): Creative Class War; Letöltés helye: <http://www.washingtonmonthly.com/features/2004/0401.florida.html>; Letöltés ideje: 2014. január 15.
- Jász, K. (2011): Szociális munka, fenntartható alapokon In: Jász, K. /szerk./: Szekszárdi Szociális Műhely Tanulmányok 2. 29-47.
- Kovács, Z., Egedy, T., Szabó, B. (2011): A kreatív gazdaság földrajzi jellemzői Magyarországon. Tér és Társadalom. 2011/1. 42-62..
- Matolcsi, L. (1982): Az urbanizáció hatása a közigazgatásra. Szakdolgozat. Budapest: BME Mérnök-továbbképző Magyar Urbanisztikai Társaság, 1982.
- Moreno, M. (2010): Risky Behavior Prominent on Teen MySpace profiles; Letöltés helye: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X10001400>; Letöltés ideje: 2014. január 15.
- Rechnitzer, J. (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk. Pécs. MTA Regionális Kutatások Központja.
- Schumpeter, J. A. (1930/1980): A gazdasági fejlődés elmélete. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tönnies, F. (1983): Közösség és társadalom. (Társadalomtudományi Könyvtár) Budapest. Gondolat. 9-56.
- Utasi, Á. (2002): A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás. Budapest. Új Mandátum Kiadó.

Egyéni élethelyzetek konfliktusossága és életminőség a fiatalok körében

CSIZMADIA ZOLTÁN – TÓTH PÉTER

I. Bevezetés: élethelyzetekhez kapcsolódó problémák és konfliktusok

Elemzésünk célja az egyéni élethelyzetekben előforduló társadalmi problémák és konfliktusok, valamint az életminőség jól-létként értelmezett elemei közti összefüggések empirikus vizsgálata a Magyar Ifjúság 2012 kutatás kérdőíves adatfelvételének eredményei alapján. Első lépésben érdemes tisztázni azt, hogy miként értelmezzük a két kérdéskört. A társadalmi-gazdasági különbségekből és egyenlőtlenségekből fakadó különböző szintű és formájú társadalmi konfliktusok átszövik, átjárják a mindennapi életünket. Formájukban, megnyilvánulásukban és hatásaikban szoros összefüggést mutatnak a társadalmi jól-léttel (illetve annak hiányával) is. Ennek ellenére a kérdéskör elméleti és empirikus kutatásokra is épülő alaposabb feltárása nem tekinthető egy szisztematikus, koherens kutatási programnak. A konfliktuselméleti szemléletmódnak komoly szociológiai hagyománya van, az ezzel kapcsolatos fogalmi-elméleti kérdéseket egy korábbi cikkünkben részletesen kifejtettük (Csizmadia, 2009). Ezekben a tanulmányokban, a teljesség hiányával ugyan, de áttekintettük a társadalmi konfliktus fogalmával kapcsolatos legfontosabb kérdéseket, a klasszikus és új definíciókat (Boudon, 1998; Collins, 1974; Cosser, 1956; Cseh-Szombathy, 1985; Turner, 1982), a szociológia konfliktuselméleti szemléletmódjának Ralf Dahrendorf által lefektetett (1959) alapelveit, a konfliktusok lehetséges formáit és típusait, a tipizálás alapelveit, illetve a társadalmi konfliktusok pozitív és negatív funkcióit.

Napjaink domináns elképzelése a társadalmi konfliktusok kapcsán a következő: a szociológiában mára a konfliktusok értelmezése olyan irányt vett, hogy a konfliktusokat a társadalmi viszonyok alapvető alkotóelmének tekintjük, nem pedig a társadalmi élet speciális, különleges aspektusának. Minél inkább normális jelenségnek tűnnek a konfliktusok, egy erre fókuszáló specifikus elmélet

annál inkább eltűnőben lesz. Ezt a következtetést megerősíti a konfliktuselméleti irányzatok általa kidolgozott osztályozása is (Crouch, 2001: 2555).

Crouch elképzelése röviden a következő. A legáltalánosabb szinten akkor beszélhetünk konfliktusról, ha két vagy több társadalmi cselekvő érdekei összeegyeztethetetlenek egymással, ez a konfliktusnak, mint viszonynak az alapja. Elméleti szinten viszont ezek a viszonyok szétbonthatóak négy nagyobb dimenzióra két alapvető „változó” használatával. Megkülönböztethetünk nagy jelentőségű (momentous), hétköznapi és mindennapi (mundane) konfliktusokat, illetve felfoghatjuk őket kivételesnek (exceptional), esetinek vagy széles körben elterjednek (endemic). Mára gyakorlatilag a szociológia konfliktus-értelmezése eltolódott a hétköznapi széles körben elterjedt értelmezés felé, követve a neo-weberianus szociológiai hagyományt. Ez lett a szociológia domináns felfogása a társadalmi konfliktusok jelentésének, formáinak, jellemzőinek és hatásainak elméleti megragadása kapcsán. A fiatalok és családjaik élethelyzetének konfliktusosságát mi is ebben az elméleti rendszerben gondolkodva közelítjük meg vizsgálatunk során.

A fiatalok körében megfigyelhető egyéni élethelyzetekhez kapcsolódó társadalmi problémák, és az ezekből kialakuló konfliktushelyzetek értelmezése során bizonyos hiányokkal, szükséglet kielégítési deficitekkel, illetve olyan helyzetekkel, szituációkkal számolunk, amelyek növelhetik a mindennapi életben előforduló személyes konfliktusok megjelenését és dinamizálódását.

A társadalmi probléma a legátfogóbb formában úgy határozható meg, hogy egy olyan társadalmilag megkonstruált, objektív tényekre és szubjektív érzetekre épülő egyéni és közösségi mérlegelésen áteső állapot, amely veszélyezteti, aláássa egy társadalom néhány, több vagy akár az összes tagjának a jól-létét, elvárt vagy célul tűzött életminőségét, konkrét, közvetlen károk, hátrányok megjelenése, vagy az esélyek, lehetőségek, választások beszűkülése formájában (Macionis, 2012). A megkonstruált, gyakran ellentmondásos, objektív és szubjektív alapokra épülő jellegéből fakadóan a társadalmi problémák értelmezése egy összetett, négycellás mátrix alapján képzelhető el. A problémák objektív hatása (hány embert érint ténylegesen) és szubjektív megítélése (problémának érezzük) alapján a társadalmi állapotokat, jelenségeket négy csoportba sorolhatjuk, melyek közül három (A, B, C) problémának minősül. Ezen értelmezési keret alapján a fiatalok életében fellépő problémák közül mi elsődlegesen az A és C típusokkal fogunk foglalkozni.

1. ábra: A társadalmi problémák típusai konstrukciós jellegük és hatásuk alapján (Forrás: Macionis, 2012)

		Szubjektíve nagyon komoly problémának minősül	
		Igen	Nem
Objektíve komoly károkat okoz sok embernek	Igen	A	B
		Öngyilkosság	Gépkocsi használat
	Nem	C	D
		Iskolai lövöldözés	Ipod használata

A társas életünkben felbukkanó problémák tehát olyan társadalmi konstrukciók, amelyek szorosan függenek az adott közösség értékrendjétől, tudásszintjétől, az objektív hatások ismeretétől, a szubjektív vélemények manifestálódásától és időben is változhatnak, formálódhatnak, megszűnhetnek.

A társadalmi problémák szociológiai jellegű megközelítése számos, világosan lefektetett alapelvre épül (Macionis, 2012). A legfontosabb, hogy (1) a problémák mindig annak a következményei, ahogyan egy társadalom felépül és működik. Ebből következően (2) a problémákat nem a „rossz emberek” okozzák, nem egyszerűsíthetők le gonosz, antiszociális, gyenge stb. egyének cselekedeteinek a következményeire. (3) Társadalmi konstrukciók, mivel az emberek minősítenek egy állapotot károsnak és változásra érettnak. Ráadásul (4) nincs egységes objektív alapja a problémák értelmezésének: különbözően látjuk a dolgokat, el-lentmondások tarkítják a legtöbb ilyen kérést. (5) A problémák meghatározása, tematizálása időben is változik, az egyes korosztályok nem ugyanúgy tekintenek a társadalmi problémákra. (6) A problémák értelmezése nem csak objektív tényekre, hanem szubjektív értékekre és érdekekre is épül. Ráadásul (7) sok – de szerencsére nem az összes – társadalmi probléma nem is oldható meg, és számos esetben ezek (8) összekapcsolódnak, egymással kölcsönhatásban állnak.

II. Az életminőség jól-lét alapú mérésének módszertana

Az egyéni élethelyzetek során felmerülő szociális problémák és konfliktus-szituációk kérdéskörét a vizsgálat tervezése során összesen hat dimenzióra bontottuk. A fiatalok körében beszélhetünk családi-magánéleti, iskolai-képzési vagy munkaviszonyhoz kapcsolódó, anyagi-pénzügyi alapú, magtartási (deviáns viselkedéssíformák), közéleti-világnézeti és valamilyen másságra, kisebbségi helyzetre (pl. nem, etnikum stb.) épülő személyes problémahelyzetekről és konfliktusokról. Sajnos az adatfelvétel tartalmi struktúrája jól tükrözi az ilyen irányú kérdések empirikus felmérésének a nehézségeit és korlátait. Annak érdekében, hogy a teljes mintán értelmezhető legyen a társadalmi probléma- és konfliktus kérdéskör a munkavállalással, munkahellyel kapcsolatos dimenziót elhagytuk, bár itt a munkaviszony bizonytalanságára (eseti megbízás, számlázás, zsebbe kapott fizetés, bizonytalanságérzet) vonatkozóan szerepelt néhány kérdés.

III. Adatelemzés

Az egyes változók, és különösen a hiányzó válaszok ellenőrzése, a köztük lévő korrelációs kapcsolatok tesztelése után egy hét elemű problémaindex kialakítása mellett döntöttünk. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás összes kérdése közül ez a hét tartalmaz megítélésünk szerint olyan információkat, amelyekkel az egyéni problémahelyzetek, konfliktusok valamelyest megragadhatóak. Az index úgy épül fel, hogy bizonyos problémás, vagy akár konfliktusokhoz alapul szolgáló állapotok, helyzetek előfordulását méri, és nagyjából lefedi a fenti dimenziók többségét (1. táblázat).

1. táblázat: A problémaindex alkotóelemei¹

1	Elégedetlen az életével
2	Nem felel meg az eszményeinek a szülei élete
3	Komolyabb gyermekkori problémák, konfliktusok előfordulása
4	Nem fejezte be az iskolát
5	Anyagi gondok, nélkülözés (havi szinten)
6	Adósság, hitel a háztartásban
7	Szerhasználat előfordulása

A kérdőívben felmért fenti állapotok, helyzetek és attitűdök előfordulása (0-1 kódolású dummy változókat alakítottunk ki) alapján képzett probléma index egy nulla és hét közötti értéktartományban mozog. A képzett változó alapján a fiatalok 47 százalékánál nem fordult elő egyetlen probléma sem. További 27 százalékuknál egy, 15 százalékuknál pedig legfeljebb kettő probléma jelent meg. Komolyabb és összetett problémarendszer a megkérdezettek 11 százalékánál figyelhető meg legalább három különböző probléma együttes jelenlétéből fakadóan (2. táblázat).

1 1. p15 - első kilenc item (kapcsolatok, munka, életszínvonal, anyagi helyzet, tanulás, tudásszint, élettervek megvalósulása, kilátások) legalább négyvel elégedetlen egyszerre
 2. p10 - Nem felel meg az eszményeinek a szülei élete
 3. sz15 - Megélt legalább három 14 éves koráig az alábbiak közül: szülő halála, válás, szülő rendszeres lerészegedése, szülő munkahelyének elvesztése, anyagi veszteségek, durva veszekedések, bántalmazás, súlyos betegség, abortusz, szakítás
 4. o9 - Nem fejezte be az iskolát rossz eredmények, családi vagy anyagi okok miatt
 5. e20 - Havonta előfordul: anyagi gond, nélkülözés
 6. e17 - Háztartásnak van adóssága, hitele
 7. sz6 - Elmúlt egy évben használt valamilyen szert (14 drog közül)

2. táblázat: A problémaindex megoszlása és csoportjai (N=8000)

Érték	Érvényes %	Kumulált %	Csoportok	Érvényes %	Kumulált %
0	47	47	Nincs probléma	47	47
1	27	74	Csak egy probléma	27	74
2	15	89	Két probléma	15	89
3	7	96	Három vagy több probléma	11	100
4	3	99	Összes	100	
5	,9	99			
6	,1	100			
7	,0	100			

A mintában 903 főnyi (11%) olyan fiatal szerepel, akiknél legalább három probléma előfordult egyszerre, így a továbbiakban őket kiemelten kezeljük, alapvetően rájuk fogunk fókuszálni, mint az egyéni élethelyzeteikben problémákkal és konfliktushelyzetekkel intenzíven terhelt csoportra.

A négy csoportban természetesen komoly eltérések figyelhetők meg az egyes problématerületek előfordulási valószínűségében (3. táblázat). Ezzel az index „felépülését” lehet ellenőrizni (ami azt jelenti, hogy milyen sorrendben lépnek be az egyes problémák az indexbe), illetve az egyes problémák előfordulási valószínűségei válnak láthatóvá.

3. táblázat: Az egyes problémák előfordulási valószínűségei a négy csoportnál

	Problémaindex - 7 tényező előfordulása - 4 csoport				
	Nincs probléma 47%	Csak egy probléma 27%	Két probléma 15%	Három vagy több probléma 11%	Összes
Elégedetlen (legalább 4-9 tényezővel)	,00	,16	,44	,73	,19
Nem felel meg az eszményeinek a szülei élete	,00	,12	,15	,35	,10
Előfordult legalább 3 komolyabb gyermekkori probléma, konfliktus	,00	,09	,25	,58	,13
Nem fejezte be az iskolát rossz eredmények, családi vagy anyagi okok miatt	,00	,02	,07	,20	,04
Bármilyen adósság, hitel előfordulása (saját vagy családban)	,00	,47	,54	,65	,29
Havonta anyagi gondjaik vannak, vagy nélkülöznek	,00	,13	,49	,79	,21
Valamilyen szerhasználat előfordulása (elmúlt egy évben)	,00	,06	,13	,21	,06

A két leggyakrabban előforduló probléma a fiatal vagy családja eladósodása (29%), illetve a havonta fellépő anyagi gondok, nehézségek, a nélkülözés (21%). Gyakorlatilag minden ötödik fiatal nélkülöző, anyagi gondokkal küzdő háztartásban él. Meglepően magas a több tényezős elégedetlenség is a fiatalok körében: minden ötödik fiatal a felsorolt kilenc élethelyzettel kapcsolatos tényező közül legalább négygel elégedetlen vagy nagyon elégedetlen. Az index felépülése kapcsán elmondható, hogy az első két csoportot (a fiatalok háromnegyede) igazából problémamentesnek lehet tekinteni, mert itt legfeljebb a hitelek, adósságok jelennek meg nagyobb valószínűséggel. A kérdés jellegéből fakadóan a hitel és az adósság nem választható szét, így itt önmagában a hitel előfordulása még nem tekinthető egyértelmű problémaindikatorknak. A legalább két problémát megélő fiatalok csoportjában viszont belép a képbe az anyagi nélkülözés (49%) és az étellel való elégedetlenség is (44%). Az igazán összetett kihívásokkal küzdő fiatalok esetében viszont megdöbbentőek az egyes problémák előfordulási arányai: a nélkülözés, az elégedetlenség mellé gyakran összetett gyermekkori traumák (58%), a szülői minták elutasítása társul (35%). Sőt ebben a csoportban ugrik meg jelentősebb mértékben az iskolaelhagyók és a szerhasználók súlya is. Ezzel a megoldással sikerült a fiataloknak egy olyan csoportját lehatárolni, ahol halmozódva, egymással összekapcsolódva jelennek meg a szociális problémák, és az ezekből faladó konfliktusok.

Hasonló logikát követve dolgoztuk ki az életminőség összetett, többváltozós mérési modelljét is. Itt az elméleti kiindulópont a Stiglitz-jelentés (Stiglitz et al, 2010) többdimenziós jól-lét felfogása volt, amelyben összesen nyolc, objektív és szubjektív elemeket is tartalmazó jól-léti szegmenst különítettek el a szerzők. Ide sorolható az anyagi életszínvonal (jövedelem, fogyasztás és vagyon); egészség; oktatás; egyéni tevékenységek, a munkát is beleértve; politikai képviselet és kormányzás; társadalmi és személyes kapcsolatok; környezet (jelenlegi és jövőbeli feltételek); gazdasági és fizikai jellegű bizonytalanság.

Összesen 13 jól-léti indikátor segítségével mérjük a fiatalok életminőségét, követve a hivatkozott bizottsági jelentés dimenzióit (4. táblázat). Ezek olyan jól-lét állapotokra fognak vonatkozni, amelyek előfordulása, illetve összekapcsolódása egyértelműen növeli az emberek életminőségét. Az állapotok előfordulásának kritériumait alapvetően a változók megoszlása alapján határoztuk meg. Az 5. táblázatban szereplő összes válaszadóra számított gyakorisági százalékok alapján elmondható, hogy általában a minta felső két decilisét, felső 20 százalékát vettük alapul az egyes jól-lét állapotok határának meghúzásakor.

4. táblázat: A többdimenziós jól-lét index alkotóelemei²

1	Általános elégedettség
2	Család anyagi helyzete nem romlott, vagy javult
3	Tartós fogyasztási cikkek
4	Személyes használatú jóléti fogyasztási cikkek
5	Szabadidő
6	Összetett szabadidő eltöltés
7	Egészség I.
8	Egészség II.
9	Házi könyvtár
10	Magas kultúra élvezete
11	Társas aktivitás, eljárás
12	Kapcsolódás társadalmi szervezetekhez
13	Közösségi oldalak

Értelmezésünk szerint a magasabb életminőséghez ezen elemek többsége nélkülözhetetlen, így ezek hiánya egyértelműen az alacsonyabb életszínvonalra, a jól-lét hiányára utal, míg a minél összetettebb index megbízhatóan méri a magasabb életminőséget a fiatalok körében. Ráadásul nem csak az az előnye a megoldásnak, hogy kilép az anyagi tényezőkre redukált elemzési keretből, hanem választásokat, preferenciákat, érték alapú elemeket is magába olvaszt.

Az általunk használt 13 tényező előfordulásának valószínűségei alapján kirajzolódó jól-léti csoport struktúra és az index összetételi, felépülési logikája (5. táblázat) számos új tényezőre világít rá a fiatal korosztály helyzetét ille-

- 2 p15 - kilenc területen mért elégedettség átlagos pontszáma legalább 4 az ötből
p2.3 - 10 év alatt nem romlott vagy javult a család anyagi helyzete
i3 - Legalább öt tartós fogyasztási cikkel rendelkezik a hatból
i4 - Legalább öt személyes használatú tartós fogyasztási cikkel rendelkezik a lehetséges tíz közül (pl. mobil, laptop, játékkonzol, tablet)
s8 - Több mint 10 órányi szabadidő áll a rendelkezésre a hétvégén
s12 - Hétvégeente legalább négyféle tevékenységet végez gyakran
s9 és s10 - Sportpályán vagy szabadban, természetben tölti a szabadidejét
s11 és s12 - Rendszeresen sportol hétköznap vagy hétvégén
i17 - Legalább 300 könyvük van otthon
s13 - Legalább 2-3 havonta, legalább 2 kulturális aktivitás említése (pl. színház, mozi, könyvtár, kiállítás, múzeum, hangverseny)
s13 - Legalább 2-3 havonta, legalább 2 aktivitás említése (pl. kávéház/presszó, söröző/borozó/kocsmá, étterem)
p11 - Legalább egy szervezethez kapcsolódik (tag, dolgozik, vagy csak részt vesz) az összes közül
i10 - Tagja valamilyen internetes közösségi portálnak

tően. A vizsgált fiatalok 12 százalékánál megdöbbentő módon egyik tényező sem fordult elő. Őket egyértelműen kedvezőtlen életminőség jellemzi, a jól-lét dimenziói mindegyikében komoly hátrányokkal rendelkeznek. A 15-29 év közötti korosztály további egyharmadánál kizárólag 1-2 tényezőt lehetett beazonosítani a lehetséges 13-ból, ami szintén komoly hátrányokra világít rá. Különösen annak tükrében elgondolkodtató az eredmény, hogy itt a többségüknél az internetes közösségi portálokhoz való kapcsolódás a leggyakrabban előforduló tényező (64%). Alapvetően ez a jól-lét index leggyakrabban előforduló eleme, a teljes minta 71 százaléka tagja valamilyen internetes közösségnek. Viszont a többi jól-léti tényező előfordulási valószínűsége csak 3-13 százalék között szóródik ebben a csoportban. Ezen megfontolások alapján elmondható, hogy a fiatalok 46 százaléka jelentős hiányokat szenved ezekben a jól-léti dimenziókban.

A harmadik csoport (37%) esetében általában 3-5 tényező fordul elő. Itt a leggyakoribb új alkotóelemnek az elmenős, társas aktivitások (kávézó, kocsma, étterem), az összetett szabadidő eltöltési minták, és a személyes használatú jól-léti fogyasztási cikkek előfordulása tekinthető. Végezetül a negyedik csoport (17%) a legkedvezőbb életminőségű fiatalokat tömöríti, 6-12 jól-léti tényező együttes előfordulásával. Ebben a csoportban az előző elemek mellé hozzákapcsolódik a rendszeres sportolás, a magas kultúra aktívabb élvezete, a szervezeti tagság, a stabil vagy javuló anyagi helyzet, és a nagyobb fokú szubjektív elégedettség érzete.

5. táblázat: A jól-lét index szerkezete és felépülési logikája (jól-lét kritériumok előfordulása) (N=8000)

Csoportok	Érvényes %	Kumulált %
Nem fordult elő egyik sem	12	12
1-2 tényező	34	46
3-5 tényező	37	83
6-12 tényező	17	100
Összesen	100	

Tényezők	Jól-léti index - 13 tényező előfordulása - 4 csoport				
	Nem fordult elő egy sem 12%	1-2 tényező 34%	3-5 tényező 37%	6-12 tényező 17%	Összes
4-es érték feletti átlagos elégedettségi index	,00	,10	,25	,43	,20
10 év alatt nem romlott, vagy javult a család anyagi helyzete	,00	,12	,26	,49	,23
Legalább 5 tartós fogyasztási cikk otthon (maximum 6)	,00	,03	,20	,49	,17
Legalább 5 személyes használatú jólléti fogyasztási cikk otthon (maximum 10)	,00	,06	,30	,64	,24
Több mint 10 óra szabadidő a hétvégén	,00	,13	,22	,38	,19
Összetett szabadidő eltöltés - hétvége, legalább 4 különböző tevékenység	,00	,08	,32	,60	,25
Szabadidő eltöltése - sportpálya vagy szabadban, természetben	,00	,05	,17	,34	,14
Rendszeresen sportol - hétköznap vagy hétvégén	,00	,04	,22	,57	,19
Legalább 300 könyvük van otthon	,00	,07	,23	,49	,19
Magas kultúra élvezete - legalább 2-3 havonta, legalább 2 kulturális aktivitás	,00	,06	,29	,61	,23
Társas aktivitás, eljárás - legalább 2-3 havonta, legalább két aktivitás	,00	,13	,39	,70	,30
Kapcsolódik bármilyen szervezet-hez? - legalább egy igen válasz	,00	,08	,27	,55	,22
Tagja-e Ön valamilyen internetes közösségi portálnak	,00	,64	,86	,93	,71

A magas jól-léti indexszel rendelkező fiatalok körében az élethelyzetekkel kapcsolatos elégedettségi index (43 százalékuknál az átlagpontszáma legalább 4-es vagy magasabb) értéke is magas, kedvezőbb a család anyagi helyzete (49 százalékuknál nem romlott, vagy javult 10 év távlatában). A tartós fogyasztási cikkek előfordulásával mért anyagi helyzet is kedvezőbb (64 százalékuknak legalább 5 különböző személyes használatú tárgya van). A jó anyagi helyzethez az átlagosnál összetettebb szabadidő eltöltési modell is társul (60 százalékuk legalább négy különböző tevékenységet végez hétvégente), valamint az ehhez szükséges szabadidő mennyisége is magasabb. Körükben jelentős a rendszeresen sportolók aránya is (57%). A humán-kulturális erőforrásokat mérő indikátorok előfordulása szintén ebben a csoportban a legmagasabb (otthoni könyvtár 49%; a kulturális szolgáltatások aktív fogyasztása 61%). 70 százalékuknál pedig az eljárás, társas aktivitások előfordulása is gyakori.

A jól-lét alkotóelemeinek együttes előfordulása alapján már ebben a korosztályban is egyértelműen kimutatható a különböző tőkefajták, erőforrások, adottságok, és az ezekre épülő életviteli preferenciák közti szoros összefüggés, amelyben természetesen komoly szerepet kap a fiatalok családi háttere, a szülők társadalmi státusza. Az egyetemet végzett anyák gyermekeinek az 52 százaléka, a főiskolát végzettek gyermekeinek pedig a 38 százaléka tartozik a magas jól-léti csoportba. Az apa iskolai végzettsége esetén is hasonló kétszeres (főiskolai végzettségű apa esetén 37%), vagy háromszoros (egyetemi végzettségű apa esetén 50%) előfordulási valószínűségekkel találkozhatunk. A szülők foglalkozása alapján pedig egyértelműen a beosztott diplomás és a közép- vagy felsővezetői pozíciókhoz kapcsolódnak nagyobb előfordulási ráták (41% és 48%).

A két index összevonásával létrehozott mátrix

A továbbiakban arra törekedtünk, hogy a két indexálás alapján létrehozott csoportok összevonásával és egyszerűsítésével olyan jól értelmezhető és a későbbiek során háttérváltozóként használható, komplex csoportokat tudjunk létrehozni, ahol úgy a konfliktusosság, mind a jól-lét általunk konstruált elemei megfoghatóak és együtt járásuk és együttes hatásuk kimutatható.

Átvizsgálva mind a konfliktusosság, mind a jól-lét mérésére kialakított indexeket, arra a döntésre jutottunk, hogy a korábban különállóan kialakított indexrendszert egy kétszer kettes mátrixba integráljuk. Ezen döntésünk alapjául a korábban leírt tapasztalataink és az egyes indexek összetételét alkotó elemek megoszlásai szolgáltak, illetve a két változó együtt járását is bevontuk a vizsgálatba.

Indoklásunkat az alábbi két táblázat (6-7. táblázat) is alátámasztja, ahol az egyes indexek értékeinek átlagát számoltuk ki, a másik változó csoportjaiban.³

3 Elvégeztünk mindkét esetben a variancia-analízist, ahol a kategoriális értékek voltak a függő-, míg az index értékek a független változók. Mindkét esetben 0,05-os konfidencia intervallum mellett a kategoriák átlagok szignifikáns különbséget mutattak. A Scheffe-próba pedig igazolta minden esetben, hogy az egyes kategoriák különbségei páronként is szignifikánsan eltérnek egymástól.

6. táblázat: A jól-lét index átlaga az egyes konfliktuscsoportokban

Problémaindex	Átlag	N	Szórás
Nem fordult elő probléma	3,47	3728	2,35
Csak egy probléma	3,22	2182	2,25
Két probléma	2,68	1182	2,20
Három vagy több probléma	2,16	908	1,99
Összesen	3,14	8000	2,30

Mindkét esetben látható, hogy az összevont csoportok átlagai a teljes sokaság átlaga alatti és feletti csoportokat jelenítik meg.

7. táblázat: A konfliktus index átlaga az egyes jól-lét csoportokban

Jól-léti index	Átlag	N	Szórás
Nem fordult elő egyik sem	1,42	920	1,36
1-2 tényező	1,09	2755	1,26
3-5 tényező	,83	2989	1,05
6-12 tényező	,68	1336	,96
Összesen	,96	8000	1,17

A konfliktusos háttér erősségét bemutató index eloszlása alapján összevontuk a problémákkal nem rendelkezők és az egy (többnyire kisebb anyagi jellegű problémákat leíró) problémával rendelkező fiatalok csoportját. Ezt a csoportot *Probléma nélküli* csoportnak neveztük el. Ez a népes csoport a teljes minta közel háromnegyedét, a megkérdezettek 74 százalékát tömöríti. A másik csoportba, a megkérdezett fiatalok fennmaradó egynegyede került. A kettő vagy annál több, ezen belül komplexebb probléma-háttérrel rendelkezők csoportját *Probléma néven* címkéztük fel.

Hasonlóképpen jártunk el a jól-lét index csoportjaival is. Itt is az első két csoport összevonása történt meg, ahol együtt kezeltük a jól-lét elemeinek egyikével sem rendelkezők csoportját az 1-2 tényezővel bírók csoportjával. (Itt döntően az online közösségi jelenlét bizonyult a legerősebb tényezőnek. A vizsgált populáció ebből a szempontból speciális, hiszen az infokommunikációs eszközök napi hasz-

nálata itt a mindennapok része, ráadásul az elérés a legtöbb esetben közösségi szinten is adott az oktatási intézményekben. Az internetes közösségi portálok használata generációs jelenség.⁴⁾ Ezt a csoportot a *Jól-lét hiánya* címkével láttuk el. A másik csoportba pedig a 3 vagy annál több jól-léti tényező meglétéről beszámoló csoportja került. Ezt a csoportot a *Jól-lét* címkével láttuk el. Ezen duális szétválasztás a mintát közel egyforma két részre vágta: a jól-lét hiánya csoport a teljes minta 46 százalékát teszi ki.

A továbbiakban az újonnan létrehozott, mátrixba rendezett csoportokkal foglalkozunk.

A mérni kívánt két tulajdonság együtt járását is elemeztük. A kétértékűvé transzformált változókat keresztátlába rendeztük. Az itt lekért, a kapcsolat erősségét jelző Spearman-mutató értéke -0,133, szignifikáns, de gyenge, fordított kapcsolatot mutatott ki. Az általunk létrehozott és elemzett két változó együtt járása tehát nem olyan erős. A konfliktusok megléte a vizsgált csoport életében nagyobb valószínűséggel jár együtt a jól-lét elemeinek hiányával. A gyenge kapcsolat okára a keresztátló alapján létrehozott komplex változó elemzésekor kíséreltünk meg választ adni.

A kutatás során kialakított csoportok jellemzői

A korábbiakban bemutatott módszerekkel kialakított főbb csoportok mélyebb bemutatására teszünk a következőkben kísérletet. A csoportok megoszlását a mintában a 2. ábrán szemléltetjük, ahol a mátrix függőleges tengelyén a kérdezettek életében felmerülő problémák nagyságát, a vízszintes tengelyen pedig a jól-léttel kapcsolatos elemek meglétét, vagy hiányát érzékeltettük. A probléma nélkülcsoport mérete jelentősen nagyobb, a kérdezettek több mint kétharmada ide tartozik (73%).

Amikor a problémák jelenlétét magában sűrítő változót és a jól-lét szintjét jelképező változó egymásra hatását vizsgáltuk, akkor szignifikánsan gyenge, fordított kapcsolatot sikerült kimutatnunk. A problémamentes élet tehát hozzájárulhat a jól-lét megélésének egy magasabb szintjéhez. Ezt mutatják az ebből a szempontból „az elvárásoknak megfelelően” viselkedők csoportjai. A problémákkal teli és a jól-lét szempontjából hiányokkal küszködők és a probléma nélkül jól-létben

4 Szétfeszítené jelen írás kereteit, azonban továbbgondolásra érdemes lehet megvizsgálni azt, hogy a digitális megosztottság ezen formája milyen háttérváltozók mentén alakítja ki a felhasználók és a nem használók csoportjait egy olyan korcsoportban, ahol a digitális írástudás átlag felettinek mondható, az online közösségekhez való tartozás pedig a kortárscsoportok kiegészítőjéül szolgál.

élők csoportja összességében a megkérdezettek 59 százalékát teszi ki. Ebben a két csoportban testesül meg a hétköznapi elképzelések és vélekedések által behatárolt élettér és lehetőségghalmaz.

A két csoportosítás létrehozásakor már fény derült arra, hogy milyen erőteljes hatása van az anyagi, gazdasági tényezőknek mind a problémák kialakulásakor, mind a jól-lét szempontjából fontosnak tartott életvitel kialakításakor. A gazdasági elem meghatározó erejét tiszteletben tartva, de a jelenlegi kutatási trendekhez igazodva, szerettünk volna egy finomabb értelmezését adni a problémakörnek. Hiszen a gazdasági környezet és lehetőségek nem feltétlenül és mindig meghatározóak az élettel való elégedettség szempontjából. Ahogy az az OECD legújabb, globális összehasonlító vizsgálatából is kiderült: Magyarország lakossága annak ellenére érzi az életét rossznak és elégedetlen az elért életszínvonalával, hogy az életminőséget meghatározó elemek szempontjából az ország meglehetősen jól teljesít a globális térben (OECD, 2013). A társadalom számára elérhető lehetőségek kimerítésére való törekvés a különböző élethelyzetek megfelelő szintű megélésének képessége ebben az esetben sokkal fontosabb tényező.

Ezt a meglátást továbbgondolva döntöttünk úgy, hogy a figyelmünket nem a fenti, az elvártak alapján viselkedő, az életét a körülményekhez igazodva megélő csoporttal foglalkoznánk, hanem mélyebb elemzésnek vetjük alá a felemás (ellentmondásos) helyzetben szereplő fiatalok csoportjait. A teljes mintában a megkérdezett fiatalok közel egyharmada ugyanis a problémamentesnek mondható életben sem teljesedik ki, amit a jól-lét megélésének elemeinek hiánya jelez az adatok között. A mátrix áttellenes oldalán pedig ott vannak azok, akik a nagyszámú problémáik mellett is teljes életet próbálnak és tudnak is élni. Ők adják a teljes mintapopuláció 11 százalékát.

2. ábra: A kutatás során a problémák és a jól-lét alapján kialakított csoportok mérete a teljes mintában (N=8000)

Miután kialakítottuk a fent leírt négy csoportot, a kemény szocio-demográfiai háttérváltozók felhasználásával további vizsgálatokat végeztük el. Sem a *kor*, sem a *nem* háttérváltozóval nem mutattak szignifikáns összefüggést a jól-léti és a probléma alapú csoportjaink, a megkérdezettek állandó lakóhelyének típusa azonban, ha gyengén is, de összefüggésben van azzal, hogy ki miképpen tud túlélteni az életben a konfliktusain és él minőségi életet (8. táblázat). Meglepő, hogy a fővárosi lakosok között találhatunk arányaiban nagyobb számban olyanokat, akik annak ellenére, hogy problémák nem fertőzik az életüket és konfliktusaik száma elhanyagolható, nem tudnak kiteljesedni életükben. A fővárosi lakosok 46,6 százaléka ebbe a csoportba tartozik. Mindez azért is meglepő, mivel a jól-lét indexünk alapjául szolgáló elemek, szolgáltatások, lehetőségek a fővárosban jobban és könnyebben elérhetőek. A mátrixban szintén ambivalens csoportként kezelt, konfliktusos hátterű, de az életüket az életminőség egy magasabb fokán megélők is a városi léthez köthető csoportok. A megyeszékhelyek és a megyei jogú városok fiataljai közül kerültek ki arányaiban a legtöbben. A városi lét és az ezzel együtt járó szélesebb lehetőségek lehetővé teszik a minőségibb életvitelt az itt lakók számára, vagy az itt elérhető széles körű szolgáltatások a hátrányosabb helyzetű, problémákkal küszködő fiatalok számára is hozzáférhetőbbek.

A mindkét szempontból pozitív helyzetben lévő csoportokat szintén a városias környezetben kell keresnünk. Ebben a csoportban a megyeszékhelyek (az itt élők több mint fele ide tarozik) lakosai, illetve a városokban élő fiatalok felülreprezentáltak.

8. táblázat: A kérdezettek lakóhelyének megoszlása a jóléti és probléma alapú csoportok között (N=8000⁵)

Lakhely	Jól-léti és probléma alapú csoportok				Összesen
	Probléma nélkül - Jól-lét hiánya	Probléma nélkül - Jól-lét	Probléma - Jól-lét hiánya	Probléma - Jól-lét	
Budapest	47	39	9	6	100
Megyeszékhely	22	52	11	15	100
Megyei jogú város	31	39	15	16	100
Egyéb város	29	45	16	11	100
Község	29	40	21	10	100
Összesen	30	44	16	11	100

A mátrix leghátrányosabb helyzetű csoportjában egyértelműen felülreprezentáltak a községek lakói, ezzel a vidéki és városi lét differenciáltságából táplálkozó különbségek diskurzusához juthatunk el. Látható, hogy a mátrixban a jól interpretálható összefüggésben álló csoportoknál (mindkét elem pozitív, avagy mindkét elem negatív) a településméret jól magyaráz, míg az ambivalens helyzetű csoportoknál ez nem feltétlenül van így. Ennek ellenére a fővároson kívüli magyar nagyvárosokban az elvárt életminőség könnyebben elérhető és megélhető, mint Budapesten, illetve a megélt étellel elégedettebbek az ott lakók még akkor is, ha problémáik miatt hátrányos helyzetben is vannak. (Ha külön kérjük le a problémaindex átlagait az egyes településtípusokra, akkor a teljes mintaátlag (0,964) felett a megyei jogú városok (1,143) és a megyeszékhelyek (1,0037) mellett a községek (1,092) vannak. Ezzel szemben a jól-léti index mintaátlaga felett (3,14) csak a városok szerepelnek a főváros kivételével, ahol a legmagasabb értékkel a megyeszékhely lakói (3,83) bírnak.) Vizsgált populációnk sok szempontból speciálisnak mondható, hiszen a megkérdezettek közel egynegyede 18 éves vagy az alatti magyar állampolgár (24%), vonatkozik rájuk a kötelező közoktatásban való részvétel, de az idősebb korosztály is nagy valószínűséggel tanul valahol (a 19 és 23 év közöttiek közel fele (49%), míg a 24 éven felüliek 10 százaléka tanul valahol). Ebből következően a munkaerőpiacon nem aktívak, többségük nem él még önfenntartó, önálló életet. Egynegyedük költözött el otthonról és él önálló életet. Problémáik és konfliktusaik egy része tehát a saját családjuk, szüleik

5 Chi²=317,39 Szig=0,00, Cramer's V=0,115

konfliktusa is, az életszínvonalukat, fogyasztásukat és ezen keresztül a jól-létüket is ezen családi miliő határozza meg. Ezen kitételek speciális volta miatt éreztük fontosnak azt, hogy megvizsgáljuk, miként oszlanak meg a mátrixban létrehozott csoportjaink az aktivitás és a lakóhely szempontjából meghatározott csoportokban. Ehhez az új változónkat az o3-as és a cs28a_1 kérdésekre adott válaszokból vontuk össze⁶. Az új változóval és a jóléti és probléma alapú mátrix változójával kereszttáblát képeztünk. A két változó között gyenge, szignifikáns kapcsolat mutatható ki.

Az így kapott megoszlásokban a fiatalság jövőképe szempontjából problémás élethelyzetek széles tárháza mutatható ki. Az egyértelműen pozitív helyzetű csoportok tagsága legnagyobb arányban azon inaktív, még tanulással elfoglalt fiatalok számára adottak, akik otthon élnek szüleikkel. A probléma nélküli, jól-létben élők csoportjának 55 százalékát ezek a fiatalok adják (9. táblázat). Minden más élethelyzet valamilyen hátrány vagy negatívum előretörésének kedvez. Amennyiben valaki még tanul (és ezzel különböző juttatásokra, szolgáltatásokra jogosult inaktívként él) de nem otthon lakik, úgy megnő a kockázata annak, hogy a jól-léthez szükséges fogyasztása kielégítetlen marad.

9. táblázat: A jól-léti és probléma alapú csoportok megoszlása a kérdezettek aktivitásának és lakhelyének csoportjai között (N=8000⁷)

Otthon lakik-e a kérdezett, tanul-e a kérdezett	Jól-léti és probléma alapú csoportok				Összesen
	Probléma nélkül - Jól-lét hiánya	Probléma nélkül - Jól-lét	Probléma - Jól-lét hiánya	Probléma - Jól-lét	
Tanul - nem otthon lakik	2	2	0,9	2	2
Tanul - otthon lakik	32	54	21	44	42
Nem tanul - nem otthon lakik	25	15	33	15	21
Nem tanul - otthon lakik	41	29	45	39	36
Összesen	100	100	100	100	100

6 o3: Az alábbiak közül melyik igaz önre: tanul, részt vesz valamilyen iskolában vagy tanfolyamon valamilyen képzésben?

cs28a. Életeseményeket fogok felsorolni. Kérem, mondja meg, hogy megtörténtek-e már ezek Önnel, s ha igen, hány éves korában! Megtörtént-e: elköltözni a szülői házból, szülőktől függetlenül élni?

7 $\chi^2=615,15$ Szig=0,00, Cramer's V=0,16

Az imént beszéltünk azokról, akik tanulnak és otthon laknak. Számukra a probléma, de a jól-lét elemeit tartalmazó élet is nagyobb valószínűséggel megtapasztalható jelenség, mint a többi csoportnak. Itt a konfliktusok még a család saját problémáit jelenthetik. Amennyiben az illető már nem tanul, de elszakadt és önállósodott családjától, úgy ezen lépés két következményével kell szembesülnie. Vagy a jól-lét elemeiben szenved hiányt, vagy további problémák és konfliktusokkal kell szembenéznie és még a jól-lét szempontjából sem élhet teljes életet. Végére hagytuk azokat, akik nem tanulnak, vagyis az aktívvá válás mellett az önállósodás útjára léphetnének, de ennek ellenére otthon laknak. Külön kategóriaként tartja számon a szakirodalom az utóbbi években ezt a stratégiát, ahol a fiatal felnőttek maradnak a családi fészekben. A közbeszédben „mamahotel” névvel ellátott jelenség oka kettős: a kitolódott családalapítás és az egyedülálló életmód terjedése miatt, vagy szimplán gazdasági megfontolásból, kényelemből választhatja valaki ezt a stratégiát. Számukra valamilyen probléma mindig adódik, a legkisebb eséllyel kerülhetnek be a minden szempontból pozitív tulajdonságokkal felvértezettek csoportjába. A legnagyobb valószínűséggel ők képviseltetik magukat a problémákkal és a jól-lét hiányával küzdők csoportjában. A problémák és a család jól-léti háttere megakadályozhatja az önálló karrier indítását is, aminek a következtében elköltözhethet otthonról a fiatal. A jól-lét hiányával küszködő csoportokban e fiatalok aránya a legmagasabb.

Az elemzés számos pontján szembesültünk azzal a ténnyel, hogy a két élethelyzet mutató alakulása a korosztályi jellegből (a többség nem önálló, vagy részben még függ a családtól) fakadóan elsődlegesen a fiatal családi hátterének az eredője. A családi háttér esetében közvetlenül az anya iskolai végzettségével mért kulturális tőkét, közvetetten az erre épülő foglalkozási helyzetet és az ebből építkező társadalmi státuszt tudjuk összevetni a két index értékeivel. Csak a szignifikáns összefüggéseket és a szélső értékeket mutatjuk be. Az eredmények az apa iskolai végzettsége esetén is hasonlóak, sőt a végzettség és a pozíció együtt járása miatt természetesen a foglalkozási pozíció esetén is, így ezek egyenkénti bemutatásától eltekintünk.

10. táblázat: Az anya iskolai végzettségének és a családi vagy egyéni jól-lét, valamint a problémaindex alakulásnak összefüggései

Élethelyzetek	Anya diplomás (főiskola vagy egyetem, %)	Valószínűség különbség	Cramer's V
Minta átlaga	11		
Problémaindex			
Nincs probléma	14	3,5	0,225
Három vagy több probléma	4		
Jól-lét index			
Jól-lét index – legalább 6 tényező – összetett jól-lét	27	18	0,226
Nem fordult elő egyik jól-léti tényező sem	1,5		
Jól-lét – probléma nélkül	18		0,291
Jól-lét – probléma	12	18	
Jól-lét hiánya probléma nélkül	5		
Jól-lét hiánya – probléma	1		

Az eredmények megerősítik a fiatalok családi hátterének, és különösen az annak alakulásában szerepet játszó szülői humán/kulturális tőkének a meghatározó szerepét mind a jól-lét, mind az egyéni élethelyzetek konfliktus és probléma terheltsége szempontjából. Az összes esetben a kapcsolat lineáris: a minél magasabb szülői humán tőke egyre nagyobb valószínűségű jól-létet és problémamentességet teremt és fordítottan: minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége annál nagyobb valószínűséggel fordulnak elő jól-léti hiányhelyzetek és konfliktusok, társadalmi problémák a fiatalok életében. A kutatás eredményei alapján talán e kézenfekvő kapcsolat erejének, a hatás nagyságának a kimutatása lehet újdonság, ami mögött a magyar társadalomban meghúzódó mély törések, egyenlőtlenségek állnak. A humán és gazdasági tőke közötti szoros összefüggés (18-szor nagyobb a valószínűsége a diplomás anyának az összetett, magas jól-léti index esetében) ismert és várt jelenség, bár a mértéke komoly humán-kulturális erőforrás alapú törésről, és generációs átöröklésről tanúskodik már fiatal korban. Viszont a társadalmi problémák indexe esetén is megfigyelhető egy jelentős eltérés. A diplomás anyák gyermekei jóval nagyobb valószínűséggel védettek a különböző konfliktusos, problémás élethelyzetektől is, mint az alacsonyabban kvalifikáltak, a két élethelyzet korábban bemutatott összefonódásából fakadóan.

IV. Következtetések

Írásunkban megkíséreltük összekapcsolni a személyes konfliktusok és a jól-lét egyes dimenzióinak összevonását és együttes vizsgálatát egy speciálisnak mondható társadalmi csoporton, a magyar fiatalok csoportján. Bár, a stiglitzi megközelítést szem előtt tartva törekedtünk arra, hogy a gazdasági meghatározottságú elemek mellett egyéb tényezők is szerepet kapjanak indexeink megalkotásakor, azonban teljes mértékben nem tudtunk elhatárolódni az anyagi meghatározottságtól. Első körben a konfliktusosság egyik legalapvetőbb elemeként a pénzügyi helyzet került ki fő meghatározóként, minden más, személyes konfliktus csak ennek fényében mérhető és értelmezhető. Az általunk vizsgálni kívánt konfliktusosságnak csupán egy kis szeletét sikerült megfogni a Magyar Ifjúság 2012 kutatás kérdéseire adott válaszokból. A vizsgált személyes konfliktus elemekből létrehozott index megoszlása azt mutatta meg, hogy a megkérdezettek közel felét nem érintik az indexben felsoroltak. Ehhez az eredményhez a vizsgált populáció speciális, sok szempontból védett volta is hozzájárult. Láthattuk, hogy ahogy kilép valaki az addig védett (eredendően nem problémákkal terhelt) családi környezetből, már nagyobb eséllyel találkozik konfliktusokkal. De a konfliktus forrása lehet az is, ha valaki a meghatározott, társadalmi közmegegyezés alapján előírt életpálya helyett tovább élvezi a család védelmét. Amennyiben az elsődleges szocializáció terepeként szolgáló család eredendően konfliktusokkal terhelt, akkor ez kihat a fiatal további életére is.

A jól-lét változóról elmondható, hogy az általunk felhasznált változó-szett a megkérdezett fiatalok kicsit több mint 10 százalékánál egyáltalán nem mutatható ki, a másik oldalon pedig halmozottan jelen van, egyfajta jól-léti, felső tízezerként jellemezhető csoportban.

A két változó együtt járása kapcsán gyenge kapcsolatokat találtunk, miután mindkét változót kételeművé transzformáltuk és mátrixba rendeztük. Vagyis a konfliktusokkal terhelt fiatal nem feltétlenül tudja megélni a társadalmi helyzetét, hogy jól-lét szempontjából gazdagnak mondható életet éljen. A kapcsolat gyenge jellege mögött pedig az ambivalens helyzetű fiatalok nagy csoportja áll, ahol a megkérdezettek egyharmada problémamentes háttérrel sem tud élni egy magasabb jól-léti szint kínálta lehetőségekkel. Erről a csoportról kiderült, hogy többnyire fővárosi fiatalokra jellemző. A másik ambivalens helyzetű csoport pedig szintén nagyvárosokhoz, azon belül a megyei jogú városokhoz köthető, ahol a problémákkal terhelt személyes háttér ellenére is jóval többen jutnak el az élhető élet egy magasabb szintjére.

V. Irodalom

- Boudon, R., Besnard, P., Cherkaoui, M., Lécuyer, B. P. /szerk./ (1998): Szociológiai lexikon. Budapest. Corvina Kiadó.
- Collins, R. (1974): Conflict Sociology. New York. Academic Press.
- Coser, A. L. (1956): The Functions of Social Conflict. Glencoe, IL. Free Press.
- Crouch, C. J. (2001): Conflict sociology. In: Smelser, N. J., Balter, P. B. /szerk./: 2001. International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences. Pergamon Press. 2554-2559.
- Cseh-Szombathy, L. (1985): A házastársi konfliktusok szociológiája. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Csizmadia, Z. (2009): A társadalmi konfliktus problematika elméleti megalapozása. In: Szirmai, V. /szerk./: A várostársági versenyképesség társadalmi tényezői. Pécs. Dialóg Campus Kiadó. 123–129.
- Dahrendorf, R. (1959): Class and Class Conflict in an Industrial Society. Stanford. Stanford University Press.
- Macdonis, J. J. (2012): Social Problems. 2010 census update, 4th edition. Pearson.
- OECD (2013): How's Life? 2013: Measuring Well-being, OECD Publishing.
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2010): A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről. Statisztikai Szemle. 88(3), 305-320.
- Turner, J. (1982): The Structure of Sociological Theory. Homewood Ill. Dorsey Press.

A testtömegindex (BMI) összefüggései a párkapcsolattal, szexualitással, baráti kapcsolattal és szerhasználattal a magyar ifjúság körében

SZALAI TAMÁS DÖMÖTÖR

I. A testtömegindex kutatása - elméleti háttér

A testtömegindex jelentősége

A testtömegindex (angolul body mass index, a továbbiakban röviden: BMI) egyszerű antropometriai mérőszám (Schousboe, 2003). Célja a populáció tápláltsági spektrumának, ezen belül az egyéni tápláltsági státus - elhízottság és soványság fokának - monitorozása (WHO, 2004). Számítása: az egyén kilogrammban megadott testtömege osztva testmagasságának a méterben mért négyzetével (WHO, 2004; de Wid et al., 2009). Elszakított ikrek nemzetközi mintás vizsgálata alapján 50-70 százalékban genetikai eredetű (Allison et al., 1996). Adoleszcensekkel végzett longitudinális vizsgálatban fiúk és lányok esetében is 45-85 százalékban genetikai, egyébrészt környezeti és viselkedési tényezők magyarázzák (Jacobson, Rowe, 1998). Az egyes csoportok elkülönítése érdekében nemzetközi érvényű elválasztó ponthatárokat határoztak meg, melyek nem, és életkor függetlenek. A főbb BMI kategóriák ezek alapján (WHO, 2004):

BMI ≤ 16	súlyos soványság
16 < BMI ≤ 18,5	mérsékelt soványság
18,5 < BMI ≤ 25	normális testsúly
25 < BMI ≤ 30	túlsúlyos
30 < BMI	elhízás

Ezek az értékek az eltérő testi eloszlás, testarányok miatt nem feltétlenül jeleznek azonos mértékű testzsír-százalékot, azonban erős kapcsolatot mutatnak vele. Az elválasztási pontok tekintetében pedig fontos figyelembe venni bizonyos populációs különbségeket. Mindemellett kijelenthető, hogy a BMI segítségével jól elkülöníthetők a sovány, normális testsúlyú, és a túlsúlyos egyének (WHO, 2004).

Míg emelkedésével több betegség rizikója is növekszik, a túl alacsony BMI vonatkozása szintén egyértelmű: túlzott soványságot, azaz betegséget jelöl. Így például az anorexia nervosa vagy kövérség esetén a zavar súlyosságának, a személyes tápláltsági állapot követésének meghatározó tükröképeként funkcionál. Tehát jól elkülöníthetők vele egyes veszélyeztetett személyek (WHO, 2004).

A BMI mindemellett olyan mérőszám, amely más tényezők terében lényegesen informatívabb, ezért igazán összefüggéseiben érdemes vizsgálni. Összefüggést mutat több más fizikai és pszichológiai jellemzővel: legerősebben a személy testképével, a testtel való általános elégedettséggel; és a testképzavarokkal (Garner, 1991; Presnel, Bearan, Stice, 2004). A BMI egész élethosszukon keresztül erősen befolyásolja a nők testükkel való elégedetlenségét (Runfola et al., 2013), az pedig befolyásolja az énképet, így az én-értéket. Olyannyira, hogy a fiatal női populációban a testi szépség az önértékelés legmeghatározóbb komponense lesz. Az önfogadás, a saját vonzóságról alkotott kép egyértelműen kihat a hangulatra, és a párkapcsolati sikerességre is.

A test és tulajdonságai továbbá a személyről kialakított benyomás meghatározó elemei, így kihatással vannak a társas elfogadottságra. A holdudvar-hatás miatt a szépség a jószág, kedvesség, okosság reprezentációjával társulhat. Korunkban a női szépség és az önfogadás sokak számára elsősorban a sovány alakkal, egyre alacsonyabb testtömeggel asszociált, emiatt fontos változó lehet a test és szépségítélet közt pillérező szubjektív elégedettség is. Míg a kövérség és egészség, szubjektív jóllét kapcsolata jobban kutatott, sajnos keveset tudunk az alacsony testtömeg vonatkozásairól, mely legtöbbször lányoknál/fiatal nőknél jelenik meg, gyakran evészavarral társulva. Tényleg idealizálható-e a vékonyság, a pehelysúly? Valóban jobb társas, párkapcsolati, szexuális élettel, és jobb egészségminőséggel társul, mint ahogy azt általában sugallják? Vajon védő, vagy rizikótényezőnek minősül? Miként függ össze a BMI ezekkel a tényezőkkel? A fejezet célja feltárni a BMI ritkán vizsgált hasonló összefüggéseit.

Testtömegindex és életminőség, érzelmi jóllét

A BMI erős kapcsolatban áll az egészségfüggő életminőséggel és fizikai teljesítménnyel (Bentley et al., 2011). Linna és munkatársai (2013) alapján egyértelmű összefüggést mutat a fizikai és pszichológiai értelemben vett egészséggel, beleértve a mortalitási és morbiditási rátákat, valamint a pszichiátriai betegségeket, és a szubjektív jóllétet. Vizsgálatuk a BMI „U” alakú együttjárását támasztotta alá a mortalitással, depresszióval, és az alacsonyabb szubjektív jólléttel – tehát a

kockázat súlyos kövérségnél és súlyosan alacsony testtömeg mellett emelkedett. Számos vizsgálat támasztja alá a túlsúlyosság negatív hatásait az életminőségre, a fizikai és szociális korlátozottságra, olyan megbetegedésekre, mint a diabetes és kardiovaszkuláris problémák (szív-és érrendszeri betegségek); valamint a dagadt betegségek és a hangulatzavarok kockázatát is fokozza (McElroy et al., 2004; Kratzik et al., 2007; de Wit et al., 2009), mely már pubertás korúaknál is megjelenik (Richardson et al., 2006). Szignifikáns pozitív összefüggést mutattak ki a gyermekkori depresszió, illetve a felnőttkori megnövekedett BMI közt is (Pine et al., 2001). Mivel azonban a túl kevés és a túl sok evés, és az evvel járó soványság és kövérség is több depresszív tünettel jár együtt, „U” alakú kapcsolatot feltételezhetünk a testtömeg és a hangulatzavar közt (de Wit et al., 2009). A túl alacsony és túl magas BMI és depresszió összefüggését Kratzik és munkatársainak (2007) vizsgálata is megerősítette.

Testtömegindex és testkép, testtel való elégedettség

A túlsúlyosság összefüggése a testtel való elégedetlenséggel számos vizsgálat által alátámasztott fiatakorúak és felnőttek körében is (Danielsen et al., 2012; Pallan et al., 2011). A túlsúlyosság erősen befolyásolja a testképet, és az avval való elégedettséget. A testkép fokozott tudata, és az azzal való elégedetlenség szerepe már fiatalabb gyerekek körében is megjelenik (Pallan et al., (2011), és számos negatív fizikai és pszichés egészségi következménnyel bírhat. A túlsúlyos nők körében magasabb a szorongás, a depresszió, valamint az extrém diétázás és evészavar valószínűsége (Stice et al., 1998). A túlsúlyosság az önértékelést befolyásolva globálisabb szinten is hat (Danielsen et al., 2012). Ugyanez igaz a testtel való elégedetlenségre, amely serdülőkorúaknál mindkét nem és minden életkor esetén, etnikumtól függetlenül jelentős mértékben meghatározza az általános önértékelést (van den Berg et al., 2010). A fiatakorban észlelt testtel való alacsony elégedettség és alacsony önértékelés is több felnőttkori negatív egészségi hatással bír, mint pl. pszichológiai distressz, egészségtelen testsúlykontroll-törekvések, evészavaros viselkedés stb. (van den Berg et al., 2010). A magasabb testi elégedettségű serdülők magasabb önértékeléssel bírtak, és ritkábban számoltak be haragról, szorongásról és depresszióról, mint az alacsony testi elégedettségű túlsúlyos fiatalok (Cromley et al., 2012). Mäkinen és munkatársainak (2012) vizsgálata a BMI, a testtel való elégedetlenség, az önértékelés és az evési szokások összefüggését tárta fel 12-16 éves fiatalok körében: a lányok általánosan elégedetlenebbek voltak a testükkel, mint a fiúk. A lányok közül a soványak legelé-

dettebbek a testükkel, kevésbé a normális testtömegindexűek, és a legkevésbé túlsúlyosak. Az abnormális evési szokásokkal rendelkezők mindenkinél elégedetlenebbek voltak testükkel.

Testtömegindex és fizikai vonzerő

Az evolúciós pszichológusok szerint a szexuális attraktivitás az egyén egészségéről és reprodukív potenciájáról leolvasható ingerekben gyökerezik (Tovée et al., 1999). Hasonló evolúciós gyökerű tényezők megjelennek a saját testről és szexuális vonzerejéről alkotott személyes ítéletekben is (Wade, 2010). A női attraktivitás megítélésében az utóbbi évek egyes kutatásai a BMI mellett kifejezett jelentőséget tulajdonítanak a derék-csípő aránynak. Ennek hatása azonban nagyságrendekkel elmarad a BMI fizikai vonzerőt befolyásoló ereje mögött, amely Tovée és munkatársai (1999) elemzésében a variancia több mint 70 százalékát magyarázta. A női testalakot nagyjából a 19-21-es BMI tartományban találták a legvonzóbbnak.

Testtömegindex és párkapcsolat, szexualitás

A testképpel való alacsony elégedettség negatívan hat kapcsolat fenntartására (Murray et al., 2006). Ezt tisztán magyarázhatja, hogy a testkép az általános önértékelés egyik legfontosabb alkotóeleme (Franzoi, Shields, 1984), a magas önértékelésű személyek pedig biztosabbak mind saját kapcsolati készségeik, mind partnerük elfogadása és elkötelezettsége felől (Baumesiter et al., 2003; Reis, Shaver, 1988). Sebezhetőségüket vállalva, érzelmileg jobban bevonódnak, mégis boldogabbak maradnak a kapcsolatban. Míg a bizonytalan önértékelésű feleségek bizalmatlanabbak férjük elfogadását illetően, ritkábban osztanak meg intim gondolatokat, és általában boldogtalanabb kapcsolatban élnek. A testkép elfogadása, különösen fiatalabb nőknél, nagy valószínűséggel hasonlóan mediálja a kapcsolatot, és jó eséllyel prediktálja a szexualitást (Meltzer, McNulty, 2010). A saját fizikai vonzerőről alkotott ítélet erősen befolyásolja, mennyire vagyunk benne biztosak, partnerünk is szexuálisan kívánni fog (Wade, 2000). Így azok a nők, akik szégyent, elégedetlenséget éreznek testük miatt, romantikus kapcsolataikban is több szorongásról, kétségről számolnak be (Cash et al., 2004). Mivel a szexuális visszautasítás rendkívül fájdalmas, a rizikó-szabályozás miatt azok, akik szegényes testképük miatt magasabb visszautasítási lehetőséggel számolnak, kisebb valószínűséggel kezdeményeznek, és bocsátkoznak szexuális viszonyba (Murray et al., 2006). Sőt, alacsonyabb szexuális vágyról, asszertivitásról, ritkább

nemi aktivitásról számolnak be (Meltzer, McNulty, 2010). Ezzel egybecsengően: feleségek saját szexuális vonzerejükre tett becslése befolyásolta saját maguk és férjük házasságukkal való elégedettségét is. Ezt a kapcsolatot a szexualitás mediálta (Meltzer, McNulty, 2010). Tehát a - gyakran éles testi elégedetlenség miatti súlykontroll törekvések eredményezte - túl alacsony BMI jó eséllyel éppúgy negatívabb párkapcsolati és szexuális vonatkozásokat feltételezhet, mint a túl magas.

Az alacsony testtömegindex összefüggései

Morgan, Lacey és Reid (1999) eredményei szerint az alacsonyabb élethossz alatti minimum BMI kapcsolatban áll a szexuális viszony hiányával, libidó-vesztéssel, és szexuális szorongással. A szexuális kontaktus iránt averziót érző személyek többsége alacsonyabb testsúlyú, az anorexiás páciensek szexuális késztetése pedig kezelésük folyamán folyamatosan emelkedett a súlyhiánytól a populáció testtömeg-közéérték eléréséig. A szexuális diszfunkció magasabb volt az evészavarosoknál, mint a normális kontroll csoportban. Ezek az összefüggések természetesen nem csupán az alacsony testtömegnek, hanem túlnyomó részt a mögötte álló anorexiának tulajdoníthatóak. Ez felveti a kérdést, hogy normális csoportban milyen erősek a kapcsolati, és szexuális diszfunkciók összefüggései az alacsony és súlyosan alacsony testtömegindexszel?

Testtömegindex és szerhasználat

Az elhízottság, túlevés, valamint az alkohol- és drogdependencia közt rengeteg párhuzam, és részben közös személyiségjellemzők, viselkedéses vonások, agyi mechanizmusok is feltárhatók (Barry et al., 2009). Barry és Petry (2009) a BMI emelkedésével mindkét nem esetén, míg Petry et al., (2008) csak férfiak esetén mutatott ki szignifikánsan gyakoribb és magasabb mértékű alkoholfogyasztást. Az elhízott személyeknél növekedett a dohányzás is (Kaur et al., 2011). Neurotranszmitter szintű összefüggés is kimutatható: az elhízott személyek jóval alacsonyabb dopamin D2 szinttel rendelkeznek, az evés - különösen az ízletes, kalóriadús ételek fogyasztása - pedig emeli a dopaminszintet (Walk, Volkow, Logan 2001). Épp úgy, ahogy a droghasználat is stimulálja az agy mezokortokolimbikus rendszerének dopamin-kibocsátását (Hyman, Malenka, Nestler, 2006). Azaz a túlevés és szerdependencia esetén közös dopaminderg háttérrel, jutalmazó visszacsatolásról beszélhetünk. A rendelkezésre álló eredmények azonban inkonzisztensek a túlsúlyosság és illegális szerhasználat összefüggésének kérdésében (Barry et al., 2009), így egy feltárára határozottan érdemes területről beszélhetünk.

II. A kutatás célja, hipotézise, módszerei

A vizsgálat és egyben a fejezet célja a 15-29 éves magyar ifjúság testtömeg spektrumának leírása, a rizikót jelentő kategóriák nemi és életkori megoszlásának, populációs arányának feltárásával. Továbbá a testtömegindex párkapcsolati státusszal, elégedettséggel, szexualitással, valamint szerhasználati, egyéb kapcsolati, és szubjektív elégedettségi jellemzőkkel való összefüggéseinek kimutatása körükben. Annak vizsgálata, hogy a magas BMI minden esetben negatív változókkal asszociált-e, míg a társadalom által sugallt soványság-ideálhoz valóban pozitívabb baráti, párkapcsolati, szexuális, és elégedettségi változók köthetők-e?

Hipotézisem szerint a túl alacsony és túl magas testtömegindex is negatívabb párkapcsolati és szexualitás változókkal lesz asszociált, míg az emelkedett szerhasználatban a magasabb BMI jelent majd rizikót. A normális eloszláshoz hasonlóan a populáció közepét jelentő normális BMI tartományban lévő személyek esetén az előbbieknél szignifikánsan pozitívabb értékeket várok a megjelölt paraméterekben.

A vizsgálat alapját Magyar Ifjúság 2012 korosztályos reprezentatív vizsgálatának mintavétele jelenti. Az összesen 8000 személy adataiból 395 fő testtömeg és/vagy magasság adata volt érvénytelen, emiatt a teljes minta 4,9 százalékának adatát kellett az elemzés előtt eltávolítani, mely szintén magas, 7605 fős mintát biztosított.

A vizsgált személyek magasság és testtömeg értékeiből a BMI képlete alapján százados-jegy pontossággal került meghatározásra a testtömegindex. A meghatározott BMI értékek Onnis és Habicht (1996) vizsgálatban leírt WHO ajánlások szerint a következő alapkategóriákra lettek osztva:

1. csoport - *súlyosan sovány*: $BMI \leq 18$;
2. csoport - *sovány*: $18 < BMI \leq 20$;
3. csoport - *normális*: $20 < BMI \leq 25$;
4. csoport - *túlsúlyos*: $25 < BMI \leq 30$;
5. csoport - *elhízott*: $30 < BMI$.

A százados-jegy pontossággal kiszámított testtömegindex és csoportjai összevonásra kerültek a vizsgált populáció adataival, amely lehetővé tette a többváltozós összefüggések kimutatását a magyar ifjúság körében.

A magyar ifjúság testtömegindex spektrumának, így az egyes BMI kategóriák megoszlásának kimutatása gyakorisági statisztikákkal volt lehetséges, a nemi megoszlások kimutatása e tekintetben pedig a kereszttáblák segítségével. A test-

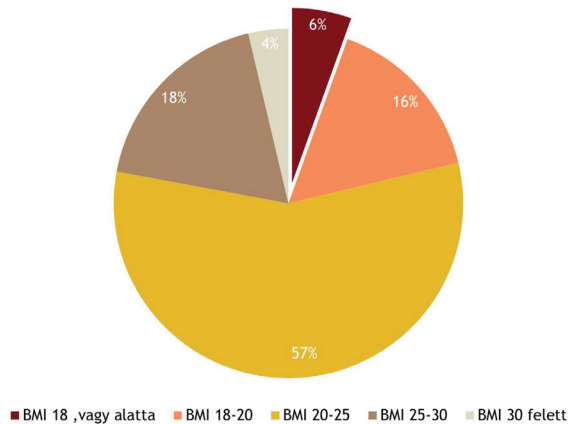
tömegindex hatásának pontos kimutatása érdekében (pl. különböző testtömegű fiatalok párkapcsolati elégedettsége) a BMI tartományok fő csoportosító változója mellett a nemi, és életkori hatás szűrése is szükséges volt. Emiatt két-szempon-tos varianciaanalízis lett alkalmazva. A nemi eltérések szignifikancia értékeinek meghatározásához, illetve egyes „igen-nem” kódolású csoportosító változóknban (pl. fogyasztott-e már marihuánát) mutatkozó BMI eltéréseinek azonosításához két szempon-tos T-próba került felhasználásra.

III. Eredmények

A magyar ifjúság testtömege – nemi és életkori különbségek

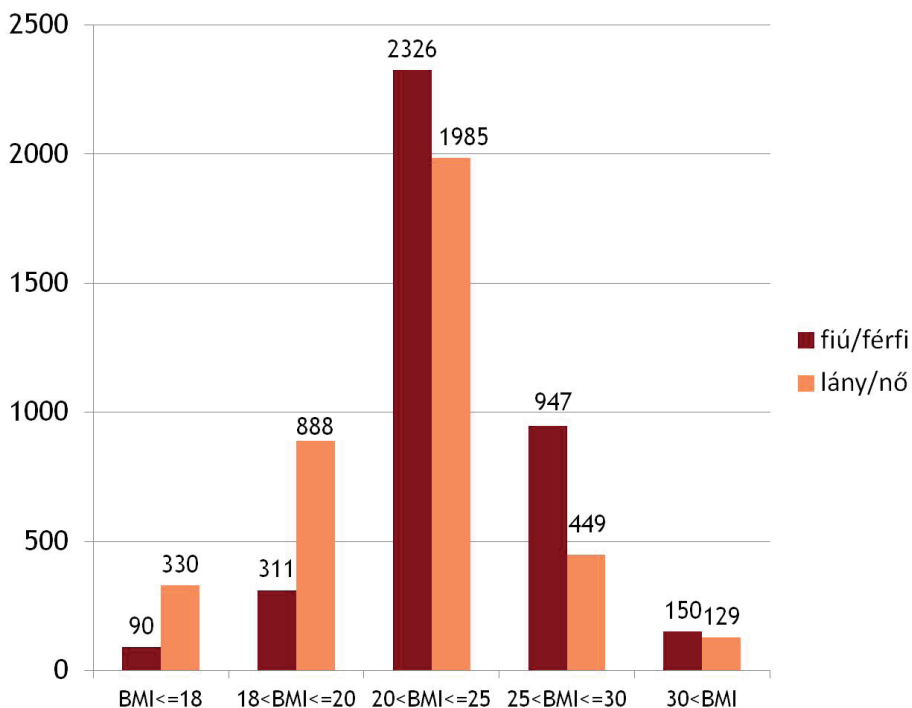
A 15-29 év közötti magyar fiatalok átlagos testtömegindexe 22,75 volt ($SD=3,61$), és általánosan 19,14-26,36-os - hozzávetőleg a normális - tartományban mozgott. A fiúk/férfiak testtömegindexének átlagértéke 23,62 ($SD=3,37$), míg a lányok/nők átlaga 21,86 ($SD=3,64$). A fiúk/férfiak BMI-je tehát a független mintás T-próba alapján szignifikánsan magasabb (variancia homogenitásának sérülése miatt robosztus Welch próbával: $df_2=7534$; $p=0,000$). Az átlag 1,75 BMI pont nemi különbség például egy 175 cm magas személy esetén, férfiaknál 72,4 kg-ot, nőknél kerek 65 kg-ot, tehát hozzávetőleg 7 kg súlykülönbséget jelent. Ekkora nemi eltérés nem elsősorban az elhízottság nagyobb fokát, hanem a fiúk/férfiak átlagosan testesebb alkatát, más izommennyiségét jelezheti, mely megfelel a kulturális sztereotípiáknak és alkati normáknak is. Tanulságos továbbá, hogy a fiatal nő populáció abszolút egészséges, normális BMI tartományba illeszkedő, 21,86-os átlagos testtömegindexét jó eséllyel sokak indokolatlanul aggódo szemmel követnék. Ez felhívja a figyelmet a testtömeggel, mint számértékkel kapcsolatos gyakori irreális elvárásra. Erősebb figyelmet kívánnak az egyes BMI kategóriák gyakorisági értékei, melyek bemutatják a magyarok testtömegének spektrumát. Az összes 15-29 éves fiatal 5,5 százaléka tartozik a súlyosan sovány, 18-as vagy az alatti BMI értéke alapján anorexiás jellegű testtömeg tartományba. Természetesen, mivel a vizsgálat annak diagnosztikai kritériumait nem érintette, így esetükben anorexiáról de facto nem beszélhetünk biztosan, de egyértelmű veszélyeztetettségéről igen. Mivel a diagnosztikai kritériumrendszert figyelembe is vevő vizsgálatok mindössze 1 százalék körüli incidenciáról számolnak be (Túry és Szabó, 2000), ez veszélyesen magas értéket jelent. Egybevág Túry és Szabó (2000) megállapításával, mely szerint a fiatalok közt az asthma és a kövérség után az anorexia a 3. leggyakoribb betegség. A fiatalok 16 százaléka enyhén sovány, azaz a 18-20-as BMI tartományba esett. A populáció túlnyomó többsége, 57 százaléka normális, 20-25 közötti testtömegindexszel rendelkezik. 25-30-as BMI adatai magas arányú: 18 százalék számít túlsúlyosnak; 4 százalékuk pedig kifejezetten elhízott, 30 feletti BMI-vel bír. Az adatok tehát szépen leképezik a normál eloszlást. Ugyanakkor 6 százalék súlyosan sovány, összesen 21 százalék súlyhiányos, és összesen 22 százalék enyhén vagy súlyosan elhízott fiatal erőteljes egészségi rizikóra hívja fel a figyelmet (1. ábra).

1. ábra: Egyes testtömegindex kategóriák százalékos eloszlása a magyar ifjúság körében (N=7605)

Óriási különbségek tapasztalhatóak a BMI kategóriák nemi megoszlásában. A 7605 fős teljes minta mindössze 1,2 százaléka, 90 fiú/férfi volt súlyosan sovány, és majdnem négyszer ennyi, összesen 330 (4%) lány/nő. Az anorexiára jellemző testsúly tehát jóval markánsabban a fiatal nőket veszélyeztető tényező. A súlyosan sovány fiatal magyar férfiak itt talált 4:1-es aránya azonban jóval felülmúlja a korábbi vizsgálatokban talált általában 11:1-es arányt (Túry és Szabó, 2000), e tekintetben a férfiak egy részének testtömege eddig a nőkre jellemző tendenciát mutat. A 18-20-as BMI tartományban szintén jóval több, összesen 888 (a teljes minta 12 százaléka) nőt, és 311 (4%) férfit találunk, tehát az enyhébb súlyhiányosok közt szintén a fiatal nők felülreprezentáltak (nagyjából 3:1 arányban). A súlyhiányos testtömeg ilyen mértékben magasabb női részaránya jól jelzi az alkati különbségek és életkori sajátosságok mellett a kulturális sztereotípiák adta nyomást, a szépség és tökéletesség vékonysággal való összemosását. A teljes mintából 2326 fiatal férfi (31%) volt normális testtömegű ($20 < \text{BMI} \leq 25$), és valamivel kevesebb, összesen 1985 nő (a teljes minta 26 százaléka). A túlsúlyos tartományba ($25 < \text{BMI} \leq 30$) 449 nő (6%) tartozik, viszont jó kétszer annyi, összesen 947 fiú/férfi (12%). Túlsúly a fiatal generációban tehát sokkal inkább a férfiakat nyomja. 30-as BMI felett eltűnik ez a nemi különbség, mely összesen 150 elhízott fiatal férfit (2%) és 129 nőt (1,7%) érint (2. ábra).

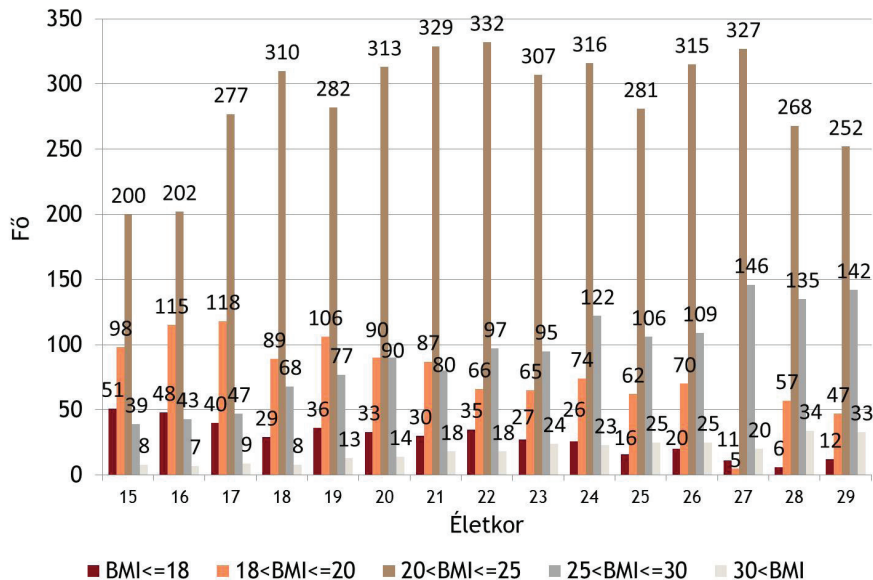
2. ábra: Az egyes BMI tartományokba eső személyek számának nemek szerinti eloszlása (N=7605)

A BMI kategóriák nemen belüli százalékos megoszlása rendkívül éles. Az érvényes mintában vizsgált összesen 3781, 15 és 29 év közti fiatal nő kiugróan magas aránya, 9 százaléka egészségtelen mértékben sovány. Kifejezetten nagy részük, 23 százaléka sovány, 53 százaléka normális testtömegű, 12 százaléka túlsúlyos, és 3 százaléka elhízott. Összesen 3824 fiatal férfi közül 2 százalék súlyosan sovány, 8 százalék sovány, 61 százalék normális testtömegű. Elég magas, 25 százalék aránya túlsúlyos, és 4 százaléka elhízott. A BMI kategóriák fiatal nők és férfiak közti eloszlása tehát gyakorlatilag egymás komplementere: míg a 15-29 éves lányok/nők 32 százaléka, hozzávetőleg egyharmada súlyhiányos, a fiúk/ fiatal férfiak 29 százaléka, tehát szintén majdnem egyharmada túlsúlyos. Rendszerszemléletben gondolkozva ez szinte populáció szintű homeosztázisként jelenhet meg. Összegezve tehát a magyar ifjúság kifejezetten veszélyeztetett, mind a túlsúlyos, mind a súlyhiányos spektrumon.

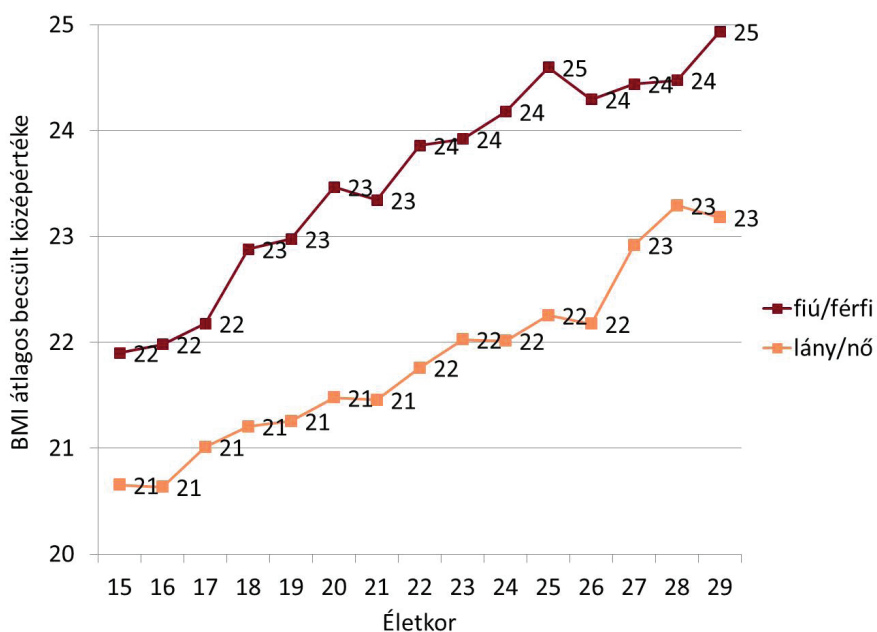
A súlyosan sovány fiatalok száma 15-17 éves korban a legmagasabb, számuk 15-től 29 éves korig monotonon csökken. A testi érés hozta súlygyarapodás mellett izgalmas interpretációs lehetőséget nyit e jelenség családi térbe helyezése. Az anorexiának, mint zavarnak, így a test tömegének erős kapcsolati jelentése van. A test a kontroll, a túlító, összerosott családi környezettel szembeni határtartás eszköze is (Minuchin et al., 1995). Így a súlyosan alacsony testtömegűek számának kamaszkor befejeződésével való csökkenése kapcsolódhat az eredeti családtól való egyre nagyobb függetlenedéshez is. Tendencia szinten szintén csökken a sovány fiatalok száma, míg a túlsúlyos és elhízott fiatalok száma egyértelműen nő az életkorral. A normális testtömegűek aránya 15-16 évesen még jóval alacsonyabb, melyben valószínűleg nagy jelentőség tulajdonítható az épp ebben az életkorban igazán bontakozni kezdő hormonális változásoknak, melynek eredményeképpen a kamaszkor végére a testmagasság és testsúly megközelítőleg beáll a személyre jellemző mértékre. Ennek eredménye lehet a 18-27 éves korban magasabb arányszámú normális testtömegű fiatal. 28-29 éves korra a normális testtömegűek aránya csökken, és különösen férfiak esetében nő a túlsúlyosság aránya (3. ábra).

3. ábra: Az egyes BMI tartományokba sorolható fiatalok száma életkori eloszlás szerint (N=7605)

A fiatal neme és életkora egyértelműen meghatározza a testtömegindex alakulását (4. ábra). A fiúk/férfiak BMI-je két szempontos varianciaanalízis alapján szignifikánsan magasabb ($df=1$; $F=499,237$; $p=0,000$), mint a lányoké/nőké. 15-29 éves kor közt a BMI folyamatosan, szignifikáns mértékben nő az életkorral ($df=14$; $F=399,391$; $p=0,000$). Ez jól jelzi a nemi és növekedési hormonok hatását, a test életkori terheléstől erősödő izomzatát, és feltehetően - a középiskolai kötelező mozgás utáni - életmódváltás e tekintetben hátrányos következményeit. Nem és életkor hatásai nem álltak interakcióban.

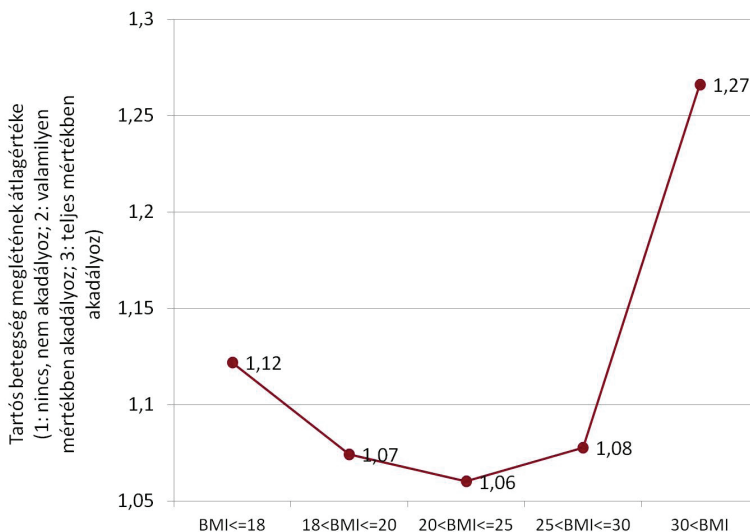
4. ábra: A testtömegindex életkor szerinti alakulása, nemek szerinti bontásban (N=7605)

A testtömegindex és egészség, betegség

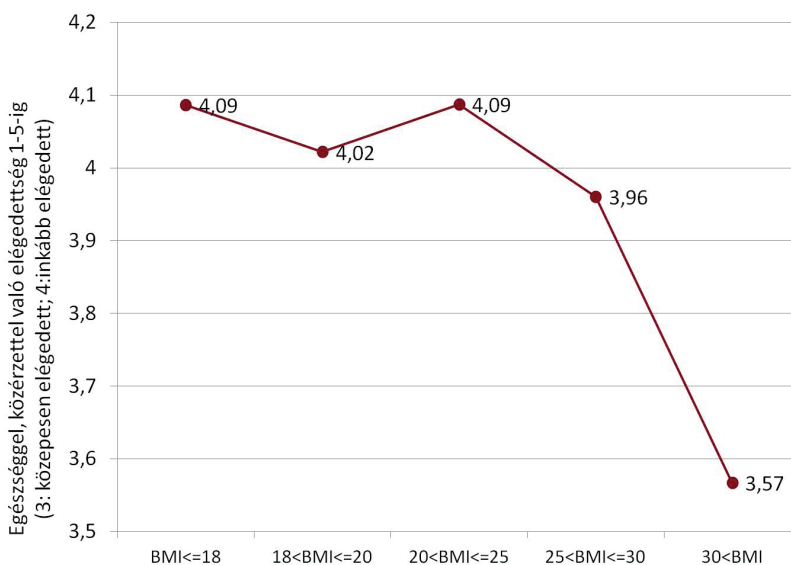
A BMI bio-pszicho-szociális beágyazottságának e több vizsgálattal is alátámasztott (McElroy et al., 2004; Kratzik et al., 2007; de Wit et al., 2009) összefüggése a magyar ifjúság körében is egyértelműen megmutatkozik. Akiknek a napi életvitelét részben vagy teljes mértékben valamilyen tartós fizikai betegség, rokkantság, fogyatékoság, lelki probléma akadályozza, szignifikánsan magasabb ($df=2$; $F=15,724$; $p=0,000$) a testtömegindexük (átlag 23,64-23,82), mint azoknak, akiknek nincs tartós betegségük (átlag 22,7). Tehát a lelki, szellemi, vagy fizikai terheltség – nagy valószínűséggel az alacsonyabb aktivitás, magasabb pszicho-szociális stressz-szint változóiin keresztül - megjelenik a testtömeg emelkedésében. A testtömeg betegségekre prediszponáló hatását azonban jobban tisztázza a betegségek valószínűsége a teljes BMI spektrumon. Több más kutatással egybevágón (pl. Linna et al., 2013) a magyar ifjúság körében is jelzésértékű ($df=4$; $F=25,878$, $p=0,000$) „U” alakú összefüggés mutatkozott a BMI és a tartós betegségek közt. Szinte egyáltalán nincs tartós betegségük a normális testtömegű fiataloknak, a soványak és túlsúlyosak közt egyaránt enyhén nő a betegségek valószínűsége; határozottan emelkedik a súlyosan sovány fiataloknál, de a legmagasabb valószínűséggel az elhízott fiatalokat sújtja (5. ábra).

5. ábra: Mindennapi életvitelt akadályozó tartós betegség, rokkantság, fogyatékoság, lelki probléma valószínűsége a testtömegindex alapján (N=7445)

A BMI és egészség kapcsolata nem csupán objektív, hanem szubjektív szinten is kitűnik az elemzésekből. Az egészséggel és közérzettel való szubjektív elégedettség monotonon, nagy mértékben ($df=14$; $F=2,008$; $p=0,014$) csökken 15-29 éves kor között, mely nehezen magyarázható, és kifejezetten súlyos adat ilyen fiatalon. A lányok/nők szignifikánsan ($df=1$; $F=33,155$; $p=0,000$) elégedetlenebbek közérzetükkel, egészségükkel, melyet valószínűleg a nők körében gyakoribb hangulatzavarok, és a magasabb egészségtudatosság által növelt problémaérzékenység magyaráz. A BMI emelkedése – a nemi és életkori hatást szűrve is – jelentősen csökkenti a szubjektív egészséggel és közérzettel való elégedettséget ($df=4$; $F=24,302$; $p=0,000$), különösen a kifejezetten elhízott fiatalok közt (6. ábra). Tehát, míg a magasabb testtömeg valójában nem feltétlenül társul negatívabb párkapcsolati és szexuális változókkal (III.4.1-III.4.3. alfejezet), szubjektív szinten erősen rombolja a közérzetet, személyes egészségérzetet. Ennek belső közvetítő eleme az alácsúszott önbecsülés lehet, melyre negatív külső visszacsatolást jelent a túlsúly erősen hátrányos társas megkülönböztetése középiskolai közegben.

6. ábra: A testtömegindex összefüggése az egészséggel, közérzettel való szubjektív elégedettséggel (N=7552)

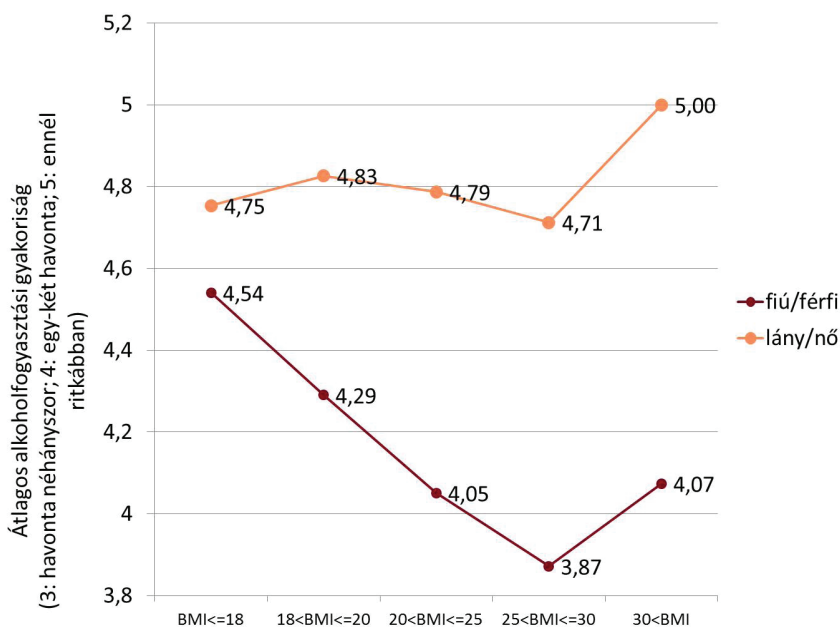
A BMI és szubjektív egészség, közérzet kapcsolatát feltételezhetően a nehezített mozgás kivitelezés is erősen meghatározza. Ezt vizsgálva kiderült, hogy míg a súlyosan sovány, sovány, és normál testtömegű fiatalok eléggé elégedettek edzettségükkel, addig a túlsúlyos, főként elhízott fiatalok szignifikánsan kevésbé ($df=4$; $F=53,725$; $p=0,000$). Ez a negatív hatás a nemi és életkori befolyás szűrése mellett is határozottan érvényesült. A BMI edzettséggel és közérzettel, való erős összefüggését határozottan bizonyítja, hogy akik fogyás érdekében sportolnak, jóval ($t=6,441$; $df=288,833$; $p=0,000$) magasabb testtömegindexűek (átlag 24,22), mint akik ezt nem említették (átlag 22,42). A lányok/nők sokkal ($t=1$; $F=82,560$; $p=0,000$) gyakrabban sportolnak fogyás céljából. Tehát a fiatal nők számára testük tömege – külső és belső elvárásoknak megfelelően - nagyobb szubjektív jelentőséggel bír. Annak edzettségért, szépségéért nagyobb valószínűséggel tesznek, mint a fiatal férfiak.

Testtömegindex és szerhasználat összefüggései

Azok, akik saját bevallásuk szerint már kipróbálták a marihuánát, szignifikánsan magasabb testtömegindexűek ($t=2,544$; $df=7,405$; $p=0,011$), mint ezt a szert soha sem használók. A túlsúlyos fiatalok jóval nagyobb valószínűséggel ($df=4$; $F=3,729$; $p=0,001$) használtak már marihuánát, mint a súlyosan alacsony testtömegindexűek. A többi csoport szerhasználati átlagának eltérése elhanyagolható. Ez alapján a marihuána kipróbálásában bizonyos mértékben feltételezhető a magas BMI emelkedett prevalenciát jelző szerepe.

Határozott összefüggések mutatkoznak a BMI, nem és alkoholfogyasztás gyakorisága közt a két szempontos vegyes varianciaanalízis alapján. A lányok/nők, bevallásuk szerint kevesebb alkoholt fogyasztottak 2012-ben, mint a fiatal férfiak ($df=1$; $F=143,582$; $p=0,000$). Az emelkedő BMI elsősorban férfiak esetén mutatott látványos, szignifikáns kapcsolatot a növekvő alkoholfogyasztással ($df=4$; $F=7,021$; $p=0,000$). A sovány és súlyosan sovány férfiak lényegesen ritkábban fogyasztottak alkoholt, mint a normális testtömegűek vagy elhízottak. Leggyakrabban a túlsúlyos férfiak fogyasztottak alkoholt. Ezzel szemben a kifejezetten elhízott nők fogyasztottak a legritkábban alkoholt. Emiatt a nem és BMI jelentős interakcióban áll az alkoholfogyasztásra való hatásban ($df=4$; $F=4,252$; $p=0,002$) (7. ábra). Ugyanilyen összefüggések érvényesek a fiatalok sör és töményital fogyasztására is.

7. ábra: Alkoholfogyasztás gyakorisága az elmúlt évben, BMI függvényében, nemek szerinti bontásban (N=7368)

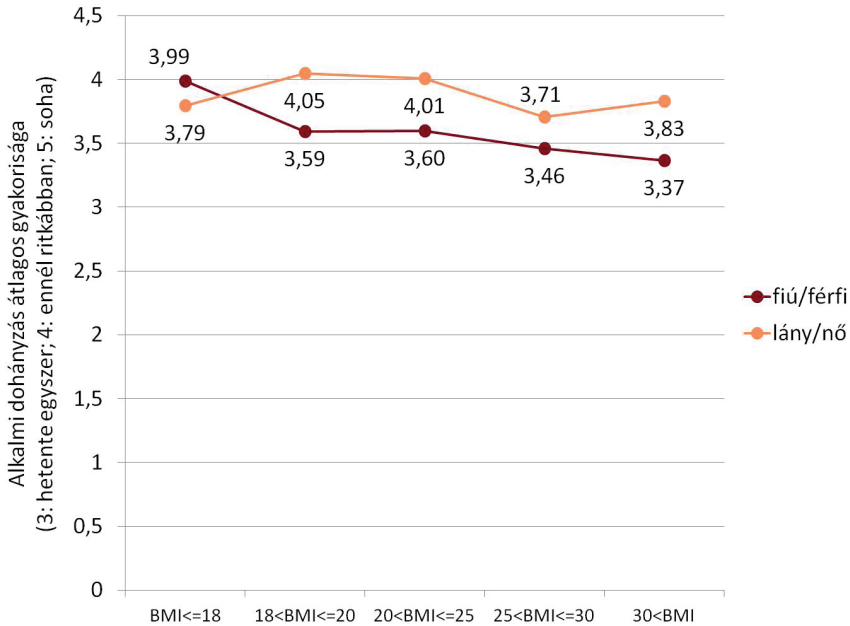

A nemi különbség az ittassá válásban is megjelenik, a fiatal nők jóval ritkábban részegednek le, mint a férfiak ($df=1$; $F=158,480$; $p=0,000$). A fiúk/férfiak közül is a túlsúlyosak vagy elhízottak váltak leggyakrabban ittassá, bár a BMI hatása e tekintetben nem meghatározó. Összességében azonban a BMI növekedése különösen a túlsúlyos és elhízott fiúk/férfiak esetén a fokozott alkoholfogyasztás és lerészegedés egyik rizikótényezője lehet, melyet a sztereotipikus alkati összefüggések is magyarázhatnak. Illetve óvatosan feltételezhetjük, hogy a túlsúlyosság a fiatal férfiak esetén is bizonyos frusztráció okozója lehet, melyre maladaptív feszültségcsökkentő visszacsatolást jelenthet az alkoholfogyasztás. A fiatalok saját bevallásuk szerint átlagosan csak 1-2 havonta, vagy még ritkábban fogyasztanak alkoholt, és egy-két havi gyakoriságnál ritkábban részegedtek le. E tekintetben érdemes figyelembe venni, hogy az önbevallás torzító, gyakoriságot redukáló hatással bírhat.

A BMI az alkalmi dohányzásban is meghatározó rizikó tényezőnek bizonyult, elsősorban férfiak közt, akik szignifikánsan gyakrabban dohányoznak ($df=1$; $F=15,763$; $p=0,000$), mint a nők. Esetükben a BMI emelkedésével meredekebb-

ben, szignifikáns mértékben emelkedik a dohányzás gyakorisága ($df=4$; $F=4,707$; $p=0,001$). A fiatal nők közül az enyhén soványak és a normális testtömegűek dohányoznak gyakrabban (8. ábra).

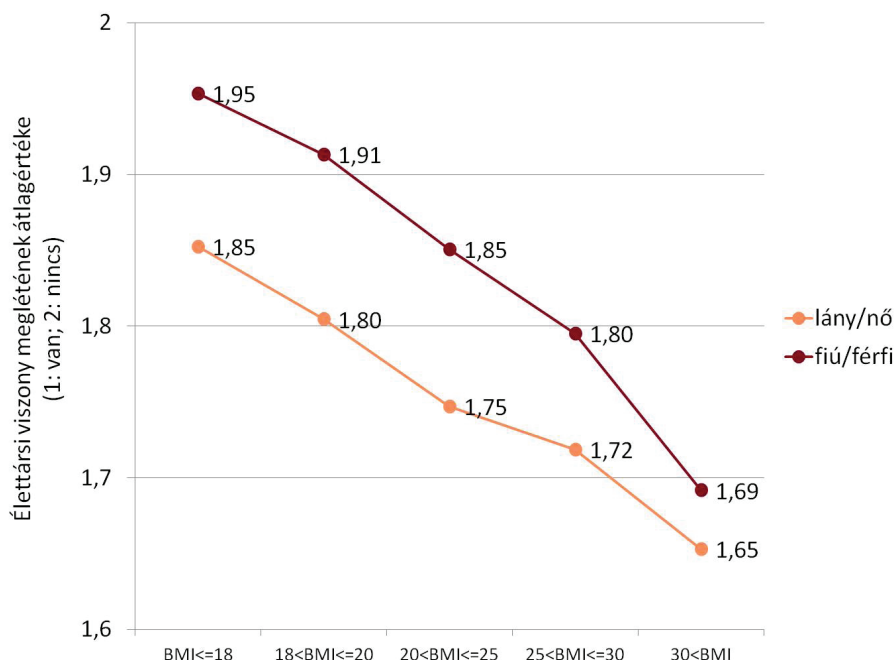
8. ábra: Az alkalmi dohányzás gyakorisága a BMI függvényében (N=7605)

Testtömegindex és párkapcsolati összefüggései

A testtömegindex és élettársi kapcsolat összefüggése erős reflektív értékkel bír a soványságon keresztül kíváncsiságot keresők számára. Azoknak a fiataloknak, akik élettársi kapcsolatban élnek, a független mintás T-próba alapján szignifikánsan magasabb ($t=7,189$; $df=6777$; $p=0,000$) volt az testtömegindexük (átlag 23,27; $SD=3,8$), mint az élettárs nélkül élőknek (átlag 22,48; $SD=3,5$). Sőt, a BMI emelkedésével mindkét nem esetében monotonon, szignifikáns mértékben nő ($df=4$; $F=18,439$; $p=0,000$) annak valószínűsége, hogy az illető állandó élettársi/partneri kapcsolatban él (9. ábra).

9. ábra: Élettársi, vagy olyan partnerkapcsolati együttélések aránya - nemi bontásban, BMI függvényében (N=6784)

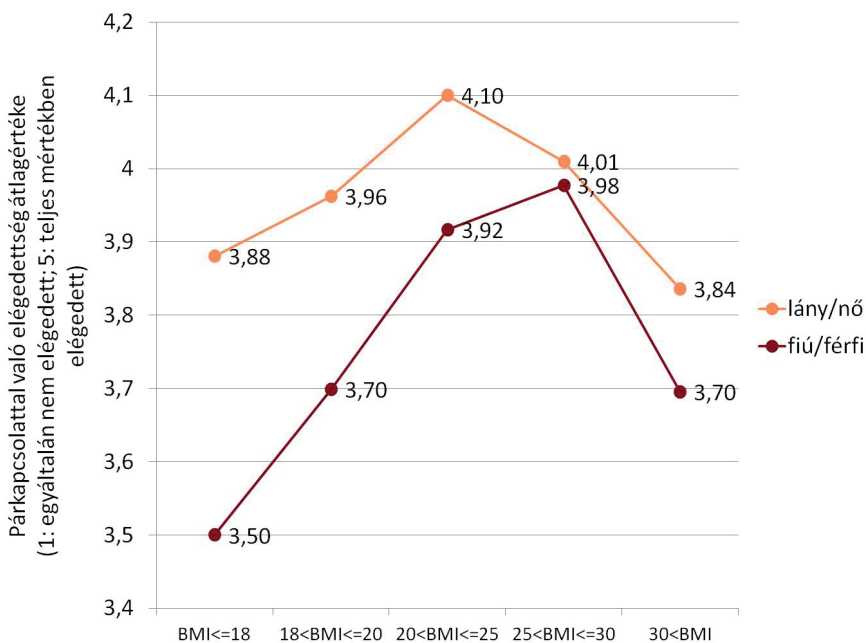

Az életkort is beemelve a BMI meghatározó magyarázó ereje nagyrészt átadja helyét az életkornak, az összefüggés tehát elsősorban az életkorral emelkedő testtömegindex bázisán érvényes. Ugyanakkor az életkori hatást is figyelembe vevő modellben szintén a súlyosan soványaknak van a legkisebb valószínűséggel élettársi kapcsolata, legnagyobb valószínűséggel pedig az elhízott fiataloknak. Ennek elképzelhető egy evolúciós jellegű magyarázata: amennyiben feltételezzük, hogy a soványabb fittebb is, így magasabb reprodukív értéket képvisel, ezért számára adaptív lehet el nem kötelezve magát folyamatosan még magasabb reprodukív értékkel bíró partner után kutatni. Ezzel szemben, ha a túlsúlyos személyt kevésbé kelendőnek címkézzük, érdekében állhat állandó partnerrel rendelkeznie, hogy reprodukciós bizonytalanságát csökkentse. Korunk karcsúság-ideálja erőteljes kulturális visszacsatolást biztosít ennek a lehetséges mechanizmusnak. Maga az állandó partneri viszony hozta alacsonyabb versengés is kihat a BMI növekedésére.

VI. A TESTTÖMEGINDEX (BMI) ÖSSZEFÜGGÉSEI

A testtömegindex és párkapcsolati elégedettség szignifikáns ($df=4$; $F=8,276$; $p=0,000$) „U” alakú kapcsolat mutat. A fiatal férfiak és nők közt egyaránt a normális BMI tartományban mozgó és az enyhén túlsúlyosak számolnak be a legmagasabb párkapcsolati elégedettségről. Mind a kifejezetten kövér, mind pedig sovány és súlyosan sovány fiatalok alacsonyabb párkapcsolati elégedettségről számolnak be. A fiatal férfiak pedig általánosan elégedetlenebbek kapcsolatukkal ($df=1$; $F=15,450$; $p=0,000$) (9. ábra).

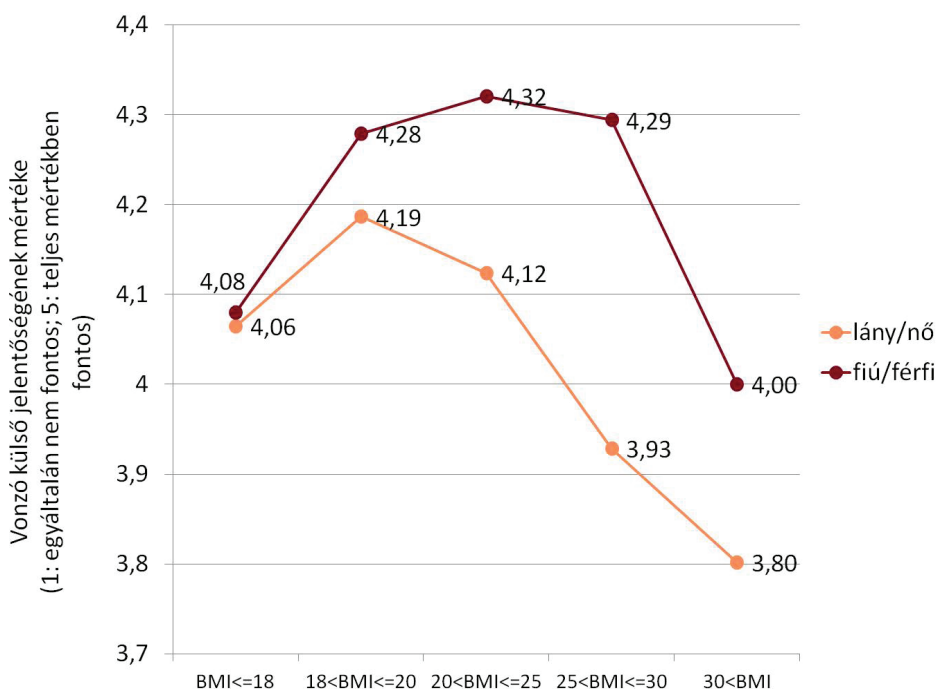
10. ábra: Párkapcsolattal való elégedettség a BMI függvényében, nemi bontásban (N=6935)

A testtömegindex és a vonzó külső szubjektív kapcsolati fontossága szintén szignifikáns ($df=4$; $F=9,820$; $p=0,000$) és „U” alakú összefüggésben áll egymással. A normális vagy attól enyhén eltérő testtömegindexű fiatalok fontosabbnak tartják a külsőt, mint a súlyosan soványak és az erősen elhízottak. Valamint a klaszszikus beállítódással egységesen a férfiak alapvetően jelentősebbnek tartják a külső szerepét kapcsolatukban ($df=1$; $F=17,504$; $p=0,000$). A nem és BMI hatásának szignifikáns ($df=4$; $F=3,044$; $p=0,016$) interakcióját jelzi, hogy a súlyosan

sovány és elhízott fiatal férfiak jóval kevésbé tartják fontosabbnak a külsőt, mint a három középső BMI tartományba tartozók. A fiatal nők esetében a moderáltan soványak számára a legfontosabb a külső, őket követik súlyosan sovány, és normális testtömegűek, s élesen szakadnak le a túlsúlyos és kövér lányok/nők (11. ábra). Egy ilyen vélekedés mentális alkalmazkodási stratégiaként is értelmezhető, amennyiben a fiatal saját testsúlytöbblete keltette belső feszültség ellensúlyozására leértékeli a vonzó külső szubjektív fontosságát, hogy megnyugodhasson. Ez a kognitív disszonancia redukció jól jelzi, hogy a nők számára, különösen fiatal korban, az elhízás még mindig nagyobb kulturális tabu és sarkalatosabb kérdés lehet, mint a férfiak esetében.

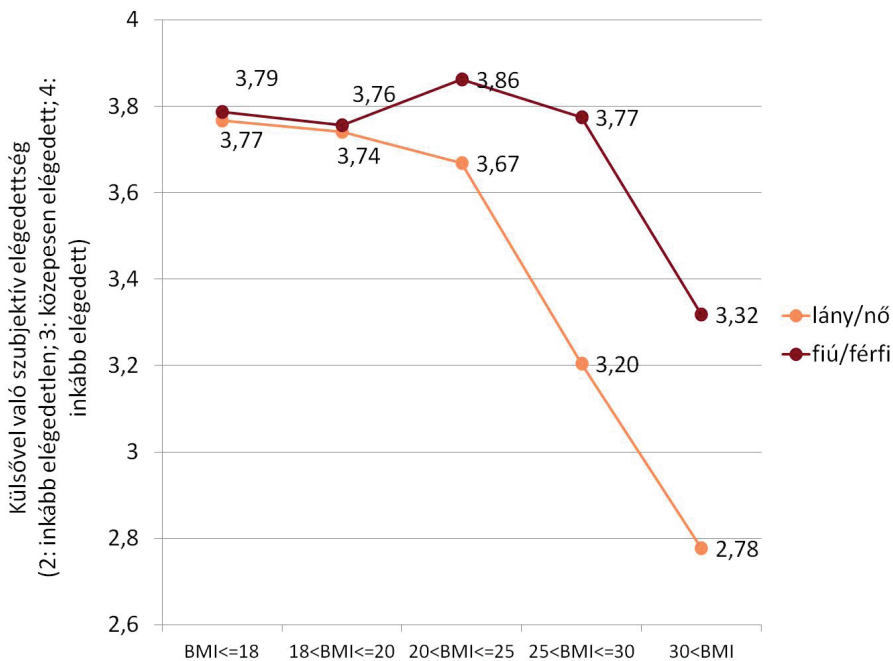
11. ábra: A vonzó külső szubjektív fontossága a jelenlegi/legutóbbi párkapcsolatban – testtömeg szerint, nemi bontásban (N=5857)

A testtömegindex párkapcsolati és szexuális összefüggései közt nagy valószínűséggel legerősebben a külsővel való szubjektív elégedettség pillérez, mely az eredmények szerint 15 és 29 éves kor közt nem változik jelentős mérték-

ben. Szignifikánsan befolyásolja azonban a testtömegindex ($df=4$; $F=54,239$; $p=0,000$) és a fiatal neme is ($df=1$; $F=54,330$; $p=0,000$). A fiúk/férfiak normál testtömeg mellett a legelégedettebbek külsejükkel, és megközelítőleg azonos mértékben elégettek külsejükkel a súlyosan sovány, sovány, és túlsúlyos fiúk/férfiak is, a súlyos elhízottság viszont erősen negatívan hat testi elégedettségükre. Ezzel szemben a lányok/nők közül a súlyosan soványak és soványak a legelégedettebbek testükkel. Az elégedettség mértéke normális BMI-vel már enyhén csökken, és a férfiakénál jóval meredekebben esik a túlsúlyos, és jóval mélyebbre az elhízott tartományban (12. ábra).

12. Ábra: a testtömegindex hatása a külsővel való szubjektív elégedettségre (N=7506)

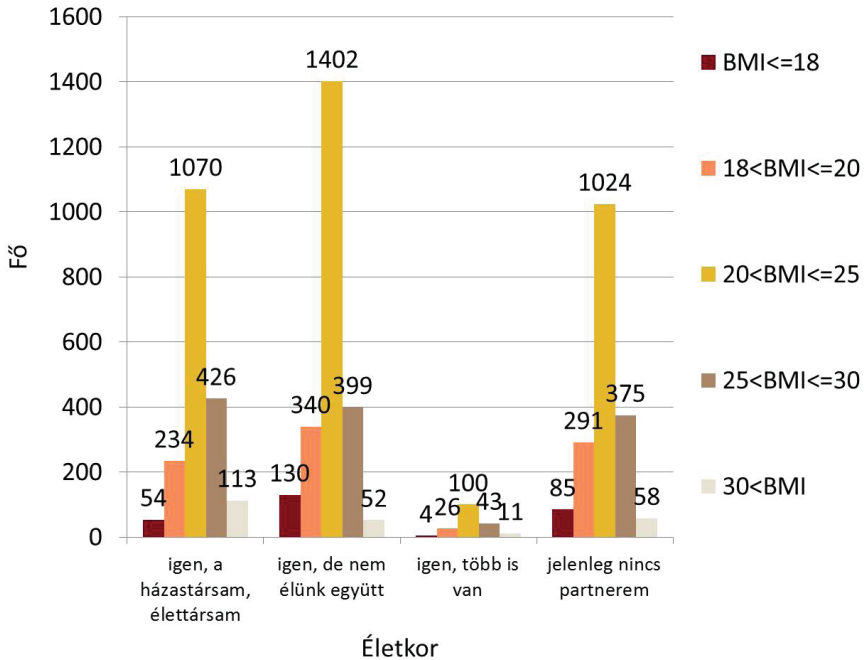
Ez az eredmény 5 alapvető következtetést enged meg: (1) A fiatal férfiak számára nem annyira a testtömeg, mint valószínűleg az izomzat jelenti a testi elégedettség alapját, így az elégedettség masszívabb alkat mellett is megfelelő maradhat. (2) Ugyanakkor a súlyosan sovány és sovány fiúk/férfiak esetében - a nő mintához

hasonlóan - az alacsony BMI értékek nem társulnak negatívabb testi elégedettséggel. Ez egyrészt jelentheti a súlyosan sovány testtömeg melletti testi elégedettségnek nem elsősorban a személy nemétől, hanem inkább a test észlelésétől, és annak zavarától függő voltát. Illetve élesen megvilágítja a klasszikus két nem közti különbségeket ilyen primer szinten lassan összemosó tendenciákat. (3) A nők testi elégedettségét, így valószínűleg énképét, önértékelését erőteljesebben érinti a testtömegük változása. A társadalmi bevéődésekkel, elvárásokkal egybeesően különösen a magas BMI hat negatívan a fiatal nők saját külsejükkel való elégedettségére. (4) Egy sovány vagy súlyosan sovány fiatal magyar nő elégedettebb a testével magasabb testtömegű társainál. Az objektíven már egészségtelen esetükben átfed a szubjektíven kíváнатossal. (5) Ez az anorexiásokra is jellemző dinamikát jelöl, egyben jól jelzi annak nemi különbségeit.

Testtömegindex és szexualitás összefüggései

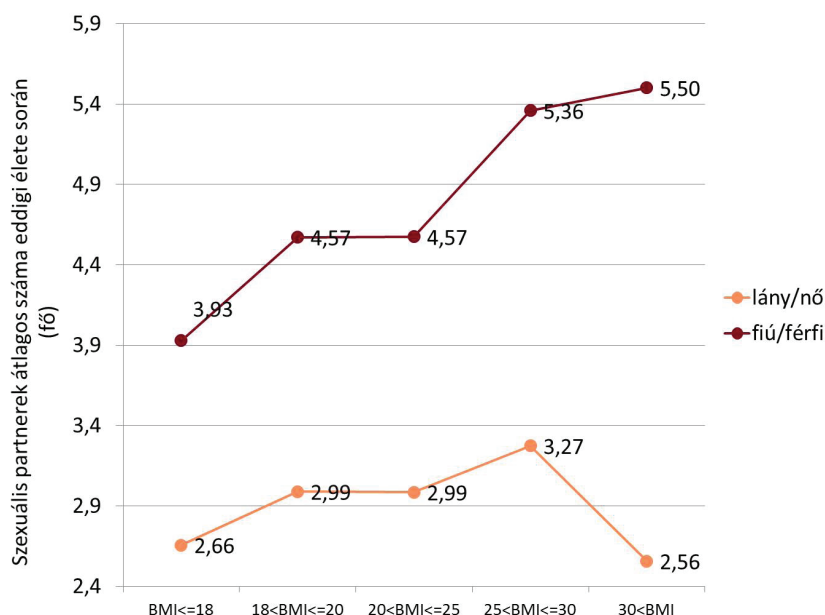
Természetes módon a populáció átlagánál elhelyezkedő normális testtömegindexszel rendelkezőknek van legnagyobb számban állandó szexuális partnerük. Érdekes azonban, hogy legalább annyi túlsúlyos és elhízott fiatalnak van állandó szexuális partnere, mint a sovány vagy súlyosan sovány társaiknak (13. ábra). A BMI emelkedésével pedig jelentősen nő az állandó szexuális partnerrel rendelkezők aránya, a nemi hatás szűrése után is ($df=4$; $F=10,796$; $p=0,000$). E hatást azonban jobban magyarázza az életkor ($df=14$; $F=12,410$; $p=0,000$), az eredmények az életkorral növekvő BMI talaján érvényesülnek. Mindemellett kijelenthetjük, hogy az általános elképzelésekkel ellentétben a magasabb testtömeg önmagában nem fenyegeti a szexuális sikerességet.

13. ábra: Állandó szexuális partnerrel rendelkezők száma BMI szerinti megoszlásban (N=6239)

A testtömegindex és eddigi szexuális partnerek száma közt szintén szignifikáns összefüggés található ($df=4$; $F=11,952$; $P=0,000$), összesen 3896 érvényes adat egy szempontos varianciaanalízissel történő elemzése alapján. A súlyosan sovány fiataloknak átlagosan 2,84, a soványoknak 3,36, a normális testtömegindexű fiataloknak 3,8, a túlsúlyosoknak 4,7, a kifejezetten elhízottaknak 4,06 szexuális partnerük volt eddigi életük során. Tehát épp a moderált túlsúlyosság társult magasabb partnerszámmal, nem a karcsú, vagy kifejezetten sovány alak, mely eredmény tisztán cáfolja túlsúlyosság és szexuális sikertelenség gyakori és sztereotip összekapcsolását. Egyben felhívja a figyelmet a magasabb testtömeg mellett is gyakran arányos alakra, a testtömeg mellett megbúvó egyéb tényezők lehetőségére, míg a súlyosan soványak közti alacsonyabb partnerszám összefügghet például az anorexiánál jellemző csökkentebb libidóval is. A fiatal férfiaknak átlagosan jóval ($df=1$; $F=56,258$; $p=0,000$) több partnerük volt (bevallásuk szerint 4-5,5), mint a fiatal nőknek (bevallásuk szerint 2,5-3,5) (14. ábra).

14. ábra: Szexuális partnerek átlagos száma eddigi élet során 15-29 évesek közt, BMI függvényében, nemi bontásban (N=3974)

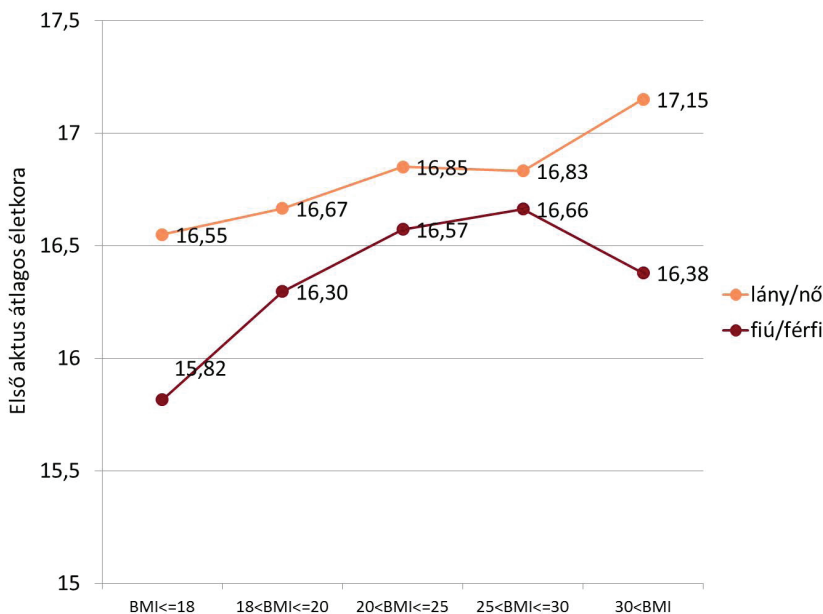

A partnerszám a férfiak testtömegindexének növekedésével meredekebben emelkedik, mint a nőknél, de a nem és BMI interakciója nem meghatározó. A partnerszám nemi különbségét egyrésztől magyarázhatja a férfiakra evolúciósan jellemzőbb poligámia (több partnerűség); másrészt torzíthatja ennek kulturálisan bevéődött nyomása, a nőket pedig épp ellenkező társadalmi és morális elvárások kötik. Ezért elképzelhető, hogy a férfiak, különösen a magasabb testtömegűek „szívesebben bevallották” partnereik számát, míg a nők inkább „lefelé kerekítették” azt. Az életkor meglepő módon mindössze épphogy szignifikáns összefüggést mutatott ($df=14$; $F_{1,716}$; $p=0,046$) a partnerek emelkedő számával, mely interakcióban állt a BMI hatásával, így a testtömeg és szexuális partnerszám fent leírt összefüggése alátámasztható.

A testtömegindex és első szexuális aktus életkora összefüggésében 7484 érvényes adat állt rendelkezésre. A 15-29 éves fiatalok 18 százaléka, összesen 1366-an még nem létesítettek szexuális viszonyt, akik közül 11 százalék súlyosan sovány, 23 százalék sovány, 52 százalék normális testtömegű, 11 százalék túlsúlyos, és mindöss-

sze 3 százalékuk elhízott. Tehát majdnem háromszor kisebb a szexuális viszonyt még nem létesített túlsúlyos fiatalok, mint a súlyhiányosok aránya. Épp ellentéte rajzolódik ki annak, amit először gondolnánk. Ha a súlyos soványságot a testi elégedetlenség túlzott hatásának értelmezzük, az eredmények határozottan utalnak szegényes testkép hátráltatta szexualitásra, mely nyilvánvalóan megjelenik a párkapcsolati térben is. A szexuális viszonyt már létesítettek közt a BMI tendenciaszinten befolyásolja az első aktus időzítését ($df=4$; $F=2,080$; $p=0,081$), melyet nemi különbség árnyal. A fiúk jóval korábban kezdik szexuális életüket ($df=1$; $F=26,696$; $p=0,000$), a kezdés kora pedig mindkét nemnél meghatározott mértékben kitolódik a BMI emelkedésével ($df=4$; $F=4,942$; $p=0,001$). Azonban a legnagyobb különbség is fél éven belül marad a BMI kategóriák függvényében (15. ábra).

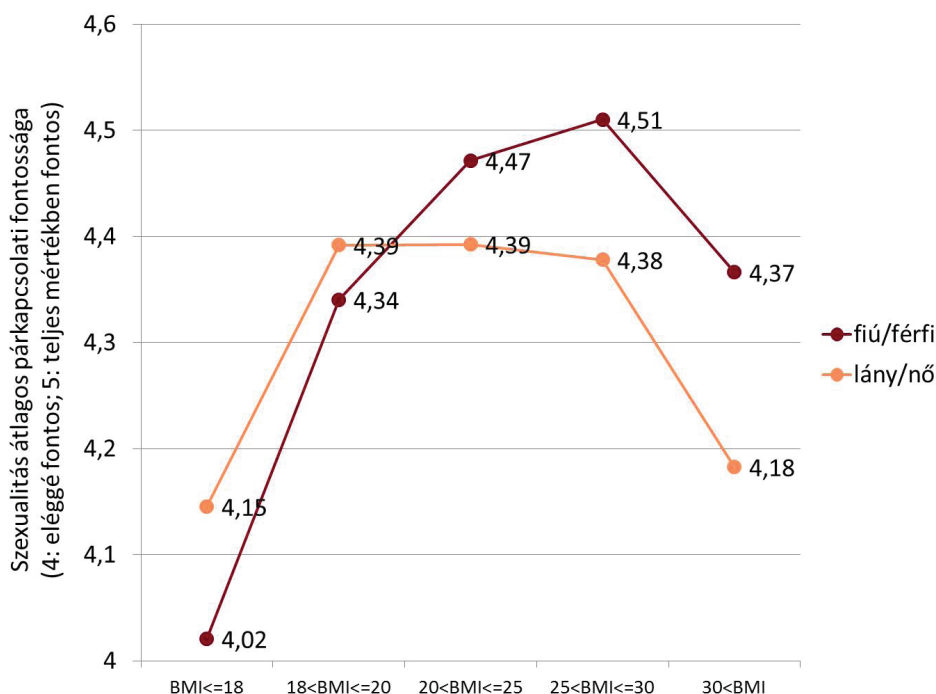
15. ábra: Az első szexuális aktus életkorának összefüggése a BMI-vel, nemi bontásban (N=7484)

A testtömegindex és nemi élet gyakoriságának összefüggése az életkori hatást figyelembe véve nem meghatározó ($df=4$; $F=1,701$; $p=0,147$). Tehát a szexuális „sikerességben” a legtöbb társas elvárással ellentétben nem jelentős tényező a soványság-kövértség mértéke, sokkal inkább az életkor határozza meg azt.

A testtömegindex és a szexuális élet szubjektív kapcsolati fontossága viszonylag enyhe, de egyértelmű fordított „U” alakú kapcsolat mutat: a súlyosan sovány és elhízott fiatalok fontosnak tartották kapcsolatukban a szexualitást, de szignifikánsan ($df=4$; $F_{8,977}$; $p=0,000$) kevésbé értékelték jelentőségét, mint a normális testtömegindexű vagy enyhén sovány/túlsúlyos társaik (16. ábra).

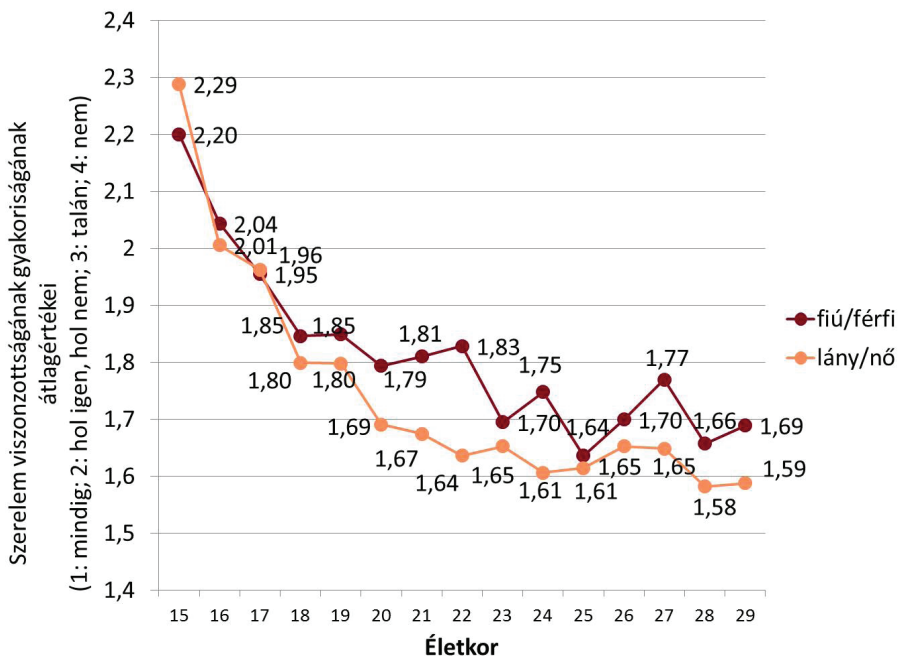
16. ábra: A szexualitás szubjektív párkapcsolati jelentősége a fiatal nemének és testtömegindexének függvényében (N=5810)

A BMI és a szerelem érzésének gyakorisága közt jelentős összefüggés, hogy a súlyosan sovány és sovány fiatalok szignifikánsan ritkábban voltak szerelmesek, mint a normális, vagy túlsúlyos testtömegindexűek ($df=4$; $F=14,484$; $p=0,000$). Ez az összefüggés az alacsonyabb testtömegindex mögött megbúvó kontrollra, az érzelmi impulzusok visszafogásának általánosan erősebb tendenciájára is elemi- en utalhat. Különösen igaz ez a férfiakra, akik jóval ritkábban voltak szerelmesek, mint a nők ($df=1$; $F=30,977$; $p=0,000$). A nemi eltérés főleg a 20 alatti BMI tartományban rendkívül erős. Az életkor hatását vizsgálva azonban kiderült, hogy e te-

kintetben felülírja a BMI magyarázó érvényét. Az életkor előrehaladásával jelentős mértékben nő a megélt szerelmek gyakorisága ($df=14$; $F=25,385$; $p=0,000$). A testtömegindex és a szerelem viszonzottságának kapcsolata talán a legtanulságosabb eredmény. A testtömeg egyáltalán nem mutat összefüggést viszonzott szerelmek gyakoriságával ($df=4$; $F=0,607$; $p=0,657$). Azaz a társadalmi elvárásokkal és kulturális sztereotípiákkal szemben a valóságban nem a soványság/kövér-ség mértékén múlik, hogy kit szeretnek viszont. Nem a testtömegtől függ, hogy ki szerethető, és ki nem. A szerelem viszonzottságára hatott a személy neme – igazolva a kamasz-fiúk lírai magányosságát: a lányok/nők szerelmét jóval gyakrabban viszonzották, mint a fiatal férfiakét ($df=1$; $F=15,637$; $p=0,000$). Az életkor előrehaladásával folyamatosan és meghatározó mértékben nőtt a viszonzott szerelmek száma ($df=14$; $F=18,664$; $p=0,000$) (17. ábra). Tehát a szerelem viszonzottsága a tévhitekkel ellentétben független a személy testtömegétől, sokkal inkább nemének, és mindenekelőtt életkorának függvénye.

17. ábra: A szerelem viszonzottsága nem és életkor függvényében (N=7386)

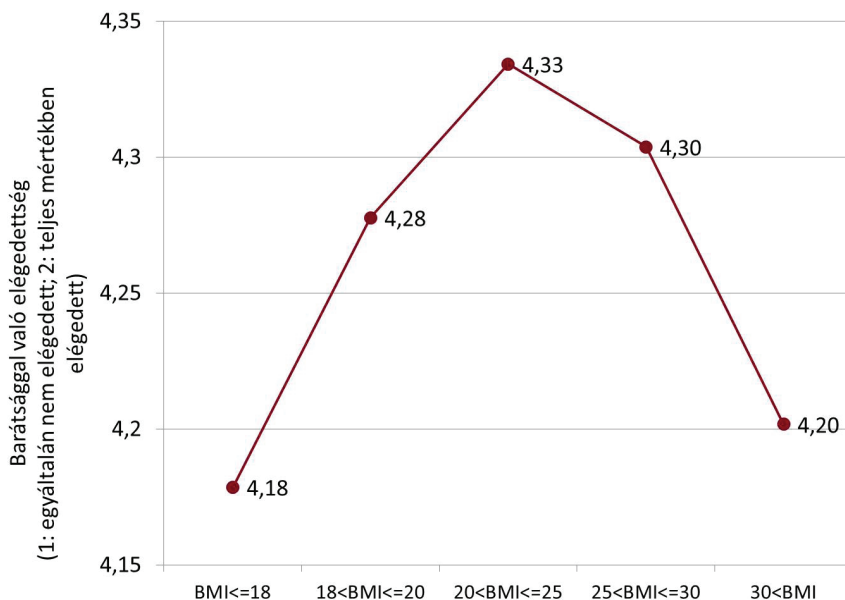

Testtömegindex és baráti, szülői kapcsolatok

A testtömegindex családi kapcsolati térbe ágyazottságára utalhat egy ritkán vizsgált, szomorú összefüggés. Azoknak a fiataloknak, akik 14 éves korukig elvesztették valamelyik szülőjüket, tendencia szinten ($t=1,673$; $df=415,501$; $p=0,095$) magasabb a testtömegindexük (átlagosan $23,08$; $SD=4,16$), mint azoknak, akik ebből a szempontból ép családban nőhettek fel (BMI átlag= $22,72$; $SD=3,58$).

A szülői mellett ebben az életkorban különösen fontosak a baráti kapcsolatok, melyek a BMI-vel is összefüggnek. A baráti körrel nem rendelkező fiataloknak a független mintás T-próba alapján szignifikánsan magasabb ($t=-2,176$; $df=2787,505$; $p=0,030$.) a testtömegindexük (átlag $22,97$; $SD=3,94$), mint azoknak, akiknek van állandó baráti körük (átlag $22,69$; $SD=3,51$). Továbbá a baráti kapcsolatokkal való elégedettség, a párkapcsolati elégedettséghez hasonlóan ($df=4$; $F=5,431$; $p=0,000$), fordított „U alakú” összefüggést mutat a BMI-vel. A normális testtömegindexszel rendelkezők voltak legelégedettebbek baráti kapcsolataikkal, kevésbé a sovány és túlsúlyos fiatalok, legkevésbé pedig az elhízott, és főképp a súlyosan sovány fiatalok (18. ábra). Ez az összefüggés a nem, és az életkor elégedettséget csökkentő hatását ($df=14$; $F=1,767$; $p=0,037$) kiszűrve is jelzésértékű maradt.

18. ábra: A testtömegindex hatása a barátságokkal való elégedettségre
($N=7491$)

Tehát a túl magas, és túl alacsony testtömeg egyaránt rizikót jelent a baráti kapcsolatokra. Ennek közvetítő változója lehet a testképpel való elégedetlenség rombolta önértékelés, mely általános és hátrányos hatású kapcsolati gátlásosságban fejeződhet ki. Másrészt a túl alacsony testsúly mögött gyakran meghúzódó környezettel szembeni erősebb határképzés, távolságtartás (Minuchin, Rosman, Baker, 1995) jó eséllyel megjelenhet a baráti kapcsolatokban is. Fontos kiemelni, hogy bár statisztikailag meghatározó különbségről beszélünk, a magyar ifjúság általánosan kifejezetten elégedett baráti kapcsolataival, amit – jelen eredmények alapján is – az Y és Z generáció egyik legfontosabb puffer tényezőjének tekinthetünk. A barátság az egyik legmeghatározóbb megtartó és védő erő maradt az átalakuló családi, párkapcsolati, és testtömegben is megmutatkozó társadalmi trendek mellett.

IV. Összefoglalás

A magyar ifjúság testtömegindexének átlagértéke a normális tartomány közepe körül helyezkedik el, ugyanakkor a teljes spektrum erős szélsőségekkel tarkított, mint ahogy sok más tényező országunkban. A fiatal populáció bő egyötöde, a fiúk és férfiak egyharmada súlyfelesleggel küzd. A BMI ehhez társuló monoton életkori növekedése miatt a túlsúlyosság súlyos egészségi kockázatot jelenthet, felhívva a figyelmet a mozgáshiányos életmód károosságára, és a test feszültség-nyelő voltára. Ennek szinte komplementereként a lányok/ fiatal nők egyharmada súlyhiányos, aggasztó, 9 százalékos arányuk kórósan – 18 alatti testtömegindexe alapján anorexiás mértékben – sovány, mely hihetetlen magas kockázatot jelent. A magyar ifjúság tehát a súlyhiányos és súlytöbblettel rendelkező spektrumon is erősen veszélyeztetett. Ezt alátámasztja, hogy a súlyos soványság, és az erős túlsúly is szignifikánsan megnövekedett fizikai, szellemi, és lelki betegség prevalenciát mutat körükben.

Nemzetközi összehasonlításban, egy 190.000 fiatallal felvett észak-amerikai, dél-amerikai, nagy-britanniai, hollandiai, ázsiai vizsgálat (Cole et al., 2000) eredményei szerint a 18 évesek 5-18 százaléka túlsúlyos és 0,5-4 százalékuk kövér. Mivel a magyar fiatalok 18 százaléka túlsúlyos, és 3,7 százalékuk elhízott, túlsúlyosság tekintetében a magyar fiatalok helyzete nemzetközi viszonylatban rossz, az intervallum felső peremén foglal helyet. Különösen igaz ez figyelembe véve, hogy a BMI életkorral nő, és míg Cole és munkatársainak (2000) vizsgálata 18 évesekkel készült, a Magyar Ifjúság 2012 a 15-29 éves korcsoportot érintette. A WHO amerikai-francia mintáján a fiatal felnőttek 7-10 százaléka rendelkezett 18-20 közötti BMI-vel, 3-5 százalékuk pedig 18 alatti BMI tartományba volt sorolható (Onnis, Habicht, 1996), azaz összesen 10-15 százalékuk volt sovány vagy súlyosan sovány. A magyar ifjúság 5,5 százalékos egészségtelen mértékű, és 15 százalékos moderált, összességében 21 százalékos soványságaránya - az utóbbi 15 évre jellemző, egyre gyorsabban szélsőségesedő tendenciáival számolva is - jóval átlépi a nemzetközi átlagot, majd kétszerese annak.

A túlsúlyos-elhízott testtömeg kockázatát alátámasztja szignifikáns kapcsolata az alacsonyabb egészséggel, közérzettel való elégedettséggel, szubjektív edzettségi szinttel, növelve a fogyás érdekében történő sportolás valószínűségét (különösen a fiatal nők körében). Emellett megemelkedett szerhasználati gyakorisági mutatókkal jár együtt, a marihuána kipróbálása, alkohol, sör, töményital fogyasztás,

lerészegedés, és emelkedett alkalmi dohányzás tekintetében is. Tehát a magas BMI a szerhasználat szignifikáns rizikófaktorának tekinthető, jelző értéke az általános prevenció hasznos komponense lehet.

A testtömegindex és párkapcsolat összefüggései váratlanok, erős érvényűek. Az élettársi kapcsolatban élők BMI értékei szignifikánsan magasabbak, és a BMI növekedésével folyamatosan emelkedik az együttélések számaránya. A BMI spektrum fordított „U” alakú kapcsolatot mutat a párkapcsolati elégedettséggel, a vonzó külső és a szexuális élet szubjektív fontosságával. A túl alacsony és a túl magas testtömeg egyaránt alacsonyabb értékekkel járnak együtt, azaz a valóság cáfolja, hogy vékonyabb fiatalok boldogabb kapcsolatban élnének. Ugyanígy felborítják elképzeléseinket a BMI és szexuális élet összefüggései, mivel a túlsúlyos fiataloknak jelenleg nagyobb valószínűséggel van, és eddigi életükben több szexuális partnerük volt, mint a sovány, vagy súlyosan sovány társaiknak. A szexuális viszonyt még nem létesítettek közt is majdnem háromszor annyi a súlyhiányos, mint a túlsúlyos fiatal.

A BMI és szerelem összefüggéseit felfedő eredmények talán a legmegnyugtatóbbak, legerősebbek a testtömegükkel konfliktusban állóknak. A szerelem viszonozottsága egyáltalán nem testtömeg függő, hanem a személy nemének, és elsősorban életkorának kérdése. Tehát nem a karcsúság/túlsúlyosság mértékétől függ, hogy valaki szerethető-e vagy sem. Valamint a párkapcsolati és szexuális élet minősége sem az oly sokszor sugallt, és belénk rögzült relációkban szerveződik a BMI körül.

A baráti kapcsolatok ebben a korban szinte mindennél jelentősebb szerepe, jelentősen pozitív hatása kiemelhető a BMI vonatkozásában is. A baráti társaságok ifjúságunk egyik legerősebb megtartó hálóját képzik.

Az eredmények a testtömegindex bio-pszicho-szociális összefüggésrendszerét, kapcsolati, fizikai és lelki életminőséget erősen befolyásoló hatását jelzik. Ezek alapján leszögezhető, hogy egyéni, pszichológiai szinten nem elsősorban a testtömeg, hanem ahhoz, mint én-azonos vagy én-idegen egészhez kötődő személyes elégedettség, a testről és tulajdonságairól alkotott belső reprezentáció, valamint az ahhoz kapcsolódó érzelmek és vélekedések jelentik a döntő momentumot. Mindez nem semlegesíti az evolúciós, kulturális, társadalmi, családi, párválasztási, és fizikai szintű visszacsatolásokat, ugyanakkor jól magyarázza a BMI spektrum fordított „U” alakú összefüggéseit (de Wid et al., 2009, Linna et al., 2013). Valamint rámutat az anorexiánál is oly megingathatatlan, egész test-élményt átíró egyéni percepció jelentőségére.

Összességében úgy is fogalmazhatunk, a társadalmi trendek és nyomás kezelése élesen nyomon követhető a fiatalok testtömegében. Mivel a test és tömegének kontrollja nagyon elemi módon mutatja a személy önirányítottságát, általános kontrolltörekvést, úgy tűnik, a társadalmilag egyre erősebben sugallt kontroll-kötelezettség a test kontrollálásában is tisztán megjelenik. Evvel kapcsolatban erősen átalakuló nemi tendenciákat láthatunk: szikárabb, tudatosabb fiatal nők, és tehetetlen, magukat inkább kipárnázó férfiak. Az eredmények egyben felhívják a figyelmet a test és szubjektív reprezentációjának én-értékkel, identitásélménnyel való mély összeolvadására, testi elégedetlenség esetén ennek hátrítására. Népegészségügyi szinten ezek az összefüggések hangsúlyozzák a testtömegindex reprezentatív értékét, és kiemelik a XXI. századi fiatalok felé érkező külső és belső elvárások, párkapcsolati, családi és társadalmi küzdelmek „testüket a frontvonalba állító voltát”.

Mindez hangsúlyozza a magyar ifjúság körében a testképzavarok és evészavarok fokozott kockázatát, és prevenciójuk szükségletét, melyben kulcsfontosságú mérőeszközünk lehet a testtömegindex.

V. Irodalom

- Allison, D.B., Kapiro, J., Korkeila, M., Koskenvuo, M., Neale, M.C., Hayakawa, K. (1996): The heritability of body mass index among an international sample of monozygotic twins reared apart. *International Journal of Obesity*. 1996 (20) 501-506.
- American Psychiatric Association (APA). (2004): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Ed. 4, Text Revision (DSM-IV-TR). Washington DC. 2000.
- Bajos, N., Wellings, K., Laborde, C., Moreau, C. (2010): Sexuality and obesity, a gender perspective: results from French national random probability survey of sexual behaviours. *British Medical Journal*. 340, c2573.
- Barry, D., Clarke, M., Petry, N.M. (2009): Obesity and Its Relationship to Addictions: Is Overeating a Form of Addictive Behavior? *American Journal of Addictions*. 18(6), 439-451.
- Barry, D., Petry, N. M. (2009): Associations between body mass index and substance use disorders differ by gender: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Addictological Behaviour*. 34, 51-60.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., Vohs, K. D. (2003): Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*. 4, 1-44.
- Bentley, T. G. K., Palta, M., Paulsen, A. J., Cherepanov, D., Dunham, N. D., Feeny, D., Kaplan, R. M., Fryback, D. G. (2011): Race and gender associations between obesity and nine health-related quality-of-life measures. *Qual Life Res*. 20, 665-674
- Beumont, P. J. V., Abraham, S. F., Simson, K. G. (1981): The psychosexual histories of adolescent girls and young women with anorexia nervosa. *Psychological Medicine*. 11, 131-40.
- Cash, T. F., Thériault, J., Annis, N. M. (2004): Body image in an interpersonal context: Adult attachment, fear of intimacy and social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology* 23, 89-103.
- Cole, T. J., Bellizzi, M. C., Flegal, M. M., Dietz, W. H. (2000): Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: international survey. *British Medical Journal*. 320:1240 (Published 6 May 2000)
- Cromley, T. R., Knatz, S., Rockwell, R., Neumark-Sztainer, D., Story, M., Boutelle, K. (2012): Relationships between body satisfaction and psychological functioning and weight-related cognitions and behaviors in overweight adolescents. *Journal of Adolesc Health*. 2012 June; 50(6), 651-653.
- Danielsen, Y. S., Stormark, K. M., Nordhus, I. H., Mæhle, M., Sand, L., Ekornås, B., Pallesen, S. (2012): Factors Associated with Low Self-Esteem in Children with Overweight. *Obesity Facts*. 5, 722-733.
- de Wit, L. M., van Straten, A., van Herten, M., Penninx, B. WJH., Cuijpers. (2009): Depression and body mass index, a u-shaped association. *Biomed Central Public Health*. 9, 14; Letöltés helye: www.biomedcentral.com/1471-2458/9/14; Letöltés ideje: 2013. november 25.
- Franzoi, S. L., Shields, S. A. (1984): The body esteem scale: Multidimensional structure and sex differences in a college population. *Journal of Personality Assessment*. 48, 173-178.
- Garner D. M (1991): *Eating Disorder Inventory-2. Professional Manual*. Odessa, Florida. Psychological Assessment Resources.
- Gazdzinski, S., Durazzo, T. C., Mon, A., Meyerhoff, D. J. (2010): Body Mass Index Is Associated With Brain Metabolite Levels in Alcohol Dependence - A Multimodal Magnetic Resonance Study. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*. 34(12), 2089-2096.
- Han, T. S., Tajar, A., W O'Neill, T. W., Jiang, M., Bártfai, Gy., Boonen, S., Casanueva, F., Finn, J. D., Forti, G., Giwercman, A., Huhtaniemi, I. T., Kula, K., Pendleton, N., Punab, M., Silman, A. J., Vanderschueren, D. Lean, M., Wu, F., the EMAS group (2011): Impaired quality of life and sexual function in overweight and obese men: the European Male Ageing Study. *European Journal of Endocrinology*. 164, 1003-1011.
- Jun, H-J., Corliss, H. L., Nichols, L. P., BA, Pazaris, M. J., Spiegelman, D., Austin, S. B. (2012): Adult Body Mass Index Trajectories and Sexual Orientation: The Nurses' Health Study II. *Am J Prev Med*. 2012 April; 42(4), 348-354.

- Kaur, P., Rao, S. R., Radhakrishnan, E., Ramachandran, R., Venkatachalam, R., Gupte, M. D. (2011): High prevalence of tobacco use, alcohol use and overweight in a rural population in Tamil Nadu, India. *Journal of Postgrad Medicine*. 2011 Jan-Mar; 57(1), 9-15.
- Kratzik, C. W., Schatzl, G., Lackner, J. E., Lunglmayr, G., Brandstätter, N., Rücklinger, E., Huber, J. (2007): Mood changes, body mass index and bioavailable testosterone in healthy men: results of the Androx Vienna Municipality Study. *BJU International*. 100(3), 614-618.
- Linna, M. S., Kaprio, J., Raevuori, A., Elina Sihvola, E., Keski-Rahkonen, A., Rissanen, A. (2013): Body mass index and subjective well-being in young adults: a twin population study. *BMC Public Health*. 13, 231; Letöltés helye: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/231>; Letöltés ideje: 2013. november 29.
- Mäkinen, M., Puukko-Viertomies, M.-R., Lindberg, N., Siimes, M. A., Aalberg, V. (2012): Body dissatisfaction and body mass in girls and boys transitioning from early to mid-adolescence: additional role of self-esteem and eating habits. *BMC Psychiatry*. 12, 35. Letöltés helye: <http://www.biomedcentral.com/1471-244X/12/35>; Letöltés ideje: 2013. december 2.
- McElroy, S. L., Kotwal, R., Malhotra, S., Nelson, E. B. Keck, P. E. Jr., Nemeroff, C. B. (2004): Are Mood Disorders and Obesity Related? A Review for the Mental Health Professional. *Journal of Clinical Psychiatry*. 65, 634-651
- Meltzer, A. L., McNulty, J. K. (2010): Body Image and Marital Satisfaction: Evidence for the Mediating Role of Sexual Frequency and Sexual Satisfaction. *Journal of Family Psychology*. 24(2), 156-164.
- Minuchin, S., Rosman, B., Baker, L. (1995): Pszichoszomatikus családok. Családterápiás sorozat. Animula Kiadó.
- Morgan, J. F., Lacey, H., Reid, F. (1999): Anorexia Nervosa: Changes in Sexuality During Weight Restoration. *Psychosomatic Medicine*. 61, 541-545.
- Murray, S. L., Holmes, J. G., Collins, N. L. (2006): Optimizing assurance: The risk regulation system in relationships. *Psychological Bulletin*. 132, 641-666.
- Nagelkerke, N., Bernsen, R., Sgaier, S., Jha, P. (2006): Body mass index, sexual behaviour, and sexually transmitted infections: an analysis using the NHANES 1999-2000 data. *BMC Public Health*. 2006, 6, 199; Letöltés helye: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/6/199>; Letöltés ideje: 2013. december 2.
- Onnis, M., Habicht, J.-P. (1996): Anthropometric reference data for international use: recommendations from a World Health Organization Expert COmmittee. *American Journal of Clinical Nutrition*. 64(4), 650-658.
- Østbye, T., Kolotkin T. L., He, H., Overcash, F., Brouwer, R., Binks, M., Syrjala, K. L., Gadde, K. M. (2011): Sexual functioning in obese adults enrolling in a weight loss study. *Journal of Sex Marital Therapy*. 37(3), 224-235.
- Pallan, M. J., Hiam, L. C., Duda, J. L., Adab, P. (2011): Body image, body dissatisfaction and weight status in south asian children: a cross-sectional study. *BMC Public Health*. 11, 21; Letöltés helye: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/11/21>; Letöltés ideje: 2013. április 27.
- Petry, N. M., Barry, D., Pietrzak, R. H., Wagner, J. A. (2008): Overweight and obesity are associated with psychiatric disorders: results from the National. *Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions*. *Psychosomatic Medicine*. 70, 288-297.
- Pine, D. S., Goldstein, R. B., Wolk, S., Weissman, M. M. (2001): The Association Between Childhood Depression and Adulthood Body Mass Index. *Pediatrics*. 107(5), 1049-1056.
- Pinheiro, A. P., Raney, T. J., Thornton, L. M., Fichter, M. M., Wade H. Berrettini, W. H., Goldman, D., Halmi, K. A., Kaplan, A. S., Strober, M., Treasure, J., Woodside, B., Kaye, W. H., Bulik, C. M. (2010): Sexual function in women with eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*. 43(2), 123-129.
- Presnell, K., Bearman, S. K., Stice, E. (2004): Risk factors for body dissatisfaction in adolescent boys and girls: a prospective study. *International Journal of Eating Disorders*. 36, 389-401.
- Price, M. E., Pound, N., Dunn, J., Hopkins, S., Kang, J. (2013): Body Shape Preferences: Associations with Rater Body Shape and Sociosexuality. *PLoS ONE*. 8(1), e52532.
- Reis, H. T. (1988); Shaver, P. Intimacy as an interpersonal process. In: Duck, F., /szerk./: *Handbook of personal relationships*. Chichester, England. Wiley. 367-389. Richardson, L. P., Garrison, M. M., Drangsholt, M., Mancl, L., LeResche, L. (2006): Associations between depressive symptoms and obesity during puberty. *General Hospital Psychiatry*. 28(4), 313-20.
- Runfola, C. D., Von Holle, A., Trace, S. E., Brownley, K. A. Hofmeier, S. M., Gagne, D. A., Bulik, C. M. (2013): Body Dissatisfaction in Women Across the Lifespan: Results of the UNC-SELF and Gender and Body Image (GABI) Studies. *European Eating Disorder Review*. 21(1), 52-59.

- Schousboe, K., Willemssen, G., Kyvik, K. O., Mortensen, J., Boomsma, D. J., Cornes, B K., Davi, C. J., Fagnani, C., Hjelmberg, J., Kaprio, J., Lange, M., Luciano, M., Martin, N. G., Pedersen, N., Pietiläinen, K. H., Rissanen, A., Suoma Saarni, S., Sørensen, T. I. A., van Baal, C. M., Harris, J. R. (2003): Sex Differences in Heritability of BMI: A Comparative Study of Results from Twin Studies in Eight Countries. *Twin Research*. 6(5), 409-421.
- Stice E, Mazotti L, Krebs M, Martin S. (1998): Predictors of adolescent dieting behaviors: A longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*. 12, 195-205.
- Tovée, M. J., Maisey, D. S., Emery, J. L., Cornelissen, P. L. (1999): Visual cues to female physical attractiveness. *Proc. R. Soc. Lond. B*. 266, 211-218.
- Túry, F., Pászthy, B. /szerk./ (2008): *Évészavarok és testképzavarok*. Pro Die. Budapest.
- Túry, F., Szabó, P. (2000): *A táplálkozási magatartás zavarai: az anorexia nervosa és a bulimia nervosa*. Budapest. Medicina Kiadó.
- van den Berg, P., Mond, J., Eisenberg, M., Ackard, D. Neumark-Sztainer, D. (2010): The link between body dissatisfaction and self-esteem in adolescents: Similarities across gender, age, weight status, race/ethnicity, and socioeconomic status. *Journal of Adolescent Health*. 47(3), 290-296.
- Wade, T. J. (2000): Evolutionary theory and self-perception: Sex differences in body esteem predictors of selfperceived physical and sexual attractiveness and self-esteem. *International Journal of Psychology*. 35, 36-45.
- WHO. (2004): Global Database on Body Mass Index; Letöltés helye: http://apps.who.int/bmi/index.jsp?introPage=intro_3.html; Letöltés ideje: 2013. november 25.

A marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok iskoláztatási esélyei

BIRINYI MÁRK – SZABÓ DIÁNA

I. Elméleti és empirikus előzmények

Problémafelvetés

A nemzetközi oktatáspolitikának már 2003 óta célértékei között szerepel a lemorzsolódók arányának 10 százalék alá szorítása, továbbá elérendő célja, hogy az ifjabb generáció 40 százaléka rendelkezzen felsőoktatási oklevéllel (Tanács, 2003; Bizottság, 2011). Számos nemzetközi és hazai empirikus kutatás bizonyította, hogy az iparosodás növekedésével az iskolai végzettség egyre nagyobb szerepet kapott a foglalkoztatási státusz elérésében (Blau-Duncan, 1968; Treiman, 1970; Treiman.Yip, 1989; Róbert, 1986; Schumann, 2009). A középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettségű fiatalok munkaerő-piaci elhelyezkedése Európa szerte alig lehetséges, mivel napjainkra a munkaerő-piaci siker és a társadalmi integráció előfeltételévé vált a legalább középfokú (ISCED 3¹) végzettség megszerzése, mely feltételezést az OECD vizsgálatok indikátorai² évről-évre igazolták (OECD 2009, 2010, 2012).

Azok a fiatal felnőttek, akik nem fejezik be az iskoláikat, képzésüket, illetve akik kimaradnak, és nem folytatják tanulmányaikat, hátrányos helyzetbe kerülnek és a munkaerőpiacról való kiszorulásukkal egyidejűleg a társadalom peremére szorúlnak, ezzel nagy terhet róva a társadalomra és a gazdaságra is. A korai iskolaelhagyás, illetve a lemorzsolódás témaköre fontos szakpolitikai prioritás, amely nemcsak az esélyegyenlőség és a méltányosság, hanem a versenyképesség szempontjából is jelentős kérdés (Mártonfi, 2013a).

1 ISCED (International Standard Classification of Education): az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere. Az ISCED 3-as besorolásba, a felső középfokú nappali rendszerű iskolai programok értendőek. Ezek hazánkban a következők: gimnázium 9-12. évfolyam, szakközépiskola 9-12. évfolyam, szakiskola 9-10., illetve a 11-12. évfolyam (OECD, 2012).

2 OECD indikátorok: a 28 OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ország nemzetközi oktatásügyi célokat szolgáló mutatói, amelyek segítségével könnyen áttekinthetővé válnak az oktatáspolitikai értelemben vett lényeges folyamatok, továbbá általuk összehasonlíthatóak lesznek a különböző nemzetek oktatási rendszerében zajló belső folyamatok.

Az oktatáspolitikai célok elérésénél a legnagyobb kihívást elsősorban a nem tanuló, nem dolgozó fiatalok, másodsorban pedig az oktatásból, képzésből gyermekkorban kimaradók jelentik. Különösen nehéz helyzetben vannak a marginális társadalmi csoportokba tartozó – hátrányos helyzetű, roma, vagy fogyatékkal élő – fiatalok. Egyrészt, a különböző tevékenységeik – a tanulás, az ismeret elsajátítás-átadás, a társas kapcsolatok, vagy a mobilitás – ellátásának lehetősége nagymértékben függ az egyéni funkcióképességektől és a környezetük sajátosságaitól. Másrészt, mivel az iskoláztatási esélyeik, és a tanulmányi eredményességük messze elmarad az elvárttól (OECD, 2010a, b; OECD, 2012; EADSNE, 2003, 2011).

Tudományos kutatási eredmények igazolják, hogy az iskolai előmenetel és az oktatásban való részvétel szoros kapcsolatot mutat a későbbi munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyekkel (Bukodi, 2000; Kelemen-Kollár, 2007; Halász-Lannert, 2003). Ezen felül az iskolai részvétel több dimenzióban is meghatározza az egyén társadalmi boldogulását. Mindezek miatt napjaink egyik fontos társadalompolitikai feladata, a lemorzsolódó társadalmi rétegek helyzetére tartós megoldást találni (Fischer, 2009; Imre, 2004).

A téma jelentőségét igazolja egyrészt, hogy az Európa 2020 stratégia is kiemelt kezdeményezésként tekint az iskolai lemorzsolódás visszaszorítására, az oktatási méltányosság megteremtésére (Bizottság, 2011), másrészt, hogy az OECD országok közül Magyarországé az egyik leginkább szegregáló iskolarendszer. Ennek következtében erős a tanulók társadalmi-gazdasági háttere, és a felsőfokú végzettség megszerzése közötti kapcsolat (OECD, 2009, 2010, 2012; Ferge, 2008). Megítélésünk szerint, a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása, és a lemorzsolódó rétegek helyzetére tartós megoldásmód találása, több tudományterület és a kormányzat összehangolt cselekvéssorozatát igényli. Egy majdani egységes nemzeti stratégia kialakításának pedig fontos sarokkövét képezheti, ha a lemorzsolódó társadalmi csoportok jelenlegi hazai helyzetéről pontos képpel rendelkezünk.

Fogalomértelmezések

A tanulmányban tárgyalt marginalizáció, szegregáció, korai iskolaelhagyás, a NEET fogalma, valamint a lemorzsolódás folyamata között szoros kapcsolati háló rejlik, amelynek felvázolása elengedhetetlen a vizsgált csoport iskolai eredményességét befolyásoló összefüggések tanulmányozásakor. A fogalmak tisztázása azért is kiemelt jelentőségű, mert jelentésüket gyakorta összemoszák. Az aláb-

biakban a különböző fogalmi értelmezések és azok kapcsolódásának feltárása mellett kitérünk az OECD és az EU által használt az oktatásból lemorzsolódó és a munkaerő-piacon jelen nem lévők arányára vonatkozó mutatókra. Ezzel összehasonlítási alapot kívánunk teremteni a későbbi vizsgálataink számára.

Marginalizáció, szegregáció

Ferge (2002) szerint, bár a marginalizálódás, a szegregálódás és a szegénység között szoros kapcsolat van, amely a társadalmi kirekesztődéssel összefüggésben is kimutatható, mégsem azonosak egymással. Marginális helyzet alatt általában a hátrányos helyzetben lévő egyének, vagy csoportok szinonimáját értjük. Ezen csoportok, valamely kedvezőtlen helyzetből – amely lehet társadalmi, gazdasági, vagy földrajzi – adódóan, a társadalom periferiájára szorultak (Balogh, 2002). Ezen kedvezőtlen társadalmi helyzet tényezői például: a település típusa, a szülők rossz vagyoni helyzete vagy a tartós munkanélkülisége, amelyek ha összeadódnak, tartós kirekesztéshez, leszakadáshoz vezethetnek (Ferge, 2000), ezáltal megteremtve a társadalmi, illetve a munkaerő-piaci beilleszkedés gátját.

Szoboszlai (2004) szerint a magyarországi periféria viszonyok tanulmányozása során, négy meghatározó periféria helyzetről beszélhetünk: a területi, az etnikai, az életkor szerinti, illetve a női szegregálódásról. Szociológiai vizsgálatok bizonyították, hogy a település típusa befolyásolja a jövedelmi rétegződést, továbbá előrejelzi a társadalmi kirekesztést, a szegregációt (Atkinson, 1998; Mitev, 2001). A társadalmi egyenlőtlenségek okai között leggyakrabban gazdasági, társadalmi és kulturális okokat említene. Azonban fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a jelenséget szubjektív tényezők is alakíthatják, befolyásolhatják: például a különféle devianciák, vagy szenvedélybetegségek megléte.

A lemorzsolódás témakörében végzett oktatásszociológiai vizsgálatok nagy része a továbbtanulási esélyek társadalmi meghatározottságát vizsgálta, arra keresve a választ, hogy az iskolaválasztás mennyiben vezethető vissza társadalmi, demográfiai, gazdasági, vagy intézményi okokra (Balázs, 2010; Nyüsti, 2012; Vajda, 2009), illetve, hogy az iskolai körülmények mennyiben képesek megmagyarázni az iskolai teljesítményt, vagy a továbbtanulási szándékot (Bathó-Fejes, 2013; Schumann, 2009). Ezen vizsgálatok eredményei szerint az intézménytípusok magasabb szintjein, így például a felsőoktatásban is kitapinthatóak a hátrányos helyzetből fakadó esélykülönbségek. A vizsgálatok igazolták továbbá azt is, hogy a szülők társadalmi és kulturális tőkéje, származása, iskolázottsága jelentősen befolyásolja a tanulók iskolai eredményességét, illetve továbbtanulási motivációját.

A kutatások különböznek abban, hogy az anya, az apa, vagy a szülők összevont iskolai végzettségét tartják mérvadónak (Fényes-Pusztai, 2006; Fényes, 2009; Nyüsti, 2012). A Magyar Ifjúság 2012 kutatás az apák iskolai végzettségével talált összefüggést, hasonlóan más szociológiai vizsgálatokhoz (Nyüsti, 2013).

Korai iskolaelhagyás, a NEET és a lemorzsolódás

Témánk szempontjából a társadalmi integrációt befolyásoló jelenségek: a korai iskolaelhagyás (early school leavers; ESL), a NEET (not in education, employment or training) és a lemorzsolódás (dropping out).

A korai iskolaelhagyás viszonylag új fogalomként van jelen az oktatáspolitikában, differenciálva a korábban használt lemorzsolódás fogalmát, amivel gyakorta – véleményünk szerint hibásan – szinonimaként értelmezik. A Tanács (2011) ajánlása szerint a korai iskolaelhagyás kifejezés azokkal kapcsolatban használatos, akik az alsó középfokú végzettség megszerzésekor – hazánkban ez a 8 osztály – vagy előtte kilépnek az oktatási és képzési rendszerből, és a továbbiakban nem vesznek részt oktatásban vagy képzésben. Másodelemzésünkben mi is ezt az értelmezést használjuk, azzal a kiegészítéssel, hogy a 18-24 év közötti fiatalok körében vizsgálódunk.

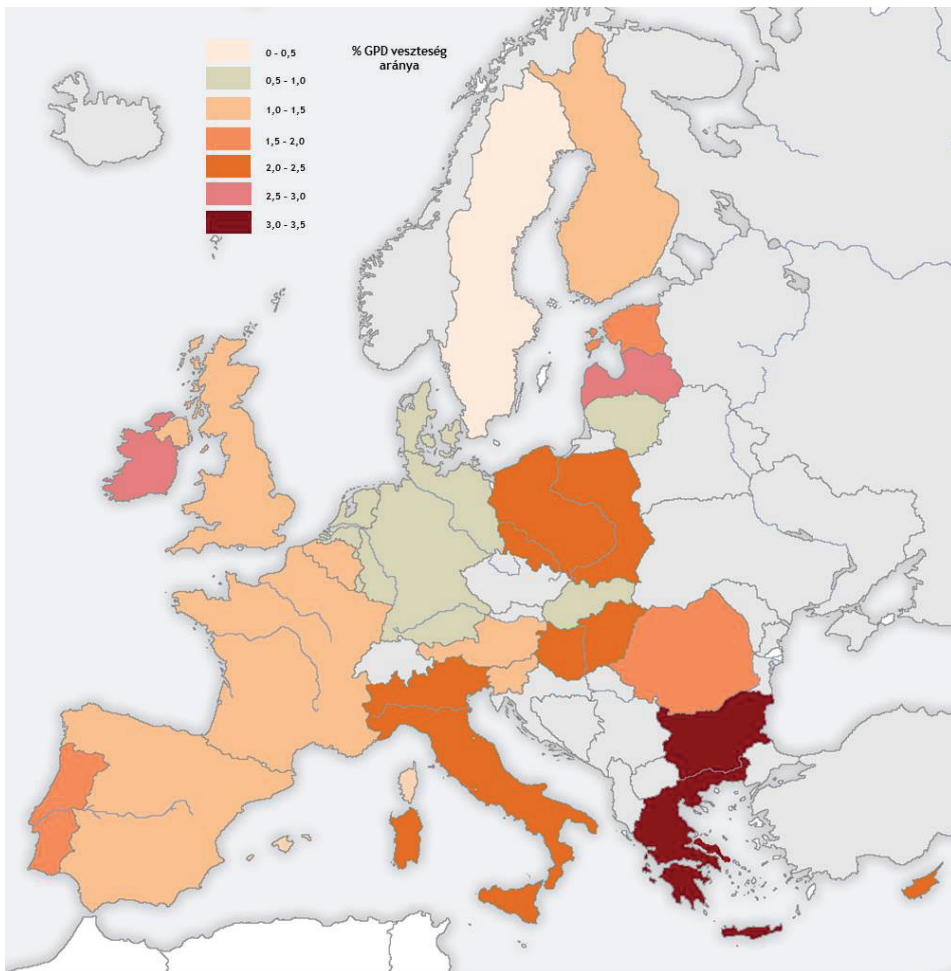
A nemzetközi tanulmányokban, összehasonlító statisztikákban az utóbbi években a lemorzsolódás és az iskolaelhagyás mellett megjelent egy komplementer, de szintén nem szinonim fogalom, a NEET. A fogalmi-jelentéstani megközelítések országonként és oktatási rendszerenként eltérőek, továbbá különböznek abban is, hogy mely korosztályhoz viszonyítanak, ugyanakkor az értelmezések és a statisztikák is megegyeznek abban, hogy az oktatást befejezett, azt végzettség nélküli elhagyókat, kimaradókat tekintik lemorzsolódónak és az ország tankötelezettségi korhatárát tekintik kezdő viszonyítási értéknek.

A NEET kifejezés eltérő megközelítései okán a szerzők saját értelmezésében a NEET kategóriába azok a 15-29 éves gyermekek és fiatal felnőttek sorolhatóak, akik semmilyen formában nem vesznek részt az oktatásban, képzésben, illetve a foglalkoztatásban. Tehát nem dolgoznak, nem tanulnak, és nincs is ilyen irányú motivációjuk. A lemorzsolódás fogalma egy változó folyamat, amely az egyénnek az oktatásból, képzésből való kimaradását jelenti anélkül, hogy bármilyen kézzelfogható eredményt elért volna. Ez a kimaradás, lemorzsolódás ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az egyénnek nincs is motivációja a tanulmányainak, képzésének folytatására. Tanulmányunkban a lemorzsolódott ifjúság fogalmát ebben az értelmezési keretben használjuk.

VII. A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK

Azok a fiatalok, akik alacsony iskolai végzettségűek, háromszor nagyobb valószínűséggel válnak NEET fiatallá, mint a hasonló korú, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező kortársaik. A kockázati tényező magasabb azon fiatalok körében, akiknek a szülei bevándorlók, más állampolgárok, ugyanakkor a fogytékosság vagy egészségügyi problémák is erős kockázati tényezőt jelentenek. Az EU-ban a NEET fiatalok száma 14 millióra tehető, ami a 15-29 éves korosztály populációjának 15,4 százalékát teszi ki.

1. ábra: A NEET fiatalokra fordított költségek a GDP százalékában kifejezve

Magyarországon 2008-ban átlagosnak volt tekinthető a NEET fiatalok aránya (18 éves korig tartó tankötelezettség mellett), akkor több mint másfél milliárd euróra, a GDP 1,55 százalékára becsülték a NEET réteg nagyságából adódó veszteségeket. Hazánkban 2011-re a NEET fiatalok aránya valamivel csökkent, azonban Magyarország azok közé az országok közé tartozik, akik a NEET fiatalok miatt a GDP legalább 2 százalékának hiányával számolhatnak (Eurofound, 2012).

A fogalmak közti különbségeket jól szemlélteti Mártonfi György (2013b) vélekedése, amely szerint a korai iskolaelhagyás (ESL) és a NEET a munkaerő-piaci és a társadalmi integrációról, illetve a marginalizáció esélyéről szól, addig a lemorzsolódás a hozzájuk vezető utat és magát az oktatási rendszert példázza.

Összehasonlítási mutatók

Az EU és az OECD különböző mutatók segítségével követi nyomon az oktatásból lemorzsolódó és a munkaerőpiacon jelen nem lévő arányát, valamint az ún. NEET indikátort.

Az Eurostat, az ún. LFS (Labour Force Survey) adatok segítségével szokta a korai iskolaelhagyók arányát a legfeljebb alsó középfokú végzettséggel rendelkező, és a felmérést megelőző négy héten belül oktatásban és képzésben részt nem vevő 18–24 éves fiatalok arányaként meghatározni. EU-s szinten az alsó középfokú vagy annál alacsonyabb iskolázottsággal rendelkező fiatalok aránya a 18–24 éves fiatalok körében átlagosan 12, 8 százalék. Ez kismértékű, de csökkenő tendenciát mutat a korábbi tíz évhez viszonyítva (Eurostat, 2012a, b). (Unió szinten igazolt tény, hogy a lányok jobban teljesítenek.) Magyarországon ez a lemorzsolódási arány, illetve a diplomások száma az elmúlt két év alatt egy százalékkal nőtt, jelenleg a lemorzsolódási arány a fentebb említett korosztálynál 11,5 százalék (Eurostat, LFS, 2013). Ez az eredmény közelít a hazánk által 2020-ra vállalt 30,3 százalékhoz, de jelentősen elmarad az EU irányelvétől (European Commission, 2013).

Felmerül a kérdés, hogy milyen következményekkel járnak a fentebb bemutatott igencsak magas lemorzsolódási arányszámok. Az alacsony iskolázottságnak nem csak komoly társadalmi, hanem egyénre ható következményei is lehetnek. A társadalmi hatások között említhetők többek között: 1) a növekvő munkanélküliség; 2) a többletkiadások, például a magasabb számú szociális juttatások (T. Kiss, 2011; Varga, 2008; Hermann-Varga, 2010); 3) alacsonyabb társadalmi kohézió; 4) átlagosan rosszabb egészségi állapot mutatók (OECD, 2010b). Az egyénre ható következményként lép fel az is, hogy a marginális helyzetben lévő szülő nagy

eséllyel örökíti át a szociális, kulturális, illetve az egyéb hátrányokat a fiatalokra, az iskolázottabb szülőkkel szemben (Bognár, 2011). Ugyanakkor a státuszreprodukciónak elmélete szerint az iskolai expanzió következtében csökken a szülők társadalmi hierarchiában elfoglalt helye, a családi háttérindikátorok hatása a tanulók végzettségére (Treiman-Yip, 1989).

A szerzők a marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok viszonylatában azon kutatók nézeteivel értenek egyet, akik az oktatási egyenlőség expanzióval kapcsolatos növekedését cáfolták. Hiszen, ha az oktatás expanziója miatt egyre többen jutnak el az iskolai hierarchia magasabb szintjére, akkor a szelektivitás hatása csökken, és a származás hatása növekszik az oktatási rendszer magasabb szintjén is (Mare, 1981; Andorka-Simkus, 1983; Róbert, 1998; Goldthorpe, 1997).

Oktatási egyenlőtlenségek

Bourdieu (1999) tanulmányában a társadalmi különbségek fenntartásának mechanizmusait vizsgálva háromféle tőke – gazdasági, kulturális és szociális – befolyásoló szerepét említette. Szerinte a társadalmi helyzet reprodukciójában kitüntetett szerepe van a kulturális (tudás) tőkének és a szociális (kapcsolati) tőkének. Coleman (1989) Bourdieu értelmezéséhez hasonlóan, szintén háromféle tőkéről beszél. A társadalmi tőke Coleman-féle meghatározása részben különbözik Bourdieu értelmezésétől: kiemeli az egyén csoporthoz való tartozásának befolyásoló szerepét, továbbá az iskolai eredményességet összetett hatásmechanizmusok rendszerében – egyéni és közösségi különbségek mellett – értelmezi: a tanuló egyén attribútumai, illetve az iskola társadalmi környezetének hatása közt (Coleman, 1994).

Pusztai (2009; 2011; Fényes-Pusztai, 2004) ez utóbbi értelmezést követve, – a korábban közoktatási kutatásokra értelmezett felfogás nyomán – egy komplex felsőoktatási eredményesség felfogást alkotott többdimenzós modelljében, ezzel másféle szemléletmódot mutatva a hazai oktatáskutatóknak. A szerzők a hazai ifjúság lemorzsolódásának vizsgálatakor ezt a szemléletmódot kívánják követni. Bizonyos társadalmi csoportoknál az oktatásból való kirekesztettség veszélyeztetettsége különösen erőteljes, mivel problémáik speciálisak. Az oktatási egyenlőtlenségek statisztikai szempontú vizsgálata nem csak a problémák összetettsége miatt bizonyul kihívásnak, hanem a lemorzsolódás folyamatában érintett társadalmi csoportnak (marginális helyzetben lévő ifjúsági csoport), és alcsoportjainak (hátrányos helyzetű, roma, fogyatékos fiatal) azonosítása sem egyszerű feladat, mivel a csoportba sorolás leginkább önbevallás útján történik.

A marginális helyzetben lévő ifjúság iskolai eredményességét befolyásoló tényezők közé a teljesség igénye nélkül a következőket sorolhatjuk:

- 1) A szocio-demográfiai háttér: a szülők anyagi, kulturális tőkéje, illetve az egyén családi állapota (Róbert, 1998; Ferge, 2002; Bognár, 2011).
- 2) A tanuló egészségügyi, mentálhigiénés állapota, valamint kognitív funkcióképessége. Mindezek a tanulók iskolai alkalmasságát a tankötelezettség kezdetétől befolyásolják (Kende-Illés, 2007).
- 3) Az oktatási rendszer sajátosságai: az oktatási szelekció (Kertesi-Kézdi, 2004; Koós, Tóth-Virág, 2011), iskolák közti különbségek, a szabad iskolaválasztás, a differenciált oktatásszervezés, és a (pozitív) diszkrimináció.
- 4) A csoportközi sajátosságok: motiváció, iskolai sikeresség (Fejes-Józsa, 2007); közösséghez tartozás: vallásosság (Pusztai, 2009).
- 5) Az oktatási expanzió: Az Ifjúság2008 eredményei igazolták azt a tézist, hogy az oktatási expanzió – amely napjainkban stagnál – növekedése meghatározta a fiatalok életesélyeit, így az oktatási esélyeiket is. A marginális helyzetben lévő csoportok esetében ugyanakkor a fogyatékossgal élő emberek, és a romák iskolai végzettsége még mindig alacsonyabb a hazai népességhez viszonyítva (KSH, 2013).
- 6) A mobilitás: a tanuló általános transzferáló képessége nagymértékben befolyásolja az iskolai beilleszkedést, alkalmazkodást (Róbert, 1998; Andor-Liskó, 2000).
- 7) Az oktatás finanszírozása: a hátrányos helyzetben lévők problémájának kezelését célzó programok, például a mentorprogramok támogatása, a felzárkóztató foglalkozások, vagy a sajátos nevelési igényű tanulók egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitációs és rehabilitációs órái kiemelt jelentőséggel bírnak az iskolai illetve a későbbi foglalkoztatási mobilitási esélyek növelésében.

A fenti tényezők halmozódása növeli a lemorzsolódás kockázatát. Ezen felül a marginális ifjúsági csoporton belüli – roma fogyatékos fiatal – hátrányhalmozódás is növeli az iskolai eredménytelenséget, illetve a munkanélküliség kockázatát. Az oktatási egyenlőtlenségek és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatát a későbbiekben, másodelemzésünk tükrében mutatjuk be.

Egyszerűnek tűnő, azonban összetett kérdésként merül fel, hogy a lemorzsolódó rétegek iskoláztatása szempontjából mit tekinthetünk iskolai sikernek, vagy kudarcnak. A szakirodalom és a statisztikai elemzések is általában sikernek deklarálják, ha az iskolarendszerből lemorzsolódó csoportok iskolai sikerességének

kezdeti rossz mutatói a népességhez, vagy a vizsgálatban résztvevők számához képest csökkennek. Azonban a probléma ennél összetettebb, hiszen nem egyértelmű a válasz arra a kérdésre sem, hogy valóban sikernek tekinthető-e a vizsgált csoport iskolázottságában bekövetkezett változás, ha a munkaerő-piaci kirekesztettségük fokozódott az elmúlt években.

A marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok iskolai eredményességét vizsgálva amellet érvelünk, hogy miképpen a probléma kezelése is több lépcsős folyamat eredményeként valósul meg, úgy a sikerkritériumokat is a hátránykompenzációs folyamat különböző szakaszaihoz mérten kell megszabni. Megítélésünk szerint a folyamatos, élethosszig tartó tanulás lehetősége, vagyis a vertikális expanzió megvalósulása a vizsgált csoportnál kezdeti sikermutató lehet. Az intézményes nevelésnek-oktatásnak ennek eléréséhez, nem pusztán a szakmai végzettségeket kell biztosítani, hanem a tudás kognitív és motivációs alapjait is meg kell teremtenie (Györgyi-Kőpataki, 2011).

II. A vizsgálat célja, kérdései, hipotézisei

Jelen tanulmányunk a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeit továbbbelemezve, a nevezett célcsoportra fókuszálva szemlélteti az iskolai lemorzsolódás intézménytípus és településszerkezet szerinti megoszlását. Másodelemzésünk célja, hogy az adatok segítségével bemutassuk a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportokba tartozó fiatalok iskolai eredményességét, valamint megpróbáljuk feltárni az eredményességet befolyásoló tényezőket, rávilágítva arra, hogy milyen magyarázó faktorok játszanak szerepet a lemorzsolódás folyamatában.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei szerint, a 15-29 éves korosztályból az adatfelvételkor oktatásban, képzésben nem részesülők száma eléri a 3440 főt, ami a teljes minta 43 százalékát jelenti (Nyüsti, 2013).

Vizsgálatunk során a marginális, perifériás helyzet meghatározás alatt négy csoportot különítettünk el: a magukat cigánynak, illetve fogyatékosnak vallók csoportját; az oktatásból és a munkaerő-piacról kiszoruló (önkirekesztők) csoportját; illetve a kérdőív lehetséges válaszaiból alkotott saját értelmezés alapján a NEET csoportot definiáljuk. Az első csoportba a magukat cigánynak valló fiatalok kerültek (N=623). A második csoport esetében, már nem volt ennyire jól körülhatárolt a kérdőív³: a fogyatékosra vonatkozó részre egyetlen tágan értelmezett kérdésben kérdeztek rá, ahol a tartós betegség, a rokkantság a fogyatékoság és az egyéb lelki probléma is egyazon csoportot takart. A lehetséges válaszok közül mi azokat tekintettük a mintában szereplő fogyatékossgal élő fiatalok populációjába tartozónak, akik a korábban ismertetett kérdésre „igen” választ adtak. A fentiek alapján a 8000 fős mintából egy 141 fős fogyatékos ifjúság populációt kaptunk (N=141). A harmadik csoportot tanulmányunkban a kiszoruló csoportjának nevezzük. Meghatározásunkban nem vizsgáltuk az egyén hajlandóságát, vagyis azt, hogy valójában a kirekesztődésről, vagy önkirekesztésről van-e szó (N=1533). A negyedik, és egyben legösszetettebb csoportot, a hazai NEET fiatalok alkotják, akiknek csoportba sorolása, az elméleti részben kifejtett fogalmi meghatározás szerint történt (N=83).

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás során lekérdezett minta (8000 fő) nagy pontossággal tükrözi az országos eloszlást.

Másodelemzésünkben a marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok részvételi arányát vizsgáljuk a köznevelési és felsőoktatási intézményekben. Munkánkban a marginális ifjúsági csoportokat általános értelemben használjuk, elsősorban a

3 Magyar Ifjúság 2012 kutatás kérdőív sz3. kérdése: Akadályozza-e Önt mindennapi tevékenységében bármilyen módon valamilyen tartós betegség, rokkantság, fogyatékoság vagy egyéb lelki probléma?

statisztikai értelemben vett hátrányos helyzetet, valamint a roma, és a fogyatékkal élő tanulókat értjük alatta, nem a jogszabályi értelmezést.

Kutatásunk célja, hogy a Magyar Ifjúság 2012 nagymintás kutatás oktatási eredményeit továbbelemezve, a nevezett célcsoportra fókuszálva, az iskolai lemorzsolódást intézménytípus és településszerkezet szerinti megoszlásban vizsgáljuk. Feltárva ezzel a marginalizációs és szegregációs folyamatok mögött húzódó oktatási egyenlőtlenségeket befolyásoló tényezőket.

Másodelemzésünket 5 fő kutatási kérdés köré csoportosítottuk:

1. Milyen iskolázottsági mutatókkal rendelkeznek az egyes marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok? Milyen a marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok részvételi aránya a különböző oktatási szinteken? Melyik marginális helyzetű csoport továbbtanulási esélyei a legrosszabbak? Hipotézisünk szerint a marginális helyzetű társadalmi csoportok iskolázottsági mutatója jóval rosszabb a minta egészének mutatójánál. Feltételezzük, hogy különbségek mutatkoznak az egyes marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok iskolai továbbhaladása szempontjából, mivel a nemzetközi vizsgálatok azt igazolják, hogy a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok közül a fogyatékkal élő tanulók iskoláztatási esélyei a legrosszabbak (OECD, 2012).
2. Milyen összefüggések mutatkoznak a marginalizációs és szelekciós folyamatok és a regionális elhelyezkedés között? Hipotézisünk szerint Magyarország különböző területi egységei, régiói között iskolázottsági vonatkozásban is jelentős különbségek alakultak ki. Feltételezésünk szerint a gazdasági fejlettség regionális összehasonlítására használt egy lakosra jutó bruttó hazai termék tekintetében kialakult regionális sorrendhez hasonló sorrendet találunk a korai iskolaelhagyás, a lemorzsolódás és az iskolázottsági szint tekintetében is.
3. Milyen iskolai végzettséggel rendelkeznek a munkaerőpiacról kiszoruló fiatalok? Feltételezésünk szerint az oktatásból és a munkaerőpiacról kiszoruló fiatalok elsősorban alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek.
4. A vallásos közösséghez és marginális csoportba együttesen tartozók eredményesebbek-e az iskolai pályafutásuk során, mint a nem vallásos kortársaik? Feltételezésünk szerint a marginális csoportba tartozó fiataloknál a vallásos közösséghez tartozás nem dominál, viszont azok közül, aki vallásosak közülük, eredményesebbek az iskolában. Mivel a vallásos közösséghez tartozás – formai és tartalmi egységet teremtve – csökkenti a lemorzsolódást és növeli az eredményesebbé válás esélyét (Coleman-Hoffer 1987).

A vizsgált csoport iskolai eredményességének kérdéskörét vizsgálatunkban három dimenzió: a szociális-gazdasági status meghatározottságának dimenziója, a területi egyenlőtlenség dimenziója és a társadalom dimenziói mentén értelmeztük, figyelembe véve az intézményi és az egyéni tényezők összetett hatásrendszerét is (Coleman, 1994).

Elemzésünkben elsősorban kereszttáblák segítségével állítottunk fel magyarázó tényezőket.

Az eredményeink értelmezése során szem előtt tartottuk a Magyar Ifjúság 2012 kutatás elemzése során használt mátrix-súlyozást (nemre, korra, régióra és településtípusra egyszerre történő súlyozás).

III. Eredmények

A marginális helyzetű társadalmi csoportok iskolázottsági mutatója

A korábbi évek nagymintás ifjúságkutatásai (2000, 2004, 2008, 2012) sorra igazolták azt a hipotézist, hogy az oktatási egyenlőtlenségek nagymértékben befolyásolják az egyének életpályáját, munkaéletútját, és nem utolsósorban a családok életminőségét. A KSH (2013) eredmények alapján a fogyatékkal élők és a roma népesség száma az elmúlt tíz évben jelentősen nőtt, ugyanakkor iskolázottsági mutatóik alig változtak, továbbra is jelentősen eltérnek a hazai lakosságtól. Másodelemzésünkben egyik részről arra keressük a választ, hogy a mai - XXI. századi - Magyarországon milyen mértékben térnek el egymástól a különböző társadalmi csoportok, és elsősorban a marginális társadalmi csoportok iskolázottsági mutatói a teljes minta iskolázottsági mutatóitól. Találunk-e eltérést, amennyiben igen, akkor ez milyen mértékű?

A Magyar Ifjúság 2012 kutatásból is kitűnik, hogy az alapfokú oktatásból a tanulók csupán 1 százaléka morzsolódik le, akiknek a helyzete igen kilátástalan (Nyüsti, 2013), hiszen a lemorzsolódás következményei sokszor egész életre meghatározzák az érintettek részvételét a további oktatási szinteken, és ezáltal a társadalom gazdasági, kulturális és szociális alrendszerében is hátrányos helyzetből indulnak. Ugyanezen lemorzsolódási tendenciát vizsgáltuk meg a magukat cigánynak vallók populációjára szűkítve (N=623).

A legrosszabb mutatókkal még mindig ez a társadalmi csoport rendelkezik, hiszen az a teljes minta 1 százalékos arányához képest a cigány fiatalok körében 6,5 százalékponttal volt magasabb az általános iskolai képzésből lemorzsolódók aránya, amely már egy viszonylag jelentősnek mondható 7,4 százalékos arányt jelent a magukat cigánynak vallók csoportján belül. Jelenleg 46 fő az, aki nem tanul, és a legmagasabb iskolai végzettsége kevesebb, mint 8 osztály.

A Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján a jelenleg még tanuló fiatalok 0,8 százaléka, 65 fő vallotta magát fogyatékossgal élőnek. Azok többségének, aki a fogyatékossgot is magában foglaló kérdésre igennel válaszoltak (N=141), legmagasabb iskolai végzettsége a 8 általános iskolai osztály (47%), a szakmunkásképző és a szakiskola (14%). Így elmondható, hogy minden második, a mintában szereplő fogyatékossgban érintett fiatal alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik (általános iskola vagy szakiskola), érettségivel pedig csak minden harmadik (30%). A mintából azt láthatjuk, hogy a felsőfokú tanulmányok végzésére csak igen kis hányaduk tesz kísérletet.

A KSH 2012-es adataiból kitűnik továbbá, hogy a fogyatékossgal élők 56%-a legfeljebb általános iskolát végzett. Másodelemzésünk eredményei összecsengenek a KSH 2012-es eredményekkel az általános iskolai végzettséget illetően, azonban az általunk végzett elemzés rosszabb képet ad a fogyatékos ifjak felsőoktatásban való részvételéről, mint a 2012-es KSH elemzés.

A minta iskolázottsági szempontok szerinti elemzése során azt tapasztaltuk, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében a hátrányos helyzetű, marginalizálódott társadalmi csoportba tartozó egyének felülreprezentáltak, míg az egyre magasabb iskolai végzettség felé haladva mind számuk, mind pedig arányuk a minta egészét tekintve alulreprezentált. Kivételt jelentenek talán ez alól a kiszoruló csoportjába soroltak, hiszen az ő vonatkozásukban a magasabb iskolai végzettség nagyobb számban jelenik meg a többi marginálisnak nevezett csoport tagjainak a végzettségéhez képest.

VII. A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK

1. táblázat: A mintából választott csoportok tagjainak legmagasabb iskolai végzettsége. (százalékos megoszlás).

	Teljes minta N=8000		Magukat cigánynak vallók csoportja N=623		Magukat fogyatékosnak vallók csoportja N=141		Kiszoruló fiatalok csoportja N=1533		NEET fiatalok csoportja N=83	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Nem járt iskolába	9	0,1	0	0	1	0,7	4	0,3	1	1,2
Kevesebb, mint 8 osztály	143	1,8	62	10	3	2,2	65	4,2	29	35
8 Általános	2470	30,9	357	57,3	66	46,6	457	29,8	48	57,8
Szaktanulmányok, szakiskola	1301	16,3	109	17,5	20	14,0	399	26	2	2,4
Szakközépiskolai érettségi, középfokú technikum	1529	19,1	37	5,9	26	18,2	236	15,4	1	1,1
Gimnáziumi érettségi	1265	15,8	22	3,5	16	11,2	130	8,5	2	2,4
Érettségi utáni, felsőfokra nem akkreditált szakképzés	384	4,8	8	1,3	5	3,5	71	4,6	0	0
Felsőfokú, akkreditált szakképzés	204	2,6	10	1,6	3	2,1	46	3,0	0	0
Főiskolai szintű osztatlan képzésben szerzett diploma	362	4,5	6	1,0	1	0,7	56	3,7	0	0
Egyetemi szintű osztatlan képzésben szerzett diploma	126	1,6	2	0,3	0	0	14	0,9	0	0
Egyetemi alapképzés ba (bsc)	116	1,5	1	0,2	0	0	22	1,4	0	0
Mesterképzés ma (msc)	30	0,4	1	0,2	1	0,7	1	0,1	0	0
Tudományos fokozat (ph.D; dla)	6	0,1	0	0	0	0	1	0,1	0	0
Nt	11	0,1	2	0,3	0	0	3	0,2	0	0
Nv	44	0,6	6	1,0	0	0	28	1,8	0	0
Összesen	8000	100	623	100	141	100	1533	100	83	100

A korai iskolaelhagyás, a lemorzsolódás és az iskolázottsági szint regionális különbségei

Magyarország régióinak összehasonlítását a kutatók leggyakrabban a gazdasági fejlettség alapján végzik, ennek megállapításához a régió egy főre jutó GDP-jét veszik alapul. Az ilyen gazdasági típusú összehasonlításokat tekintve Magyarország legelőnyösebb régiója a közép-magyarországi régió, ám előnye az utóbbi években csökkent a dunántúli régiókhoz képest, azonban a két északi régiót tekintve (Észak-Magyarország; Észak-Alföld) azt látjuk, hogy évek óta több mint kétszer magasabb az egy főre jutó bruttó hazai össztermék, ez pedig egy viszonylagos stagnálást jelent (KSH, 2012).

Az oktatás tekintetében Magyarországon megjelenő regionális különbségeket sok szempontból meg lehet közelíteni, mi jelen tanulmány keretei között az oktatásban való részvétel felől tesszük ezt meg. Egyik részről azt tapasztaljuk, hogy az általános iskola befejezése egyre természetesebbé válik a fiatalok körében, az általános iskolai képzésből kimaradók, lemorzsolódók száma 1 százalék körül mozog (Nyüsti, 2013). Mindez pedig azt jelenti, hogy társadalmi szempontból a leginkább sérülékenyek azok az egyének, akik már az általános iskolai padsorból lemorzsolódnak.

A 2012-es kutatás adatainak fényében azt látjuk, hogy a teljes minta (N=8000) 1,15 százalékát (9 fő nem járt iskolába, 83 fő kevesebb, mint 8 osztályt végzett) teszik ki azok, akik jelenleg nem vesznek részt oktatásban, képzésben, eddigi életük során nem vettek részt iskolai képzésben vagy pedig kevesebb, mint 8 osztályt végeztek el.

Amennyiben regionális szinten vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a teljes minta 1 százalék körül mozgó értéke két régiót takar leginkább, ezek pedig azonosak a válságrégióként aposztrofált térségekkel. Azt tapasztaljuk, hogy már az általános iskolai képzésből lemorzsolódók, 30,1 százaléka (25 fő) az észak-magyarországi, míg 41 százaléka (34 fő) az észak-alföldi régió fiataljai közül kerül ki.

A zéró korreláció törvényszerűsége⁴ szerint csakugyan hátrányos helyzetben vannak azok, akik - ugyan teljesítették az érettségit adó képzésekre történő bejutás alapfeltételét - befejezték az általános iskolát, azonban az alapfokú oktatás után nem folytattak tanulmányokat vagy lemorzsolódtak a középfokú oktatásból. Mert ha minél nagyobb arányban végzi el egy korosztály az adott képzési szintet, akkor annak elvégzése már nem jár különösebb társadalmi haszonnal, éppen

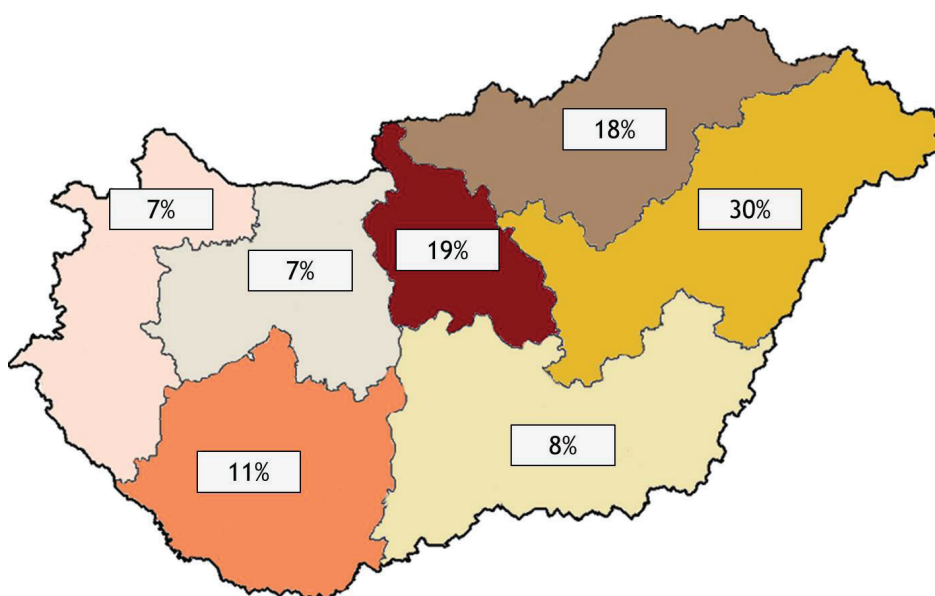
4 A zéró-korreláció elmélete szerint, ha egy adott iskolaszintet már szinte mindenki elvégez, akkor ez a teljesítmény semmilyen hatással nem lesz azokra a társadalmi különbségekre, amelyek a későbbiek során jelentkeznek a népességben (Kovai-Zombory, 2000).

VII. A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK

ellenkezőleg, hiszen elvégzésének hiánya különösen nagy társadalmi hátrányt hordoz magában.

A 8000 fős minta 8 százaléka (659 fő) tartozik azon kategóriába, ahol az alapfokú oktatáson túl nem rendelkeznek magasabb iskolai végzettséggel, és jelenleg sem folytatnak tanulmányokat. A regionális megoszlást ebben az esetben is érdemes megnéznünk, hiszen csakúgy, mint az előzőekben a két válságrégiót tekintve találjuk a magasabb értékeket. A csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők 18 százaléka az észak-magyarországi, 30 százaléka az észak-alföldi régióból kerül ki. Mindezekon túlmenően legmagasabb iskolai végzettségként az általános iskolai képzést említők 19 százaléka pedig a közép-magyarországi régióban élő fiatal volt.

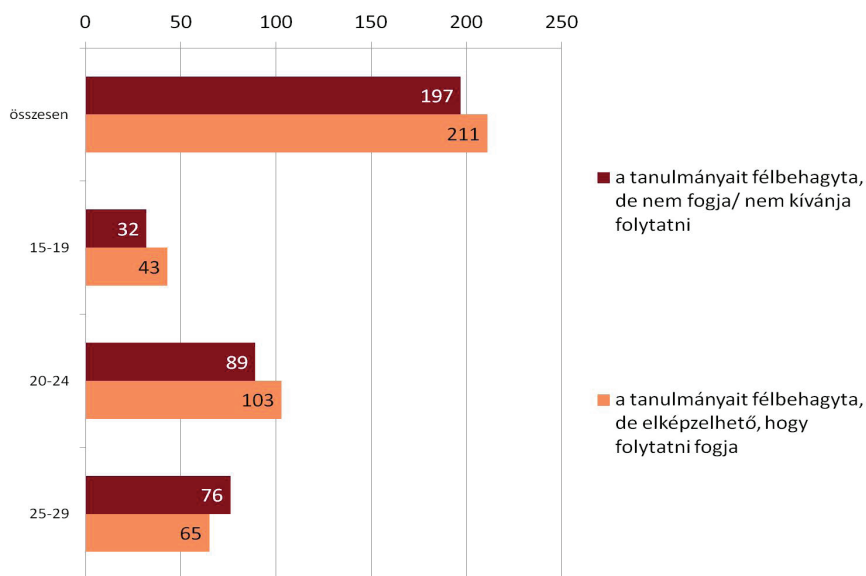
2. ábra: Az általános iskolai végzettséggel rendelkezők (mint legmagasabb végzettség) regionális megoszlása (N=659; százalékos megoszlás)

A későbbiekben érdekes kutatási kérdés lehet, hogy mi állhat annak hátterében, hogy Magyarország legfejlettebb régiójában él az általános iskolai végzettséget legmagasabb végzettségnek megjelölő fiatalok 19 százaléka. Összességében elmondhatjuk, hogy a korai iskolaelhagyók és az oktatás során lemorzsolódók területi megoszlása jelentős mértékben egyezést mutat Magyarország gazdaságilag is leghátrányosabbnak számító két északi régiójával.

A korai iskolaelhagyókon túl, témánk szempontjából egy másik igen releváns csoport a oktatásból lemorzsolódó fiatalok. Az iskolai lemorzsolódás napjaink egyik fő oktatáspolitikai kérdése, mi sem mutatja ezt jobban, minthogy az Európa 2020 célkitűzései között is prioritásként szerepel a lemorzsolódás felszámolása. A mintában szereplő fiatalok kicsivel több, mint 5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy jelenleg nem tanul és nem is fejezte be megkezdett iskoláját. A társadalmi nem szerinti megoszlásból azt látjuk, hogy a teljes csoport tekintetében a férfiak és a nők aránya csaknem kiegyenlített, a mintában szereplő fiatalok 56 százaléka férfi, 44 százaléka pedig nő.

3. ábra: A lemorzsolódó fiatalok tanulási szándékának megoszlása
(N=409)

A lemorzsolódás vonatkozásában fontosnak és megvizsgálandónak tartottuk az egyén motiváltságát a tanulmányainak folytatását illetően. Így vontuk be vizsgálatunkba a tanulmányok folytatására vonatkozó kérdést, amelyből egy kétértékű változót alkottunk, vagyis a nem fogja folytatni és az elképzelhető, hogy folytatni fogja változókat. Azt tapasztaltuk, hogy a lemorzsolódó fiatalok körében a tanulmányok folytatására való készség minden második érintett fiatal esetében jelen van.

Az oktatásból és a munkaerőpiacról kiszoruló fiatalok iskolázottsági helyzetképe

Kutatásunk szempontjából érdekes kérdés a különböző iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok munkaerő-piaci helyzetének körüljárása. Ezen belül kifejezetten tanulságos megnézni az iskolai végzettség és a munkaerőpiacról történő kiszorulás közti lehetséges összefüggéseket.

A körülhatárolt csoportba tartozó fiatalok vonatkozásában (N=1533) azt látjuk, hogy elsősorban alacsony szintű iskolai végzettséggel rendelkeznek. 34 százalékuk legfeljebb csak általános iskolai, további 26 százalékuk pedig szakmunkásképzőben vagy szakiskolában szerzett végzettséggel rendelkezik. Mindezeket összevetve elmondható, hogy a magyarországi oktatásból és munkaerő-piacról kiszoruló fiatalok 60 százalékának az alapfokú oktatásban szerzett vagy a középfokú oktatásban érettségi nélkül szerezhető végzettség van a birtokában. A közelmúltban végbement (ám talán az utóbbi években megtorpant) oktatási expanzió eredményeként a pusztán alacsony iskolai végzettség megszerzése nagyrészt magában hordozta a munkaerő-piaci hátrányt is, hiszen ez az iskolázottsági szint mára elérte a telítődöttségi szintet.

Mindezen túl az is látszik, hogy a magasabb kvalifikáció sem biztosíték önmagában a stabil munkaerő-piaci pozícióra, hiszen ha nem is ilyen mértékben, de jelen van a magasabban képzettek munkaerő-piacról való kiszorulásnak jelensége is. Igaz, ez a fajta munkaerő-piacról történő kiszorulás jelen mintánkban is azt mutatja, hogy a minél magasabb iskolai végzettség védőfaktort jelent a munkaerőpiacról történő kiszorulással szemben. Az egyre magasabb képzettségi szinteket tekintve elmondható, hogy egyre kisebb mértékben vannak jelen ezen fiatalok csoportjában is.

A kérdéskör mind szélesebb körüljárása érdekében érdemes megnéznünk, hogy a munkaerőpiacról történő kiszorulás eredményezi-e egyfajta új képzési út megkezdését. A mintát (N=1533) ebből a szempontból is megvizsgálva azt láttuk, hogy az érintett 1533 fő közül 713-an, a csoport 47 százaléka nyilatkozott úgy, hogy tanulmányait véglegesen és sikeresen befejezte; 135 fő (9%) pedig úgy, hogy tanulmányait félbehagyta és nem is kívánja folytatni. Mindössze a minta 25,6 százaléka (393 fő) nyilatkozott úgy, hogy szeretne továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit.

Minden ötödik fiatal (20%; 313 fő) cigány származásúnak vallotta magát. Ez a szám már önmagában is igen figyelemreméltó. Azonban érdemes megemlíteni, hogy az adott 15 és 29 éves kor közötti populáción belül a roma származású fiatalok aránya csak 7,6 százalék (576 fő). A két szám jól mutatja, hogy a 15 és 29 éves

korcsoporton belül az iskolából kiszoruló/önkirekesztők és a munkához nem jutók csoportján belül a roma származásúak felülreprezentáltak az alapsokaságban megjelenő számhoz képest.

A kiszoruló csoportján belüli alcsoportot képeznek a NEET fiatalok, akik kikerültek az oktatásból és a munkaerő-piacról egyaránt, valamint az onnan való kikerülés nem áll szándékukban (N=83). A NEET csoportba tartozók képezik a kiszoruló csoportjának 5,4 százalékát. Közülük nagy arányban (94%) legfeljebb csak általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az adatelemzésből megállapítható, hogy a marginális társadalmi csoportot alkotó NEET fiatalok társadalmi integrációjának legfőbb akadálya az alacsony iskolai végzettség, hiszen a társadalmi boldogulás előfeltételeként fémjelzett legalább középfokú végzettség megszerzésével igen alacsony arányuk (3%) rendelkezik.

A társadalmi tőke különböző kontextusai és az iskolai eredményesség

Amikor a társadalmi tőke terminusát használjuk, az iskolai eredményességgel összefüggésben arra keressük a választ, hogy milyen egyénre ható tényezők játszanak szerepet a marginális csoportokat érintő kérdésekben.

Megítélésünk szerint az iskolai teljesítményre ható különböző faktorok vizsgálataiban a családi háttér kiemelt fontosságú (Coleman, 1994), de ez önmagában nem nyújt teljes képet a társadalmi tőke meghatározó szerepéről. Ezért elengedhetetlen a társadalmi tőke más kontextusba helyezése, a szélesebb közösséghez kapcsoló „falakon kívüli” társadalmi tőke (Putnam, 2004; Pusztai, 2009) vizsgálata, melynek során a valóság és az iskolai eredményesség kérdése képezte vizsgálódásunk tárgyát.

A vallásosság és a vallási közösséghez tartozás kérdéskörének vizsgálatakor fontosnak tartjuk leszögezni, hogy a két meghatározás a vallásosság megítélésének különböző csoportjába sorolható⁵. Jelen munkánkban a vallási közösséghez tartozó, ún. közösségkereső vallásos ifjúság iskolai eredményességét vettük górcső alá, mivel a társadalmi tőke vizsgálatának szempontjából a közösséghez való tartozás ténye dominál. Így elemzésünkben a vallásos fiatalok csoportját nem a magukat vallásosnak tartottak alkotják, ennél egy szűkítőbb jellegű meghatározást választottunk, a vallásos közösséghez való tartozást. Így elemzésünkben azokat tekintettük a vallásos fiatalok csoportjába tartozóknak, akik legalább havi rendszerességgel járnak vallásos közösségbe.

5 Pusztai (2004) az értékconszenzus mentén a vallásosság megítélésének öt típusát különítette el: az individuális, a közösségkereső, az inkonzisztens, a rejtőzködő és a rituális típust; nagy hangsúlyt fektetve az egyén kapcsolatrendszerének különböző elemeire, a normák és értékek közötti egység vizsgálatára, továbbá ezek viselkedést meghatározó szerepére.

VII. A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK

2. táblázat: Legmagasabb iskolai végzettség és vallásosság (százalékos megoszlás).

Legmagasabb iskolai végzettség		Vallási közösséghez tartozó marginális	Vallási közösséghez nem tartozó marginális	Összesen	Vallási közösséghez tartozó marginális	Vallási közösséghez nem tartozó marginális	Összesen
Kevesebb, mint 8 általános	fő	4	34	38	5	37	42
	% teljes	11%	89%	100%	12%	88%	100%
8 általános	fő	43	348	391	131	1668	1799
	% teljes	11%	89%	100%	7%	93%	100%
érettségig adó képzés	fő	12	83	95	230	2369	2599
	% teljes	13%	87%	100%	9%	91%	100%
érettségire épülő, de nem felsőoktatási képzés főiskolai szintű képzés (BA; hagyományos)	fő	0	24	24	52	513	565
	% teljes	0%	100%	100%	9%	91%	100%
egyetemi szintű képzés (MA; osztatlan; hagyományos) vagy magasabb	fő	0	8	8	64	411	475
	% teljes	0%	100%	100%	14%	86%	100%
Összesen	fő	2	2	4	23	137	160
	% teljes	50%	50%	100%	14%	86%	100%
Összesen	fő	60	499	560	507	5174	5681
	% teljes	11%	88%	100%	9%	91%	100%

Vizsgálatunk eredményeként megállapítást nyert, hogy a vallási közösséghez tartozás önmagában nem jelent előnyt. Tehát a kapott eredményeink nem támasztják alá a korábban ebben a témában folytatott vizsgálatok eredményeit (Pusztai, 2004; Pusztai, 2009; Putnam, 2004).

Azt látjuk, hogy a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportokon belül (N=560), akik nem tartoznak vallási közösséghez (89%), jobb iskolai mutatókkal rendelkeznek. Kapott eredményeinket magyarázhatja, hogy a vallási tőke meglehetősen összetett fogalom, nem könnyű megragadni, hogy milyen tényezők révén képes befolyásolni az egyéni teljesítményt (Pusztai, 2004).

Felmerül a kérdés, hogy egyéb vallási típusba tartozással más kép rajzolódott volna-e ki, mint a közösségi típusba tartozóknál. Így ezen kérdés körülménye további vizsgálódások tárgyát képezheti.

IV. Összefoglalás

A magyarországi oktatási rendszer társadalmi egyenlőtlenségeket felerősítő hatásáról számos hazai és nemzetközi kutatás számolt már be. Miközben a felsőfokú végzettségű szülők gyermekei közül mindössze 1 százalék járt szakiskolába, addig az összes, legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező apa gyermekei közül 9 százalék járt ebbe, a jelenleg sok szempontból zsákutcás jellegűnek tekinthető képzési formába (Szabó-Bauer, 2009).

A téma szerteágazó volta miatt először a lemorzsolódáshoz kapcsolódó fogalmakat, majd azok összehasonítási mutatóit tártuk fel. A tanulmány lehetőséget teremtett a lemorzsolódás szempontjából leginkább veszélyeztetett társadalmi csoport – a marginális helyzetben lévő ifjúsági alcsoport – iskoláztatási esélyeiről egy pillanatfelvételt megjelenítő kép kialakítására.

Vizsgálatunk lezárásaként szeretnénk végigtekinteni a hipotéziseink helytállóságán. Első hipotézisünk, mely szerint a marginális helyzetű társadalmi csoportok iskolázottsági mutatója jóval rosszabb a minta egészének mutatójánál, elemzésünk alapján igazolódni látszik. Második feltevésünk vonatkozásában is helytálló feltételezéssel éltünk, miszerint a gazdasági fejlettség összehasonlítására használt regionális eltérésekhez hasonló mértékű különbséget tapasztaltunk a korai iskolaelhagyás, a lemorzsolódás és az iskolázottsági szint tekintetében is. A harmadik kutatási feltevésünknek cáfolatát találtuk elemzésünk során, miszerint a 2012-es ifjúságkutatás elemzési eredményei alapján azt látjuk, hogy az oktatásból és a munkaerőpiacról kiszoruló fiatalok nem kizárólagosan az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők soraiból kerülnek ki. Végző hipotézisünk részben igazolódott, a marginális helyzetű társadalmi csoportok körében nem mutatkozik meg markánsan a vallási tőke jelentősége, ugyanakkor nem tudtuk teljes mértékben kizárni az iskolai eredményességre gyakorolt hatását. A különböző vallásosság megítélés típusok további elemzése adhat választ a kérdésre.

Az elkövetkezendő évek kérdése, hogy a lemorzsolódó ifjúság oktatási egyenlőtlenségének csökkentését milyen mértékben sikerül megvalósítani, hiszen ez hatással lesz az ország teljesítőképességére, és a perifériára szorult csoportok életszínvonalára.

Az iskola lehet okozója a lemorzsolódásnak, de lehet helyszíne a hatékony prevenciónak is. A cél vitathatatlanul az utóbbi felé való elmozdulás, ennek rendszer- és helyi szintű sikertényezőit kell megtalálni. Ma is a legfontosabb

kérdés, hogy a pontos helyzetfeltárást és a sokrétű adatgyűjtést hogyan lehet összekapcsolni a megfelelő beavatkozással, tanügy-igazgatási és intézményi szinteken egyaránt.

A szerzők további kutatásukban tervezik egy logisztikus regressziós modell felépítését, annak igazolására, hogy a különböző tényezők mennyire növelik az esélyét, hogy egy fiatal a lemorzsolódók vagy a NEET kategóriájába kerül.

Jelen tanulmány kiindulópontot adhat a jövőben a marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok felzárkóztatásával kapcsolatos problémák és azok megoldásának lehetőségeit vizsgáló kutatásoknak. További vizsgálódások tárgyát képezheti a lemorzsolódás folyamat-jellegének célzott vizsgálatai, elvégezhetőek továbbá a mobilitási- és életút-vizsgálatok.

V. Irodalom

- Andor, M., Liskó, I. (2000): Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra könyvek. 3. Budapest.
- Andorka, R., Simkus, A. (1983): Az iskolai végzettség és a szülői család társadalmi helyzete. Statisztikai Szemle. 61(6), 592-611.
- Atkinson, T. (1998) Társadalmi kirekesztődés, szegénység és munkanélküliség. Esély. 4, 3-18.
- Balázs, É. (2010): A továbbtanulás problémái és támogatása a kistérségek közoktatásában. Új pedagógiai szemle. 60(5), 24-36.
- Balogh, A. (2002): Centrum-periféria relációk és marginalizáció. In: Szónokiné, A. G. /szerk./: Határok és az Európai Unió. Szeged. SZTE TTK. Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék. 208-214.
- Bathó, E., Fejes, J. (2013): Többségi, hátrányos helyzetű és sajátos nevelési igényű 8. évfolyamos tanulók jövőképe. Iskolakultúra. 23(7-8), 3-16.
- Báthory, Z. (1992): Tanulók, iskolák, különbségek. Budapest. Tankönyvkiadó.
- Szabó, A., Bauer, B. /szerk./ (2009): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Budapest. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bizottság (2011): A Bizottság közleménye az európai parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Letöltés helye: http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/earlycom_hu.pdf; Letöltés ideje: 2013. december 21.
- Blau, P. M., Duncan, O. D. (1967): The American Occupational Structure. New York. Wiley.
- Bognár, M. (2011): Egy sikeres kezdeményezés a korai iskolaelhagyók integrációjára: az FSZK Dobbantó programja. Esély. 6, 77-101.
- Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. /szerk./: A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest. Új Mandátum.
- Bukodi, E. (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Elekes, Zs., Spéder, Zs. /szerk./: Törések és kötések a magyar társadalomban, Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 13-27.
- Coleman, J. S. (1989): Társadalomelmélet, társadalomkutatás és cselekvésemélet. Szociológiai Figyelő. 3, 25-49.
- Coleman, J. S. (1994): Társadalmi tőke. In: Lengyel, Gy., Szántó, Z. /szerk./: A gazdasági élet szociológiája. Budapest. Aula.
- Coleman, J. S., Hoffer, T. (1987): Public and private high schools. The Impact of communities. New York Basic Books.
- EADSNE (2003): Speciális oktatás Európában. Tematikus publikáció 2003. Letöltés helye: www.europeana-gency.org; Letöltés ideje: 2013. december 21.
- EADSNE (2011): Support and aspiration: A new approach to special educational needs and disability. Letöltés helye: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/https://www.education.gov.uk/publications/standard/publicationdetail/page1/cm%208027>; Letöltés ideje: 2013. december 29.
- Eurofound (2012): NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg; Letöltés helye: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1254.htm>; Letöltés ideje: 2013. december 23.
- Eurofound (2013): Rates of NEETs across Europe.; Letöltés helye: <http://www.eurofound.europa.eu/emcc/labourmarket/youth.htm>; Letöltés ideje: 2013. december 17.
- Eurostat (2012a): Key data on Education in Europe.; Letöltés helye: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=978-92-9201-242-7; Letöltés ideje: 2013. december 17.
- Eurostat (2012b): Reducing ESL in the European Union 2011.; Letöltés helye: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/School_enrolment_and_early_leavers_from_education_and_training; Letöltés ideje: 2013. december 17.
- Eurostat LFS (2013): Letöltés helye: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>; Letöltés ideje: 2013. december 17.
- Európai Bizottság (2013): Sajtóközlemény. European Commission - IP/13/324 11/04/2013. Letöltés helye: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-324_hu.htm; Letöltés ideje: 2013. december 17.

VII. A MARGINÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ IFJÚSÁGI CSOPORTOK

- Fejes, J. B., Józsa, K. (2007): Az iskolai eredményesség és a tanulási motiváció kulturális jellemzői. *Iskolakultúra*. 17(6-7), 83.
- Ferge, Zs. (2000): A társadalom pereme és az emberi méltóság. *Esély*. 11(1), 42-48.
- Ferge, Zs. (2002): Az EU és a kirekesztés. *Esély*. 13(6), 3-13.
- Ferge, Zs. (2008): Miért szokatlanul nagyok a magyarországi egyenlőtlenségek? *Esély*. 19(2), 3-14.
- Fényes, H., Pusztai, G. (2004): A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. *Statistikai szemle*. 82(6-7), 567.
- Fényes, H., Pusztai, G. (2006): Férfiak hátránya a felsőoktatásban egy regionális minta tükrében. *Szociológiai Szemle*. 16(1), 40-59.
- Fényes, H. (2009): Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis. *Magyar Pedagógia*. 1091. 77-101.
- Fischer, G. (2009): Az integrációval kapcsolatos attitűdök kutatása. *Gyógyypedagógiai Szemle*. 4(3), 254-268.
- Goldthorpe, J. H. (1997): Explaining educational differentials. Towards a formal rational action theory. *Rationality & Society*. 9(3).
- Györgyi, Z., Kópataki, M. (2011): Oktatási egyenlőtlenségek és sajátos igények. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Budapest. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. 363-389.
- Halász, G., Lannert, J. /szerk./ (2003): Jelentés a magyar közoktatásról. Budapest. Országos Közoktatási Intézet.
- Hermann, Z., Varga, J. (2010): A közoktatás finanszírozása. Jelentés a magyar közoktatásról. Budapest. Országos Közoktatási Intézet.
- Imre, A. (2004): Az iskolai hátrányok összetevői. OKI Műhelytanulmányok, 2. OKI, Budapest.
- Kelemen, N., Kollár, B. (2007): A tudás hordozói: oktatás és kutatás-fejlesztés. *Statistikai Szemle*. 85(12), 1033-1036.
- Kende, A., Illés, A. (2007): A rugalmas beiskolázás és az oktatási szakadék összefüggései. *Új Pedagógiai Szemle*. 57(11), 17-41.
- Kertesi, G., Kézdi, G. (2004): Általános iskolai szegregáció – okok és következmények. Budapest. MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Koós, B. és mtsai (2011): Az esélyegyenlőségi célcsoportok területi elosztásának vizsgálata. Budapest. MTA, RKK.; Letöltés helye: http://ncssz.hu/kutatasok-1_10/hatranyos-helyzetu-csoportok-2_13/az-esely-egyenlosegi-celcsoportok-teruleti-eloszlasi-vizsgalata-n_101; Letöltés ideje: 2013. december 29.
- Kovai, M., Zombory, A. (2000): A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása című recenzia. Delphoi Consulting.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012): A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2011-ben.; Letöltés helye: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/debrecengazdfej/debrecengazdfej11.pdf>; Letöltés ideje: 2013. december 16.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): A 2011. évi népszámlálás. 3. Országos adatok.; Letöltés helye: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orsz_2011.pdf Letöltés ideje: 2013. december 27.
- Mare, R. D. (1981): Change and Stability in Educational Stratification. *American Sociological Review*. 46, 72-87
- Mártonfi, Gy. (2013a): Korai iskolaelhagyás – megelőzést szolgáló szakpolitikák, a megelőzés feltételei. In: XIII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Összefoglalók. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága. 193.
- Mártonfi, Gy. (2013b): A tankötelezettség, az iskolaszervezet és a korai iskolaelhagyás összefüggései. A XIII. Országos Neveléstudományi Konferencián elhangzott előadás. Letöltés helye: <http://www.youtube.com/watch?v=luPYfA9zuCc>; Letöltés ideje: 2013. december 15.
- Mitev, P. E. (2001): A szegénység dinamikája. *Szociológiai Szemle*. 4, 13-39.
- Nyüsti, Sz. (2012): Hátrányos helyzetben – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban. *Felsőoktatási műhely*, 2, 33-49.
- Nyüsti, Sz. (2013): Oktatási helyzetkép. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 90-126.
- OECD (2009): Education at a Glance 2009: OECD Indicators, Letöltés helye: http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_39263238_43586328_1_1_1_37455,00.html; Letöltés ideje: 2013. december 19.

- OECD (2010/a): Education at a Glance 2010. OECD, Paris.; Letöltés helye: http://www.oecd.org/document/52/0,3746,en_2649_39263238_45897844_1_1_1_1,00.html; Letöltés ideje: 2013. december 19.
- OECD (2010/b): Improving Health and Social Cohesion through Education. OECD, Paris. Letöltés helye: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/improvinghealth-and-social-cohesion-through-education_9789264086319-en; Letöltés ideje: 2013. december 19.
- OECD (2012): Education at a Glance 2012. Highlights, OECD Publishing.; Letöltés helye: http://dx.doi.org/10.1787/eag_highlights-2012-en; Letöltés ideje: 2013. december 19.
- Pusztai, G. (2009): A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. Budapest. Új Mandátum Kiadó.; Letöltés helye: <http://mek.oszk.hu/12100/12193/12193.pdf>; Letöltés ideje: 2014. január 9.
- Pusztai, G. (2011): A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Budapest. Új Mandátum Kiadó.; Letöltés helye: <http://mek.oszk.hu/12100/12194/>; Letöltés ideje: 2014. január 9.
- Putnam, R. D. (2004): Education, Diversity, Social Cohesion and Social Capital. Meeting of OECD Education Ministers. Dublin: OECD.; Letöltés helye: <http://www.oecd.org/dataoecd/37/55/30671102.doc>, Letöltés ideje: 2014. január 9.
- Réthy, E., Vámos, Á. (2006): Esélyegyenlőtlenség és méltányos pedagógia. Budapest. Bölcsész Konzorcium.
- Róbert, P. (1986): Származás és mobilitás. Budapest. Társadalomtudományi Intézet.
- Róbert, P. (1998): Hipotézisek az oktatás és a társadalmi mobilitás összefüggéseiről. Századvég. 3(8), 156-164.
- Schumann, R. (2009): Iskolaválasztás, továbbtanulási végzettségi aspirációk. Új Pedagógiai Szemle. 59(10), 3-25.
- Szabó, A., Bauer, B. /szerk./ (2009): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Budapest. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Szoboszlai, Zs. (2004): Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek megértéséhez. Tér és Társadalom, 18(3), 25-42.
- Tanács (2003): Council of the European Union: council Conclusion on Reference Levels of European Average Performance 8981/03. Education and Training, 7.
- Tanács (2011): Council Recommendation on policies to reduce early school leaving.; Letöltés helye: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:191:0001:0006:EN:PDF>, Letöltés ideje: 2013. december 15.
- T. Kiss, J. (2011): Az iskolai rendszerű szakképzés egyéni és társadalmi megtérülésének alakulása 1999 és 2010 között. Educatio. 20(3), 415-423.
- Treiman, D. (1970): Industrialization and Social Stratification. In: Laumann, O. E. /szerk./: Social stratification: research and theory for the 1970's. Indianapolis.
- Treiman, D., Yip, K. B. (1989): Educational and occupational attainment in 21 countries. In: Kohn, M. L. (ed.): Cross-national research in sociology. Newbury Park, Sage.
- Varga, J. (2008): Az iskolaügy intézményrendszere, finanszírozása. In: Fazekas, K., Köllő, J., Varga, J. /szerk./: Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért. Budapest. Ecostat.
- Varga, J. (2009): Szakképzés, lemorzsolódás. Új Pedagógiai Szemle, 59(10), 45-54.

Úton az önfoglalkoztatás felé

BOGÁROMI ESZTER – MÁDER MIKLÓS PÉTER

„There’s somethin’ wrong with the world today”. Az Aerosmith dala sok szempontból illik ide mottóul. Valami történik a világunkkal... valami rossz történik a világunkkal. *Valami történik a világgal*, ezt vette észre három MIT közgazdász - Autor, Katz és Kearney – amikor a munkaerőpiaci polarizálást vizsgálták. Majd Fukuyama elemzéséből már kiderül, hogy az a *valami egy rossz valami*. A továbbiakban felvázolunk néhány, a gondolathoz illeszkedő, a jelenkorra vonatkozó válságelméletet, majd ezekre adható reakciókat tekintjük át. A következő gondolatok jellemzően az infokommunikációs technológiáknak a munkaerőpiacra vonatkozó negatív anomáliáit veszik górcső alá.

I. A mostani válságok és a munkaerőpiac

Tekintsük az Egyesült Államok munkaerőpiacát egy olyan piacnak, mely független azoktól a hatásoktól, melyek a hazai munkaerőpiacot jellemzik. A hazai munkaerőpiacra komoly hatást gyakorolt a rendszerváltás és annak számos hozadéka, emiatt nem tekinthető olyan rendszernek, melyre csak a világgazdasági folyamatok hatottak. Az Egyesült Államok munkaerőpiacára a felső és alsó kereseti decilisek együttes növekedése volt a jellemző a nyolcvanas évek végéig. Ettől kezdve a felső decilis jövedelme egyre gyorsuló tempóban növekedett és a munkaerőpiac polarizálódott. (Autor, Katz és Kearney, 2006) Először nézzük meg, hogy mi ennek a növekvő polarizációnak az oka majd nézzük meg, hogy Fukuyama szerint ez a polarizáció hova vezet. A munkaerőpiaci változásokra Friedman és Mandelbaum a „That used to be us” című könyvükben a következő választ adják (Friedman, Mandelbaum, 2011).

A válságok elhúzódnak

A gazdasági válságok egyre hosszabbak és hosszabbak, a foglalkoztatottak száma pedig egyre lassabban áll vissza az adott válság kezdetekor mért szintre. Az 1991 előtti válságok esetében 8 hónap volt az a visszaépülési idő, amikor foglalkoztatás mértéke helyreállt. De az elmúlt két évtized technológiai változásai okán létrejött globalizált és hyper-connected világunkban ez már nem lesz többé, így egyre több állást digitalizálnak, automatizálnak, robotizálnak és outsource-olnak.

Az elmúlt évtizedekben már sokkal több idő kell a foglalkoztatási arányok, mértékek visszaállításához. 1991-ben 23 hónap kellet ehhez, 2001-ben 38 hónap, és 2007 óta már 6 év telt el és még nem állt helyre a foglalkoztatás. A gazdaságban lezajló modernizáció és fejlődés már nem a tercier szektor folyamatos bővüléséről szól tehát, hanem arról, hogy bizonyos társadalmi csoportok kiszorulnak hosszabb-rövidebb időre a munkaerőpiacról.

Az IT forradalom munkaerő piaci hatása

Andy Kessler azt javasolja, hogy a XXI. században felejtjük el a kék gallér-fehér gallér dichotómiát, helyette használjuk a kreatív versus szolgáltatók megközelítést (Kessler, 2012). A kreatívak kódolnak, autót terveznek, gyógyszert kutatnak, és keresőmotorokat updatelnek. A kreatívak értéket teremtenek. A szolgáltatók a kreatívakat és a szolgáltatókat szolgálják ki, ők házat építenek, ételt főznek, közszolgáltatásokat üzemeltetnek. A szolgáltatók fenntartanak olyan rendszereket, melyeket nem ők találtak ki.

Ezt a kettős felosztást Tom Friedman és Michael Mandelbaum (Friedman-Mandelbaum, 2011) egy négyes felosztású munkaerőpiaci rendszerré alakítja át. Ők a munkaerőpiaci pozíciókat egyrészt a kreatív és a rutin hozzáállás, másrészt a létrehozók (*creators*) és a szolgáltatók/fenntartók (*server*) mentén fogalmazzák meg. A kreatívak lelkesek, innovátorok, képesek valami pluszt, valami divergenst belevinni a mindennapi munkájukba. Ezzel szemben a rutinok konvergens módon gondolkodnak. A Tom Friedman és Michael Mandelbaum (Friedman-Mandelbaum, 2011) csoportok ennek a két-két kategóriának a variánsaira épülnek.

Az első csoport a kreatív létrehozók csoportja. Ezek nem-rutin módon végzett, magas képzettséget kívánó állások, ide tartoznak azok a munkák, melyeket nem lehet egyszerű algoritmusok mentén részekre bontani és automatizálni. Ők a kessleri dichotómia szerint kreatívak, azaz teremtenek, kitalálnak, reagálnak. Ők a mérnökök, a sebészek, a designerek, művészek, séfek, tudósok, brókerek, építésszek. Bármelyik országban is éljenek, ők a fejlett, jóléti társadalmakban elfogadott normák szerint élnek és az anyagi lehetőségeik is a globális szinten értelmezett felső normához igazodnak.

A második csoport a „rutin létrehozók” csoportja, ők a kessleri szolgáltatók, annak ellenére, hogy ennek a csoportnak a tagjai is ugyanazokkal a végzettségekkel rendelkezhetnek, mint a fenti csoport, csak ők nem a szakmájuk elismert mesterei, hanem átlagos képességekkel és átlagos lelkesedéssel végzik a feladataikat. Ők lesznek azok, akik egyre gyorsuló ütemben válnak helyettesíthetővé robotok, automatizmusok és számítógépes algoritmusokon keresztül.

A harmadik csoport a kreatív szolgáltatók csoportja, ők jellemzően nem szellemi tevékenységet végeznek, hanem kétkezi munkások. De olyanok, akik átlagon felüli minőségben, hivatásszerűen végzik a feladatukat. Pékek, akik új recepteket próbálnak ki, empátiával rendelkező nővérek, remek fodrászok és segítőkész rendőrök. Az ő anyagi lehetőségeik attól függenek, hogy milyen fejlettségi társadalmakban élnek. Fejlett társadalmakban ők képesek a középosztályi életszínvonalon élni.

A negyedik csoport a rutin szolgáltatók, azoké, akiknek a munkahelyeit egyre növekvő ütemben erodálják az *infokommunikációs* fejlesztések. Ők a bérlet ellenőrök, akiket az NFC beléptető kapuk tesznek feleslegessé, telefonos ügyfélszolgálatosok, akiknek az állásait az online ügyintézés vagy a beszédfelismerő szoftverek szüntetik meg. Az ő anyagi lehetőségeik szintén attól függenek, hogy hol élnek. De a fejlett társadalmakban ők az egyik legkitettebb csoport.

Mind a négy csoport életlehetőségeit nagymértékben befolyásolja az infokommunikáció és a technikai fejlődés. A kreatívok, különösen a kreatív létrehozók számára, mint kiaknázható lehetőségek tárházaként jelentkeznek. Új üzleti lehetőségek, új szolgáltatások és új termékek megalkotására, kiaknázására nyílik számukra lehetőség. Ők lesznek azok a nyertesek, akik a munkaerőpiaci polarizálódás jó oldalán lesznek. Ezzel szemben a szolgáltatók és a rutin létrehozók munkahelyeinek számára határozott veszélyt jelent az IT rendszerek folyamatos fejlesztése révén elérhető optimalizált működés és automatizálás. Az autógyárakban a robotok, az államigazgatásban a digitális rendszerek térhódítása, vagy a biztosítóknál az online ügyintézés mind mind munkahelyek millióit szünteti meg.

Globalizációs hatás

A globalizáció számos definíciójában szerepel a tőke, az információ, az emberek szabad áramlása, a társadalmi kapcsolatok intenzitásának növekedése és az egymásra hatás. A munkaerőpiaci hatások esetében ez egy újabb kitettséget okoz. Az infokommunikációs fejlődés a munkahelyek erodáló hatását a globalizáció felgyorsítja, egyféle katalizátorrá válik. Ennek legjellemzőbb formája a munkaerő outsourcing, a kiszervezés olyan országokba, ahol ugyanazt a tevékenységet *jóval olcsóbban tudják ellátni*. Erre az egyik legrégebbi példa az indiai Bangalore, ahol a helyi olcsó, de magasan képzett munkaerőre építve számos világcég – microsoft, cisco, google, sap – hozott létre kiszervezett részlegeket.

Összefoglalván a három aspektust látható, hogy az egyre elhúzódó válságok arra utalnak, hogy egyre kevesebb munkavállaló jut hozzá munkahelyekhez (1). Az

infokommunikációs és automatizálási technológiák fejlődése és a globalizáció egyik negatív következményeképpen számos munkavállalói csoport munkaerőpiaci helyzete válik fenyegetetté (2). Lesznek kevesek, akik ezt a folyamatot szerencsésen meg tudják lovagolni, viszont a többség veszít rajta és ez a munkaerőpiac polarizálódásához vezet (3).

Fukuyama A történelem jövője című esszéjében felvázolja ennek a fenti polarizálódásnak egy társadalmi hatását: a középosztály méretének csökkenését és ennek a demokráciára vonatkozó kedvezőtlen hatását (Fukuyama 2012).

Fukuyama is a fent bemutatott kereseti polarizációt veszi alapul, azzal a kiegészítéssel, hogy a polarizáció önkéntelen hatása a középosztály helyzetének önkéntelen meggyengülése. Egyenesen arra a következtésre jut, hogy a 2008-ban az Egyesült Államokban kezdődő ingatlan válság ennek a folyamatnak az eredménye volt. A nagymértékben alkalmazotti jogviszonyon alapuló középosztálybeli állások jelentős része felszámolódott, illetve a globalizáció révén kiszerveződött. Ügyvédek ezreinek munkáját olcsóbb szövegbányász szoftverek helyettesítik, röntgen orvosok praxisait a telemedicina révén indiai központokból látják el. Ezek a folyamatok oda vezetnek, hogy a középosztálybeli életvitel az eddig önmagukat a középosztályba sorolók jelentős része számára már nem finanszírozható, hitelekbe sem fedezhető. Középosztály nélkül pedig demokratikus rendszerek öfenntartása válik megkérdőjelezhetővé. Emiatt Fukuyama szorgalmazza az állami szerepvállalást és a társadalmi felelősségvállalást.

A jelenlegi gazdasági trendek az alkalmazotti munkahelyek folyamatos szűkülését vetítik előre, különösen igaz ez a nagyvállalati szektorban való alkalmazotti formák esetében. Ahogy egyre racionálisabbá válik az ipari termelés egyre kevesebb munkavállalóra lesz ezeken a helyeken szükség. Mit tehetnek ebben a helyzetben a leginkább fenyegetett munkavállalói csoportok? Mi lesz azokkal a rutin létrehozókkal, mint a röntgenorvosok, ügyvédek, telekommunikációs mérnökök, technikusok, akiknek a munkahelyeiket kihelyezték olcsóbb országokba, vagy robotokkal, szoftverekkel helyettesítették? Mi lesz azokkal a rutin szolgálókkal, a biztonsági őrökkel, jegyellenőrökkel, szakácsokkal, önkormányzati ügyintézőkkel, akiknek a munkahelyeit automaták és online rendszerek váltották ki?

Erre a problematikára egy adekvát lehetőséget vázol fel Daniel H. Pink a *To Sell is Human* című könyvében. (Pink, 2012) Pink szerint az új munkahelyek teremtetésének feladata az egyénekre hárul. Az egyéni vállalkozói szellemnek és

egy vállalkozói ötletnek a kombinációja révén önmagunk számára kell feladatokat, projekteket, munkahelyeket teremteni, ezt Pink önfoglalkoztatásnak (*self-employment*) nevezi. Ezeknek az önfoglalkoztatás által létrejött startup vállalkozásoknak kell aztán mikro-, kis- és középvállalatokká fejlődniük, hogy ezzel számos további munkahelyet teremtsenek. Pink bemutatja, hogy egyéni szinten egyre erőteljesebbnek és ígéretesebbnek tűnnek olyan nem-tradicionális munkaformák, melyek projektalapon működnek, bejelentett alkalmazott nélkül. Jelenleg azok választják ezt az adózási formát, akik szabadúszók, szerződések szerint dolgoznak, tanácsadók. Annak ellenére, hogy az Egyesült Államok GDP-jének kisebbik részét teszik ki jelenleg az ilyen vállalkozások, számosságát tekintve ez a legnagyobb üzletméret, 22,5 millió vállalkozással¹. Egy IDC tanulmány szerint az amerikai munkavállalók 30 százaléka fog ebbe a csoportba tartozni 2015-ben, világviszonylatban pedig 1,3 milliárd.² Más előrejelzések azt prognosztizálják, hogy 2020-ra már az amerikai munkaerő többsége fog ilyen független vállalkozásokban dolgozni. Ennek egyik motorja az, hogy 18-34 éves korosztály több mint fele: 54 százaléka saját vállalkozásában szeretne dolgozni, illetve már ott is dolgozik³.

Az új munkahelyek teremtésében tehát valószínűleg nem a nagyvállalati szféra által kialakított új munkahelyek állnak majd az élen, hanem az önfoglalkoztatás fog dominálni. Ez a vállalkozási szellem egyféle reneszánszát vetítené előre. Akár lokális akár globális piacon, de az egyéni kezdeményezéseken, a startup-okon lehet majd a hangsúly. Szeretnék most visszautalni a tanulmány elejére, ahol a munkaerőpiaci trendek bemutatásakor használtuk a kreatív és rutin megkülönböztetést. Az önfoglalkoztatás mögötti vállalkozó szellem némileg egybecseng a kreatív, bátor, önálló és felelősséget vállaló szellemmel. Az önfoglalkoztatás, vállalkozásindítás pedig számos esetben létrehozást, teremtést is jelent. Emiatt domináns szerep hárulhat az önfoglalkoztatás terén a kreatív létrehozók csoportjára, ahol a magasan képzett munkaerő dominál.

Ha ez a fenti narráció igaz az Egyesült Államok munkaerőpiacára, akkor értelem-szerűen ki fog hatni Európára és azon belül hazánkra is. A tanulmány további részében az Egyesült Államokra vonatkozó hipotézist ellenőrizendő áttérünk Európára, hazánkra és a magyar fiatalok helyzetére. Annak a nyomait keressük,

1 <http://censtats.census.gov/cgi-bin/nonemployer/nonsect.pl>

2 <http://www.npr.org/2012/04/10/150286116/for-freelancers-landing-a-workspace-gets-harder>

3 <http://www.kauffman.org/newsroom/2012/11/an-entrepreneurial-generation-of-18-to-34-year-olds-wants-to-start-companies-when-economy-rebounds-according-to-new-poll>

hogy a magyar ifjúság mennyire van felkészülve ezekre a változásokra. Mekkora a vállalkozások elindítására vonatkozó potenciál.

Nemcsak az Egyesült Államokban, de itt Európában is sodródunk az egy egyre nagyobb létbizonytalanság, polarizáltság és munkanélküliség felé.

Az eurostat adatai szerint az EU-28-ban a 15-24 éves fiatalokra vonatkozó munkanélküliségi ráta 23 százalékos⁴. A fiatalok közötti munkanélküliség aránya a válság óta 9 százalékponttal nőtt. Vannak továbbá olyan országok az EU-ban, amelyeket jóval intenzívebben érint ez folyamat, ilyenek Görögország, Olaszország és Spanyolország. Ezekben az országokban majdnem kettőmillió fiatal munkanélküli van. Magyarországon, 2012 végén az arány az előbb említett országokéhoz képest alacsonyabb, 29 százalék volt.

4 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/7/7c/Youth_unemployment_rates%2C_EU-28_and_EA-17%2C_seasonally_adjusted%2C_January_2000_-_October_2013.png

II. A munkaerőpiaci helyzetre adható válaszok

A fiataloknak, és pályakezdőknek fenti trendekre és folyamatokra adható válaszait három rétegben is taglalhatjuk. Ezek a rétegek az adott, a megszűnő és a leendő munkahelyek szerinti bontást mutatja.

1. táblázat: A munkaerőpiaci helyzetekre adható egyéni stratégiák

	egyéni szint
meglévő munkahelyek	felülképzettség
munkanélküliség	migráció, külföldi munkavállalás
új munkahelyek létrehozása	önfoglalkoztatás

Meglévő munkahelyek - A gazdaságban lévő egyre kevesebb munkahelyre egyre nagyobb nyomás nehezedik, mivel egyre több munkavállaló és munkanélküli igyekszik hozzáférni. Erre jó példa a fent már említett olasz helyzetre vonatkozik, ahol egy megnyíló pisai IKEA 200 állására 28 ezren jelentkeztek⁵. Az egyéni szinten a túlnyomás szinte minden pozíció esetében felülképzett munkaerőt jelent, azaz a képességek illetve a végzettségek szintjéhez képesti alacsonyabb szinten való elhelyezkedési lehetőségeket.

Munkanélküliség – A munkanélküliségre adható reakció a migráció, a más településen, illetve külföldön való munkavállalás. A fent bemutatott rohamosan növekvő, a fiatalokat érintő munkanélküliségi arányok esetén releváns stratégia a fiatalok részéről a migráció. Egy Kopint-TÁRKI 2010-es kutatás még 60 ezer külföldi munkavállalót valószínűsített, 2013-ban a GKI már 250 ezerre tette azok számát, akik már 6 hónapja külföldön dolgoznak. Ezek mögött a becslések mögött egyre inkább a 30 év alattiak dominálnak.

Új munkahelyek létrehozása – Az új munkahelyek létrehozásában természetesen hagyatkozhatnánk az állami szerepvállalásra is, de az önfoglalkoztatás fent bemutatott lehetőségei is potenciális reakció a fiatalok részéről. Ezrével lesz szükség új, magyar vállalkozásokra, amelyek segítségével megtörténhet a jelenlegi hyper-connected, globális piacgazdasághoz való sikeres magyar csatlakozás. Van már számos sikeres hazai startup, mely tökéletes példája a kreatív létrehozók csoportjának. A prezi, a LogMeIn, a Pocketguide, a Dragontape, a Mixgar és a hozzájuk hasonló vállalkozások is mind önfoglalkoztató fiatalok kezdeményezései.

5 <http://www.thelocal.it/20130806/more-than-28000-Italians-apply-for-200-ikea-jobs>

A tanulmány a továbbiakban a Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatain mutatja be, hogy a fenti trendekre vonatkozóan mit gondolnak, tesznek és terveznek a magyar fiatalok. A célcsoport sajátossága, hogy egy részük még a munkaerőpiacra lépés előtt áll, ezért még nem rendelkezik saját tapasztalattal a munkavállalás területén. Csupán a megkérdezettek 59 százalékának volt eddig olyan munkája, amiért fizetést is kapott. Fiatal koruk okozza azt is, hogy a munkanélküliséggel sem találkoztak személyesen. Ezért a fenti trendekkel kapcsolatos stratégiáikat, személyiségjegyeiket három dimenzió mutatjuk be.

Az első dimenzió a munkahellyel szemben támasztott elvárások alapján világít rá a stratégiák közötti eltérésekre. A fent említett Tom Friedman és Michael Manelbaum négyes felosztást nehéz reprodukálni az adatbázison, mivel a Magyar Ifjúság 2012-es kutatás célja nem ez volt, mégis kísérletet teszünk arra, hogy a négy csoporthoz tartozó személyiségjegyek alapján soroljuk be a kutatásban szereplő fiatalokat. Egyértelmű, hogy a kreatívak és a szolgáltatók más céllal és elvárással lépnek be a munkaerőpiacra. Míg a kreatív létrehozóknak célja az alkotás, az új létrehozása, a rutin kerülése, addig a rutin szolgákra inkább jellemző, hogy a munkahelyet egy szükséges rossznak tekintik, ezért előnyben részesítik azokat a helyeket, melyeknél kevés a stressz, jó az időbeosztás és biztos az adott pozíció. Feltételezésünket az adatbázison teszteltük. A megkérdezetteknek tizenkét tulajdonságot kellett értékelniük aszerint, hogy mennyire fontos a megadott szempont a munkahelyválasztás során. Legfontosabbnak a fizetést tekintették, a megkérdezettek 71 százaléka mondta, hogy teljes mértékben fontos a jó fizetés. Legkevésbé a munkáltató/cég hírneve fontos a 15-29 éves fiataloknál a munkahelyválasztásban, csupán a megkérdezettek 30 százaléka véli úgy, hogy ez a szempont teljes mértékben fontos a választásnál.

2. táblázat: Munkahelyválasztás során fontosnak tartott szempontok átlagos értékei (N=7937)

	Átlag	Szórás
Jó fizetés	4,59	,71
Biztos munkahely	4,58	,74
Jó munkakörülmények	4,41	,78
Jó időbeosztás	4,28	,87
Érdekes munka	4,23	,91
Szakmai fejlődési lehetőségek	4,18	,94
Önálló munkavégzés	4,15	,96
Előrejutási lehetőségek	4,14	,97
Kevés stressz	4,13	,97
Lakóhelyhez közel lévő munkahely	3,94	1,11
Társadalmilag hasznos munka	3,72	1,19
Munkáltató/cég hírneve	3,61	1,22

Egységes ez a kép, vagy találunk eltérő csoportokat? Ezt vizsgáltuk klaszterelemzéssel és öt jól elkülönülő csoportot találtunk.

A legkisebb méretű csoport (5 százalék) értékelte a megadott szempontokat a legszélsőségesebben. Két szemponttól eltekintve mindegyik állításnál ők adták a legalacsonyabb értékeket. A kiemelt két szempont a jó fizetés és a biztos munkahely volt. Mondhatjuk, hogy ennek a csoportnak semmi sem számít, csak hogy jó fizetést vigyen haza és azt a fizetést minden hónapban biztosan megkapja. Hajlandóak stresszes munkahelyen dolgozni, nem számít számukra a szakmai fejlődés, az érdekes munka és az előrejutás sem. Nem lelhető fel egyetlen olyan elem sem, ami a kreatív csoportba sorolná őket. Lehetnek létrehozók is, de valószínűleg a „rutin létrehozók” csoportját gazdagítják.

A fiatalok harmadát teszik ki azok, akik minden szempontot kiemelkedően magas pontszámmal értékelték, vagyis magas elvárásokkal indulnak a keresésbe. Átlagosan 4,85-ös értéket kaptak a szempontok. Ennél a csoportnál nem figyelhető meg kialakult vélemény az ideális munkahelyről. Mindent ugyanolyan fontosnak találnak. Ez a fajta elképzelés inkább azokra jellemző, akiknek még nem volt fizetéssel járó munkája (a munkahelyi tapasztalattal rendelkezők 30 százaléka tartozik ebbe a csoportba, míg a tapasztalattal nem rendelkezőknek 38 százaléka), illetve akik osztatlan képzésben szereztek főiskolai vagy egyetemi diplomát. (Az osztatlan képzésben részesültek idősebbek.) A 15-18 évesek 35 százaléka tartozik ebbe a csoportba. Jól látható, hogy azok a megkérdezettek vélekednek így

a munkavállalásról, akik fiatalok és nincsenek tapasztalataik a munkavállalásról, így valójában nem tudnak véleményt nyilvánítani, illetve azok a magasan képzett személyek, akik valószínűleg megtehetik. A magas elvárásokkal rendelkező csoportnál arról nincs információnk, hogy kreatívak, vagy inkább rutinmunkát végző emberek. A magas iskolai végzettség és a magas elvárások magabiztosságra és magas szakmai tudásra utalhatnak, így az ebbe a csoportba tartozók valószínűleg inkább jellemző a 'creator' állások megszerzése.

A fiatalok 16 százalékát teszi ki az alacsonyabb elvárásokkal rendelkező csoport. A mérsékeltebb válaszok valószínűleg azt mutatják, hogy kevesebbet mernek kérni az élettől, önmaguktól. Ennél a csoportnál figyelhető meg a legalacsonyabb átlagérték a 'jó fizetésnél', csupán 3,77-es értéket adnak meg szemben az előző csoporttal, ahol ugyanez az átlagérték 4,92. A másik negatív irányban kiemelkedő átlagot a biztos munkahelynél mutatják. Az ebben a csoportban dolgozók valószínűleg a szolgálok csoportjába tartoznak, vagy fognak tartozni. Az, hogy kreatív vagy rutin szolgálok, még nem látható.

Míg az eddigi csoportoknál inkább a létrehozó és szolgálok megoszlást láttuk, addig a hátra maradt két csoportnál a kreatív és rutin közötti különbség rajzolódik majd ki.

A *rutin csoport* tagjai fontosabb szempontoknak tartották a jó fizetést, a jó időbeosztást, a jó munkakörülményeket és a biztos munkahelyet, lakóhelyhez közel lévő munkahelyet, mint a kreatív csoport tagjai. Utóbbi fiatalok munkahelyválasztásánál fontosabb szempont az, hogy érdekes legyen a munka, lehetőség legyen az önálló munkavégzésre, a munkahely biztosítsa a szakmai fejlődési lehetőségeket, megfelelőek legyenek az előrelépési lehetőségek. Jól látszik, hogy két teljesen más stratégia rajzolódik ki: más célok, más elérési útvonal. Míg a rutin csoport tagjainak az a fontos, hogy a lehető legkényelmesebb körülmények között egy biztos munkahelyen dolgozzanak, addig a kreatív fiataloknak a munkahelyen a célja leginkább az, hogy megmutathassák magukat, önállóan, egyedül hozzanak létre dolgokat és ne rutinfeladatokat végezzenek, hanem érdekes, egyedi feladataik legyenek (rutin: 3,99 vs kreatív: 4,34). Míg az első esetben a cél elérésének legjobb módja a láthatatlanság, egyfajta biztos háttér biztosítása, addig a második stratégia elengedhetetlen része az egyediség megmutatása. Ezért is fontos a munkáltató hírneve (rutin: 2,46 vs kreatív: 3,84), a szakmai fejlődés lehetősége (rutin: 3,76 vs kreatív: 4,38).

A rutin csoportba tartozik a fiatalok 18 százaléka, kreatívakhoz a fiatalok 28 százaléka.

3. táblázat: Első dimenzió – A munkahelyválasztás szempontjai alapján kirajzolódó csoportok (N=7796)

Mennyire tartja fontosnak az alábbi szempontokat munkahelyválasztás során?	Alacsonyabb elvárások/server	Magas elvárások/creator	Rutin	Csak pénz legyen	Kreatív
Jó fizetés	3,77	4,92	4,77	4,01	4,65
Önálló munkavégzés	3,43	4,86	3,85	2,32	4,21
Jó időbeosztás	3,32	4,91	4,37	3,02	4,24
Érdekes munka	3,47	4,89	3,99	2,36	4,34
Jó munkakörülmények	3,55	4,93	4,52	3,13	4,44
Kevés stressz	3,29	4,90	4,02	2,77	3,99
Szakmai fejlődési lehetőségek	3,42	4,90	3,76	2,19	4,38
Előrejutási lehetőségek	3,40	4,88	3,69	2,18	4,34
Társadalmilag hasznos munka	3,22	4,70	2,84	1,94	3,71
Biztos munkahely	3,72	4,94	4,79	3,78	4,64
Lakóhelyhez közel lévő munkahely	3,18	4,83	4,20	2,98	3,30
Munkáltató/cég hírneve	3,15	4,54	2,46	1,79	3,84

4. táblázat: A munkahelyválasztás szempontjai alapján kirajzolódó csoportok nagysága (N=7796)

Csoportok	Arány (%)	
	alacsonyabb elvárások / server	magas elvárások / creator
	16	33
	18	5
	28	

Az előre megadott három dimenzió második megközelítésének célja az önfoglalkoztatás, a 'self-employment' kimutatása volt. Mivel az adatbázisban szereplő személyek többsége még nem rendelkezik fizetéssel járó munkával, ezt a dimenziót is egy feltételezett helyzettel próbáltuk magyarázni. A munkalehetőségek részén megtalálható egy olyan blokk, mely a jövőre vonatkozik. Azt kérdezi, mennyire tartja valószínűnek, hogy a jövőben saját vállalkozást indít, vagy külföldön tanul tovább, esetleg vállal munkát. A kérdések tartalmazzák azokat a le-

hetőségeket, melyekkel élhetünk, ha nem találunk munkát, vagy ha kiszervezik alólunk a céget. A kérdésnél minden állítást értékelniük kellett egy 1-5-ig tartó skálán, melyen az egyes érték azt jelenti, hogy egyáltalán nem tartja valószínűnek, hogy megtörténik vele az állításban foglalt, míg az ötös azt jelenti, hogy teljes mértékben elképzelhetőnek tartja az állításban szereplő tevékenységet.

A 15-29 évesek átlagosan minden állítást 3 alatti értékkel jelölték, ami azt jelenti, hogy inkább nem tartják elképzelhetőnek, hogy külföldre költözzenek, vállalkozást indítsanak, vagy akár egy másik településre költözzenek. Legmagasabb átlagértéket a nyelvtanulásnál figyelhetünk meg, itt 2,59-re értékelték az állítást. Legkevesbé a külföldi továbbtanulást tartják valószínűnek a saját életükre nézve. Itt meg kell jegyezni, hogy a mintában egészen 29 éves korig szerepelnek fiatalok, így olyan csoportokat is találunk, akik már nem gondolkodnak a továbbtanulásban. Lassan hazánkban is megszilárdul az élethosszig tartó tanulás gondolata és gyakorlata, de jelenleg még kisebb körökre jellemző gyakorlat. Csupán a megkérdezettek 31százaléka véli úgy, hogy szeretne még továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit. A fiatalok 28,7 százaléka nem gondolkodott még ezen a kérdésen és 33,6 százalékuk biztosan nem akar a későbbiekben tanulni.

5. táblázat: a jövőjükben elképzelt események átlagos értékei (N=7447)

	Átlag	Szórás
Megtanul egy új nyelvet	2,59	1,327
Külföldön vállal munkát	2,48	1,423
Elköltözik egy másik településre	2,38	1,278
Saját vállalkozást indít	1,88	1,181
Távmunkában dolgozik otthonról	1,82	1,115
Külföldön tanul tovább	1,78	1,146

Az alacsony átlagok azt mutatják, hogy továbbra is a munkahelyekben bíznak a fiatalok, még akkor is, ha tudják, hogy egyre szűkül a piac. Azt látjuk kevesen kezdtek stratégiát alkotni az új helyzet megoldására. Megvizsgáltuk, hogy mennyire homogén a célcsoport a jövőre vonatkozó elképzeléseik tekintetében: öt jól elkülönülő csoport rajzolódik ki a válaszok alapján.

A fiatalok 31 százaléka a *self employment potenciál szempontból tehetetlen* csoportba tartozik. A menekülési stratégiákra adott válaszaik átlaga csupán 1,14, vagy egyetlen egy felsorolt tevékenységet sem tudnak elképzelni magukra nézve.

A tehetetlenek csoportjába inkább a nagyobb háztartásban élők tartoznak (egyedülálló: 20 százalék, 6 vagy több fős háztartásban élők: 43 százalék) és leginkább elkerülik a csoportot a diplomával rendelkező fiatalok. A csoport habitusa és mérete azért döbbenetes, mert a célcsoportba a 15-29 éves fiatalok tartoznak, akik előtt áll a jövő és még számos problémával kell megküzdeniük. A fiatalok közel harmada úgy véli nem fog nyelvet tanulni, nem fog külföldre menni, vagy saját vállalkozást indítani, esetleg a szomszéd településen dolgozni. Saját településük magyar nyelvet használó állásait célozhatják meg.

Kicsit nyitottabb a következő csoport, akiket *kimozduló tehetetleneknek* nevezzünk. Átlagos értékeik csak a 1,82-t érik el, vagyis az inkább nem kategóriába tartoznak. A kimozduló tehetetlenek 15 százalékot foglalnak le a teljes fiatal-ságból. Jellemzően elutasítók a különböző védekező stratégiákkal szemben, mégis találunk kompromisszumokat. Leginkább a más településre költözés felé nyitottak, ennél a kérdésnél átlagosan 2,92-es értéket adtak meg. Másik nyitott ablak az életükben a nyelvtanulás lehet (átlagos érték 2,1), de a nyelvtanulásnál is többségében azt állítják, hogy inkább nem tudják elképzelni, hogy a jövőben nyelvet tanuljanak. Jellemzően megyeszékhelyen élő, vagy községi lakosok tartoznak a csoportba. A Budapesten élő fiataloknak csupán 9 százalékára jellemző, hogy kimozduló tehetetlen legyen, ennek oka a Budapest központúság. A korosztályokat vizsgálva láthatjuk, hogy inkább az idősekre jellemző ez a magatartás (27-29 évesek 17 százaléka tartozik a csoportba, míg a legfiatalabbaknak csupán 14 százaléka).

Egy következő csoport a *külföld felé tekintők* csoportja, akikre jellemző, hogy egyáltalán nem akarnak saját vállalkozást indítani, nem szeretnének már továbbtanulni, lehetséges megoldásuk az esetleges munkanélküliségre a külföldi munkavállalás. A külföldi munkavállaláshoz pedig nyelvtudásra van szükség melyet vagy már megszereztek, vagy elképzelhetőnek tartják, hogy a jövőben megszerezzenek. Jelenleg a fiatalok 19 százaléka sorolható ebbe a csoportba. Jellemzően 19-22 évesek (24 százalék), férfiak (21 százalék) és nem budapesti lakosok.

A legkisebb arányban fellelhető csoport a *félénk vállalkozók* csoportja, melybe a fiatalok 13 százaléka tartozik. A lehetőségek többségét nem tartják elképzelhetőnek a saját jövőjükben, de nem reményvesztettek. Az előző csoporttal ellentétben, a csoport tagjai leginkább a külföldi tanulást és munkát tartják elképzelhetetlennek. Ők a saját vállalkozás indítása és a nyelvtanulás felé nyitottak. A nyelvtanulás célja náluk nem a külföldre költözés, hanem a kommuni-

káció, szakmai alap biztosítása. Jellemzően félénk vállalkozók az idősebb, diplomával rendelkező nagyvárosi fiatalok, akiknek az eddig megszerzett szakmai tudás és gyakorlat biztosítja a vállalkozáshoz szükséges háttérrel, bátorságot. Rájuk nem a forrófejűség, hanem az óvatos és biztos előrehaladás jellemző. Nem vetik el a gondolatot, de majd a jövő hozza meg a választ, hogy önfoglalkoztatásba lépnek át, vagy maradnak alkalmazottak.

Az utolsó, de egyben a legnyitottabb csoport a *self employment pontenciállal* rendelkezők csoportja. Ők elképzelhetőnek tartják, hogy nyelveket tanuljanak, külföldön helyezkedjenek el, másik településre költözzenek a jövőben. Az önfoglalkoztatás pontenciállal rendelkezők körében figyelhető meg a legnagyobb arányban a saját vállalkozás indításának lehetősége. Csupán 14,5 százalékuk mondta azt, hogy nem tartja elképzelhetőnek, hogy saját vállalkozást indítson. A csoportba tartozik a fiatalok 21 százaléka. A községi lakosokra kevésbé jellemző ez a gondolkodásmód, csupán 15 százalékuk sorolható a *self employment pontenciállal* rendelkezők táborába. Felmerül a kérdés, hogy ez a nyitottság és vállalkozó kedv milyen viszonyban áll a korrallal: egyre gyarapodó tudással és vagyonnal egyre nő a bátorság és alap, ami lehetővé teszi az önfoglalkoztatást? Az irány fordított. A fiatalabbak inkább érzik úgy, hogy a jövőben külföldre költöznek, saját vállalkozást alapítanak, mint az idősebbek. A most 15-18 évesek 25 százaléka tartozik a pontenciállal rendelkezők csoportjába, míg a legidősebbeknek csupán 17 százaléka. A háztartásukban egyedül élők a legnyitottabbak, nekik közel harmaduk (30 százalék) véli úgy, hogy a jövőben valami elmozdulás lesz az életében – nyelvet tanul, elköltözik, vállalkozást indít.

6. táblázat: Második dimenzió - Az önfoglalkoztatás megjelenése a fiatalok jövőképében (N=6804)

Mennyire tartja Ön valószínűnek, hogy néhány éven belül igazak lesznek Önre a következő kijelentések?	Self employment pontenciállal rendelkező	Self employment pontenciál szempontból tehetetlen	Külföld felé tekintő	Kimozduló tehetetlen	Félénk vállalkozó
saját vállalkozást indít	3,30	1,09	1,33	1,31	3,00
külföldön tanul tovább	3,46	1,05	1,70	1,31	1,71
megtanul egy új nyelvet	3,73	1,43	3,26	2,10	2,99
külföldön vállal munkát	3,76	1,12	4,01	1,74	2,16
távmunkában dolgozik otthonról	3,19	1,10	1,41	1,53	2,41
elköltözik egy másik településre	3,58	1,07	2,70	2,92	2,41

Az első klaszternél láthattuk mit várnak el egy munkahelytől a 15-29 évesek különböző csoportjai, majd a második csoportosításánál bepillanthattunk a jövőjükbe, végül a harmadik dimenzió következik, melyben arra keressük a választ, hogy most milyennek látják a munkavállalási lehetőségeiket, élethelyzetüket.

Három kérdés vonatkozott a jelenlegi munkavállalási helyzetének megítélésére. A megkérdezettek 2,7 százaléka volt munkanélküli az adatfelvétel idején. Az alacsony arány miatt a jelenlegi munkanélküli helyzetéhez fűződő kérdéseket nem vontuk be az elemzésbe. Így az első, a munkavállalásról szóló kérdés arról érdekelt, *ennyire érzi biztosnak jelenlegi munkáját*. Ezt a kérdést csak a munkával rendelkezőknek tették fel (39 százaléknak). A megkérdezettek 16 százaléka teljes mértékben biztosnak érzi a munkahelyét, míg további 31 százalék inkább biztosnak érzi a munkahelyét. A munkahellyel rendelkezők 17 százaléka érzi valamilyen mértékben bizonytalannak állását. (Az alacsony arány miatt csak korlátozottan szerepelt a modellben.)

Második kérdés a lakóhelyén tapasztalt elhelyezkedési lehetőségekről szólt (*„Tapasztalatai szerint milyenek most az elhelyezkedési lehetőségek az Ön lakóhelyén és a környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel Ön rendelkezik/amilyen végzettséggel Ön iskolai befejezése után rendelkezni fog?”*). A kérdésnél ötös skálát kellett használni, melynél az egyes érték jelentette a *’nagyon kedvezőtlenek’* választ és az ötös a *’nagyon kedvezőek’* választ. A harmadik kérdésnél elégedettségét kellett kifejeznie úgyszintén egy ötös skálán a *’munkavállalási lehetőségeiről’*, a *’jövőbeli kilátásairól’*, a *’személyes élettervei megvalósításának esélyeiről’* és mindent egybevetve arról, ahogy most él.

A második és harmadik kérdés bevonásával készült elemzés eredményeként négy, jól elkülönült klasztercsoportok rajzolódott ki. A két szélső csoport magáért beszél. A fiatalok 17 százaléka tartozik az „elkeseredettek” közé, akik semmi-vel sem elégedettek. Teljes mértékben kedvezőtlennek tartják a településükön tapasztalt elhelyezkedési lehetőségeket, elégedetlenek az életszínvonalukkal és nem hisznek a jövőben sem. Ez a lelkiállapot az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőkre jellemző, a diplomával rendelkező fiataloknak csupán 7 százaléka sorolható az elkeseredettek csoportjába. A minimum hat főt számláló háztartásokban élők 30 százaléka mondhatja el magáról, hogy az elkeseredett csoport tagja. A községi fiatalok 21 százaléka látja borúsán a jelenét.

A másik véglet és kiugró csoport az „elégedettek” csoportja, akik szinte mindennel elégedettek. A lakóhelyén tapasztalt elhelyezkedési lehetőségeknél az

átlagos érték a csoporton belül 2,66, ami azt jelenti, hogy kedvezőtlennek találják a helyzetet, de még így is ők látják a legkedvezőbbnek a munkavállalási helyzetet. Elégedettek az életükkel és a lehetőségeikkel. A fiatalok 31 százalékára jellemző ez a vélemény. Szinte a fiatalok harmada jól érzi magát és elégedetten néz tükörbe, nem fél a munkavállalástól. Legnagyobb arányban az egyedül élő fiatalok érzik sikeresnek magukat, az egy fős háztartásban élők 37 százaléka sorolódott a csoportba. Természetesen a magas iskolai végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb azok aránya, akik elégedettek jövőbeli kilátásaikkal és munkavállalási lehetőségeikkel. A diplomával rendelkezők 51 százaléka tartozik az elégedettek csoportjába.

A két szélső vélemény mellett – melyek várhatóak voltak – megjelent két érdekes csoport. Az első csoportot a „jövőben bízók” csoportjának neveztük el, míg a másikat „most jó, de ...” csoportnak. A jövőben bízókra jellemző, hogy inkább elégedettek a jövőbeli kilátásaikkal, a mostani életükkel és a személyes életterveik megvalósításainak esélyeivel; viszont egyáltalán nem elégedettek a munkavállalási esélyeikkel és az elhelyezkedési lehetőségekkel. Bízunk abban, hogy elérik álmaikat és még nem keseredtek el, de a jelenlegi munkavállalási helyzetet kedvezőtlennek ítélik. A fiatalok 19 százaléka érzi így az életét. A „most jó, de ...” csoportba tartozók ellenkezőleg vélekednek, ők inkább elégedettek a munkavállalási esélyeikkel és az „elégedettek” csoportja után a legmagasabb átlagértéket adták a lakóhelyük elhelyezkedési esélyeinek is. A „most jó, de...” csoport tagjai most még elégedettek, de úgy érzik, a jövőben nem lesznek ennyire boldogok és a személyes terveik megvalósításában sem hisznek. A jelenlegi munkájukban jobban bízók a fiatalok közel harmadát alkotják (32 százalék). A demográfiai háttérrel vizsgálva látható, hogy a jövőben bízók inkább hasonlítanak az elégedetlenekre és a „most jó, de...” érzésűek demográfiai háttere inkább hasonlít az elégedettek hátterére. Inkább az egyfős háztartásban élőkre jellemző az az érzés, amikor a jelenkori elégedettségünket belengi a jövőtől való tartás (1 fős háztartásban élők 41 százaléka tartozik a csoportba). A jövőben bízóknál ez ellentétes, a 6 vagy annál több főt számláló háztartásban élők 26 százaléka tartozik a csoportba, míg az egyedül élőknek csupán 10 százaléka.

A település típust vizsgálva is jól látható az ellentétes jelenlét. A budapestiek körében csupán 10 százalék került a jövőben bízók közé, míg a községieknek közel negyede (24 százalék). A jövőtől tartók („most jó, de...”) csoportjába tartozik a községi lakosok 27 százaléka, míg a budapestiek 44 százaléka.

7. táblázat: Harmadik dimenzió – A jelenlegi elégedettség alapján kirajzolódó csoportok (N=6567)

	Jövőben bízó	Most jó, de...	Elégedett	Elkeseredett
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: munkavállalási lehetőségeivel?	1,72	3,25	4,11	1,36
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: jövőbeli kilátásaival?	3,25	2,91	4,24	1,47
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: Mindent egybevetve azzal, ahogyan most él?	3,39	3,05	4,24	1,78
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: személyes élettervei megvalósításának esélyeivel?	3,40	3,07	4,28	1,70
Tapasztalatai szerint milyenek most az elhelyezkedési lehetőségek az Ön lakóhelyén és a környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel Ön rendelkezik \ amilyen végzettséggel Ön iskolai befejezése után rendelkezni fog?	1,37	2,39	2,66	1,30

Demográfiai jellemzőiket vizsgálva látható, hogy az elkeseredettek és a jövőbe tekintők hasonlítanak. Ugyanígy az elégedettek és a „most jó, de...” csoport mutat nagyobb hasonlóságokat. A kirajzolódott csoportok a következők: elkeseredettek, a jövőben bízó elkeseredettek, az óvatos elégedettek és az elégedettek.

De milyen a kapcsolat a mostani véleményük és a jövőbeli elképzeléseiket bemutató klasztercsoportok között? A self-employment potenciállal rendelkezők leginkább az elégedettek és az „óvatos elégedettek” körében jellemzőek. A mostani helyzetükkel elégedett fiatalok 28 százaléka rendelkezik önfoglalkoztatásra vonatkozó self-employment potenciállal. Ezzel szemben az elkeseredettek 36 százaléka a self-employment szempontjából tehetetlen csoportba tartozik, míg biza-
kodóbb, nyitottabb részük (21 százalék) a kimozduló tehetetleneknek mondható. A külföld felé tekintgetők csoportja inkább a jövőben bízó csoportok fiataljaiból kerül ki (jövőben bízók 27 százaléka külföld felé tekintgető).

8. táblázat: A jelenlegi elégedettség és a jövőbeli tervek kapcsolata
(N=6711)

	jövőben bízó	Most jó, de...	Elégedett	Elkeseredett	Összesen
Self-employment potenciállal rendelkező	16	24	28	12	22
Self-employment potenciál szempontból tehetetlen	27	26	30	36	29
Külföld felé tekintő	27	18	16	22	19
Kimozduló tehetetlen	17	15	12	21	15
Félénk vállalkozó	12	17	14	8	14
	100	100	100	100	100

A mostani elégedettség a munkával szemben felállított elvárásokat is befolyásolhatja. A két klasztercsoport kereszttáblájában jól látható a szignifikáns összefüggés, mely megmutatja, hogy melyik csoportokból lesznek inkább szolgálók, azaz „serverek” és melyekből inkább létrehozók, vagyis „creator-ok”. A jövőtől tartó jelenlegi elégedettek inkább jellemző, hogy szolgálók lesznek, 25 százalékuk tartozik az alacsonyabb elvárásokkal rendelkező serverek csoportjába. Arányai-ban az elégedettek között található a legtöbb létrehozó és kreatív csoporttag. Az elkeseredettek 11 százalékáról mondható el, hogy számára a munkavállalásnál szinte csak a jó fizetés számít. A teljes populációban a fizetés orientált csoportba csupán a fiatalok 5 százaléka tartozik. Az elkeseredettek közül kerülnek ki legnagyobb arányban a rutin csoport tagjai is (26 százalék).

9. táblázat: A jelenlegi elégedettség és a munkahelyválasztásból
kialakított csoportok kapcsolata (N=6449)

	Jövőben bízó	Most jó, de...	Elégedett	Elkeseredett	Összesen
alacsonyabb elvárások/ server	12	25	12	12	16
magas elvárások/ creator	30	26	42	33	33
rutin	23	18	11	26	18
csak pénz legyen	5	4	2	11	5
kreatív	30	27	33	18	28
	100	100	100	100	100

A csoportokat végignézve jól látható, hogy ha az amerikai 54 százalékos vállalkozási hajlandóságtól még messze állunk, de a fiatalok nem egy homogén masszát alkotva zárkóznak el a lehetséges megoldásoktól, hanem különböző stratégiákkal próbálnak védekezni a változó világban. Minden csoportnak vannak olyan pontjai, ahol segíteni kell nekik, vagy állami, vagy egyéni szinten, ezért is fontos, hogy megismerjük félelmeiket és vágyaikat.

III. There's somethin' wrong with the world today

Megváltoznak az eddig járhatónak hitt karrier utak, életstratégiák. Megszűnni látszik az adott munkahelyek hosszútávon biztosnak hitt jellege. Kifakulnak olyan kifejezések, mint a „sikerszakmák”, vagy a „biztos munkahely”. A nagyvállalatok által uralt iparágak által kínált munkahelyek mennyisége folyamatosan csökken. Olyan jövő közeleg, ahol újra ki kell találnunk, hogy mihez is kezdünk magunkkal az életünkkel. A rendszerváltás előtti kötelező foglalkoztatottság átadta a helyét a piacgazdaságnak egy konjunktúrában, most egy dekonjunktúrában kell a globális piacgazdaságot újrafogalmaznunk. Ismét az egyéni kezdeményezések, vállalkozások, ötletek felé kell fordulni.

IV. Irodalom

- Autor, D. H., Katz, L. F., Kearney, M. S. (2006): The Polarization Of The U.S. Labor Market. *American Economic Review*. 96(2), 189-194.
- Kessler, A. (2012): Eat People: And Other Unapologetic Rules for Game-Changing Entrepreneurs. Portfolio Trade. Updated edition. (July 31, 2012)
- Fukuyama, F. (2012): The Future of History Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? *Foreign Affairs*. January/February Issue.
- Pink, D. H. (2013): To Sell Is Human: The Surprising Truth About Moving Others. Riverhead Trade. Reprint edition. (December 3, 2013)
- Friedman, T. L., Mandelbaum M (2011). That Used to Be Us: How America Fell Behind in the World It Invented and How We Can Come Back Farrar, Straus and Giroux (September 5, 2011)

Kulturális kasztrendszer: Autonómia és közösségiség szerepe a fiatalok kulturális aktivitásában

FEKETE MARIANNA – PRAZSÁK GERGŐ¹

A kultúra és a kulturális életben való részvétel természeténél fogva társas, közösségi esemény. Másfelől a kulturális életben való részvétel nem lehet független az önálló döntések meghozatalára képes autonóm embertől. Kutatásunkban az autonómia, a társasság, a kulturális aktivitás és a korszerű infokommunikációs technológiák használatának jellemzőit mutatjuk be a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeinek tükrében. A fiatalok kulturális életben való részvételétől a gazdasági, családi háttér bemutatásán keresztül, attitűdjeik elemzésén át haladunk a korszerű infokommunikációs eszközök használatának bemutatásáig, abból a célból, hogy a lehető legpontosabb képet kapjunk a fiatalok kulturális életéről. Tanulmányunkban az empirikus szociológia módszereinek használatával megvizsgáljuk, hogy a különböző kulturális és szabadidős tevékenységek szerint hogyan alakul a magyar ifjúság kulturális élete. Korábbi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a kulturális és társadalmi rétegződésnek ma már szerves része az online világban való részvétel, a társadalmi rétegződéssel összefüggő online *hálózati pozíció*, lélektani értelemben pedig az *autonómia*, melyhez *széleskörű* kultúra-felfogás és *aktív* online részvétel társul (Csepeli-Prazsák 2008; 2009; 2010). Az *online részvétel* az *autonómián* nyugvó *kreativitással* együtt a közösségiség újabb formáit hozza létre (Prazsák 2007; 2009). A kreativitást igénylő *felnőtté válás*, az *autonómia* kialakulása a kortárs ifjúsági korosztályokban különösen fontos kérdés (Somlai, 2010). Mindezek alapján, amellet, hogy áttekintjük *napjaink* ifjúsági korosztályainak társadalmi és *kulturális rétegződésének* néhány jellemzőjét, azt is megvizsgáljuk, hogy változtatott-e rajta valamit az online világ egyre gyorsuló terjeszkedése.

1 A szerző munkáját a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatta.

I. Kulturális aktivitás

A gyorsuló társadalmi változások következtében a fiatalok kulturális aktivitása, egyáltalán a számukra értelmezett kultúra kérdése nem triviális. Kutatásunkban azonban nem volt lehetséges, hogy a különböző kultúrafelfogásokat a megkérdezettek értelmezéséből kiindulva, s ne *a priori* módon végezzük el.² Kultúra nélkül nincs társadalom. Kroeber, Kluckhohn és Untereiner 1952-ben megjelent könyvükben többszáz kultúradefiníciót elemeznek, melyek száma az azóta eltelt időben nyilván gyarapodott. Jelen munka terjedelmét kétségtelenül meghaladná a különböző kultúra meghatározások elemzése, ezért ezektől is eltekintünk, ezzel együtt azonban a különböző kultúra meghatározások, megközelítések közül néhány említése témánk szempontjából elkerülhetetlennek tűnik. Talán a legtagabb értelmezés szerint a kultúrát a társadalom tagjainak habitualizált és tipizált cselekvései hozzák létre (Berger-Luckmann, 1999), melyek nyomán jelek és jelentések hálójáról beszélhetünk (Geertz, 2001). A kultúra bizonyos értelemben ezeknek a társadalmi cselekvéseknek a motivációit, céljait is kijelöli, azaz a legalapvetőbb értékek hordozója: lélektani értelemben egyaránt gondoskodik a személyiség integritásáról és az *anómiamentes, harmonikus* társadalmi együttélésről. Azaz kapcsolatot teremt az «én» és a «másik» között (Váriné, 1987). Ezzel együtt viszont szükségszerűen elnyomja, korlátozza is az egyént, aki ennek következtében rosszul is érezheti magát a kultúrában (Freud, 1982).

Megfontolva Hankiss Elemér *szimbolikus és mindennapi kultúra* megkülönböztetésére vonatkozó javaslatát (Hankiss, 2009), a fiatalok kulturális aktivitásának bemutatása során *előre meghatározott kérdésekre* adott válaszok elemzésével mutatjuk be a kulturális életben való részvételt.

A kérdőívben 11 intézmény szerepelt, melyek látogatására egy-egy 0-8 skála használatának segítségével kérdezték rá a személyes interjúk során a kérdezőbiztosok. A skála legalsó értéke a „(szinte) soha”, míg a legmagasabb a „legalább naponta egyszeri” látogatási gyakoriságot jelenti.³ Az intézmények látogatottságára vonatkozó kérdés értelmezhető volt a megkérdezetteknek, hiszen mindössze 2,3 százalék volt azok aránya, akik nem tudtak, vagy nem akartak válaszolni arra a kérdésre, hogy milyen gyakran látogatják a felsorolt intézményeket.

2 Erre vonatkozóan korábban készült kutatás (Csepeli- Prazsák 2010:129).

3 Az eredeti kérdőívben fordított volt a sorrend, de a könnyebb értelmezhetőség érdekében beforgattuk a skálákat.

1. táblázat: „Milyen gyakran jár Ön a következő helyekre?” (N=8000)

	Legalább évente egyszer felkeresi (%)	Átlag	Szórás
Moziba, multiplexbe	58	2,5	1,3
Étterembe	56	2,5	1,5
Kávézóba, teázóba, presszóba	55	3,5	1,8
Sörözőbe, borozóba, kocsmába	52	3,7	1,8
Könyvesboltba	46	2,5	1,4
Könyvtárba	42	3,1	1,8
Kiállításra, múzeumba	38	1,9	1,2
Színházba	38	1,8	1,1
Art moziba, művészfilmet nézni	23	2,8	1,4
Komolyzenei hangversenyre	16	1,9	1,4
Operába	11	1,8	1,4

A megkérdezettek közel 19 százaléka nem talált olyan intézményt a felsorolt listában, ahova legalább évente egy alkalommal eljutna. A legkevesebb fiatal operába jut el (11%), a legtöbben multiplexbe, moziba járnak (58%). A táblázat utolsó két oszlopa a különböző intézményekbe járás gyakoriságának átlagait és szórásait mutatja azok között, akik legalább évente egy alkalommal ellátogatnak az adott intézménybe. Látható, hogy leggyakrabban a sörözőbe, borozóba, kocsmába járók keresik fel az adott intézményt (havi rendszerességgel), ugyanakkor éppen ennél az intézménynél a legmagasabb a szórás, azaz igen megosztottak a fiatalok abban, hogy milyen gyakran járnak kocsmába. Opera mellett komolyzenei hangversenyre, art moziba és színházba járnak a legkevesebben, s ezzel együtt a legritkábban: mindössze évente néhány alkalommal. Mind a látogatók számát, mind a látogatások gyakoriságát tekintve elsősorban társas, beszélgetős helyzetekre lehetőséget adó intézmények találhatók a sor elején. Érdemes megfontolni, hogy manapság igen gyakori, hogy kávézóban, teázókban koncerteket, felolvasásokat stb. is rendeznek. Ugyancsak havi rendszerességgű a könyvtárak felkeresése a fiatalok körében, ugyanakkor a könyvtárba járók aránya alig haladja meg a negyven százalékot. A sor végén elhelyezkedő intézmények a szimbolikus kultúra szempontjából kitüntetett jelentőségűek, viszont látogatottságuk alacsony. Következik ez az intézmények elérhetőségéből is, hiszen opera, színház, ill. időszaki kiállítások és komolyzenei hangversenyek ritkábbak a kisebb településeken.

Kérdéses, hogy a különböző intézmények látogatottsága milyen kulturális aktivitási mintázatokat rejt magában. Többváltozós elemzés használatával a fenti 11 intézmény látogatottsági mintázatait, majd az annak alapján létrejövő kultúrafogyasztói csoportokat mutatjuk be. Elsőként faktoranalízissel, majd ezt követően főkomponens-elemzéssel különítettük el a 11 felsorolt intézmény becsült látogatottsági gyakoriságát mutató mintázatokat.⁴

2. táblázat: A kulturális aktivitás dimenziói (N=7710, N=7743)

Főkomponens	Helyszínek	Kommunalitás	Faktorsúly	Magyarázott variancia (%)
Mindennapi kultúra	kávéház, teázó, presszó	0,62	0,79	48,7
	söröző, borozó, kocsmá	0,37	0,61	
	étterem	0,62	0,79	
	multiplex mozi	0,51	0,71	
	könyvtár	0,29	0,53	
Szimbolikus kultúra	színház	0,67	0,82	59,2
	art mozi	0,51	0,71	
	komolyzenei hangverseny	0,61	0,78	
	kiállítás, múzeum	0,67	0,82	
	opera	0,57	0,75	
	könyvesbolt	0,49	0,7	

Az első mintázat inkább a könnyed kapcsolódásra alkalmat adó intézmények látogatását jelenti. Ennek a kulturális viselkedési mintának a leglényegesebb eleme a kávéházak, teázók valamint az éttermek látogatása. Azonban, ha ezeknél kisebb súllyal is, de a multiplexek és a könyvtárak látogatása is a viselkedési minta részét képezi. Ebből arra következtethetünk, hogy ezeknek az intézményeknek a látogatása többet jelent az étel- és italfogyasztásnál. Összességében a tágas értelmzett mindennapi kultúrához kapcsolódik, azon belül is a társas együttlélthez, az együttes élményhez. A főkomponenst mindennapi kultúrának nevezhetjük.

A másik kulturális viselkedési minta a kevésbé könnyed, szimbolikus kultúra művelésére létrejött intézmények látogatását foglalja össze. Kiállítások, múzeumok, színházak, komolyzenei hangversenyek látogatása tartozik ide, továbbá megkülönböztetve a könyvtárak felkeresésétől a könyvesboltok látogatását, ez utóbbi is. Mindemellett

4 Célunk a fiatalok kulturális aktivitásának mintázatainak feltárása, ezért az elemzésbe ezúttal azok is belekerültek, akik arról számoltak be, hogy egyáltalán nem járnak az adott intézménybe (0,0 értékkel).

látnivaló, hogy a két kulturális fogyasztási dimenzió jelentős közös résszel rendelkezik: ez pedig a társasság, a közösségiség, az együttlét élménye (Mérei, 1989).⁵

Az átfedések felderítése és a kultúrafogyasztói csoportok körvonalazása szempontjából is lényeges, hogy a két viselkedési minta alapján szemügyre vegyük a különböző kultúrafogyasztói közösségeket.⁶ Négy kultúrafogyasztói csoport rajzolódik ki: kulturálisan szegény, könnyed szórakozó, omnivore, és az elit.

3. táblázat: Kultúrafogyasztói csoportok (stabil klaszterközéppontok) (N=7647⁷)

	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Szimbolikus kultúra	-0,53	-0,16	1,07	4,07
Mindennapi kultúra	-0,89	0,41	1,17	1,87
Mintán belüli arány	44%	36%	17%	3%

A minta csaknem felét teszi ki a kultúrafogyasztás szempontjából szegények csoportja (kulturálisan szegények), akik gyakorlatilag semmilyen kulturális magatartást nem tanúsítanak, nem találhatók meg sem a szimbolikus, sem a mindennapi kultúra helyszínein. A második legnagyobb csoport a könnyed szórakozóké, akik a klasszikus kultúrát közvetítő intézményeket jellemzően elkerülik, azonban a társas együttlét, az együttes kapcsolódás fontos számukra, szívesen töltik idejüket kávéházakban, sörözőkben. A minta csaknem ötödét az omnivore csoport⁸ alkotja, melynek jellemzője a „kulturális mindenevés” (Peterson-Kern, 1996). Akik idetartoznak, nem válogatnak a kapcsolódási lehetőségeket illetően, kulturális fogyasztásukat nem státuszszimbólumként használják, a magas kultúra élvezete mellett a mindennapi kulturális életük is aktív. A legkisebb csoportot az elit tagjai alkotják, akik aránya a mintában csupán 3%. Ennek a csoportnak a tagjai szívesen és gyakran látogatják a szimbolikus kultúra művelésére létrejött intézményeket, emellett - bevallásuk szerint - nem vetik meg a könnyedebb szórakozásra lehetőséget nyújtó társasági tereket, intézményeket sem.

5 A két főkomponens szorosan összefügg: Pearson korreláció: 0,59.

6 Ennek érdekében K-Means klaszteranalízist alkalmaztunk.

7 Az adathiányos eseteket a szigorúbb feltétel szint kezeltük (listwise).

8 Petersonék elmélete szerint a fogyasztói társadalomban új kultúrafogyasztói típusok jelentek meg, amelyek összefüggnek a társadalmi hierarchiában betöltött helyükkel. A magasabb társadalmi státuszú személyek kulturális fogyasztásukat nem korlátozzák csupán a magas kultúra élvezetére, a tömegkultúra termékeit is szívesen és gyakran elsajátítják. Ők alkotják az omnivore, a „kulturális mindenevő” típusát.

II. A kulturális részvétel jellemzői

A különböző kultúrafogyasztói csoportok között életkori különbségek nincsenek. A nemenkénti arány viszont látványosan különbözik.⁹ A nők között mintegy 10 százalékkal alacsonyabb azok aránya, akik a könnyed szórakozás hívei (45%). Ezzel együtt az elit csoportnak több nő (58%), mint férfi tagja van (42%). A mindenféle kulturális intézmény látogatására fogékony omnivore csoport tagjai között is 5 százalékkal több nőt, mint férfit találhatunk (20 vs. 15%). A felsorolt kulturális intézményeket ritkán vagy egyáltalán nem látogatók esetében nincs különbség nők és férfiak között.

A kultúrafogyasztás az iskolai végzettségtől sem független.¹⁰ A mintába került 15-29 éves nők iskolázottabbak, mint a férfiak, a diplomások 62%-a nő, a közép- és alapfokú végzettségűek között viszont a férfiak aránya magasabb (53% és 52%).¹¹

Egyértelmű, hogy minél magasabb iskolai végzettséget szerez a fiatal, annál valószínűbb, hogy nem a kulturálisan szegények csoportjához tartozik. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők 56%-a, míg a diplomások ötöde tartozik abba a csoportba, melyet a kulturális fogyasztás hiánya jellemez.

4. táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás (N=7647)
(százalékos megoszlás)

Iskolai végzettség	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Alapfokú	42	28	23	23
Középfokú	53	61	54	54
Felsőfokú	5	11	23	23
Összesen	100	100	100	100

Az iskolai végzettség hatását kettősnek tekinthetjük. Egyrészt, mint ahogy az korábbi kutatásainkból is ismert, a magasabb iskolai végzettség szorosan együtt jár a magasabb autonómiára irányuló igénnyel (Csepeli-Prazsák, 2010). Másrészt minél több iskolát jár ki valaki, annál több és annál „többféle” ismerősrre, barátára lelhet, azaz annál több társaságnak lehet tagja, kapcsolathálózata kiterjedtebb lehet.

9 Cramer's V: 0,09; Sig.< 0,00

10 Cramer's V: 0,18; Sig.< 0,00

11 A mintába 15-29 éves fiatalok kerültek, tehát egy részük az életkoruk miatt sem szerezhette még az alapfokúnál magasabb végzettséget.

Intergenerációs öröklődő autonómia

A gyermek (megkérdezett) iskolai végzettsége nem lehet független azoktól a mintáktól, melyeket otthon, szüleitől látott. Az autonómia és a közösségiség kettősége szempontjából sem lényegtelen, hogy a szülők iskolai végzettsége komoly hatással van a gyermekekére. Az iskola, mint intézmény ebben az értelemben az autonómia átörökítéséért felel, s mint látni fogjuk, nagymértékben befolyásolja a társadalom lélektani értelemben vett stratifikációjának megcsontosodását. Ezért a kultúrához való hozzáállás és a kulturális aktivitás is intergenerációs módon újratermelődni látszik (Bourdieu, 2004), melynek során nem beszélhetünk lényeges változásról az utóbbi évtizedekben (Sági, 2010). A feltevés ellenőrzése céljából megvizsgáltuk, hogy miként függ össze a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása a gyermekek kulturális aktivitásával.

Az 5. táblázat alapján megállapítható, hogy a kulturális aktivitás szintjét, a kultúrafogyasztás mintázatát jelentős mértékben alakítja a szülői háttér, a szülők iskolai végzettsége. A kulturális részvétel és az anya iskolai végzettsége között említésre méltó kapcsolat van.¹² Az *elit*be tartozók csaknem harmadának diplomás az édesanyja, az *omnivre* csaknem ötödének, a kulturálisan szegényeknél viszont mindössze 5 százalék az arányuk. Az alapfokú iskolai bizonyítványt szerzett anyák aránya 36 százalék abban a csoportban, amelyet a kulturális fogyasztás hiánya jellemez, míg az elitben ez az arány csak 5 százalék. A társasági, szórakozó csoport tagjai között a legmagasabb a középfokú végzettségű anyák aránya.

5. táblázat: Anyák és apák iskolai végzettségének megoszlása a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7176; **N=6912**)

anya iskolai végzettsége apa iskolai végzettsége	kultúrafogyasztói csoportok			
	kulturálisan szegény	könnyed szórakozó	omnivre	elit
alapfokú	36 28	16 11	7 5	6 6
középfokú	59 67	73 79	66 69	63 71
felsőfokú	5 5	11 10	27 26	31 24
összesen	100	100	100	100

12 Cramer's V: 0,25; Sig.< 0,00

Az apák iskolai végzettsége az anyákéhoz hasonlóan döntő módon összefügg a gyermekek kulturális aktivitásával.¹³ A kulturálisan szegények csoportjában a legmagasabb az alapfokú végzettségű apák aránya és legkisebb a diplomásoké. Az iskolai végzettség szempontjából messzemenően érvényesül a kulturális egyenlőtlenségek újratermelődésének alapvető jellemzője: az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekeinek alacsonyabb a kulturális aktivitásuk. Az iskolai végzettségtől nem lehet független a gazdasági, társadalmi rendszerben betöltött hely. Ezért megvizsgáltuk a szülők foglalkozásának megoszlását a kultúrafogyasztói csoportokban.¹⁴ Az anya által (jelenleg vagy korábban) végzett munka döntően különbözik a kultúrafogyasztói csoportokban.¹⁵ A kulturálisan szegények háromnegyedének édesanyja fizikai munkát végzett vagy végez (betanított-, segéd-, ill. szakmunkás), míg az elit és omnivore esetében ez 40 százalék körüli, a könnyed szórakozást választó csoport esetében pedig 61 százalék.

6. táblázat: Anyák és apák foglalkozásának jellege a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7197; **N=7314**)

anyák végzett munkájának jellege (ill. apáké)	kultúrafogyasztói csoportok			
	kulturálisan szegény	könnyed szórakozó	omnivore	elit
fizikai	75 84	61 73	39 51	41 45
szellemi	25 16	39 27	61 49	59 55
összesen	100	100	100	100

Ugyancsak jelentős összefüggés rajzolódik ki az apa foglalkozása és a gyermek kultúrafogyasztói aktivitása között is.¹⁶ A kulturálisan szegények 84 százalékának, és a könnyed szórakozók csaknem háromnegyedének édesapja fizikai munkát végez, a szellemi foglalkozásuk aránya csupán a másik két csoportban közelíti, haladja meg az 50 százalékot. A szellemi foglalkozású szülők gyermekeinek nagyobb esélye van az aktív kulturális életre, azaz a kulturális egyenlőtlenségek a szülők foglalkozásán keresztül is

13 Cramer's V: 0,24; Sig.< 0,00

14 A kérdőívben megadott válaszlehetőségeket a végzett munka jellege szerint átkódoltuk „fizikai és szellemi foglalkozású”-ra.

15 Cramer's V: 0,28; Sig.< 0,00

16 Cramer's V: 0,28; Sig.< 0,00

intergenerációs módon újratermelődnek. Az iskolai végzettség, a foglalkozás jellege (mely döntő módon összefügg a kulturális, szellemi életben való autonóm részvétellel) generációk között öröklődik: bebetonozza a kulturális rétegződést.

Kulturális kasztok

A kialakult kulturális kasztrendszer egyik jellemzője, hogy a kulturális részvétel települési egyenlőtlenségei továbbra is megmaradtak,¹⁷ a települési lejtő változatlanul érezteti hatását. Legjelentősebb kultúrafogyasztók a megyeszékhelyen élők, akiknek 6 százaléka tartozik az elitbe, csaknem negyedük az omnivore csoport tagja, és csupán harmaduk kulturálisan szegény. Legrosszabb helyzetben a községi lakosok vannak, akik fele nem mutat semmilyen kulturális aktivitást, és csupán 2 százaléka tartozik a klasszikus kultúrát fogyasztó elitbe, amit nyilván magyaráz az intézmények és programok elérésének nehézsége és költségessége. Harmaduk azt a könnyed társasági szórakozást részesíti előnyben, amely plusz terhek (időbeli, pénzbeli, stb.) nélkül, kényelmesen megvalósítható vidéki környezetben is.

Az utóbbi néhány évben közkeletűvé vált az a szlogen, hogy Budapest nem csupán Magyarország, de Európa „bulifővárosa” is egyben; egyre népszerűbbé és látogatottabbá váltak a romkocsmák, a kávéházak. A mintába került 15-29 éves fővárosi fiatalok fele azonban a kulturálisan szegények csoportjába tartozik, azaz szabadidő-orientációjuk sem a fentebb említett népszerű szórakozóhelyekhez, sem a Budapesten koncentrálódó képzőművészeti és előadó-művészeti programokhoz nem kötődik. A budapestiek mindössze ötöde tartozik az omnivore, és csaknem harmaduk a könnyed szórakozó csoportba. Másfelől az elit és az omnivore kultúrafogyasztói csoportok tagjai körében élnek a legtöbben nagyobb városokban: Budapesten, megyeszékhelyeken. Azaz a nagyobb városok esetében ropant mód megosztott a fiatalok kulturális aktivitása.

17 Cramer's V: 0,11; Sig.< 0,00

7. táblázat: Településtípus szerinti megoszlás
(százalékos megoszlás) (N=7647)

Településtípus	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Budapest	16	10	17	13
Megyeszékhely	12	20	22	36
Megyei jogú város	2	2	3	3
Egyéb város	33	34	35	28
Község	37	33	23	20
Összesen	100	100	100	100

A nagyvárosok, a nagyvárosi szellemi élet a modernizáció terméke, melynek során felértékelődik az autonóm egyén, az individuum: a folyamat pszichológiai alapját az idegélet fokozódása jelenti (Simmel, 1973:544). A kultúra, a kulturális részvétel azonban ellensúlyozhatná, kiegyenlíthetné az individualizmussal összefüggő folyamatokat, amennyiben a társadalom berendezkedése nem tartaná a kulturális kasztrendszer fogságában a fiatalokat.

Minden jel arra mutat, hogy a hagyományos szociológiai meghatározottságok sorában talán az egyik leginkább kérdéses jellemző az anyagi helyzet, a társadalmi státusz. A következőkben a szubjektív besorolásokat vizsgáljuk.

A kérdezőbiztosok ötfokozatú skála használatával kérték a megkérdezetteket arra, hogy számoljanak be anyagi helyzetükről.

8. táblázat: Szubjektív anyagi helyzet és kultúrafogyasztás (százalékos megoszlás) (N=7647)

Összességében hogy érzi, önök anyagilag...	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Gondok nélkül élnek	4	6	11	13
Beosztással jól kijönnek	25	36	46	39
Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	35	40	28	23
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	22	11	7	8
Nélkülözések között élnek	7	2	1	1
Nem tudja, nem válaszolt	7	5	7	16
Összesen	100	100	100	100

Ahogy várható volt, a szubjektív anyagi helyzet összefügg a kulturális részvétellel.¹⁸ Minél inkább jellemző a megkérdezettre, hogy anyagi gondok nélkül él, annál valószínűbb, hogy gyakran látogatja a szimbolikus kultúra intézményeit. A négy kultúrafogyasztói csoport közül, a kulturális szegények körében a legmagasabb azok aránya, akik nélkülözések között vagy hónapról hónapra élnek (29%). Ugyanezt a lejtőt figyelhetjük meg az észlelt társadalmi státusz szempontjából is, azonban az összefüggés ezúttal még szorosabb.¹⁹

9. táblázat: Szubjektív társadalmi helyzet és kultúrafogyasztás (százalékos megoszlás) (N=7647)

Ön melyik csoportba sorolná magát?	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Felső társadalmi csoport	0	0	1	1
Felső közép társadalmi csoport	1	2	8	11
Középső társadalmi csoport	27	46	56	51
Alsóközép társadalmi csoport	41	38	24	22
Alsó társadalmi csoport	24	8	4	1
Nem tudja, nem válaszolt	8	6	7	14
Összesen	100	100	100	100

Az alacsonyabb társadalmi státusz szegényesebb kulturális aktivitással, a magasabb pedig gyakoribb kulturális részvétellel jár. A gazdasági helyzet egyrészt kasztrálja a kulturális kasztok közötti mobilitási csatornákat, másrészt gondoskodik az autonómia és a heteronómia újratermelődéséről.

A megjelölt intézményekben történő kulturális részvétel nem független attól, hogy milyen kultúrában nő fel valaki. A kulturális minták nem csak a családon, hanem a társadalmi identitás szélesebb körein keresztül is továbböröklődnek. A társadalmi identitás szempontjából ezért különösen fontos a személyes etnikai kategorizáció is. A kérdőívben 9 előre meghatározott etnikai identitást kínáltak fel, melyek szerint besorolták magukat a megkérdezettek. A következő táblázat a személyes etnikai besorolás alapján mutatja a kultúrafogyasztói csoportok megoszlását.²⁰

18 Cramer's V: 0,18; Sig.< 0,00

Az anyagi helyzetre vonatkozó kérdések kényelmetlenek/kellemetlenek lehetnek a fiatalok számára, jellemzően magas a „Nem tudja” válaszok aránya ezeknél a kérdéseknél.

19 Cramer's V: 0,22; Sig.< 0,00

20 Csak azokban az esetekben, ahol az etnikai önbesorolás és a kultúrafogyasztói klaszterek között szignifikáns kapcsolat van.

10. táblázat: Etnikai önbesorolás és kulturális részvétel
(százalékos megoszlás) (N=8000)

Ön milyen etnikai hovatartozásának vallja magát?	Kultúrafogyasztói csoportok					Mintán belüli arány
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit	Összesen	
Magyar	42	37	18	3	100	94
Szlovák	35	35	10	20	100	1
Horvát	12	25	62	0	100	1
Zsidó	27	33	0	40	100	1
Cigány	75	20	4	1	100	8

A megkérdezettnek arra is lehetősége nyílt, hogy több etnikai identitást is megnevezzen. Ennek következtében egyszerre „cigánynak” és a „magyarnak” a megkérdezettek 2,7 százaléka sorolta be magát. Látható, hogy a kisebbségi etnikai identitás, mely összefügg a teljes társadalmon belüli csoportszintű autonómiával, alapvetően pozitív hatással van a kulturális életben való részvételre. Az etnikai közösségen belüli részvétellel a közösségiség is előtérbe kerül. A különböző etnikumok közül egyetlen kivétel van ebben: a legszármottevőbb csoport, az önmagukat cigánynak meghatározók (7,8%). A cigányok esetében az etnikai alapú közösséghez való tartozás hatását árnyalja, hogy nincs egységes etnikai közösség (ma már a cigányság sem olyan megtartó erő, mint volt korábban - pl. magas a cigányok aránya a hajléktalanok között). Az etnikai „hatást” ezúttal felülírja a gazdasági helyzet, a szegénység. A gazdasági „kitettség” *heteronómiával*, és alacsony kulturális aktivitással társul.

A cigány kultúra nagymértékben a kiterjedt család köré szerveződik (Boreczky, 2009). A Magyar Ifjúság 2012 adatai szerint, a cigánynak történő önbesoroláson kívül, mindegyik etnikai önbesorolásra igaz, hogy az önmagát adott etnikumhoz soroló kisebb méretű családban él, mint az etnikumhoz nem tartozók. A cigány identifikáció esetében azonban az adatok azt mutatják, hogy jóval nagyobb a család mérete. Míg az önmagukat cigánynak azonosítók háztartásaiban átlagosan több mint öt fő él, addig a nem cigányok háztartásainak átlagos mérete alig közelíti meg a négy főt. Az önmagukat cigánynak azonosítók között arányaiban többen vannak a legelső társadalmi csoportból származók, s ezzel együtt éppen ezekben a csoportokban élnek a legtöbben egy háztartásban. Ugyanezekre a csoportokra igaz az is, hogy semmilyen kulturális aktivitást nem mutatnak. Azaz esetükben a kulturális meghatározottságok, anyagi sze-

génységgel társulnak, melynek következtében gyakorlatilag esélyük sincs arra, hogy a többségi társadalom fiataljai által is kevésbé látogatott kulturális intézményekbe eljussanak.

A család lélektani értelemben is meghatározó, hiszen nem csak a család mérete miatt van, hogy a kulturális szegények esetében a családi traumák jóval erőteljesebben vannak jelen. Ebben az értelemben a hátrányos gazdasági és kulturális helyzetet fokozza a traumák sokaságának jelenléte.

A kérdőívben 10 életeseménnyel kapcsolatban kérdezték meg, hogy gyermekkorában átélte-e a megkérdezett az adott traumatikus eseményt.

11. táblázat: Előfordult-e, megélte-e Ön 14 éves koráig a következőket? (százalékos megoszlás) (N=8000)

	Előfordult	Nem tudja/nem mondja meg
Elvesztette munkahelyét szülője, nevelőszülője	13,7	2,3
Elváltak a szülei	13,3	2,2
Veszekedések voltak szülei között	11,9	2,6
Súlyos anyagi veszteség érte családjukat	11,5	2,4
Szakítás	9,7	2,2
Súlyos családi betegség	8,9	2,2
Rendszeresen lerészegedett szülője, nevelőszülője	7,1	2,6
Meghalt az édesapja vagy az édesanyja	4,9	2,1
Megverték, bántalmazták szülei	2,1	2,4
Abortusz (ön vagy partnere)	1	2,2

A megkérdezettek több mint 60 százalékára jellemző, hogy a felsorolt traumatikus események közül legalább egyet átéltek 14 éves korukig (az átlag 0,84). Ebből a szempontból is a legjobb helyzetben az elit tagjai vannak (0,63), akiket az omnivore (0,78) és a könnyed szórakozó csoport tagjai (0,82) követnek. A legrosszabb helyzetben a kulturálisan szegények vannak, ugyanis esetükben jóval alacsonyabb azok aránya, akik gyermekkori családjában a felsoroltak közül egyetlen traumatikus esemény sem volt, és magasabb az átélt traumák átlagos száma is (0,95). Akik szegénységben nevelkedtek, több traumatikus csapást éltek át családjukon keresztül, mint a jómódúak. Esetükben a családon keresztüli traumatizáltság miatt, autonómiáról aligha beszélhetünk. Már csak azért sem, mert pontosan ezekre a fiatalokra jellemző a leginkább, hogy szüleikkel élnek, ill. ha szeretnének is elköltözni otthonról, arra vajmi kevés esélyük van.

Az elit tagjainak 61, az omnivore csoport 73, a kulturális szegények 75, míg a könnyed szórakozást preferáló kultúrafogyasztói csoport 80 százaléka él szüleivel az év legnagyobb részében. Az adatok jól összecsengnek a korábbi hazai kutatásokkal és az európai trendekkel is: egyre többen élnek együtt hosszabb ideig szüleikkel, az ifjúkor egyre hosszabb ideig tart. S annak ellenére, hogy „az évek múlásával a szülők egyre inkább elfogadják velük együtt élő gyerekeik autonómiáját” (Somlai, 2010:182), a teljesen önálló élethez nyilvánvalóan hozzátartozik mind az anyagi, mind a szellemi értelemben vett önállóság. Erre leginkább a kulturális elit tagjainak van lehetősége. A kulturális kasztok határai jól összefüggnek a posztadoleszcenciával. Nagyjából minden második szüleivel élő megkérdezett számolt be arról, hogy nem tervez költözést (40%). A kulturális aktivitás szerinti csoportok azonban abban is különböznek, hogy a szüleikkel együtt élők mekkora része látja reálisnak azt, hogy elköltözzön a szülői házból.²¹

12. táblázat: „Ha együtt él szüleivel: el akar-e onnan költözni a közeljövőben?” kérdésre adott válaszok megoszlása kulturális aktivitás szerint (százalékos megoszlás)

Ha együtt él szüleivel: el akar-e onnan költözni a közeljövőben?	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szó- rako-zó	Omnivore	Elit
Igen, szeretne és már konkrét terve is van	8	15	20	25
Igen szeretne, de nem tud	41	36	29	16
Nem szeretne	44	41	42	39
Nem tudja, nem válaszolt	7	8	9	20
Összesen	100	100	100	100

A rendszeresebb és aktívabb kulturális részvétel jól összefügg az autonómiára irányuló igénnyel. Mutatja ezt az is, hogy a legtehetősebb, elit csoport minden ötödik tagja nem tudott, vagy nem akart válaszolni a feltett kérdésre. S annak ellenére, hogy a költözési igénnyel nem lenne gond a legalacsonyabb kulturális aktivitást mutató csoportban, a költözés reális lehetősége éppen itt hiányzik. A kulturális aktivitás és az önálló élet összefügg. A skála egyik végén lévőknél lehetővé válik az aktív kulturális élet, míg a másik végén lévőknél lehetetlenné. A kasztok közötti átjárhatóságnak a kulturális életben való részvétel kézenfekvő terepe lehetne, azonban a kulturálisan «érintetlenek» kasztjából való kiszakadást

21 Cramer's V: 0,1; Sig.< 0,00

súlyosan megnehezítik a kulturálisan autonóm személyiség felszabadulását ellehetetlenítő családi kötelékek.

Jól mutatja ezt az is, hogy a kulturális szegények töltik szabadidejük legnagyobb részét otthon. A teljes szabadidős tevékenységi struktúra bemutatása megalapítja jelen tanulmány terjedelmét, azonban megtalálható másutt (Nagy, 2013). Néhány jellemző kiemelése azonban megkerülhetetlen témánk szempontjából. Elsőként a hétvégen rendelkezésre álló szabadidő eltöltésének helyszíneit mutatjuk be.

13. táblázat: A hétvégi szabadidő eltöltésének helyszínei a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7385)

Hol tölti szabadidejét leggyakrabban egy átlagos hétvégén? A két legfontosabbat említse	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omnivore	Elit
Otthon	84	75	68	66
Barátoknál	48	63	62	41
Rokonoknál	11	10	11	16
Sportpályán	3	6	7	4
Kint a szabadban, természetben	5	8	10	4
Klubban, művelődési házban	0	1	3	4
Kulturális intézményben	0	2	5	5
Meg tudná-e mondani, hogy mennyi szabadideje marad egy átlagos napon a munka, tanulás, háztartási és ház körüli munkák elvégzése után? (Órában)	7,47	8,29	8,56	7,3

A mintába került megkérdezettek mintegy 7 százaléka nem tudta vagy nem akarta megmondani, hogy mennyi szabadideje marad egy átlagos hétvégén. A legtöbb szabadidővel az omnivore, míg a legkevesebb szabadidővel az elit tagjai rendelkeznek. A kulturális szegények mintegy 7,5 óra hétvégi szabadidőről számoltak be, melynek legnagyobb részét otthon töltik és barátaikhoz is ritkábban járnak. Ugyanez a helyzet az elit tagjainak esetében is, akik a rendelkezésre álló hétvégi szabadidejük eltöltése során ugyancsak háttérbe szorítják barátaikat és a sport, ill. egyéb természetben eltöltött szabadidős tevékenységeket, rokonaikat viszont gyakrabban keresik fel. A hétvégi szabadidő-felhasználás posztadoleszcens jellemzői leginkább az omnivore csoport tagjaira illenek. Több szabadidővel

rendelkeznek, melynek felhasználásakor az otthonon kívüli tevékenységeket preferálják. Sokan keresik fel barátaikat, járnak sportolni, kulturális intézményeket látogatnak. Kérdéses, hogy milyen tevékenységekkel töltik szabadidejüket.

14. táblázat: Szabadidős tevékenységek hétvégenként a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7035)

Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétvégeken?	Kultúrafogyasztói csoportok			
	Kulturálisan szegény	Könnyed szórakozó	Omni-vore	Elit
Tévét néz	54	50	47	33
Internetzik, számítógépezik	49	64	64	45
Barátainál lóg, beszélget	42	59	61	35
Semmi különöset, csak úgy elvan	26	19	14	10
Zenét hallgat	21	31	37	15
Gyereket nevel	13	6	3	3
Olvas	12	25	42	39
Sportol	11	20	25	18
Kirándul	5	11	20	8

Mivel több tevékenységet is meg lehetett jelölni, a táblázatban minden tevékenység mellett azok aránya látható, akik megjelölték az adott tevékenységet. Erőteljes heteronómiára utal, hogy minden második kulturálisan szegény a tévénezést jelölte meg szabadidős tevékenységként (körülbelül ez a leggyakoribb hétvégi szabadidős tevékenység). E csoport további jellemzői ugyancsak a családhoz kötődnek, hiszen a gyereknevelés mellett számukra igen kevés idő marad olvasásra, sportolásra, kirándulásra. A fennmaradó három másik csoportban a leggyakoribb hétvégi szabadidős tevékenység a számítógépezés, internetezés, melyben sokkal nagyobb szerepe van a személyes autonómiának, mint a tévénezésben. Mindössze egyetlen kultúrafogyasztói csoport van, melyben az olvasás előkelőbb helyen van, mint a tévénezés: ez az elit. Összességében az ifjúsági generációkban a számítógép-használat immár felülmúlja a tévénezést, azonban a szimbolikus kultúrára fordított idő igen alacsony. Az olvasás kifejezetten elutasított szabadidős tevékenység.

Az inkorporált, belsővé tett kulturális tőke mellett lehetőségünk volt a korporált, tárgyasult kulturális tőke jelenléte és a kulturális aktivitás közötti összefüggések feltárására is (Bourdieu, 2004). A tárgyasult kulturális tőkét a könyvek és az elektronikus könyvek számával mérhetjük.

15. táblázat: Hagyományos és elektronikus könyvek száma a kultúrafogyasztói csoportokban (N=6512; N=7024)

	Hagyományos könyv		Elektronikus könyv	
	Átlag (db)	Egy sincs (%)	Átlag (db)	Egy sincs (%)
Kulturálisan szegény	93,7	11	1,1	88
Könnyed szórakozó	157,2	2	3,8	81
Omnivore	255,3	1	9,1	67
Elit	307	1	24,3	54

A mintába került fiatalok mintegy 16 százaléka nem tudott vagy nem akart arra a kérdésre válaszolni, hogy hány hagyományos könyv van abban a háztartásban, melyben él, s mintegy 6 százalékuk mondta azt, hogy egyetlen sincs. A korporált kulturális tőke esetében a hagyományos könyvek valamennyi kultúrafogyasztói csoportban sokkal inkább jelen vannak, mint az elektronikus könyvek. Ezzel együtt minden tizedik kulturálisan szegény arról számolt be, hogy egyetlen hagyományos könyv sincs háztartásában. A kulturálisan szegényektől az elit felé haladva azt láthatjuk, hogy mind a hagyományos, mind az elektronikus könyvek száma magasabb. A korporált kulturális tőke ugyancsak kijelöli a kulturális kasztok határait, melyek együtt járnak a kulturális értelemben vett autonómiával, és a kasztokon belüli közösségiséggel.

Kulturális kasztok online metamorfózisa

A társadalmi egyenlőtlenségek és a kulturális kasztok felszámolására is adekvát (szociálpolitikai) válasz lehet az online világ, melyben mindenki, aki hozzáfér a szükséges eszközökhöz és rendelkezik az eszközök használatához szükséges tudással, részt vehet (Csepeli, 2006; Z. Karvalics 2006). A kérdőív sajnálatos módon nem tartalmazott olyan kérdéseket, melyek közvetlenül az online kultúrafogyasztásra kérdeztek volna rá, ezért közvetett úton lehetséges a kérdés vizsgálata. Mégpedig úgy, hogy az offline kulturális aktivitás szerint megvizsgáljuk az online világban való részvételt. Ennek során elsőként az online aktivitás elsődleges feltevéletét jelentő, használati eszközökhöz való hozzáférést, majd a hálózatra kapcsolódás intenzitását vizsgáljuk, külön figyelmet szentelve a kapcsolathálózatra.²² A vizsgálat ily módon követi az elsődleges és a másodlagos digitális egyenlőtlenségek vizsgálatát (Csepeli-Prazsák, 2013).

22 A kérdőívben viszonylag bő infokommunikációs eszközhasználati kérdésblokk volt, azonban ennek teljes elemzésére ezúttal nincs lehetőségünk, az alapvetőbb jellemzők leírása megtalálható az idézett kötetben (Kitta, 2013).

16. táblázat: Infokommunikációs eszközökkel rendelkező háztartások aránya a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7647)

	Kulturális szegények	Könnyed szórakozók	Omni-vore	Elit
Számítógép/laptop	70	89	94	80
Internet	64	84	89	69
Dvd lejátszó (a számítógépben lévő nem számít)	47	64	69	46
Vezetékes telefon	19	32	40	29
Plazma tv	17	33	43	24
Házi mozi	12	21	43	24
Egyik sincs	16	4	0,8	0

Az eszközök háztartási szintű elterjedtsége összefügg a megkérdezettek gazdasági helyzetével. A kulturális szegények csoportjához tartozók mintegy 16 százaléka a felsorolt hat eszköz közül egyet sem tudott megnevezni, mely megtalálható lenne háztartásában. Ezzel szemben a kulturális aktivitással növekszik azok aránya, akiknek háztartásában több felsorolt eszköz is megtalálható. A válaszok szerint valamennyi felsorolt eszköz közül a számítógépek a leginkább elterjedtek. Az internet-előfizetés ugyancsak többek háztartásában megtalálható, mint ahányakéban nem. Az omnivore csoport tagjainak háztartásaiban van a legtöbb eszköz, így ennek a csoportnak az esélye a legnagyobb arra, hogy a digitális kulturális tartalmakhoz is hozzáférjen.

A háztartásokban a többes felhasználás miatt, „közösségi” használatra jelenlévő eszközök mellett kérdéses az is, hogy milyen saját használatú eszközökkel rendelkeznek a megkérdezettek. Ezeknek az eszközöknek a személyhez kötődő használata egyszerre jelenti az *autonóm* hálózatra csatlakozást és az online közösségi részvétel lehetőségét.

17. táblázat: Saját használatú infokommunikációs eszközökkel rendelkezők aránya a kultúrafogyasztói csoportokban (százalékos megoszlás) (N=7647)

	Kulturális szegények	Könnyed szórakozók	Omni-vore	Elit
Mobiltelefon	83	94	95	90
Számítógép/laptop	53	71	80	58
Mobiltelefonján internet	40	51	64	68
Okostelefon	21	36	50	41
Digitális fényképezőgép	19	40	54	29
Hordozható mp3, mp4, mp5	14	33	43	27
Játékkonzol	3,3	8	12	10
Tablet	1,2	2,4	5,2	11
E-book olvasó	0,7	1,6	6	9
Egyik sincs	10	0,4	0	0

A személyhez kötődő eszközök közül a mobiltelefonnal való rendelkezés vezet, mely minden csoportban meghaladja a 80 százalékot. A kulturálisan szegényeknél azonban a személyes használatú mobiltelefon is jóval kevésbé elterjedt. Az elitre jellemző alacsonyabb mobiltelefonos érintettséget az internetre csatlakozó korszerűbb mobileszközök ellensúlyozzák. Beszédes a digitális fényképezőgépek elterjedtsége, mely a kulturális szegényeknél igen alacsony arányban található meg, s ezt az okostelefonok alacsony száma sem képes ellensúlyozni. A kulturálisan szegényeknél a mindennapi digitális kultúra részét képező képrögzítő eszközök, s ennek következtében a képi kommunikáció is korlátozott. E-book olvasók és tabletjeik sincsenek, így gyakorlatilag lehetetlen, hogy az inkorporált szimbolikus kultúrához korszerű módon férjenek hozzá. Ez utóbbi eszközök leginkább az elit tagjai között találhatók meg, azaz a kulturális tőkéhez való korszerű hozzáférésük biztosított, mely esetükben együtt jár a szimbolikus kultúra intézményeinek látogatásával. Az omnivore tagjai ezúttal is a legjobb helyzetben vannak: mind a szimbolikus, mind a mindennapi kultúra területein való aktivitásukat támogatják azok az eszközök, melyek használatával nem csak az offline, hanem az online világban is lehetőségük van a széleskörű kulturális részvételre. A digitális autonómia szempontjából tanulságos összehasonlítani a háztartásokban és a személyes használatra rendelkezésre álló számítógépek arányát. A háztartásukban számítógéppel rendelkező kulturális szegények 76, a könnyed szórakozók 80, és az omnivore csoport 85 százaléka számolt be arról, hogy rendelkezik saját számítógéppel. Az offline kulturális részvétel alapján az *elit* csoportba tartozók alig 73 százaléka számolt be ugyanerről, ugyanakkor körükben a legmagasabb az internetre csatlakozó mobiltelefonok aránya. Az eszközökhöz való hozzáférés szükséges, de nem elégséges feltétele azok használatának. A kulturálisan „érintetlenek” kasztjának alig 72 százaléka használ számítógépet. Ezzel szemben a könnyed szórakozók 93, az omnivore 97, míg az elit tagjainak 98 százaléka számítógép-használó. A számítógép-használattal összefügg az internethasználat, melyben a kulturális kasztok még inkább elkülönülnek. Leginkább az omnivore csoport tagjai érintettek az internetre csatlakozás által, ugyanis mindössze 2 százalékuk számolt be arról, hogy egyáltalán nem használ internetet. Az elit 3, míg a könnyed szórakozást preferáló csoport tagjai között valamelyest többen vannak az internet által nem érintettek – összesen 7 százalék. A legkirívóbb eset ezúttal is a kulturálisan szegényeké: a csoport minden harmadik tagja (29%) az internet által is érintetlen. Az internetezésre fordított idő ennek megfelelően alakul.

18. táblázat: Internetezésre fordított idő hétköznap és hétvégén a kulturális részvétel aktivitása szerint (percben) (N=7612)

	Hétköznap	Hétvégén
Kulturális szegények	91	218
Könnyed szórakozók	125	236
Omnivore	141	242
Elit	153	212

Ezúttal érdemes megkülönböztetni a hétköznapi és a hétvégi internethasználatot. A hétköznapok során a tanulással, munkával töltött idő miatt, az internethasználat nem kizárólag szabadidős tevékenység. A tendencia változatlan: a hét minden napján a kulturálisan szegények töltik a legkevesebb időt az internet mellett. Amennyiben elfogadjuk, hogy az internet ablakot nyit a világra, akkor megállapíthatjuk, hogy a kulturális szegények a leginkább bezártak. A sor másik vége: hétköznap az elit, míg hétvégén az omnivore kultúrafogyasztói csoport tagjai töltik internetezéssel a legtöbb idejüket. Az autonómia és a közösségi részvétel digitális csatornákon történő biztosítása e két csoportban a legmagasabb.

Mind a kultúra, mind a közösségiség, mind az autonómia szempontjából megkeverülhetetlen a digitális közösségi részvétel vizsgálata, a hálózatban elfoglalt pozíció és egyáltalán a különböző kultúrafogyasztói csoportok társas hálózatának vizsgálata. Legkevésbé a kulturális szegények találhatók meg a Facebook-on, ill. az ahhoz hasonló közösségi portálokon (58%), leginkább pedig az omnivore tagjai (88%). E két véglet között helyezkednek el a könnyed szórakozást kedvelők (80%) és ennél valamelyest alacsonyabb arányú az elit részvétele (75%). A társas hálózat tehát az omnivore csoport esetében támogatja leginkább az online közösségi részvételt, mely a mindennapi kultúrában való részvételre utal. A különböző kultúrafogyasztói csoportok a kulturális aktivitás alapján különülnek el, így a csoportok hálózati jellemzőiről is információkhoz juthatunk amennyiben a portálokon regisztrált és aktív kapcsolatokat is elemezzük.

19. táblázat: Közösségi portálok használata a kulturális részvétel aktivitása szerint (N=4656)

	Hány ismerőse van az ön által leggyakrabban használt közösségi oldalon?	Ebből hány emberrel kommunikál rendszeresen akár személyesen, akár interneten, vagy telefonon?	Aktív kapcsolatok aránya (%)
Kulturális szegények	343	33	17
Könnyed szórakozók	412	38	12
Omnivore	426	42	12
Elit	447	82	18

A táblázat második oszlopának adatai szerint a legtöbb regisztrált kapcsolatról az elit, míg a legkevesebbről a kulturális szegények számoltak be. Az omnivore-t a könnyed szórakozók követik. Figyelemre méltó, hogy a meglévő kapcsolatokból (kapcsolati kompetencia) hány aktualizált kapcsolata van a megkérdezetteknek (kapcsolati performancia). Az elit tagjaira nem csak az jellemző, hogy a legtöbb kapcsolattal rendelkeznek, hanem az is, hogy e kapcsolatokból a legkevesebb „tétlen”. A kapcsolatok aktualizáltsága szerint a kulturális szegények a második helyen állnak. Azaz viszonylag kevés kapcsolatuk van, azonban ezek a kapcsolatok rendkívül aktívak. Az aktív kapcsolatok aránya azoknál alacsony, akik aktívan részt vesznek a mindennapi kultúrában: az omnivore és a könnyed szórakozó csoportokban. Közülük is kiemelkednek az omnivore tagjai, akik a mindennapi kultúra mellett a szimbolikus kultúra iránt is érdeklődnek. A hálózati architektúra zártsága és nyitottsága szempontjából is érdemes megfontolni Granovetter kutatásait és elméletét (Granovetter, 1995), valamint a korszerű infokommunikációs környezet kapcsolathálózatának jellemzőit (Dodds-Muhamed-Watts, 2003). Granovetter amellet érvel, hogy a társadalom szövetét a gyenge kapcsolatok biztosítják. Tehát az olyan társas kapcsolataink, akikkel nem vagyunk napi összeköttetésben, szükség esetén mégis egymás rendelkezésére állunk. Ezek a kapcsolatok biztosítják a különböző társadalmi csoportok közötti átjárást, a közösségek egymásba gabalyodását. Dodds és szerzőtársainak kutatása pedig azt mutatja, hogy az összegabalyodások világméretűek, melyeket egy újabb kapcsolattípus sző szorosabbra: az internet használatával kialakított (gyenge) kapcsolatok.

III. Az el nem múltó kasztrendszer?²³

Ebből a szempontból a kutatásunkban bemutatott omnivore csoport tagjai gondoskodnak leginkább a társadalmi hálózat megtartó képességéről, a kultúráról. A szimbolikus és a mindennapi kultúrában is aktívan részt vesznek, társas hálózatuk nem zárt, számos híd pozíciót (Mérei, 1996) betöltő személy tartozik ide. A digitális világban is aktív omnivore tagjainak autonómiája és közösségi részvétele magas, társas hálózatuk kulturálisan befogadó attitűdökre enged következtetni. Minden bizonnyal körükben kell keresni a „kultúra” szó legtágabb értelmezőit. Az elit csoport tagjai esetében a szimbolikus kultúrához képest kevésbé fontos a mindennapi kultúra. Jóllehet kapcsolathálózatuk széleskörű, autonómiájuk magas, de köreik ennek ellenére mégis zártabbnak tűnnek, kasztszerűbbek. Gyakorlatuk szerint a kultúrának kevésbé képezi részét a mindennapi kultúra, számukra a kultúrát elsősorban a magas kultúra jelenti. Összességében az elit, de elsősorban az omnivore kulturális aktivitással rendelkező csoportok tagjain áll vagy bukik, hogy korszerű, a XXI. századi viszonyok közt is virágzó kultúrában élünk-e majd a jövőben. Magukon kívül azonban még négy másik társukra is „figyelniük kell”, ugyanis e két csoport aránya alig éri el a fiatalokon belül a 20 százalékot. A könnyed szórakozó csoport tagjai is az omnivore-hoz hasonlóan rendkívül közösségiek, nyitottak ugyanakkor autonómiájuk alacsonyabb. Esetükben a magasabb heteronómia alacsony szimbolikus kulturális életben való aktivitással társul. A leginkább heteronóm csoportot a kulturálisan szegények alkotják. A kulturálisan szegények kasztja rendkívül alávetett helyzetben van. Kulturális, gazdasági, hatalmi tőkéjük alacsony. Jellemzően kisebb településeken, anyagi gondok között élnek. Magasabb közöttük az önmagukra cigányként tekintők aránya, kiterjedt családban élnek. Gyermekekükben sok traumán estek át, melyhez erősen kötődnek, hiszen elköltözni nem tudnak szüleiktől és szabadidejüket is otthon, tévézésessel töltik. Kapcsolathálózatuk szűk és zárt, mely kitaszítottságra utal. Kulturálisan szegénynek lenni nem kellemes állapot: jellemzőik alapján minden bizonnyal ők az új tekintélyelvűség áldozatai (Csepeli-Murányi-Prazsák, 2011). Minden második fiatalnak így kell élnie. Kasztjuk elsőleges bűne az, hogy oda születtek, ahova. Kulturális életük jellemzése szempontjából minden bizonnyal alkalmatlan az omnivore-univore kategorizáció, hiszen elsőlegesen a mindennapi létfenntartásért küzdenek

23 Amennyiben az olvasó ezen összefoglaló alfejezet címe és *Az el nem múltó feudalizmus* című tanulmány (Csepeli-Prazsák, 2011) címe közt összefüggést vél felfedezni az nem a véletlen műve.

(Sági, 2010), így talán a felmérésben használt kérdésekkel sem lehet közelebb jutni kulturális életük megismeréséhez. Érdekes megfontolni Ginzburg javaslatát: „Az alávetett osztályok kultúrája még ma is túlnyomórészt orális kultúra” (2011).

IV. Irodalom

- Berger, P., Luckmann, T. (1998): A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai tanulmány. Tomka, M. /ford./ Budapest. Józsefvég.
- Boreczky, Á. /szerk./ (2009): Cigányokról - másképpen. Tanulmányok az emlékezetéről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről. Budapest. Gondolat.
- Bourdieu, P. (2004): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. Bogdán, É. /ford./ In: Angelusz, R. /szerk./: A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest. Új Mandátum. 122-137.
- Csepeli, Gy. (2006): Régi és új szociálpolitika. Információs társadalom. 6(2), 15-22.
- Csepeli, Gy., Murányi, I., Prazsák, G. (2011): Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon. Budapest. Apeiron.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. (2013): Örök visszatérés? 2.0 Budapest: Apeiron (eBook).
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. (2011): Az el nem múló feudalizmus. Társadalomkutatás. 29(1), 63-79.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. (2010): Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. Budapest. Józsefvég.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. (2009): Új technológiák, kommunikációs rétegződés, társadalmi státusz. Információs Társadalom. 9(2), 80-90.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. (2008): eKultúra. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy. /szerk./ Társadalmi Riport 2008. Budapest. TÁRKI. 451-470.
- Doods, P.S., Muhamad, R., Watts, D.J. (2003): An experimanetal Study of Search in Global Social Networks. Science. 301(5634), 827-829.
- Freud, S. (1982): Rossz közérzet a kultúrában. In: Lincényi, A. /ford./ Esszék. Budapest. Gondolat. 327-407.
- Ginzburg, C. (2011): A sajtó és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világgépe. Galamb, Gy. J. /ford./ Budapest. Európa.
- Granovetter, M. (1995): Getting a Job. A study of Contacts and Careers. Chicago. University of Chicago Press.
- Hankiss, E. (2009): Hozzászólás a Nemzeti kultúra - kulturális nemzet vitához. In: Antalóczy, A., Füstös, L., Hankiss, E. /szerk./: (Vész)jelzések a kultúráról. Budapest. MTA PTI. 423.o.
- Kitta, G. (2013): Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 250-282.
- Kroeber, A.L., Kluckhohn, C., Untereiner, W. (1952): Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. New York. Vintage.
- Mérei, F. (1989): Társ és csoport. Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Mérei, F. (1996): Közösségek rejtett hálózata. Budapest. Osiris.
- Nagy, Á. (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 211-228.
- Peterson, R. A., Kern, R.M. (1996): Changing highbrow taste: From snob to omnivore. American Sociological Review. 61(5), 900-907.
- Prazsák, G. (2009): Az ember útja a hordától a virtuális törzsig. Doktori értekezés. PTE.
- Prazsák, G. (2007): Network society 2.0, virtuelle Gemeinschaft. Világosság. No.2. 71-80.
- Sági, M. (2010): Kulturális szegmentáció: „mindenevők”, „válogatósak”, „egysíkúak” és „nélkülözők”? Az „omnivore-univore” modell alkalmazhatósága Magyarországon. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy. /szerk./: Társadalmi Riport 2010. Budapest. TÁRKI. 288-309.
- Simmel, G. (1973): A nagyváros és a szellemi élet. In: Berényi, G. /ford./, Somlai, P. /szerk./: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Budapest. Gondolat. 543-559.
- Somlai, P. (2010): Változó ifjúság. Educatio. (19)2, 175-191.
- Váriné Szilágyi, I. (1987): Az ember, a világ és az értékek világa. Budapest. Gondolat.
- Z. Karvalics, L. (2006): A szociálpolitika megváltozó kontextusai az információs társadalomban. Információs társadalom. 6(2), 10-14.

STÁTUSZÉSZLELÉS ÉS SZABADIDŐ

FAZEKAS ANNA

I. Elméleti háttér

Az 1989 előtti időszakhoz viszonyítva, a magyar társadalmat jelentősen nagyobb gazdasági egyenlőtlenségek jellemezték a rendszerváltozás után (Ferge, 2002). Az azóta eltelt évtizedek történései pedig az egyenlőtlenségek nemzedéki átörökítésének kedveztek (Gazsó-Laki, 2004). A legalsó és legfelső jövedelmi decilisek különbsége 2007 óta folyamatosan növekszik, közel ötszörös az arányuk (Medgyesi-Tóth, 2012). A kelet-közép-európai tendenciákkal ellentétben a centrum országok (például Németország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok) esetében az anyagi dimenzió túl, elsősorban az életmód, a fogyasztás szerepe, valamint a posztmateriális értékek kerültek előtérbe (Beck, 1997; Schulze, 2000), míg Magyarországon továbbra is megmaradt a jövedelmi helyzet strukturális súlya (Gazsó-Laki, 2004).

Az osztálystruktúrák meghaladottságáról, az egyén társadalmi pozíciójának komplexebb meghatározásáról írt többek között Ulrich Beck és Gerhard Schulze is. Beck (1997) szerint az 1960-as évekkel kezdődő változások megkövetelték, hogy a társadalmi nagycsoportok közötti különbségek leírása ne csak a gazdasági pozícióhoz kötődjön. Sokkal inkább „az emberek vonatkoztatási horizontját, illetve társadalmi és életrajzi kiindulási helyzetét kell figyelembe vennünk” (Beck, 1997). Számos új kapcsolódási és konfliktuspont alakult ki, melyek átmetszik a hagyományos határvonalakat. Az egyének egyszerre több, különféle csoport, „helyzet- és témafüggő koalíciók” (Beck, 1997) tagjaivá váltak, ezáltal az életutak is jelentősen differenciálódtak. Schulze (2000) az élménykeresés és azok megélése mentén ragadta meg a modernizáció következtében létrejövő változásokat, átrendeződéseket. Álláspontja szerint a gazdasági meghatározottság, az egzisztenciális harcok helyett a választás korlátlan szabadságából (bőszégtársadalom) adódó befelé fordulás, élményorientáció válik dominánssá. Előtérbe kerülésük révén az egyéni vágyak, preferenciák értelmezési és megélései válnak közösségsszervezővé. A társadalmi csoportok közös gazdasági nevező helyett „sajátos mentális- és tudásközösséget képviselnek” (Berger, 2007).

Ugyan Magyarországon az életvitel és fogyasztás is alapvetően az anyagi helyzetet tükrözi, mégis kétségtelenül a szabadidő átalakulásának globális jelentősége is nyomon követhető. Fontos szerephez jut a fogyasztás, a szabadidő, az egészség-magatartás is. A társadalmi és gazdasági változások lehetővé tették a szabadidő aktívabb megélését. Nemcsak a regenerálódásban töltenek be fontos szerepet a különböző kapcsolódási formák, sportok. Olyan készségek elsajátítását is lehetővé teszik, mint a kooperáció, az alkalmazkodás és a kitartás (Falussy, 1995). A munkával, tanulással, kötelezettségek végzésével töltött idő ellenpólusát jelentheti a szellemileg vagy fizikailag aktívan töltött szabadidő. Különösen a serdülőkor, fiatal felnőttkor idején az identitáskeresés, kooperáció, befogadás készségeinek elsajátításában van jelentős szerepe a szabadidő hatékony eltöltésének. Az idővel való gazdálkodás azonban jelentős mértékben függ az anyagi lehetőségektől. A munka melletti szabadidő mennyisége, a háztartási vagy önellátó tevékenységek folytatása, az anyagi lehetőségek korlátozta kulturális fogyasztás vagy a műveltség egyaránt meghatározói az elsajátított, igénybe vett kapcsolódási formáknak (Falussy, 1995). A szabadidő kettős fogalma megkülönbözteti a minőségében is eltérő rekreációt (Vitányi, 1995). Míg a *free time* pusztán a szabadon és bármire felhasználható időt jelenti, addig a *leisure* a kapcsolódás, feltöltődés többletjelentését is magában hordozza, ami mélységében és intenzitásában is hatékonyabb rekreációt biztosít.

Az anyagi helyzet mellett más tényezők is szerepet játszanak a szabadidős életvitel, életmód megválasztásában. A kulturális viselkedés nem írható le kizárólag az élethelyzet adta szokások vizsgálatával (Tibori, 1993). Csupán egy lehetséges meghatározó elem a preferenciákban. Legalább ennyire jelentős dimenzió a személyek egyéni motiváltsága is. E mögött elsősorban az értékrend, a hagyományok, a nemzeti kulturális szokások sajátosságai húzódnak meg, és egyformán tükrözik a nyitottság és az érdeklődés különböző szintjeit.

A rekreáció minőségére hatással van az is, hogy kikkel végezzük az adott cselekvést, és hogy ennek során mennyiben követünk közös célt másokkal (Vitányi, 1976). Olyan tényezők is szerepet játszanak a preferenciákban, mint a mentális státusz (Murányi, 2010). Ezek a tényezők egyszerre hatnak a választásainkra, és meghatározzák szabad időnk felhasználásának kereteit. Az egyes tevékenységek értelmezésében, az aktív vagy passzív részvétel kapcsán érvényre juttatják befolyásukat. A lehetőségek és korlátozások megélése nagyban függ az észlelt világtól (Hewstone- Stroebe, 2007; Bodor, 1999), mindez nagy hatással van a mindennapi cse-

lekvésre. Az észlelt világ benyomásokból épül fel¹, melyek egyfajta valóságot jelentenek az egyének számára. A benyomások és az általunk formált ítéletek sajátos nézőpontokat tükröznek, gyakran torzítottak, a tettekben mégis ezek képeződnek le.

A szubjektív ítélet gyakran nagyobb jelentőséggel bír, mint a valós jelenség.² Saját egészségi állapotunk, jövedelmi helyzetünk, iskolai végzettségünk, családi állapotunk objektíven is meghatározható. Mégis legtöbbször saját benyomásunk révén hozunk ítéletet, helyzetünket másokéhoz viszonyítjuk. Az így keletkező érzület befolyással van választásainkra, ebből merítjük motivációinkat.

Robert K. Merton (2000) ugyan deviáns magatartások kapcsán ír a lehetőségek korlátozta alkalmazkodási mintákról, elmélete mégis értelmezhető: társadalmi szintű működést tükröz. Mertont az foglalkoztatta, mennyiben meghatározó, ha saját cselekvési terünk nem ad lehetőséget a társadalmi elvárásoknak való megfeleléshez? Álláspontja szerint az egyének vonatkoztatási csoportok tagjai, ezáltal elfogadják a közösség saját morális értékeit, melyek cselekvéseik során értékelésük viszonyítási alapjaivá lépnek elő. Míg a társadalmi normák, célok – lásd siker, gazdagság – egyformán hozzáférhetőek mindenki számára, addig az elérésükhöz szükséges eszközök egyenlőtlenül állnak rendelkezésre. Ebből kifolyólag az egyének sem egyformán cselekszenek. Mutathatnak teljes elfogadást, vagy alkalmazkodva saját lehetőségeikhez módosíthatják céljaikat, netán normaszegőkké is válhatnak.

A klasszikus szubkultúra-elméletek (chicagói iskola) a fiatalok csoportképzését társadalmi helyzetükhöz kötik (Becker, 1974; Cohen, 1969). Albert K. Cohen szerint a fiatalok saját tapasztalataik, kilátásaik révén hozzák létre vonatkoztatási hálózataikat. Így az egyének közötti különbségek az átélt események minőségében és gyakoriságában ragadhatóak meg. „A többieknek annak alapján ítéljük meg, mennyiben és milyen mértékben áll fenn egyezés közöttük és közöttünk” (Cohen, 1969), ezáltal a fiatalok olyan társaságok tagjaivá válnak, melyekben hasonlóan gondolkodó, hasonló tapasztalatokkal rendelkező társaikra találhatnak.

Rácz József (1998) hasonló jelentőséget tulajdonít a fiatalkori csoportalkotásnak. Vizsgálataiból arra következtet, hogy az egyéni szükségletek – mint például biztonságkeresés, közösséghez tartozás igénye – kielégítése mellett szocializációs szerepük is meghatározó. A kortársak közössége értelmezési keretet teremt a

1 A személyes és társadalmi szintű jólét, valamint az elégedettség kapcsolatáról lásd Keller (2012).

2 Az elégedettség és a lelki állapotok kapcsán lásd Székely és munkatársai munkáját (2013).

fiatalok számára, miként saját preferenciáik révén maguk is hasonló orientációjú társaikat keresik.

Az elméletek fényében e tanulmány az észlelt anyagi lehetőségek kikapcsolódási szokásokra gyakorolt hatását vizsgálja. Fő kérdései nem a konkrét csoportalkotási folyamatok feltárására vonatkoznak. Az észlelésből adódó cselekvési mező befolyása kerül górcső alá. Vajon, a magyar társadalomra jellemző anyagi helyzet szerinti meghatározottság, miként jelentkezik a fiatalok választásaiban, viselkedésében? Az észlelt státusz determinálja-e a fiatalok cselekvési terét? Mennyiben jelent leszakadást, nélkülözést a rosszabb anyagi kilátás egy gondtalan jelen- és jövőképpel szemben?

A tanulmány feltevései tehát az objektív meghatározottság helyett, a szubjektív anyagi helyzet hatásával kapcsolatosak. A vizsgált hipotézisek szerint a kedvezőbb észlelt státusz, aktívabb és sokrétűbb kikapcsolódást tesz lehetővé. Míg a jelen és a jövő viszonylatában is rosszabb helyzetet észlelő fiatalok tevékenységei főként az otthonra korlátozódnak. A magaskultúra termékeinek használata a jobb anyagi helyzetűek körében elterjedtebb formája a szabadidő aktív eltöltésének.

II. Státuszészlelés a Magyar Ifjúság 2012 adatai tükrében

Anyagi helyzet és elégedettség

Elsőként a magyar fiatalok anyagi helyzetképének rövid bemutatására kerül sor. Többféle indikátor képezi a vizsgálat tárgyát, hiszen a jövedelmek beoszthatósága vagy a lakáskörülmények egyaránt képet alkotnak az anyagi lehetőségekről. Ezek egy része szubjektív jellemző, mely nem feleltethető meg egyértelműen a valós jövedelemnek vagy vagyonnak. E tényezőknek éppen azért van fontos szerepük, mert az objektív változás (pl. jövedelemnövekedés) nem mindig jár együtt elégedettséggel, anyagi biztonsággal vagy jóléttel (Hegedűs, 2001). Ennek okai lehetnek például inflációs eredetűek, melyet többek között az áremelkedések nyomán tapasztalt reálérték-csökkenések is jeleznek.

A magyar fiatalok 2012-es anyagi helyzete tekintetében a havi megélhetésre vonatkozó adatok arról árulkodnak, hogy az elmúlt három évben a fiatalok egy részének családjában rendszeresen felmerülő nehézség volt a jövedelem beosztása. Tízből három fiatal életében havonta visszatérő gondot jelentett a pénzhiány. Mindössze a fiatalok egyharmada mondhatja el családjáról, hogy egyetlen egyszer sem került szorult helyzetbe a hó végére.

A fiataloknak csupán igen csekély hányada (7%) gondtalan az anyagi helyzet napi szintű megélését tekintve. Tízből hat fiatal számára rendszeres odafigyelést igényel a bevételek és kiadások összehangolása. Közülük pedig minden tizennegyedik fiatal nélkülözések között él (a teljes minta 4 százaléka). Ennek ellenére a fiatalok saját státuszuk, jelenlegi helyzetük megítélését tekintve alapvetően inkább elégedettnek bizonyulnak.³ A kilátásaikról is inkább pozitívan nyilatkoznak. A jövőre vonatkozó várakozásaik nem tükrözik szélsőséges attitűdöt, az átlagok alapján inkább megelégedettség tapasztalható.⁴

A szubjektív státuszészlelés további aspektusa a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció megítélése. Minden második fiatal (55%) alsó vagy alsó-közép társadalmi csoportba sorolja magát. Tízből négy fiatal a középső társadalmi csoporthoz érzi magát közel. Mindössze 3 százalékuk érzékeli önmagát a felső közép/felső társadalmi csoport tagjának.

Lakáskörülményeikkel a döntő többség (83%) elégedett. Az átlagos egy főre jutó

3 Ötfokú skála: 1 = egyáltalán nem elégedett; 5 = teljesen elégedett. Az átlag 3,14, módusz 3 volt.

4 Ötfokú skála: 1 = egyáltalán nem elégedett; 5 = teljesen elégedett. Az átlag 3,24, módusz 3 volt.

élettér 25 m², a fiatalok közel kétharmadának ez alatti paraméterekkel rendelkező otthona van. Csupán tízből négy fiatal otthona bizonyul ennél tágasabbnak. Minden hatodik fiatal (16%) otthona kimondottan szűkösként/zsúfoltként jellemezhető, hiszen lakóikra maximum 15 m² fejenkénti lélettér jut.

Az anyagi helyzet dimenziójának egy további fontos adaléka a társadalmi mobilitás. A magyarországi lehetőségek részben az érvényesülési módok észlelésén keresztül mutatkozhatnak meg. Csupán a fiatalok egytizede hisz abban, hogy a magyarországi érvényesülés a szerzett tudásra alapozható vagy ennek nyomán változtatható, míg a legtöbben (37%) a biztos anyagi háttér szerepét emelik ki. Közel negyedrészüik olyan tényezők mozgósításában lát megkapaszkodási lehetőséget, melyek informális kapcsolatok és játszmák során érvényesíthetőek (pl. könyöklés, ügyeskedés, ismeretség). Állítható, hogy a fiatalok többsége a magyarországi boldogulási esélyeket determinálnak, státuszfüggőnek véli. Ez az érzület pedig szkepticizmust sugall.

2012-ben minden második (56%) fiatal az anyagi körülményekkel, egzisztenciális helyzettel összefüggő nehézségeket érzékelte elsőszámú ifjúságot érintő problémaként. Ezen belül is a kilátástalanság érzete (16%), a munkanélküliség (15%), valamint a létbizonytalanság (10%) bizonyult legmarkánsabb nehézségi tényezőnek - részben ennek nyomát tapasztalhatjuk az önálló háztartásban élők csekély arányában is. Csupán minden ötödik 15 és 29 év közötti fiatal él külön a szüleitől.

A magyar fiatalok helyzetét leginkább a jövedelmek beosztása, az egzisztenciális nehézségek jellemzik. Ebből kifolyólag országos szintű ifjúsági problémaként is az ezekkel szorosan összefüggő tényezőket érzik fenyegetőnek. Mindezek ellenére nem jellemzi őket a státuszuk nyomán várható elégedetlenség. Attitűdjük inkább elfogadást, alkalmazkodást sugall.

Szabadidő és aktivitás

A státuszjellemzők bemutatása után lássuk, miként alakulnak a magyar fiatalok szabadidős preferenciái! A tanulás és munka utáni szabadidő-eltöltés tekintetében hétköznapokon átlagosan 3-3,5 órával rendelkeznek.⁵ A hétvégék esetében ennél több mint kétszer ennyivel tudnak gazdálkodni. Naponta kb. 8 órát szánhatnak kikapcsolódásra, pihenésre, hobbikra.

A szabadon felhasználható idő azonban a magyar fiatalok többségének életé-

5 A 2012-es adatok szabadidő-eltöltésre vonatkozó részletes elemzését lásd Nagy (2013).

ben nem jelenti a fizikailag és/vagy szellemileg is aktív rekreációt. Csupán egyharmaduk jár rendszeresen sportolni. Hétköznapiakon a fiatalok csupán 3 százaléka, míg hétvégén is mindössze a fiatalok egytizede tölti szabadidejét kirándulással. A fiatalok válaszai emellett a szabadidős tevékenységek egyhangúságáról is tanúskodnak. A hétköznapiakat tekintve minden ötödik (21%), hétvégén minden hetedik (15%) fiatal aktív tevékenység nélkül tölti szabadon maradt idejét. Azok is, akik a semmittevés helyett valamilyen kapcsolódási céllal választott tevékenységet végeznek, többségében (hétköznapi 48 százalék, hétvégén 46 százalék) egy- vagy kétféle módon teszik ezt. Hétköznapiakon kettőnél több szabadidős tevékenységet csupán a fiatalok harmada folytat. Hétvégén ennél változatosabb a helyzet, ilyenkor ötből két fiatal igyekszik (3 vagy annál) többféle módon kapcsolódni.

A szabadidős tevékenységek közül a legnépszerűbbnek a számítógépezés/internetezés (hétköznapi és hétvégén is 56 százalék), valamint a tévézés (hétköznapi és hétvégén is: 49%) bizonyul. A barátokkal töltött idő szintén kitüntetett rekreatív szerephez jut a fiatalok életében. Hétköznapiakon minden harmadik 15 és 29 év közötti fiatal, hétvégeken minden második kerít sort a barátokkal való találkozásra. Az olvasás és zenehallgatás csupán a fiatalok negyedének-ötödének jelent kapcsolódást. Legalább egy kreatív vagy kézműves jellegű hobbit hétköznapi 4 százalékuk, hétvégén 6 százalékuk űz.

Feltételezhető, hogy a viszonylag egysíkú és többek számára csupán passzivitásban, semmittevésben kimerülő szabadidő-eltöltés kapcsolatban áll a rekreációs térként funkcionáló helyekkel. Hétköznapiakon tízből nyolc fiatal számára az otthon jelenti a szabadidős elfoglaltságok egyik leggyakoribb helyét. A nagyobb szabadidő ellenére a hétvégek tekintetében is az otthon a legnépszerűbb (76%). A második legpreferáltabb helyszín a barátok otthona, hétköznapiakon ötből ketten (43%) járnak át hozzájuk. Hétvégeken több mint a fiatalok fele (56%) tölti szabadidejének egy részét barátaival.

A konkrét kulturális programok látogatásának gyakorisága rávilágít arra, hogy az ilyen jellegű tevékenységek a fiatalok egy jelentős részéhez egyáltalán nem jutnak el. Színházba, művész moziba, kiállításra, múzeumba a fiatalok döntő többsége (legalább 60 százaléka) egyáltalán nem jár. Könyvtárba, könyvesboltba járás a korosztály felénél, míg a komolyzenei vagy opera programok látogatása a fiatalok több mint négyötödénél teljesen el-/kimarad.

További kapcsolódási alternatívákat, interakciós formákat kínálhatnak például a civil szervezetek is. Ilyen jellegű szerveződéseknek a 15 és 29 éves korosztály-

nak csupán egytizede a tagja. E korcsoport közel 80 százaléka soha, semmilyen módon sem kapcsolódott bármifajta (kulturális, művészeti, sport, politikai, vallási stb.) szervezethez.

Olyan baráti társasággal, mellyel gyakran tölti szabadidejét a vizsgált korosztály háromnegyede rendelkezik. Míg olyan törzshelye (egy vagy több), ahol gyakran összefut a barátokkal, csupán a fiatalok szűk harmadának van. Ez leggyakrabban (a fiatalok 46 százalékának) valamilyen vendéglátóhelyet jelent. Ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy szabadtéren, közterületen lévő helyeket több mint a fiatalok ötöde jelölt meg baráti társasága törzshelyeként. További 10 százalékuk életében pedig a bevásárlóközpontok bírnak ilyen jelleggel.

A szabadidős tevékenységeket és azok minőségét jellemzi, szervezi a fiatalok tudatmódosító-szerekkel való kapcsolata. Négyből egy fiatalnak van olyan barátja, aki használt, fogyasztott már valamilyen drogot. Tízből egy fiatal pedig maga is élt már ezekkel a szerekkel. Alkoholt legalább hetente néhányszor minden nyolcadik (13%) fiatal rendszeresen fogyaszt, míg a fiatalok közel egyharmada egyáltalán nem fogyasztott alkoholt a kérdezést megelőző egy évben. Tízből hatan sosem dohányoztak még, míg rendszeres fogyasztónak minden harmadik fiatal számít.

A szabadidő-fogyasztás indikátorait áttekintve láthatóvá vált, hogy a fiatalok többsége otthon tölti szabadidejét és azt is inkább passzívan, kevésbé változatosan. A mentálisan vagy fizikailag aktív kikapcsolódás kevésbé népszerű a fiatalok körében. Szervezeti aktivitást is kevésbé mutatnak. Emellett a számítógép vagy televízió előtt töltött idő már annál inkább preferált.

A kulturális szórakozás tereibe csupán a fiatalok csekély része jut vagy jár be. Miközben a könnyebb hozzáférést jelentő könyvtáraktól vagy a viszonylag megfizethető (pl. színházhoz, operához, múzeumokhoz képest) moziktól is távol marad (vagy távol maradni kényszerül) a korosztály fele.

A státuszészlelés egy lehetséges modellje

A fiatalok általános anyagi helyzetének és szabadidős preferenciáinak ismertetése után a következőkben a státuszészlelés hatásának vizsgálatára kerül sor. Lássuk tehát, mennyiben meghatározó a státuszészlelés, amikor kikapcsolódásra kerül a sor? A hipotézisek tesztelése egy tipológia segítségével került elvégzésre. Maga a szubjektív státusz-modell három idősíkot fog egybe. Az elmúlt pár év dinami-

káját a jelen helyzethez képest⁶, az adott anyagi stabilitást⁷, valamint a jövővel szembeni attitűdöt⁸. E három tengely metszeteiből négy típus körvonalazódott: elégedettek, pesszimisták, bizakodók, szorongók. Egyrészt utálnak a változások (eddig és várható) irányára, másrészt a jelenlegi anyagi biztonság mértékét is jelzik. A csoportok száma részben a megoszlásokkal, részben a markánsan jelentkező attitűdök megragadásával indokolható.

A tipológia⁹ lehetőséget nyújt az észlelt státuszváltozást elhelyezni az aktuális helyzet fényében (lásd 1. táblázat)¹⁰, mely szerint a legjobban az elégedett fiatalok élnek. Jelen helyzetükben anyagi gondok nélküli stabilitást érzlelnek, annak ellenére, hogy az stagnált vagy romlott az elmúlt években. Ők azok, akik elfogadást, alkalmazkodást tanúsítanak. A jövőjükre nézve változatlan vagy egyébként is jó státuszuk javulását predesztinálják.

A stabil és jó anyagi háttért észlelő fiatalok egy másik csoportja pesszimistának nevezhető. Ők azok, akik jó anyagi helyzetüket érzik veszélyben, annak jövőbeli fenntarthatóságában kételkednek függetlenül jelenlegi státuszuk korábbi időszakokhoz viszonyított minőségétől.

A másik két csoportot rossz anyagi körülmények jellemzik. Közülük a bizakodók optimisták jövőjükre nézve, helyzetük javulását, a kitörés lehetőségét valószínűsítik. Míg azok a fiatalok, akik évek óta rossz körülmények között élnek és borúlátóak jövőjük tekintetében is, szorongóknak nevezhetők. Ők azok, akik jelenleg jövedelmük alapos beosztására vagy nélkülözésre kényszerülnek, valamint a jövő tekintetében ezen állapotok fennmaradását vagy romlását várják.

A modell arányszámaiból kiolvasható, hogy a 15 és 29 éves korosztály fele státuszészlelés tekintetében szorongóként írható le (lásd 1. ábra). Csupán egynegyedüket tekinthetjük helyzetével elégedettnek. A fiatalok egyötöde pesszimista, míg csupán minden huszadik fiatal tekinthető bizakodónak.

6 „Az elmúlt 10 évben hogyan alakult az Ön családjának anyagi helyzete?”

7 „Összességében hogy érzi, Önök anyagilag...” „...gondok nélkül élnek, ...beosztással jól kijönnek, ...éppen hogy kijönnek jövedelmükből, ...hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak, ...vagy nélkülözések között élnek?”

8 „A következő 10 évben hogyan fog alakulni az Ön családjának anyagi helyzete?”

9 Az elnevezésekkel igyekeztem a komplex léthelyzet-észlelés minél pontosabb megragadására. Az egyes attitűdök, jelzők csupán a könnyebb elemzést szolgálják. A pontos érzületek felkutatását mélyebb, elsősorban szociálpszichológiai vizsgálatok tennék lehetővé.

10 A fiatalok 59 százaléka a múlt és a jövő viszonylatában is folyamatosan romlóként észleli státuszát. Ez az arány azonban elfedi a jelenlegi anyagi helyzet hatását. Példának okáért, egyértelműen nem összemérhető az a két állapot, melyben egy anyagi gondtól mentes státusz van veszélyben, vagy ahol egy nélkülözésekkel küzdő család helyzete válik még nehezebbé.

A tipológia alapján megállapíthatjuk, hogy a közelmúltat és közeljövőt egyaránt negatívan észlelő fiatalok (kb. 60 százalékanak) helyzete nem egyforma. Közel kétharmaduk jelenleg is nehéz, gondokkal teli helyzetben él, míg egyharmaduk stabil, gond nélküli státuszát érzi veszélyben.

A 2008-as adatok (Ifjúság 2008) alapján is elkészíthető ez a modell, így a két tipológia együttes olvasatával szembeötlő a különbség. A négy éves időszak alatt a negatív jövőképpel és rossz anyagi helyzettel jellemezhető fiatalok aránya másfélszeresére nőtt (34 százalékról 50 százalékra). Ezzel szemben a jelenlegi státuszukkal elégedett, annak romlásától nem tartó fiatalok aránya harmadával csökkent (39 százalékról 25 százalékra). Az anyagi helyzet és kilátások összességében borúsabb képét tükrözi az is, hogy a nehéz körülmények között élő fiatalok közül csupán feleannyian (12 százalék helyett 5 százalék) látják a kitörés lehetőségét, mint korábban, miközben az anyagi értelemben jó háttérrel rendelkező fiatalok közül többen (15 százalék helyett 20 százalék) érzik veszélyben gondtalan helyzetüket, mint négy évvel ezelőtt.

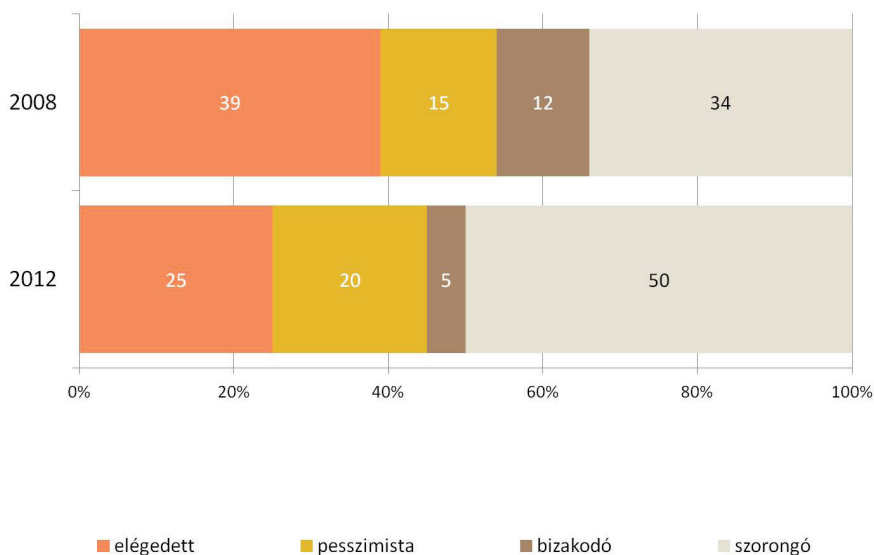
1. táblázat: Státuszészlelés összefüggései
(a jelenlegi szubjektív anyagi helyzet és az észlelt jövőbeli státuszváltozás kapcsolata¹¹⁾ (N=6301 [százalékos megoszlás]¹²⁾

	Jövőbeli dinamika		
	Romlik	Nem változik	Javul
Gondok nélkül élnek	3	3	1
Beosztással jól kijönnék	17	12	5
Éppen hogy kijönnék a jövedelmükből	25	4	4
		5	
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	13	3	1
Nélkülözések között élnek	4	-	-

11 A könnyebb átláthatóság és értelmezhetőség érdekében a táblázat a tipológia három dimenziója helyett csupán az említett kettő összefüggéseit mutatja. Vastag: elégedett; dőlt: pesszimista; aláhúzott: bizakodó, normál: szorongó.

12 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$. A vizsgált harmadik dimenzió (múltbeli státusdinamika) hatása a jövedelmükből éppen megélők esetében vált döntővé. Köztük is a jövő tekintetében stagnálást váró fiatalok között tapasztalható különbség. Egyik részük jelenlegi helyzetét is évek óta változatlanak ítéli (a teljes minta 4 százaléka), másik részük évek óta romlást észlel (a teljes minta 5 százaléka). Előbbiek esetében a hosszabb időn át tartó stagnálás vélhetően alkalmazkodást idézett elő, így ők leginkább az elégedettekhez sorolhatóak. Utóbbiak esetében a státuszromlás megélése inkább a szorongók jellemzőivel mutat rokonságot.

1. ábra: A státuszváltozás észleléséből következő attitűdök

(N₂₀₀₈ = 7405; N₂₀₁₂ = 6301; százalékos megoszlás¹³)

Karakterrajz – Szocio-demográfiai jellemzés

A négy típus eltérő léthelyzetét tükrözik a szocio-demográfiai jellemzőik is. Némek tekintetében nem tapasztalható jelentős eltérés,¹⁴ míg a kor és a településtípus szerinti megoszlásokról ugyanez nem állítható.¹⁵

Az elégedett fiatalok között találkozhatunk legnagyobb arányban tizenévesekkel.¹⁶ A húszas éveik elején járó fiatalok a rosszabb anyagi helyzetet észlelő (bizakodók és szorongók) fiatalok között felülreprezentáltak. Míg a 25 év felettek a pesszimista fiatalok között vannak legnagyobb arányban. E tekintetben észlelhető különbségek egyik magyarázata lehet, hogy a munkakeresés nehézségeivel való találkozás a fiatalok életében elsőként az érettségi vagy a diploma meg-

13 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

14 A nők és férfiak körülbelül fele-fele arányban oszlanak meg a státuszészlelési modell egyes típusaiban; nincs szignifikáns különbség ($p \leq 0,05$).

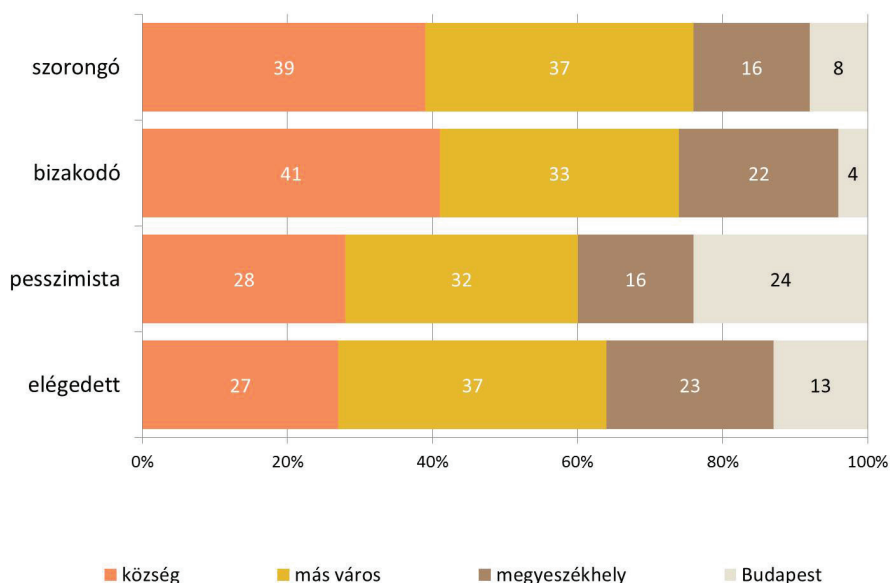
15 Mindkét esetben: $p < 0,05$.

16 Életkori megoszlások (N=6301) a következők: az elégedett típusban – 15-19 évesek 31 százalék, 20-24 évesek 36 százalék, 25-29 évesek 33 százalék; a pesszimista típusban – 15-19 évesek 27 százalék, 20-24 évesek 34 százalék, 25-29 évesek 40 százalék; a bizakodó típusban – 15-19 évesek 25 százalék, 20-24 évesek 39 százalék, 25-29 évesek 36 százalék; a szorongó típusban – 15-19 évesek 27 százalék, 20-24 évesek 38 százalék, 25-29 évesek 35 százalék.

szerezését követően, huszonegy-néhány éves korban jelentkeznek. Az önállósodás, az elhelyezkedés, egzisztenciateremtéssel járó anyagi küzdelmek e korosztályt aktuálisan érintik, így vélhetően a borúlátásuk ebből is fakadhat.

A lakóhely szempontjából is tapasztalhatóak különbségek (lásd 2. ábra):¹⁷ a jobb anyagi körülményeket észlelő (elégedett és pesszimista) fiatalok inkább nagyvárosi környezetben élnek. A fővárosiak aránya e két típusban bizonyul a legmagasabbnak. A pesszimisták között a budapestiek egyértelműen felülreprezentáltak, a szorongókhoz képest háromszor annyian élnek ott. A rosszabb szubjektív anyagi helyzetű fiatalok között pedig inkább a községek dominálnak. Mind a bizakodók, mind a szorongók között a legalacsonyabb a fővárosi lakosok aránya. A lakóhely településtípusából eredő különbségek azt eredményezik, hogy az anyagi értelemben nehézsorsú fiatalok a kapcsolódási, szórakozási, kulturális lehetőségek szűkebb keresztmetszetéhez férnek hozzá, szemben stabilabb, jobb körülményeket észlelő társaikkal.

2. ábra: A lakóhely településtípusának megoszlása státuszészlelési típusok szerint (N=6301; százalékos megoszlás)

17 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

Az elégedett és pesszimista fiatalok lakáskörülmények tekintetében is jobb pozícióval rendelkeznek.¹⁸ Előbbiek otthonában átlagosan 28m²-nyi, utóbbiaknál átlagosan 27m²-nyi az egy főre jutó élettér. 15m² alatti egy főre eső élettér csupán az elégedettek 7 százalékának, a pesszimisták kevesebb, mint egytizedének lakását jellemzi. Ezzel szemben a bizakodó és szorongó fiatalok otthonai szűkösnek bizonyulnak. Előbbiek otthonát átlagosan 23m²-nyi egy főre jutó élettér jellemzi, míg közülük minden ötödik fiatal lakásában 15m²-nél kevesebb az egy főre eső élettér. A szorongóknál is hasonlóan alakulnak a lakásparaméterek. Az ő lakásaikban átlagosan 23m² jut egy főre, 15m² alatti fejenkénti élettér pedig 22 százalékuk otthonát jellemzi. A településtípus metszetében tapasztalt eltérésekhez hasonlóan a lakáskörülményekből eredő zsúfoltság, szűkösség is leginkább a rosszabb anyagi körülményeket észlelő fiatalok élethelyzetét jellemzi.

További eltérő mintázatok ismerhetők fel a tapasztalatok és lelki-testi megküzdések előfordulási gyakoriságát elemezve.¹⁹ Olyan, a fiatalok 14 éves koráig előforduló események²⁰, mint a szülők válása, a szakítás, az öngyilkossági kísérlet stb., az anyagi helyzetüket jobbnak észlelő fiatalok esetében ritkábban fordulnak elő. Az elégedett fiataloknak közel egyharmada, míg a pesszimista fiataloknak valamivel kevesebb, mint 30 százaléka tapasztalt meg ilyen eseményeket viszonylag korán. Míg a rosszabb anyagi körülményeket észlelő fiatalok között magasabb a legalább egy negatív életeseményt átélő fiatalok aránya. A szorongók között kétszer többen rendelkeznek ilyen háttérrel, mint a státuszészlelés tekintetében pozitívan gondolkodó társaik. A bizakodók közel 60 százaléka, a szorongók közel fele találkozott már valamilyen sorsfordító, lelki megküzdéssel járó eseménnyel.

A jövővel szembeni bizalom²¹ leginkább az elégedetteket jellemzi (a válaszok módusza 1, átlaga 2,8), legborúsabban pedig a szorongók észlelik a kilátásaikat (a válaszok módusza 4, átlaga 3,7)²². A bizakodó fiatalok válaszaiban érződik a jövővel szembeni pozitív hozzáállás (a válaszok módusza 3, átlaga 3,1), de korántsem annyira dominánsan, mint az elégedettek között. A pesszimisták az

18 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

19 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

20 „Előfordult-e, megélte-e Ön 14 éves koráig a következőket?”

21 Hétfokú skálán mérve: 1 = bízik a jövőben, 7 = fél a jövőtől.

22 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

elégedettekhez hasonlóan vélekednek az átlagok tekintetében (átlagos attitűd 2,9, módusz 4), annak ellenére, hogy kétötödük ennél valamivel borúsabban látja jövőjének alakulását.

Az eddigiek nyomán láthatóvá vált, hogy a magyarországi fiatalok léthelyzete markáns különbségekkel rendelkezik a státuszészlelés függvényében. A vizsgálat tárgyát a következőkben az adja, hogy a tapasztalt szubjektív tényezők szerint felrajzolt modell mutat-e eltérő cselekvési mintákat a szabadidő és kulturális fogyasztás terén. Fennálló kapcsolat esetén lehetőség nyílik a státuszészlelés hatását nyomon követni a preferenciákban. Míg az összefüggés hiánya az adott rekreációs mód, tevékenység szubjektív anyagi helyzetből való függetlenségét vetíti előre.

A státuszészlelés hatása a szabadidős preferenciákra

A fiatalok többségénél tapasztalt rendszeres jövedelem-beosztás, valamint az egy részüket érintő szűkös lakásviszonyok a lehetőségek korlátozottságát eredményezhetik. A kikapcsolódás, a kulturális fogyasztás terén jelentkező különbségek felkutatása a státuszészlelési modell segítségével végezhető el.

A fiatalok szabadidő-mennyiségét tekintve nem tapasztalható jelentős különbség a szubjektív anyagi helyzet metszetében.²³ A teljes minta átlagos időmennyiségéhez mérten hétköznap 3 óra, hétvégén 8 óra szentelhető a kikapcsolódásnak.

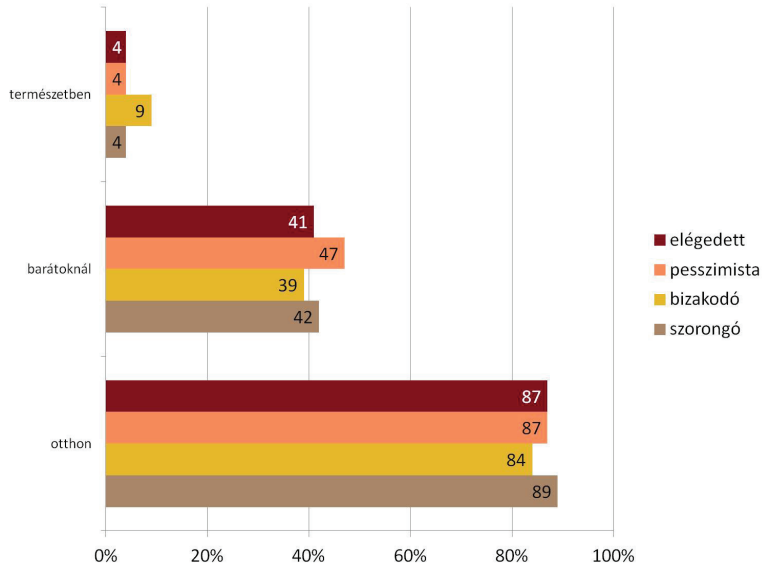
Mind a négy típus esetében egyformán domináns pozíciót foglal el a szabadidős elfoglaltságok tereként a saját és a barátok otthona is (lásd 3. és 4. ábra). Annyi kitételrel, hogy a barátoknál töltött időt hétköznap és hétvégén is legszívesebben a pesszimista fiatalok választják.²⁴ Közel 10 százalékponttal többen, mint a másik három típus bármelyikének tagjai.

Az otthon, mint rekreációs tér azonban nem bizonyul a státuszészlelésből fakadó különbségek markáns hordozójának. Úgy tűnik, a fiatalok otthoni időtöltése kevéssé függ a szubjektív anyagi helyzettől. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az otthon töltött idő mennyisége és minősége már tükrözhet státuszkülönbségeket, ám ezek együttes vizsgálatára a kutatás adatai nem nyújtottak lehetőséget. A szabadban, a természetben töltött idő preferálása már differenciáltabb az egyes státuszészlelési típusok között. A bizakodó fiatalok választják legtöbben kikapcsolódási céllal a természetet, őket követik az elégedettek, majd a pesszimisták. Míg a szorongók között még ennél is kevesebben: feleannyian vannak, mint a bizakodó fiatalok.

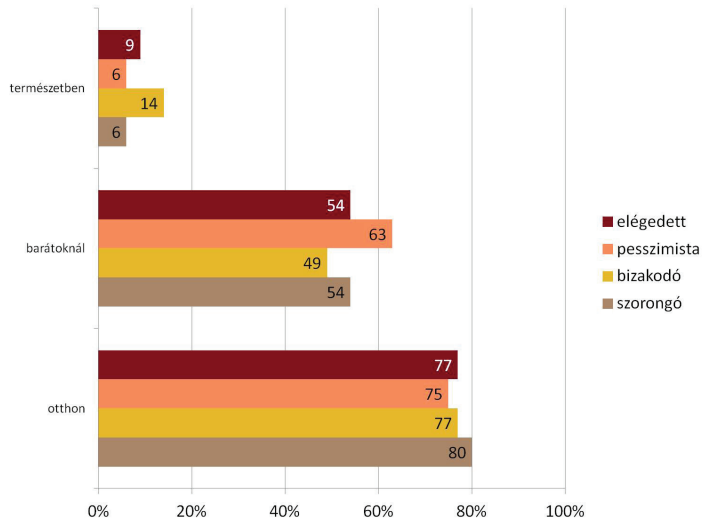
23 Nincs szignifikáns kapcsolat ($p \leq 0,05$).

24 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

3. ábra: Preferált szabadidős helyszínek hétköznapokon (melyek esetében az eltérő státuszészlelés hatása mérhető) (N=5835; százalékos megoszlás²⁵)

4. ábra: Preferált szabadidős helyszínek hétvégeken (melyek esetében az eltérő státuszészlelés hatása mérhető) (N=6092; százalékos megoszlás²⁶)

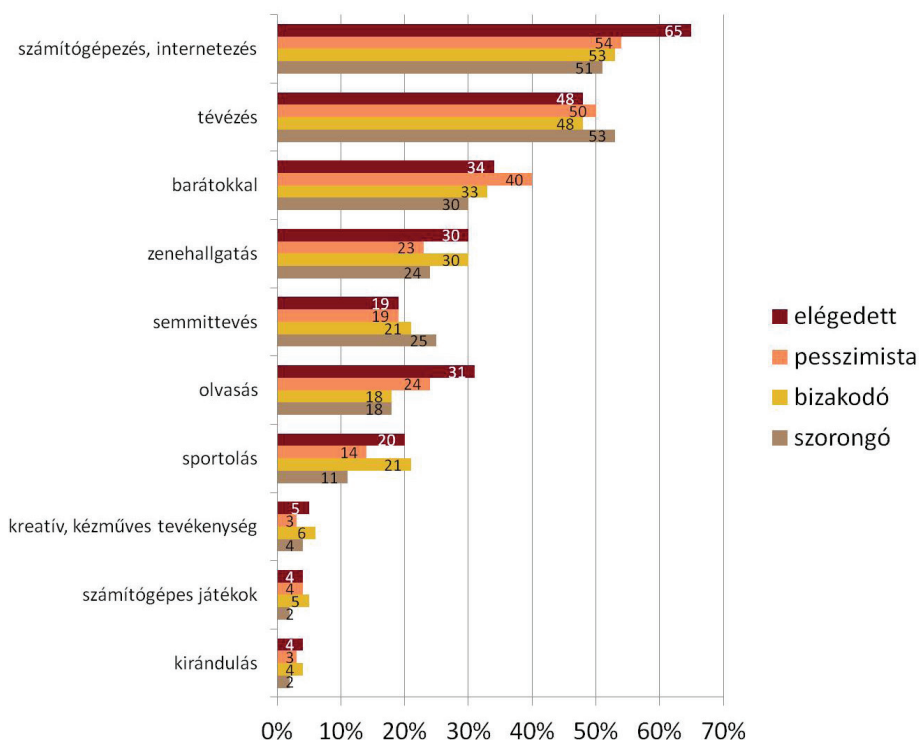

25 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

26 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

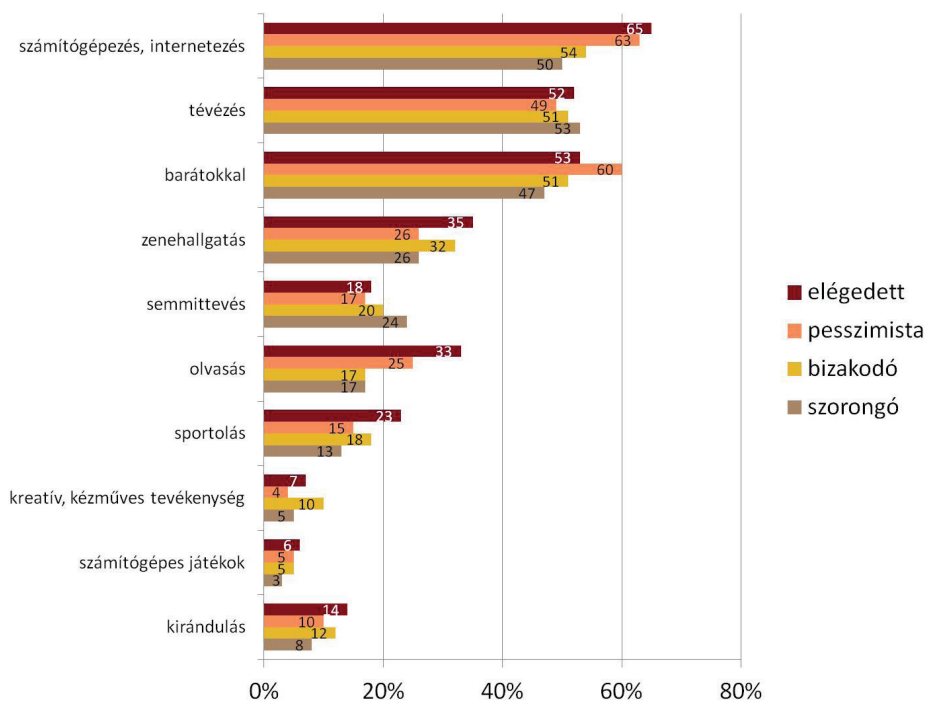
Az eltérő státuszészlelés hatása a szabadidős tevékenységek körében is tetten érhető (lásd 5. és 6. ábra). A sportot, a zenehallgatást, a kreatív hobbi végzését, kirándulást választó fiatalok azok, akiket leginkább a pozitív jövőképpel rendelkezők körében találunk az eltérő aktuális léthelyzet ellenére is. Míg a szabadidejükben olvasók és számítógépezők aránya az aktuális anyagi helyzetüket jobbnak látók között magasabb. A semmittevés leginkább a szorongó fiatalokat jellemzi. A barátokkal töltött szabadidő a pesszimisták között a leginkább népszerű, míg a szorongók között a legkevésbé. Egyedül a televíziózás kapcsán marad el a státuszészlelés hatása, ami részben a nagyarányú hozzáférhetőségnek köszönhető. Azonban feltételezhető, hogy a televízió előtt töltött idő és a látott műsorok tekintetében újabb összefüggést tapasztalhatnánk a szubjektív társadalmi helyzet metszetében.

5. ábra: Szabadidős tevékenységek hétköznapokon
(N=5835; százalékos megoszlás²⁷)

27 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

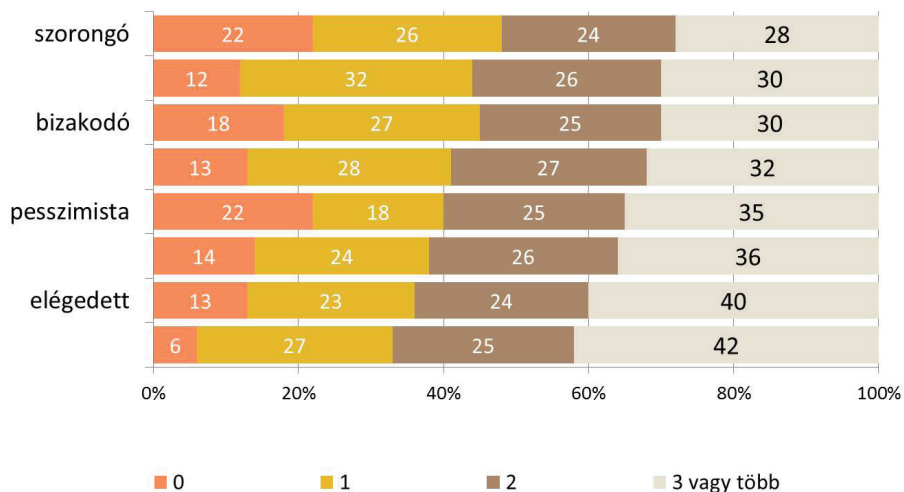
6. ábra: Szabadidős tevékenységek hétvégeken
(N=6092; százalékos megoszlás²⁸)

Ahogy erről a preferenciák általános bemutatásánál már szó volt, a szabadidős tevékenységek változatossága kevésbé jellemzi a fiatalokat (lásd 7. és 8. ábra). A sokszínű rekreációt folytató fiatalokat legmagasabb arányban a jó anyagi körülményeket észlelő fiatalok között találunk, a hétköznapi és a hétvégi tekintetében is. Az aktív kikapcsolódási formák hiánya azonban a jövő tekintetében borús képet észlelő fiatalok két típusában a legdominánsabb. Ha a semmittevés is bekerül az elfoglaltságok közé, megragadható a szabadidejünkben csupán paszszívak, „semmittevők” aránya. A pesszimista (hétköznapi 6 százalék, hétvégi 5 százalék) és szorongó (hétköznapi és hétvégi is 6 százalék) fiatalok között találjuk legnagyobb arányban őket.

28 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

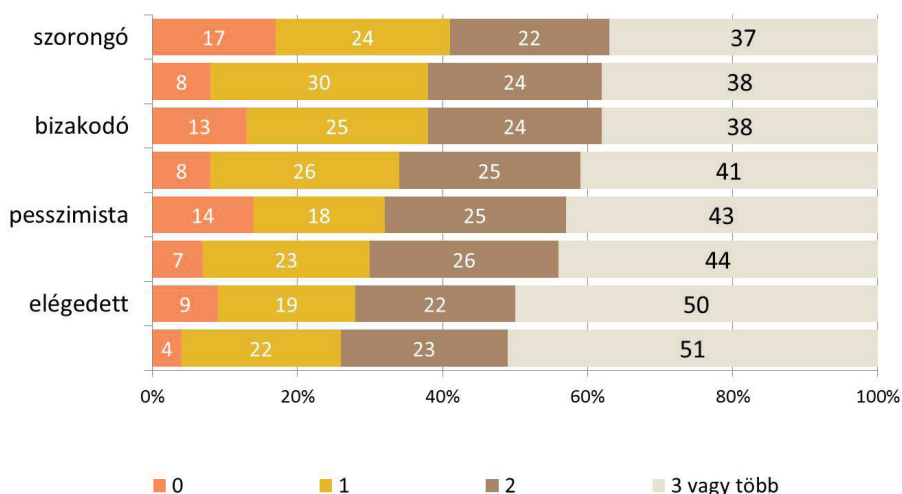
7. ábra: Gyakran végzett szabadidős tevékenységek száma hétköznapokon
(N=6301; százalékos megoszlás²⁹⁾³⁰

29 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

30 Felső sorok: csak az aktív tevékenységek – kilencféle: számítógépezés/internetezés, televíziózás, barátokkal lenni, zenehallgatás, olvasás, sportolás, számítógépes játékok, kreatív/kézművel hobbi, kirándulás. Alsó sorok: a semmittlevés („csak úgy elvan”) is szerepel közöttük – tízféle..

8. ábra: Gyakran végzett szabadidős tevékenységek száma hétvégeken
(N=6301; százalékos megoszlás³¹⁾³²

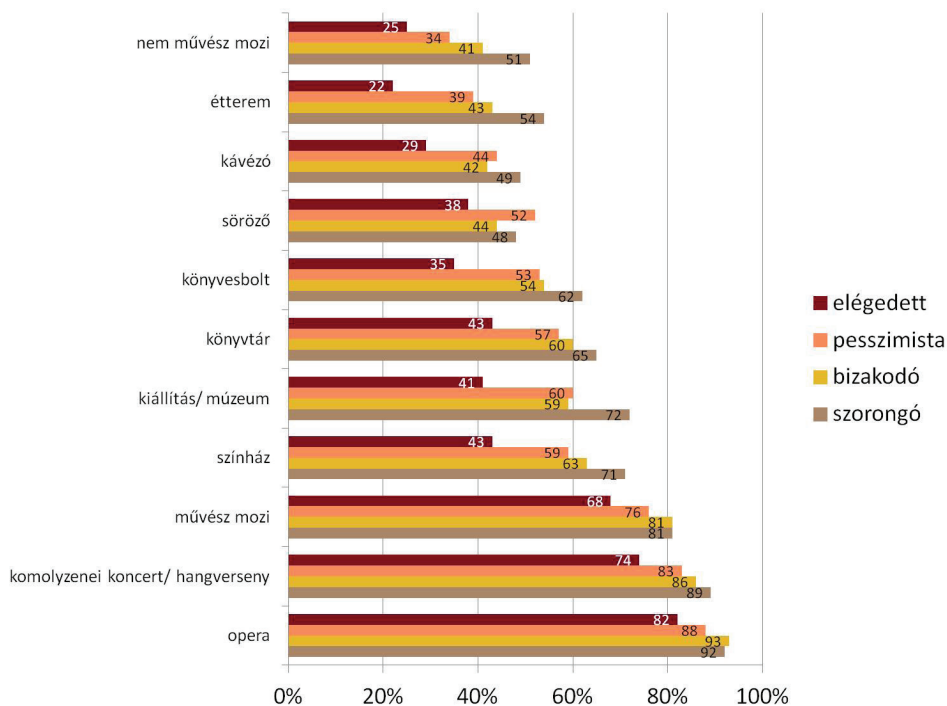

A borús jövőkép alapvetően meghatározza a kulturális programok, művelődést szolgáló terek elérésének lehetőségét is. A népszerű kultúra és a tömegmédiacsatornáin túli kikapcsolódás az anyagi helyzetüket negatívan észlelő fiatalok számára bizonyul a legkevésbé elérhetőnek (lásd 9. ábra). Színházba, moziba, művész moziba, könyvtárba, könyvesboltba, hangversenyre, kiállításra, operába legkevesebben a *szorongók*, legtöbben az *elégedettek* közül jutnak el. Az otthoni rekreáción kívüli, a „kiszakadást” jelentő időtöltési lehetőségek kihasználása – mint a kávézó, étterem, söröző látogatása – szintén a rosszabb anyagi hátteret észlelő fiatalok körében marad el.

31 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

32 Felső sorok: csak az aktív tevékenységek – kilencféle. Alsó sorok: a semmittetés („csak úgy elvan”) is szerepel közöttük – tízféle.

9. ábra: Az egyes programlehetőségeket, helyeket soha nem látogatók aránya
(N=6253 és 6265 között³³; százalékos megoszlás³⁴)

Maga a rekreáció során választott tevékenység és a helyszín csupán egy szeletét adja a kikapcsolódás minőségének. A másik legalább ennyire fontos eleme mindennek az, hogy kivel, milyen társaságban zajlik az adott tevékenység. A fiatalok között az elégedettek és a pesszimisták az állandó baráti társaság meglétének tekintetében jobb helyzetben vannak (ötből négy fiatalnak van barátja).³⁵ A rossz anyagi helyzetet észlelő fiatalok között több a barátokkal nem rendelkezők aránya (mind a bizakodók, mind a szorongók között minden negyedik fiatalnak nincs barátja).

33 Elemszámok részletesen az egyes helyszínek esetén: nem művész mozi – 6261, étterem – 6265, kávézó – 6257, söröző – 6263, könyvesbolt – 6256, könyvtár – 6259, kiállítás/múzeum – 6253, színház – 6255, művész mozi – 6264, komolyzenei koncert/hangverseny – 6262, opera – 6263.

34 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

35 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

A barátok és a saját drogfogyasztás nem mutat összefüggést az egyes státuszészlelési változatok között. A dohányzás már annál inkább. Cigaretta az elégedett és pesszimista fiatalok közel kétharmada, a bizakodó és szorongó fiatalok közel fele nem fogyasztott még egyáltalán. Legalább heti rendszerességgel az elégedettek közül ötből egy, a szorongók közül azonban ötből két fiatal cigarettázik. Az alkohol esetében az tapasztalható, hogy azt az elmúlt egy évben egyáltalán nem fogyasztók a negatív jövőképet valószínűsítő fiatalok között vannak magasabb arányban.³⁶

A baráti társaságon túl egy egyesület vagy klubbeli tagság is bír szocializációs erővel (lásd 2. táblázat). A civil szervezetek működésében való részvétel mélysége az észlelt anyagi helyzet függvényeként mutatkozik meg. Bármilyen szintű kapcsolat leginkább a pozitív jövőképpel rendelkező fiatalok típusaira jellemző, és a legkevésbé a jövő tekintetében státuszromlást váró fiatalokra. Kisebb arányszámokkal, de ugyanez a helyzet tapasztalható a konkrét tagsággal rendelkezők arányát tekintve is.

2. táblázat: Szervezetekkel (sport, művelődési, vallási, politikai stb.) való kapcsolat (N=6301; százalékos megoszlás³⁷)

	Elégedett	Pesszimista	Bizakodó	Szorongó
Valamilyen kapcsolatban van	32	19	34	19
Tag	16	10	13	9

A státuszészlelés hatását vizsgálva tehát megállapítható, hogy a szabadidő eltöltés terén jelentős szereppel bír a szubjektív anyagi helyzet. A kikapcsolódási formák megválasztása függ az aktuális státusztól, valamint annak tartósságától. A modell nyomán világossá vált, hogy kettős tengely rajzolható meg a fiatalok szabadidős tevékenységeinek, aktivitásának viszonylatában (lásd 10. ábra): meghatározó tényező többek között az adott és aktuális szubjektív anyagi helyzet. Ennek hatása követhető nyomon a kulturális fogyasztás kapcsán. A rosszabb anyagi helyzetet valószínűsítő fiatalok kevésbé járnak színházba, múzeumba, operába, hangversenyre vagy éppen olvasnak, számítógépeznek kikapcsolódás gyanánt. Tehát az aktuális státuszészlelés korlátokat szab, lefekteti a cselekvés kereteit. A

36 Az elégedettek 25 százaléka, a pesszimisták 32 százaléka, a bizakodók 20 százaléka, a szorongók 30 százaléka egyáltalán nem fogyasztott alkoholt az elmúlt egy évben (N=6167; $p \leq 0,05$).

37 Szignifikancia-szint: $p \leq 0,05$.

jövedelem szigorú beosztása, a nélkülözés elsősorban a magaskultúra-fogyasztás vagy más, hasonlóan jó anyagi feltételeket megkívánó tevékenységek elhagyását eredményezi.

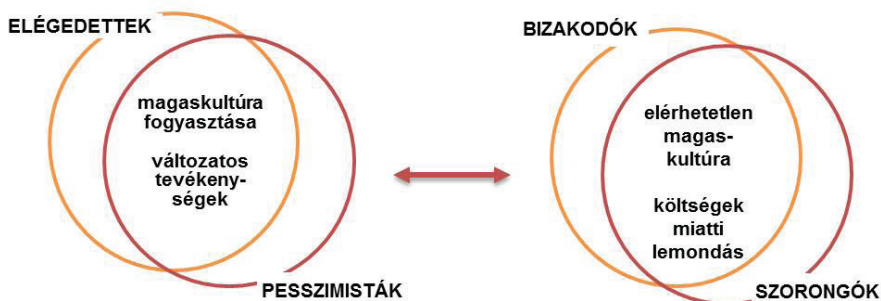
Ennek következtében az anyagi értelemben helyzetét hátrányosnak, kilátástalannak ítéelő fiatal szabadidős tevékenységei – a választási logikát tekintve – inkább az elérhetőséget, a hozzáférhetőséget, a csekély anyagi ráfordítást tükrözik. A rossz anyagi státuszt diagnosztizáló fiatalok választásaiban a lehetőségeik korlátozottságából adódó „lemondás” érződik. Ahogy arra több kutatás (például Bukodi-Róbert, 2000) is rávilágított már, a gondokkal teli anyagi helyzet elsősorban a kulturális szükségletek háttérbeszorítását, megváltoztatását okozza. Az eredmények nyomán feltételezhető példa lehet a kulturális fogyasztás mellőzésére: ha nincs pénz könyvvásárlásra, akkor nem vesznek könyvet; míg a szokások átalakulására: ha nem tudnak színházba menni, akkor tévét néznek.

Ezzel szemben a másik tengelyt a kilátásokkal szembeni attitűd szervezi. Pozitív jövőképpel rendelkező társaikkal ellentétben, azok a fiatalok, akik jelenlegi helyzetüktől függetlenül, kilátásaikat romló dinamikával jellemzik, sokkal inkább passzívnak bizonyulnak. Nemcsak az egyes tevékenységi köröket végzők alacsonyabb arányában, de azok változatosságában is tetten érhető a kilátások eltérő észlelésének hatása. A borúlátás vélhetően együtt jár egyfajta rossz közérzettel is, melynek folyamányaként jelentkezik az aktív, kimozdulást igénylő tevékenységek elmaradása. A sportolás, a kirándulás, a kreatív hobbik gyakorlása magasabb arányban jellemzi a pozitív jövőképet vizionáló fiatalokat, mint e tekintetben komorabb társaikat. A szervezeti inaktivitás is a nyitottság hiányát tükrözi. Ugyanakkor a pesszimisták esetében tapasztalhatjuk a baráti társaság mentsvárként való értelmezését, hiszen leginkább ők keresik barátaik társaságát.

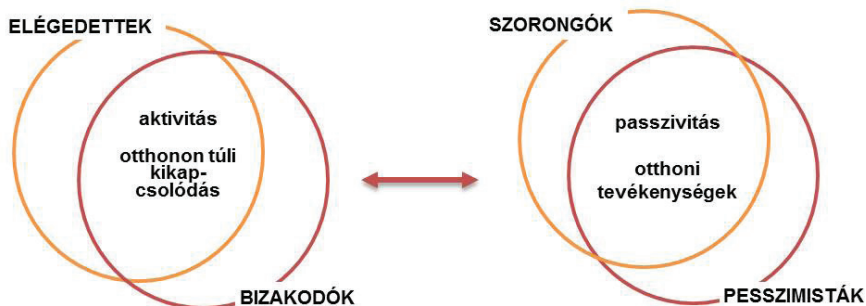
E tengely mentén tapasztalt különbségek nem magyarázhatóak olyan mértékben az anyagi lehetőségekkel, mint az aktuális státusz esetében. Egyrészt, mert a kilátások mozgatta motivációkról van szó, így a jövőre utalnak; másrészt, amiért olyan tevékenységek háttérbeszorulását eredményezik a romlást észlelő fiatalok körében, melyek nem jelentenek tetemes anyagi ráfordítást. Sőt éppen ezek azok, melyek az anyagi korlátok ellenére is könnyen megvalósíthatóak lennének, kikapcsolódást és feltöltődést biztosítva a fiatalok számára.

10. ábra: Az eredmények illusztrálása – a differenciált szabadidő-eltöltést eredményező tengelyek bemutatása

Az észlelt aktuális státusz hatása

A vélt kilátások hatása

Az életmód tekintetében az alkoholfogyasztás bizonyul kilátásfüggőnek. Ám éppen a várt eredménnyel ellentétesen, mivel a kilátástalanság nem vezet az alkoholhoz való fordulóhoz és a dohányzás inkább anyagi helyzet-függőnek bizonyul. A jobb helyzetűek között több a nem dohányzók aránya, míg a legalább heti rendszerességgel rágyújtók a rosszabb anyagi körülményeket észlelők között vannak magasabb arányban. Úgy tűnik tehát, hogy a kulturális szórakozási formák háttérbekerülése mellett az olyan élvezeti cikkek fogyasztása, mint pl. a cigaretta, gyakoribb a szubjektív anyagi helyzet tekintetében (komoly) gondokkal küzdő fiatalok körében.

III. Összegzés

A státuszészlelési modell tesztelése lehetővé tette a szubjektív anyagi helyzet rekreációs tevékenységekre, kulturális fogyasztásra tett hatásának vizsgálatát. Az adatok alátámasztják a két tényező között fennálló kapcsolatot. A komplex, idősíkokat és dinamikát együtt kezelő tipológia az észlelt anyagi helyzet nyomán kialakult eltérő preferenciák, lehetőségek feltárását tette lehetővé.

Nemcsak az anyagi háttér, de a szocio-demográfiai sajátosságok tekintetében is eltérő jellemzőkkel írhatóak le az egyes státuszészlelési attitűdök. Ezen szempontok nyomán kirajzolódott, hogy a rossznak, kilátástalannak vélt anyagi helyzettel párosulnak leginkább a lakáskörülmények rosszabb feltételei, az életviteli és a lelki egészséget alapjában meghatározó, negatív életesemények megtapasztalásai is.

Az életmódban fellelhető különbségek részben a tevékenységek fajtáiban, részben az aktív időtöltés mértékében érzékelhetőek. A rosszabbnak vélt anyagi helyzet a művelődési-kulturális szférák ritkább látogatását eredményezi. Alapvetően szűk keresztmetszetben, részben konkrét elfoglaltságok nélkül megélt szabadidőt eredményez, míg a negatív perspektívák a fizikailag aktív, csoportos tevékenységek mellőzésével járnak együtt. Ezzel szemben az anyagi gondtalanságot észlelő fiatalok aktívabb és változatosabb programok mentén szervezik rekreációjukat. A jövővel szembeni bizalom a rosszabb anyagi helyzetben lévő fiatalok között is a szabadidő intenzív megélését, az afelé való nyitottságot (hasonló státuszú, de helyzetüket kilátástalannak vélt társaikhoz viszonyítva) sugallja.

Az elvégzett vizsgálatok nyomán a hipotézisek igazolást nyertek: a státuszészlelés valóban meghatározó szereppel bír a szabadidő fel-/kihasználási módjainak megválasztásában. Ennek egyik oka az anyagi lehetőségek szabta hozzáférhetőség, de vélhetően hasonló súllyal bír az észlelt státuszváltozás vagy -stagnálás is, hiszen az anyagi körülményekhez való alkalmazkodás sajátos életvitelbeli szokások kialakulását teszi lehetővé.

Az adatokból egyértelművé válik, hogy a szabadidő minőségi, valós feltöltődést jelentő megélése nem adatik meg minden fiatal számára. Ebből a szempontból a jelen helyzetükről és kilátásaikról is negatívan nyilatkozó fiatalok vannak leghátrányosabb helyzetben. Ennek ellenpólusaként, az anyagi nehézségektől mentes státuszt és optimista jövőképet valószínűsítő fiatalok számítanak kiváltságosnak: ők tudják leginkább szabadon felhasználható óráikat hatékony kapcsolódásra fordítani.

A tapasztalt összefüggések mélyebb feltárását összetettebb vizsgálatok tennék lehetővé. A televíziós műfajok, az olvasott könyvek kulturális színvonala, a sporttevékenységek rendszeressége, fajtái vélhetően tovább differenciálnák az egyes típusok leírását. Miként az értékrend, a műveltség indikátorainak beemelése szintén pontosíthatná az eddigi kapcsolatokat. A további mögöttes, szabadidő-struktúrát szervező dimenziók segíthetnek a fiatalok csoportalkotási mintázatainak megismerésében. Mindez hozzájárulhat ahhoz is, hogy az ifjúsági szervezetek, intézmények kínálta segítségnyújtás és interakciós lehetőségek minél több fiatal tudjanak elérni és megszólítani.

IV. Irodalom

- Beck, U. (1997): Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In: Angelusz, R. /szerk./: A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok. Budapest. Új Mandátum. 418–468.
- Becker, H. S. (1974): *Outsiders: Studies in Sociology of Deviance*. New York. The FREE Press.
- Berger, V. (2007): Konstruktivista és bourdieu-i megközelítések vonzásában: Gerhard Schulze cselekvés- és tudáshozzáértékelési modellje. In: Némedi, D., Szabari, V. /szerk./: Kötő-jelek 2006: az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve. Budapest. ELTE TáTK Doktori Iskola. 31–52.
- Bodor, P. (1999): Az érzelmek társas természetéről: fejlődéstani vázlat. In: Kónya, A., Király, I., Bodor, P., Pléh, Cs. /szerk./: Kollektív, társas, társadalmi. Budapest. Akadémiai Kiadó. 489–500.
- Bukodi, E., Róbert, P. (2000): „Vagyoni helyzet – kulturális fogyasztás” In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy., Vukovich, Gy. /szerk./: Társadalmi riport 2000. Budapest. TÁRKI. 346–376.
- Cohen, K. A. (1969): A szubkultúrák általános elmélete. In: Dr. Huszár, T., Sükösd, M. /szerk./: Ifjúságszociológia. Budapest. KJK. 264–286.
- Falussy, B. (1995): Társadalmi idő – szabadidő. In: Tibori T. /szerk./: „Társadalmi idő – szabadidő”. A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. Budapest. Magyar Szabadidő Társaság. 73–75.
- Ferge, Zs. (2002): Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az új kapitalizmusban. Szociológiai Szemle. 4, 9–33.
- Gazsó, F., Laki, L. (2004): *Fiatalkor az újkapitalizmusban*. Budapest. Napvilág Kiadó.
- Hegedűs, R. (2001): Szubjektív társadalmi indikátorok. Szelektív áttekintés a téma irodalmából. Szociológiai Szemle. 2, 58–72.
- Hewstone, M., Stroebe, W. /szerk./ (2007): *Szociálpszichológia*. Budapest Akadémiai Kiadó.
- Keller, T. (2012): Hat állítás az elégedettség és a materiális aspirációk kapcsolatáról. Egy elméleti dilemma és néhány megoldási javaslat. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy. /szerk./: Társadalmi riport 2012. Budapest. TÁRKI. 229–246.
- Medgyesi, M., Tóth, I. Gy. (2012): A jövedelmi egyenlőtlenségek hosszú távú meghatározói Magyarországon. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy. /szerk./: Társadalmi riport 2012. Budapest. TÁRKI. 19–40.
- Merton, R. K. (2000): Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. In: Felkai, G., Némedi, D., Somlai, P. /szerk./: Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. Szociológiai irányzatok a XX. században. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó. 62–90.
- Murányi, I. (2010): Egyetemisták szabadidős tevékenysége és mentális státusa. *Educatio*. 2, 203–213.
- Nagy, Á. (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 211–228.
- Rácz, J. (1998): Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák. Budapest. Scientia Humana.
- Schulze, G. (2000): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája (Részlet). Szociológiai Figyelő. 1–2, 135–157.
- Székely, A., Susánszky, É., Ádám, Sz. (2013): Fiatalkor kockázati magatartása. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 179–210.
- Tibori, T. (1993): Szabadidős szokásaink változása. Egy 15 éve folyó longitudinális vizsgálatról. In: Falussy, B. /szerk./: A Magyar Szabadidő Társaság által Társadalmi idő – szabadidő címen 1992. április 24–25-én rendezett konferencia tanulmányai. Budapest. KSH. 94–104.
- Vitányi, I. (1976): A szabadidő-tevékenységek megoszlása és szerkezete. In: Falussy, B. /szerk./: A szabadidő szociológiája. Tanulmányok. Budapest. Gondolat. 131–167.
- Vitányi, I. (1995): Szabadidő és társadalmi átalakulás. In: Tibori, T. /szerk./: „Társadalmi idő – szabadidő”. A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. Budapest. Magyar Szabadidő Társaság. 382–386.

A sportolás és egészség. Kapcsolatok a fiatalok fizikai, mentális, és szociális jóllétének szubjektív szintjével

KOVÁCS KLÁRA – PERÉNYI SZILVIA

I. Problémafelvetés és a kutatás elméleti háttere

A társadalom teljesítőképessége, a humán erőforrás egészségi állapota kiemelt fontossággal került megfogalmazásra mind az Európai Unió, mind a hazai aktuális politikai irányokban. A politikai megközelítések alapját a területen elvégzett kutatási eredmények adták: a gazdasági válság jelentősen befolyásolta az európai polgárok közérzetét. Az Eurofound (2013) vizsgálata nemcsak azt mutatta ki, hogy a válság ideje alatt a boldogság és az optimizmus szintje csökkent az EU tagállamokban, de azt is, hogy a különböző gazdasági helyzetben lévő csoportok körében nagy eltérések vannak. Ezek a társadalmi különbségek különösen kiélezettek a később csatlakozott országok körében, így Bulgária, Szlovákia és Románia mellett hazánkban is, de megjelenik Ausztriában és az Egyesült Királyságban is.

A jóllét egyes dimenzióinak értelmezései

A jóllét (well-being) fogalmát meg kell különböztetnünk a jólét fogalmától (welfare). Ez utóbbi kifejezés a boldogságot és boldogulást jelentette az egyén élete során. A XX. században a jóléti államok megjelenésével a fogalom egyre kiterjedtebb és objektívebb lett, s összekapcsolódott a szükségeltekre kivetett adók és a szolgáltatások mennyiségére, arányaira. Gasper (2007, idézi Tiwari, 2009) szerint a kettő között a legnagyobb különbség, hogy az objektív jólét leginkább az egyéni élet érzelemmentes elemeit tartalmazza, a szubjektív jóllét pedig az érzelmi összetevőket: mindazokat az érzéseket, véleményeket, amelyekkel az egyén értékeli saját életét, állapotát, körülményeit.

Bár az objektív jólét és szubjektív jóllét szoros kapcsolatban állnak egymással, mégis egyes kutatási eredmények azt mutatják, hogy a gazdasági fejlődéssel járó életszínvonal-emelkedés nem mindig hozza magával az életminőség javulását, a jóllét és boldogság növekedését: bár a jobb anyagi helyzet nagyobb fokú boldogsággal járhat együtt, de egy szinten túl az anyagi javak növekedése nem növeli az

egyén szubjektív jóllétét (Szondy, 2007; Takács, 2005). Ebből kiindulva fogalmazták újra a társadalom céljait Nyugat-Európában és az USA-ban. Ennek lényege, hogy a fejlődés céljának nem mindenáron a gazdasági növekedésnek kell lenni, hanem az emberek életminőségének, jóllétének javítása (Kopp-Martos, 2011).

A szubjektív jóllétbe több tényező tartozik: a boldogságszint, a béke, az élettel való elégedettség, a célok és álmok megvalósulásának értékelése. Az olyan személyiségbeli vonások, mint az önbizalom, a nyitottság és a neuroticizmus meghatározzák a szubjektív jóllétet, hosszú távon pedig az egyént körülvevő környezet és az életesemények a befolyásoló tényezők. A szubjektív jóllét modelljei azt mutatják, hogy az egyén képes elfogadni és alkalmazkodni majd minden életeseményhez, s a boldogság szintje leginkább a biológiai beállítódás körül mozog, amely azonban csak nagyon ritkán változik. Ez a megállapítás pedig a fizikai egészség és boldogság erőteljes összefüggésére világít rá. Jól látható, hogy a szubjektív jóllét komplex fogalom, amely magába foglalja egyrészt a pozitív élmények értékelését, másrészt a megfelelő funkcionálást, a test és lélek, érzelmek harmonikus együttműködését (Diener et al., 2003; Lucas, 2007; Ryan-Deci, 2001), ezáltal erőteljesen kapcsolódik az életminőséghez.

A szubjektív jóllétben Diener és munkatársai (1985) három egymástól különálló összetevőt határoztak meg: a pozitív érzelmeket (kellemes érzelmek megtapasztalása), a negatív érzelmeket (kellemetlen érzések megtapasztalása) és az élettel való elégedettséget (az élet különböző területeivel való elégedettség - család, munka, iskola). Míg Martos (2009) a szubjektív jóllét fogalmát - egy igen leegyszerűsített koncepció felvázolása kapcsán - a boldogság tudományos megnevezéseként veti fel, a fogalomkör jelentéstartalmát Diener és munkatársai (1985) egy sokkal komplexebb jelenséggént említik három nagy összetevő említésével. Ezt a komplexitást támasztja alá az is, hogy az elmúlt évtizedekben a témával foglalkozó kutatói nemzedékek is különböző megközelítésből vizsgálták a jóllét fogalomkörét. Keyes (2006) szerint a szubjektív jóllét kutatásában három olyan generációnak van nagy jelentősége, amely különböző szempontok szerint vizsgálta a kérdéskört.

Keyes vezeti be a szociális (társas) jóllét fogalmát. Öt dimenzió vizsgálatát javasolja a szociális jóllét szubjektív értelmezéséhez: *társadalmi integráció, koherencia, hozzájárulás, cselekvőképesség, és elfogadás*. Egyértelműen látszik, hogy Keyes az egyén és közösség/társadalom közötti mezoszint kölcsönhatását, szoros együttműködését, egyensúlyi állapotát tekinti a szociális jóllét magas szintjének (jó szomszédi viszony; aktív részvétel kis, akár önkéntes közösségekben; az élet értelmébe vetett hit) (Keyes, 1998).

Az utóbbi években számos vizsgálat bizonyította, hogy az egészség szubjektív megítélése az objektív egészségi állapot megbízható mutatója, sőt a halálozás előrejelzője (Kopp-Martos, 2011). Ennek megfelelően a jóllét (legyen az fizikai, mentális vagy szociális jóllét), mint az egészség összetevőjének értékelése adhatja a legpontosabb képet ennek szintjéről a fiatalok esetében is.

Masters (2004) a szubjektív jóllétet egy többdimenziós fogalomként definiálja. Középiskolai tanulók mintáján végzett kutatásában a szubjektív jóllét megragadásához szintén öt összetevő vizsgálatát javasolja: fizikai (testi), mentális (lelki), emocionális (érzelmi), szociális (társas) és spirituális jóllét. Mivel a diákok életmódja, világszemlélete, élményeik és tapasztalataik, sajátos életformájuknak köszönhetően eltér a felnőttektől, éppen ezért egy sajátos jóllét típus jellemzi őket. Ennél fogva Masters (2004) úgy véli, hogy a dimenziókat külön-külön kell vizsgálni ahhoz, hogy egyértelmű képet kapjunk a tanulók – s ebből kiindulva a fiatalok – szubjektív jóllétéről. Masters munkája alapján a Partium magyar nyelvű felsőoktatási intézményeiben tanulók között végzett kutatás során az elkülönített szociális jóllét-típusokban azt vizsgálták, hogy az egyes típusokban milyen társadalmi tényezők játszanak meghatározó szerepet. Masters (2004) modellje alapján öt hallgatói csoport különült el: magas társas jóllétű, magas szellemi jóllétű, magas lelki jóllétű, disszonáns, illetve alacsony szociális jóllétű típus. A lelki jóllét esetében a vallásosság, míg a szellemi jóllétnél a szülők iskolai végzettsége és a szabadidős tevékenységek voltak a leginkább megkülönböztető tényezők. A társas jóllétnél a társadalmi tőke és az anyagi státusz, a disszonáns típusnál a társas kapcsolatok, az alacsony szociális jóllétnél a mérsékelt anyagi helyzet és a családi körülmények (főként párkapcsolat megléte) volt meghatározó (Kovács-Barta, 2012).

A sportolás és az egyes jóllét dimenziók kapcsolata

A sport és jóllét kapcsolatának kérdéskörét több különböző korosztályban is vizsgálták mind hazai, mind nemzetközi kutatások. Egy hatásvizsgálatban aerobik gyakorlatok rendszeres végzésének hatását vizsgálták meg stresszes munkahelyen dolgozók körében. A fizikai aktivitás e formájának hatására növekedett a jóllét percepciója, s a vizsgálat után öt hónappal is rendszeresen aerobicozó alanyok úgy nyilatkoztak, hogy jobban meg tudnak küzdeni a mindennapi életben tapasztalt stresszel, negatív környezeti hatásokkal, ez pedig hozzájárul a mentális és pszichológiai jólléthez (Gronningaeter et al., 1992).

McAuley és munkatársai (2000), illetve Morgan és Bath (1998) az idősek, mint az egészség szempontjából fokozottan veszélyeztetett csoport körében vizsgálták

azt, hogy miként hat a sport, illetve a rendszeres testmozgás a testi-lelki jóllétükre. Míg az előbbi kutatók eredményeiben a sportolás társas jóllétre gyakorolt pozitív hatása a leghangsúlyosabb elem (társas kapcsolatok, közösséghez való tartozás érzése), az utóbbiak leginkább a lelki jóllétre gyakorolt jótékony hatást emelik ki (például csökkenti a depressziós tüneteket).

Baltatescu és Kovács a Partium egyetemi hallgatói körében végzett kutatásában, a társadalmi háttérváltozók mellett a sport hatását is feltárták a hallgatók szubjektív jóllétének alakulására. A lineáris regresszió eredményei szerint a férfiúi mi volt és a 24 évesnél idősebb kor csökkenti, míg a házasság, az átlagos vagy az átlagnál jobb szubjektív anyagi helyzet, és a – témánk szempontjából fontos – sport növeli a jóllét (az étellel való elégedettség és a boldogság) szubjektív megítélésének szintjét (Baltatescu-Kovács, 2012). Az egészség önértékelése és a reziliencia közvetítő változók beemelésével, az előző kutatási eredményekkel ellentétben a sport közvetlen hatása a szubjektív jóllétre eltűnt: a sportolás pozitívan hatott a rezilienciára és az egészség önértékelésére, az egészségre pedig a reziliencia gyakorolta a legerősebb hatást, s ezek pedig hozzájárultak a hallgatók étellel való elégedettségének és boldogságának magasabb szintjeihez. Az elemzésben a legfontosabb társadalmi háttérváltozók hatását (ország, nem, szubjektív anyagi helyzet) kontrollálták (Baltatescu-Kovács, 2013).

Korábbi, az Ifjúság 2000, 2004 és 2008 kutatás adatbázisain elvégzett elemzések feltárták, hogy a rendszeres sportolásban való részvétel pozitívan járul hozzá a fiatalok önmagukkal való elégedettség szintjéhez a külső megjelenés, az edzettség és az egészség dimenzióiban (Perényi, 2011a; 2011b; 2013a; 2013b). Ezek az összefüggések megmaradtak a kérdezettek testalkati adottságaitól függetlenül is. Ezek alapján az feltételezhető, hogy a sportolási és mozgásos tevékenységnek nemcsak a szubjektív jóllét fizikai, de ennek egyéb, mentális és szociális dimenzióira is hatása lehet.

Fontos kiemelni, hogy az egészség összetettségének jellege, már a nyolcvanas évek során megfogalmazódott a WHO egészségdefiníciójában (WHO, 1984). Eszerint az egészség nem más, mint az egyén fizikai, mentális és szociális jóllétének összessége, összhangja, és nem csupán a betegség hiánya. Ez az értelmezési és megközelítési paradigmaváltás rámutatott arra, hogy az emberi jóllét társadalmi szinten nem értelmezhető, vizsgálható és befolyásolható egysíki, egydimenziós megközelítések mentén. Jelen kutatás célja, hogy feltárja a jóllét, WHO által is meghatározott, három dimenziójának változás-mechanizmusait a fiatalok sportolási részvétele és társadalmi beilleszkedése függvényében. Nevezetesen

arra voltunk kíváncsiak, hogy a fizikai, mentális, és a szociális jóllét szintje milyen összefüggést mutat a fiatalok szocio-demográfiai jellemzői és sportolási részvétele mentén. Kutatásunk egyik újszerűsége, hogy elemzésünkben Masters (2004) korábbi modelljének tesztelését a tanulókon túlmutató, ifjúsági 15-29 éves populáción végezzük el, mely modell dimenziói közül a Magyar Ifjúság 2012 adatbázis három elem - a fizikai, a mentális és a szociális állapot (jóllét) - operacionalizálását engedélyezi. Az eredmények várhatóan igazolják azt, hogy a rendszeres sportolásban való részvétel nemcsak a fiatalok fizikai jóllétéhez járul hozzá pozitív hatással, hanem egy ennél sokkal komplexebb összefüggérendszerrel beszélhetünk, ami a fiatalok mentális és szociális jóllétére is kiterjed.

Tanulmányunkban a pozitív pszichológia szemléletmódjának mintájára ún. pozitív társadalomtudományi megközelítést alkalmazunk.¹ Előbbinek kidolgozása Seligman és Csíkszentmihályi (2000) nevéhez köthető. Véleményük szerint a társadalomtudományokra jellemző kritikai attitűd mellett – mely leginkább a társadalom patológiás eseteit, diszfunkcióit és ezek okait vizsgálja – szintén fontos és egyben hasznos megtalálni azokat a pozitívumokat, protektív tényezőket (védőfaktorokat), amelyek az egyének és közösségek jóllétét segítik elő. A tudományos megközelítések elsősorban az egészség megőrzéséhez, fejlesztéséhez, tehát az eredményes prevencióhoz alkalmas tényezők felkutatására irányulnak, de az egészség komplex volta miatt a felderített tényezők az élet teljes minőségére, így a jóllétre is hatnak. Ebből következően nemcsak az egyén szintjén tapasztalhatók a pozitív változások, hanem akár közösségi, társadalmi szinten is. Ilyen védőfaktor lehet a sportolás is (Pikó, 2004; 2010; Mikulán et al., 2010; Baltatescu-Kovács, 2012).

1 A pozitív társadalomtudományi megközelítés más, mint a pozitívista szociológiaelmélet: az előbbinek lényege az ún. protektív társadalmi tényezők felderítése és működésük megértése, melyek védő funkcióval bírnak bizonyos fizikai, mentális, szociális problémákkal, devianciákkal szemben. A pozitívista szociológia viszont a társadalmi jelenségek megfigyelésekkel, tapasztati úton, tudományos eszközökkel történő megismerését tűzi ki célul.

II. Kutatási célok, hipotézisek, módszerek

Jelen tanulmány a fiatalok szubjektív jóllétének szintjét, s az ezekre ható társadalmi tényezőket vizsgálja. Az objektív jólét szegmenseit jelen elemzés magyarázó változóként alkalmazza. Ezt a megközelítést az indokolja, hogy a szubjektív jóllét vizsgálatával - ellentétben az objektív jóléttel - több információt tudhatunk meg a vizsgált populációról: senki nem tudhatja jobban megítélni és értékelni saját helyzetét, mint maguk a megkérdezettek, de erre feltételezésünk szerint az objektív jólét is hatással lehet. Az objektív jólét magyarázó ereje mellett további társadalmi háttérváltozó beemelése, illetve kontrollálása is megtörténik hozzájárulva ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk arról, hogy milyen társadalmi tényezők hatnak az egyén szubjektív jóllétének egyes területeire.

A Magyar Ifjúság 2012 adatbázisa alapján a fizikai, a mentális és a szociális jóllét dimenzióit több szempontból vizsgáljuk meg. A *fizikai jóllét* vizsgálatához a következő változókat vontuk be az elemzésbe: Mennyire elégedett az edzettségi szintjével, az egészségével, közérzetével (indexet készítettünk, ahol 0 jelölte, ha átlag alatt elégedett, 1 pedig, ha átlag fölött); testtömegindex aránya (BMI) (1-normál, 0-túl alacsony, túl magas); van-e valamilyen tartós betegsége, egészségügyi problémája, fogyatékosága (1-nem, 0-igen). Az öt változóból összevont indexet készítettünk (0 jelöli a fizikai jóllét legalacsonyabb, 100 a legmagasabb szintjét). A *mentális jóllét* változójának létrehozásához a következő kérdésblokkot használjuk fel: Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel: Az élete fontos kérdéseiben önállóan dönt; Konkrét tervei vannak a jövőre nézve; Mindig számol a döntései lehetséges következményeivel; Felnőttnek érzi magát; Sokszor mondják Önre, hogy gyerekesen viselkedik? Az utolsó kérdés értékeinek megfordítása után a változókból egy főkomponenst készítettünk, majd a főkomponens-súlyokat 0-tól 100-ig tartó skálává kódoltuk át. A *szociális jóllét* mérésére a szakirodalomban meghatározottól eltérően mi a pár- és baráti kapcsolatokkal való elégedettség mértékét, a baráti társaság létét vagy hiányát emeltük be az elemzésbe (0 átlag alatt elégedett/nincs, 1 átlag fölött elégedett/van), illetve azt néztük meg, hogy van-e olyan törzshelyük, ahol barátaikkal, ismerősekkel tudnak találkozni, s szívesen töltik ott velük a szabadidejüket. Ezekből a változókból is indexet készítettünk (0 a szociális jóllét legalacsonyabb szintje, 100 a legmagasabb).

Az adatok statisztikai elemzése során egyutas varianciaanalízissel nézzük meg, hogy e dimenziók mentén milyen különbségek vannak a sportolók és nem sporto-

lók között. Ezt követően a sportolás és a legfontosabb társadalmi háttérváltozók² hatását többlépcsős lineáris regresszióval vizsgáljuk meg. A modellekbe a következő magyarázó változókat emeljük be: sportol-e; kor, nem, lakóhely; szubjektív társadalmi és anyagi helyzet (önbesorolás alapján) mint gazdasági tőke, szülők iskolai végzettsége (elvégzett osztályok száma alapján) mint kulturális tőke; piaci aktivitás: tanul-e, vagy dolgozik-e. Emellett fontosnak tartjuk Kopp és munkatársai (2008) alapján a családi állapot változójának beemelését is (van-e házastársa/élettársa/tartós párkapcsolata vagy nincs).

2 Sporttevékenység: 1) sportol (1), 2) nem sportol (0); társadalmi nem: 1) férfi (1), 2) nő (0); kor: évek száma (folytonos); főtevékenység: tanul: 1) igen (1), 2) nem (0); dolgozik – 1) igen (1), 2) nem (0); településméret: 1) vidék (0), 2) város(1); társadalmi-gazdasági státusz: 1) nélkülözések közt élünk, 2) hónapról hónapra anyagi gondjaink vannak, 3) épp hogy kijövünk a jövedelmünkből, 4) beosztással jól kijövünk a jövedelmünkből, 5) gondok nélkül élünk (0-100 pont); szülők iskolai végzettsége (elvégzett osztályok száma); tartós párkapcsolat: 1) házas/van tartós párkapcsolata van (1); 2) nem házas/nincs tartós párkapcsolata (0).

III. Eredmények

A varianciaelemzés eredményei azt mutatják, hogy a fizikai és a szociális jólét változóiban van szignifikáns különbség a sportoló és nem sportoló fiatalok között. Mindkét esetben mintegy tíz ponttal magasabb pontszámot értek el a sportolók, ami igen jelentős különbségnek tekinthető (1. táblázat). Az eredmények alátámasztják Pikó és Keresztes (2007) serdülőkorúak körében végzett kutatási eredményeit, mely szerint a sportolás hozzájárul az egészség mindhárom, esetünkben ennek fizikai és szociális dimenziójához, valamint Perényi (2011b) az Ifjúság 2000, 2004 és 2008 mintákon elvégzett elemzéseinek eredményeit, melyek a fizikai dimenziókhoz kapcsolódó szubjektív elégedettségre vonatkoztak. Ennek megfelelően a sportolásnak nemcsak objektíven igazolható pozitív hatása van a fizikai egészségre (a szív- és ér-, légző-, emésztő-, csont- és támasztó rendszer helyes működésére, a 2-es típusú diabetes, elhízás stb. megelőzésében), hanem e pozitívumok szubjektíven is érzékelhetők. Ez az eredmény azért is fontos, mert - mint ahogy azt fentebb említettük - Kopp és Martos (2011) szerint az egészség szubjektív értékelése és érzékelése az egészségi állapot egyik legmegbízhatóbb mutatója. A sportolás pedig hozzájárul ehhez: azok a fiatalok, akik bevallásuk szerint sportolnak (feltételezhetően valamilyen rendszeres formában), maguk is érzékelik ennek jótékony hatását. Ebből kifolyólag edzettebbnek, fittebbnek érzik magukat, s ez hozzájárul ahhoz, hogy a külsejükkel is elégedettebbek legyenek. Ez további életükre is pozitív hatással lehet, hiszen az így szerzett kellemes élmények pozitívabb énkép kialakulását eredményezi és ezáltal életük szerves részévé válhat a sportolás. Ez pedig hosszú távon még népegészségügyi szempontból is releváns hasznokkal jár: a sportolás révén erősebbé válik az immunrendszerünk és fiatal korban még sokkal könnyebben illesztjük be a sportolást a mindennapi tevékenységeink közé, mint idős korban (ízületi fájdalmak és egyéb fizikai tünetek miatt).

További fontos eredmény – mely összhangban van Pikó és Keresztes (2007) eredményeivel –, hogy a sportolás hozzájárul a fiatalok kapcsolati hálójának növeléséhez, és ennek a működésével való elégedettség magasabb szintjéhez (beleértve a párkapcsolatot is). Ebből jól láthatjuk, hogy a sporttevékenység a kapcsolati és társadalmi tőke egyik lehetséges forrása. A valódi testedzéssel járó - nem otthon, esetleg játékkonzolokon végzett - mozgásos tevékenységek, az edzések valamilyen közösségben végzett különböző fajtái, legyen az szabadidősport vagy ver-

senyszerű sport, csoportokhoz kapcsolódnak. Ezek struktúrája a laza szerkezettől egészen a szoros baráti kapcsolatokig terjedhet, melyekben a sportban résztvevők rendszeresen ismétlődő találkozásokon keresztül tanulnak a közösségi léthez való alkalmazkodásokról. Egyrészt a sport - az abban résztvevők számára - magát a közösséget jelenti, másrészt a sportközösség írott és íratlan szabályainak elsajátítása révén a tanultakat más közösségekbe való beilleszkedés során is tudják alkalmazni (Perényi, 2011b).

1. táblázat: A fizikai, mentális és szociális jóllét szintje a sportolók és nem sportolók körében³

	Nem sportol	Sportol	N (fő)
Fizikai jóllét	56,1	66,9*	7391
Mentális jóllét	36,6	36,8	7825
Szociális jóllét	53,2	63,2*	7026

De vajon akkor is megmarad a sportolás hatása, ha beemeljük és kontrolláljuk a legfontosabb társadalmi háttérváltozók hatásait? E kérdés megválaszolásához a többlépcsős lineáris regresszió módszerével megvizsgáltuk a sportolás mellett a kor, nem, lakóhely településtípusa, a szubjektív társadalmi-anyagi helyzet, a szülők iskolai végzettsége, a tanulmányok folytatása, a dolgozói státusz és a tartós párkapcsolat változók hatását mindhárom jólléttípusra.

A fizikai jóllét esetében azt láthatjuk, hogy a sportnak végig megmarad a pozitív, legerősebb hatása a társadalmi háttérváltozók beemelése mellett. A szülők iskolai végzettsége, a tanulmányok folytatása és a tartós párkapcsolat változókon kívül minden általunk bevont változónak van befolyásoló ereje. Azt láthatjuk, hogy a sportolókon kívül a férfiak fizikai jóllét szintje magasabb a nőkénel, és a dolgozóké pedig a nem dolgozó státuszban lévőkhez képest. A nemek közötti különbségek ismételten a pozitívabb objektív mutatók ellenére igazolódtak, a nők szubjektív érzékenységét fizikai létükkel kapcsolatban a sportolásban való részvétel sem nivellálja, egyenlíti ki. Azonban a városi léttel és a kor előrehaladásával csökken a fizikai jóllét szintje (2. táblázat). A szubjektív társadalmi-gazdasági helyzet pozitív hatása igazolja azt a korábbi eredményt, hogy egy bizonyos fokú anyagi biztonságra van szükség ahhoz, hogy az egyén megfelelő életminőséggel rendelkezzen, s ez a középkorú férfiak esetében véd a korai halálozástól is (Kopp et al., 2008).

3 Beta, *p≤0,05

2. táblázat: A sportolás és a társadalmi háttérváltozók hatása a fizikai jóllétre⁴

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Sport	,190	,165*	,150*	,149*
Nem		,097*	,098*	,095*
Kor		-,057*	-,058*	-,081*
Lakóhely		-,035*	-,047*	-,049*
Szubjektív anyagi helyzet			,092*	,080*
Szülők iskolai végzettsége			,010	,012
Tanulói státusz				,034
Dolgozói státusz				,069*
Tartós párkapcsolat				,025

A mentális jóllét vizsgálata esetében azt tapasztaltuk, hogy önmagának a sportolásnak a választott változó-kombináció esetén erre nincs hatása. Azonban más háttérváltozók bevonásával itt is a sportolás pozitív hatását figyelhetjük meg elmentésben a varianciaelemzés eredményeivel. Ez összhangban van egy egyetemisták, mint fiatal felnőttek körében végzett kutatás eredményeivel: dél-afrikai egyetemista sportolók ugyancsak szignifikánsan kevesebb pszichoszomatikus és depresszív tünetről, s nagyobb mértékű pozitív élményről, illetve koherencia-érzésről számoltak be, mint a nem sportoló társaik (Malebo et al., 2007).

Jól látható ebben az esetben is, hogy az egészség egy nagyon komplex jelenség, melynek összetevői, a fizikai és mentális dimenziók, szoros kapcsolatban vannak egymással és kölcsönösen hatnak egymásra. Ennek megfelelően a sportolás meghatározza a fizikai jóllétet, az egészségi állapotot és még a mentális jóllétre is nagy hatással van. A fizikai állapottal, egészséggel való nagyobb fokú elégedettség mentálisan is hat: nagyobb fokú önbizalommal tölti el az egyént, egyfajta biztonságérzetet és megnyugvást ad, hogy valóban tett az egészségéért. A sportolás során az edzettség és állóképesség szintjének növekedésével újabb és újabb elérendő célok fogalmazódnak meg a teljesítmény növelésével összefüggésben, melyek megvalósítása sikerélményt nyújthat. Ez pedig hosszú távon, az élet más területén is kamatozódik: a hosszú távú tervek megfogalmazása, ezek megvalósítása, s az ebből fakadó élmény hármassága örömmel és elégedettséggel tölti el ez egyént. Az Arisztotelész által megfogalmazott *eudaimion* koncepció jelöli a boldogság, mint a szubjektív jóllét egyik fontos összetevőjének harmadik, legfelsőbb szintjét, amelynek lényege az értelmes élet, az élet értelmének keresése. Ez a valódi boldogság, amely nem egy élmény (mint az első szint), sem egy

4 Beta, * $p \leq 0,05$

állapot (mint a második szint), hanem egy aktivitás: az egyén abban leli örömét, hogy aktívan tesz a boldogságáért (Kopp-Skrabski, 2009). A sportolás épp ezt, a boldogság legfelsőbb szintjét támogatja a tevékenység végzése során, hiszen élvezettel és különböző élményeket átélve dolgozik az egyén az egészségéért, a test és a lélek karbantartásáért, céljai eléréséért, ez pedig hozzájárul a szubjektív jóllét fizikai és mentális dimenziójához is. Hasonlóképpen, ha egy fiatalnak van állása: hasznosan tölti mindennapjait, munkájával hozzájárul valamilyen szinten környezete, vagy a társadalom, sőt a világ működésének egy kis szegmenséhez - munkakörétől függetlenül, s ha ennek tudatában van (a magasabb kulturális tőke által), akkor ez is hozzájárul a boldogság magasabb szintjének eléréséhez.

A mentális jóllét esetében igazolódott a sportolás protektív jellege: nemcsak hozzájárul az egyes jóllét dimenziók magasabb szintjének eléréséhez, hanem bizonyos depressziós tünetekkel szemben véd, hogy a fiatalok ne lássák reménytelennek és kilátástalannak a helyzetüket. Ez pedig a személyiségben tapasztalható számos pozitív változás következménye: fejlődik a kitartás, az önfegyelem, a szervezőkészség, céltudatosság, az értékrendben új prioritások jelennek meg és válnak fontossá. Mindezek pedig hozzájárulnak egy tudatosabb, megfontoltabb, felelősségteljesebb jövőtervezéshez és annak megvalósításához.

A nemnek és a tanulmányok folytatásának nincs befolyásoló ereje, viszont a kornak, a dolgozói státusznak, a kulturális és gazdasági tőkének és a tartós párkapcsolatnak pozitív hatása van a mentális jóllétre. A kor növekedésével és a sikeres munkaerő-piaci elhelyezkedéssel biztosabb társadalmi-gazdasági státuszba kerülnek, egyre inkább megtalálják helyüket a világban, s egyre kevésbé jellemző rájuk, hogy reményvesztettek lennének (3. táblázat). Hasonlóképpen „véd” a mentális problémáktól a tartós párkapcsolat, legyen az házasság, élettársi kapcsolat vagy állandó partner, ami összhangban van Kopp és munkatársai (2008) korábbi kutatásaival. A mentális jóllét legfontosabb összetevői az érzelmekhez, lelki tényezőkhöz kapcsolódnak. Egy biztos párkapcsolat (ha az egyén életében van olyan személy, akihez bármikor, bármilyen körülmények között, akár a legszemélyesebb problémáival is fordulhat) megnyugvással, biztonságérzettel, ezáltal elégedettséggel tölti el a fiatalot. A mentális jóllét esetében is láthatjuk a városiak rosszabb helyzetét.

3. táblázat: A sportolás és a társadalmi háttérváltozók hatása a mentális jóllétre⁵

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Sport	,009	,061*	,037*	,039*
Nem		-,016	-,014	-,013
Kor		,403*	,401*	,350*
Lakóhely		-,060*	-,081*	-,083*
Szubjektív anyagi helyzet			,112*	,103*
Szülők iskolai végzettsége			,041*	,055*
Tanulói státusz				,005
Dolgozói státusz				,058*
Tartós párkapcsolat				,069*

A szociális jóllétre ható tényezők vizsgálata esetében csak a kornak nincs befolyásoló ereje, mely valószínűleg a „gondtalan” élet korosztályi kitolódásának jelenségét igazolja. Ebben az esetben is igazolódott a sportolás pozitív hatása, de emellett a férfiak, a tanulók, a dolgozók, a magasabb gazdasági, illetve kulturális tőkével és a párkapcsolattal rendelkezők magasabb szociális jólléttel jellemezhetők (4. táblázat). A szociális jóllét, a baráti társaságok és a társas kapcsolatok jelenléte kiemelten megjelenik a sporthoz kötődő tevékenységekben, nem véletlenül ennek van a legerősebb pozitív hatása. A szervezett keretek között végzett sportolási tevékenység elkülöníthetetlen része a közösségi lét. E közösségek fontos jellemzője az, hogy minden tag hasonló céllal kapcsolódik és tartozik az adott csoporthoz, így hasonló érdeklődési körrel, sőt akár értékrenddel is jellemezhetők. Ez pedig közelebb hozhatja az egyéneket egymáshoz, különösen akkor, ha olyan sportágról, sportoló csoportról van szó, amelyben a tagoknak egymást figyelve, egymástól függően kell végezniük az adott tevékenységet (pl. a csapatsportokban). A közösen átélt élmények növelik a csoportkohéziót, szoros emberi kapcsolatok kialakulásának táptalaja, így egy sportoló közösség a társadalmi tőke egyik forrása lehet. A közösen átélt élményeknek, a mindennapi együttlétnek, a hasonló érdeklődési körnek (stb.) köszönhetően ezek a kapcsolatok egyre szorosabbá válhatnak: baráti, vagy bizonyos esetekben párkapcsolatokká alakulhatnak, ami hozzájárul ahhoz, hogy az egyén ne érezze magát magányosnak, egyedülnek a világban. Csökkenti az anómia kockázatát a közösséghez tartozás percepciója által, hiszen az egyén csak akkor lehet egy sportoló csoport, csapat, klub tagja, ha elfogadja, s azonosulni tud az ott lévő szabályokkal, normákkal, értékekkel. Ez pedig hozzájárul fizikai és mentális jóllétéhez is.

5 Beta, *p≤0,05

A szociális jóllét vizsgálatához az összetett mutatóba beemeltük azt is, hogy van-e olyan szórakozóhely, helyszín, törzshely, ahol a fiatalok összefuthatnak, és együtt lehetnek barátaikkal. A sportolás pozitív hatása a szociális jóllétre azt mutatja, hogy nagyobb valószínűséggel van olyan helyük, ahol szórakozásuk, szabadidejük nem sportolással töltött részében időt tudnak szakítani baráti kapcsolataik ápolására. Meg kell jegyeznünk, hogy - főként a versenysportolók esetében - az ilyen jellegű kikapcsolódás is legtöbbször a csapattársakkal történik. Ez markáns jellemzője az úgynevezett sportolói kultúrának (Sörös, 2009; Bowen-Levin 2003), ami tovább növelheti a szociális jóllét szintjét.

A szociális jóllét másik fontos dimenziója a párkapcsolattal való elégedettség. A baráti társasághoz hasonlóan a párkapcsolatok harmonikus működéséhez elengedhetetlen a közös érdeklődési kör: olyan közös szabadidő-eltöltés, amely mindkét fél számára fontos és élvezetes, mint a sportolás. Viszont ha ez csak az egyik fél életében játszik fontos szerepet, akkor ez konfliktusok forrása lehet, hiszen a másik fél neheztelhet a nem vele töltött „időpazarlásért”. A közös, hasznos időtöltés és az élvezetes együttmozgás élményén kívül a partner támogatást, erőt nyújthat a feladatok elvégzéséhez az edzéseken, így az egyes kitűzött célokat akkor is meg tudja valósítani a másik fél, ha már egyébként úgy érzi, hogy elérte teljesítőképességének határát. A versenysport esetében kiemelkedő jelentősége van annak, hogy az élsportoló partnerétől megfelelő támogatást kapjon: a mindennapi edzések, edzőtáborok miatti távollét, a felkészülés vagy esetenként például a fogyasztás (olyan sportágak esetében, ahol súlycsoportok vannak) miatti feszültségek, fáradtság elviselése nehézséget okozhat mindkét fél számára. Élsportoló nőkkel (ökölvívókkal) készített kutatási eredmények alátámasztják, hogy nem véletlen az, hogy e nehézségeket csak egy olyan partner mellett lehet leküzdeni, aki maga is átéli vagy átélte ezeket, tehát saját tapasztalattal rendelkezik mindezekről, ezért megértő tud lenni, tehát ők is ökölvívó, de legalábbis sportoló partner személyében találták meg életük párját (Kovács, 2009). Eredményeink alátámasztják azt is, hogy egy ilyen jellegű biztos párkapcsolat (valószínűsíthetően sportos partnerrel) hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalok elégedettebbek legyenek kapcsolataikkal, és összességében a szociális jóllétük magasabb szintjét érik el.

A férfiak magasabb szintű fizikai és szociális jólléte az általános önbizalom magasabb szintjével is magyarázható, amihez a sportolás is hozzájárul. A sport és a rendszeres fizikai aktivitás a fizikummal való nagyobb elégedettséggel, így nagyobb önbizalommal jár együtt, ami hozzájárul az étellel való elégedettség és a boldogság növekedéséhez. Ezek a szubjektív jóllét alapvető elemeinek tekinthetők (Frost-McKelvie, 2005).

A városiak társas hálójuk mértékével és minőségével is elégedetlenebbek (4. táblázat). Úgy tűnik, hogy az urbanizáció növekedésével a nagyobb lakosú településen élők alacsonyabb jóllét szinttel rendelkeznek mind az fizikai, mind a mentális és mind a szociális jóllét tekintetében. Ez pedig jól mutatja a városi élettel járó individualizáció, elmagányosodás negatív hatásait már a fiatalok körében is.

4. táblázat: A sportolás és a társadalmi háttérváltozók hatása a szociális jóllétre⁶

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Sport	,191*	,181*	,150*	,147*
Nem		,047*	,051*	,057*
Kor		-,011	-,012	-,003
Lakóhely		-,024	-,055*	-,055*
Szubjektív anyagi helyzet			,084*	,071*
Szülők iskolai végzettsége			,096*	,090*
Tanulói státusz				,123*
Dolgozói státusz				,074*
Tartós párkapcsolat				,093*

6 Beta, *p≤0,05

IV. Következtetések

Jelen tanulmány eredményei alapján összességében elmondható, hogy igazolva a korábbi kutatások eredményeit, a fizikai jóllét összefüggést mutat a mentális és a szociális jólléttel is. Mindhárom jóllétre, mint a komplex egészségkoncepció és a szubjektív jóllét egyes dimenzióira, a sportolás és a mozgásos tevékenység pozitív hatással van. Ezek az eredmények kiemelten fontosak, hiszen a szubjektív jóllét magasabb szintje összefüggést mutat az össztársadalmi teljesítő képességgel az egészségügyi kiadások megtakarításainak potenciáljai mentén.

Kutatásunk túlmutat a sportolás és a legfontosabb társadalmi háttérváltozók hatásának vizsgálatán. A védőfaktorok mellett egyben feltártuk az egyes rizikófaktorokat is, melyek hatnak a fiatalok egészségére. Ezek segítségével olyan prevenciós programok dolgozhatók ki, melyek egy magasabb várható élettartammal és jobb életminőséggel jellemezhető generáció létrejöttéhez vezethet. Különösen fontos ez egy olyan magyar társadalomban, ahol a középkorú férfiak halálozási arányai inkább hasonlítanak az orosz, ukrán statisztikákhoz, semmint a cseh, lengyel adatokhoz, nem beszélve a nyugat-európai számokról. Eredményeink összhangban vannak Kopp és munkatársai (2008) várható élettartamra vonatkozó eredményeivel, de velük ellentétben - a pozitív társadalomtudományi megközelítés-módnak megfelelően - mi a védőfaktorokra tesszük a hangsúlyt. A biztos állás, a megfelelő társadalmi-gazdasági státusz, a vidéki lét és a pártól kapott társas támogatás mértéke, valamint a sportolás hozzájárul a fizikai, mentális és szociális jólléthez, így pozitívan befolyásolják az egyén életminőségét, s ebből következően akár a várható élettartamot is. Szondynak (2007), Takácsnak (2005), Kopp és munkatársainak (2008) a kutatásai azonban felhívják a figyelmet arra, hogy noha nem tudjuk, hogy hol van az a határ, ami még hozzájárul az egyes jóllét típusokhoz, de egy határon túl a jobb anyagi helyzet már nem biztos, hogy növeli, sőt csökkentheti ezt. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy elemzésünkben minden esetben a társadalmi-gazdasági helyzet szubjektív értékelése bírt befolyásoló erővel, így nagyon fontos, hogy a jóllét szempontjából nem az a mérvadó, hogy milyen materiális javakkal, pénzmennyiséggel rendelkezik az egyén, hanem az, hogy másokhoz viszonyítva saját helyzetét hogyan értékeli.

Annak ellenére, hogy a regressziós modell hatás-kapcsolatokat mutat ki, ok-okozati viszonyt nem lehet megállapítani, hiszen nem lehet tudni, hogy a sport hatására alakulnak ki ezek a jótékony hatások, vagy azok keresik a sport lehetőségeit, akik eleve magasabb szubjektív elégedettséggel rendelkeznek a

különböző dimenziókban, illetve rendelkeznek azokkal a készségekkel és képességekkel, amelyek szükségesek a jóllét kialakításához. Mégis azt felételezhetjük, hogy a sportolási tevékenység, annak különböző jellemzői, közösségi terei támogató elemeket tartalmaznak a jóllét percepciójának kialakulásához, szubjektív megéléséhez. A különböző prevenciós programok kidolgozásában különös szereppel bírhatnak pl. a sportprogramok népszerűsítése és a sportolási lehetőségek bővítése, különös tekintettel a kistelepüléseken, valamint a nagy- és fővárosiak, illetve a nők számára.

V. Irodalom

- Abdallah, S., Stoll, L., Eiffe, F. (2013): Third European Quality of Life Survey - Quality of life in Europe: Subjective well-being. Eurpfound: Luxemburg. Letöltés helye: <http://www.eurofound.europa.eu/public-docs/2013/59/en/1/EF1359EN.pdf>. (Letöltés ideje: 2013. december 27.)
- Băltătescu, S., Kovács, K. (2012): Sport Participation and Subjective Well-being among University Students in the Hungarian-Romanian-Ukrainian Cross-border area. In: Pusztai, G., Hatos, A., Ceglédi, T. /szerk./: Third Mission of Higher Education in a Cross-Border Region. Educational Research in Central and Eastern Europe I. CHERD-H, University of Debrecen. 134-148.
- Băltătescu, S., Kovács K. (2013): Sport and subjective well-being among Romanian and Hungarian students. The Evaluation of resilience and perceived health. Cambridge (megjelenés alatt)
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J, Griffin, S. (1985): The Satisfaction With Life Scale. Journal of Personality Assessment. 1, 71-75. Letöltés helye: <http://www.unt.edu/rss/SWLS.pdf>. (Letöltés ideje: 2011. december 14.)
- Diener, E., Sapyta, J. J., Suh, E. (1998): Subjective Well-Being Is Essential to Well-Being. Psychological Inquiry. 1, 33-37.
- Diener, E., Oishi, S., Lucas, R. E. (2003): Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluation of Life. Annual Review of Psychology. 54, 403-425.
- Fox, K. R. (1999): Influence of Physical Activity on Mental Well-being. Public Health Nutrition 3, 411-418.
- Frost, J., McKelvie, S. J. (2005): The relationship of self-esteem and body satisfaction to exercise activity for male and female elementary school, high school, and university students. Athletic Insight. 4, 36-49.
- Gough, I., McGregor, A. J. (2007): Wellbeing in developing countries: from theory to research. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gronningaeter, H., Hytten, K., Skauli G., Christensen C. C., Holger, U. (1992): Improved Health and Coping by Physical Exercise or Cognitive Behavioral Stress Management Training in a Work. Psychology and Health 2, 147-163.
- Keyes, C. L. M. (1998): Social well-being. Social Psychology Quartely. 2, 121-140.
- Keyes, C. L. M. (2006): Subjective well-being in mental health and human development research worldwide: an introduction. Social Indicators Research. 77, 1-10.
- Kopp, M., Martos, T. (2011): A társadalmi összjólét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I. Életminőség, gazdasági fejlődés és a nemzeti összjóléti index. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika. 3, 241-259.
- Kopp, M., Székely, A., Skrabski, Á. (2008): Mi magyarázhatja a magyar férfiak idő előtti egészségromlását és halálozási arányait. In: Kopp, M. /szerk./: Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban. Budapest. Semmelweis Kiadó. 212-220.
- Kopp, M., Skrabski, Á. (2009): Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. Távlatok 86. Letöltés helye: <http://www.wesley.hu/sites/default/files/fajlok/cikk%20kopp%20skrabski%20a%20magyar%20lelki%C3%A1llapot.pdf> (letöltés ideje 2014. január 20.)
- Kovács, K., Barta, Sz.(2011): A hallgatói jóllét dimenzióinak összefüggései az értékekhez és normákhoz fűződő. In: Kozma, T., Perjés, I. /szerk./: Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány. A múlt értékei és a jövő kihívásai. Új kutatások a neveléstudományokban. MTA Pedagógiai Bizottsága — ELTE Eötvös Kiadó. 237-248.
- Lucas, R. E. (2007): Adaptation and the Set-Point Model of Subjective Well-Being Does Happiness Change After Major Life Events? Current Directions in Psychological Science 2, 75-79.
- Malebo, A., van Eeden, Ch., Wissing, M. P. (2007). Sport participation, psychological well-being, and psychosocial development in a group of young black adults. South African Journal of Psychology. 1, 188-206.
- Martos, T. (2009): Célok, tervek, törekvések I. Elméleti megfontolások és alkalmazási lehetőségek. Magyar Pszichológiai Szemle. 2, 337-358.
- Masters, G. N. (2004): Conceptualising and researching student well-being. Conference paper, Supporting student well-being: what does the research tell us about social and emotional development of young people? Letöltés helye: http://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=research_conference_2004. (Letöltés ideje: 2011. 07.).

- McAuley, E., Blissmer, B., Marquez, D. X., Jerome, G. J., Kramer, A. F., Katula, J. (2000): Social relations, physical activity, and well-being in older adults. *Preventive Medicine*. 31, 608-612.
- Mikulán, R., Keresztes, N., Pikó, B. (2010): A sport mint védőfaktor: fizikai aktivitás, egészség, káros szenvedélyek. In: Pikó, B. /szerk./: Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban. Budapest, L'Harmattan — Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. 115-130.
- Morgan, K., Bath, P. A. (1998): Customary physical activity and psychological wellbeing: a longitudinal study. *Age and Ageing*. 27, 35—40.
- Perényi, Sz. (2011a): 'Hogy érzed magad a bőrödben?' - Sportoló és nem sportoló fiatalok egészség- és testtudatosságának szubjektív megítélése. Mozgásbiológiai Konferencia, Semmelweis Egyetem, Testnevelési és Sporttudományi Kar. Abstract.
- Perényi, Sz. (2011b): Sportolási szokások: Sportolási esélyek és változástrendek. In: Bauer, B., Szabó, A. /szerk./: Arctalan(?) Nemzedék. Szeged. Belvedere Meridionale Kiadó. 159-184.
- Perényi, Sz. (2013a): Alacsonyán stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése. In: Székely, L. /szerk./: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 229-249.
- Perényi, Sz. (2013b): New approaches to youth in thrill society: sport participation as fuel to boost outlook on future and concepts on self. Abstract. 7(1), 97-105.
- Pikó, B. (2004): A pozitív pszichológia a modern társadalomban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. 5(4), 289-299.
- Pikó, B. (2010): Pozitív fordulat a magatartáskutatásokban? In: Pikó, B. /szerk./: Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban. Budapest, L'Harmattan — Nemzeti Drogmegelőzési Intézet, 11-21.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2001): On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology*. 52, 141-166.
- Seligman, M. E. P., Csíkszentmihályi, M. (2000): Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*. 55(1), 5-14.
- Szondy, M. (2007): Anyagi helyzet és boldogság: kapcsolat individuális és nemzetközi szinten. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. 8(4), 291-307.
- Takács, D. (2005): A pénz (nem) boldogít (?) Közgazdasági szemle. 52, 683-697.
- Tiwari, M. (2009): Poverty and wellbeing at the 'Grassroots' — How much is visible to researchers? *Social Indicators Research*. 90, 127-140.

Kell egy csapat? – a Jobbik és fiatal támogatóinak vizsgálata, különös tekintettel a társadalmi nemekre

FÉLIX ANIKÓ – GREGOR ANIKÓ

I. Bevezetés - a kutatás feladata

Az utóbbi években szinte megszámlálhatatlanul sok tanulmány íródott azzal kapcsolatban, hogy vajon minek köszönhető a radikális jobboldali pártok látványos előretörése a nemzetközi és a hazai politikai palettán (Norris, 2005; Mudde, 2007; Karácsony-Róna, 2010; Rudas, 2010; Grajczjár-Tóth, 2011; Krekó et al., 2011; Jeszó et al., 2012; Bartlett et al., 2012; Bíró Nagy-Róna, 2012; Bíró Nagy et al., 2013). A legtöbb hazai kutatás kiemelt figyelmet fordít a Jobbik generációs jellegére, és egyre több olyan cikk lát napvilágot, amely kifejezetten arra keresi a magyarázatot, hogy milyen okok miatt népszerű ennyire a Jobbik a fiatalok (15-29 év közöttiek) körében (lásd Barlai, 2012; Róna-Sőrés 2012; Kovács, 2013).

Elemzésünkben mi is a fiatalok radikális jobboldali pártválasztásának megértésére tettünk kísérletet a Magyar Ifjúság 2012 adatbázisa alapján, a radikális jobboldali kutatásokban egy eddig kevésbé megjelenő szempont, a gender dimenzió beemelésével, azaz azzal a kutatói kérdéssel, hogy vajon van-e különbség a Jobbikra szavazó¹ fiúk és lányok pártválasztásának motivációiban. Kiinduló feltételezésünk az volt, hogy a társadalmi nemek mentén lehetségesek olyan eltérések, amelyeken keresztül a fiúk és a lányok más módokon, utakon keresztül válnak Jobbik-szavazóvá. Vizsgálatunk során arra az eredményre jutottunk, hogy a pártot támogató fiatalok nemek szerinti bontásban bizonyos témakörök mentén valóban eltérnek egymástól, azonban az eltéréseknél erősebbek a hasonlóságok: a közösségiség élménye és a párt által kínált erőteljes protest jelleg „felülírja” a nemek közti különbségeket.

1 A feltett kérdés pontosan: „Melyik párt listájára szavazna (ha mégis elmenne)? [egy most vasárnapi parlamenti választáson – egy korábbi kérdésben szerepel. A szerzők.] Kérem, válassza ki az alábbi listából!”

II. A téma elméleti kontextualizálása

Mielőtt részletesebben bemutatnánk eredményeinket, a kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalom rövid áttekintésével ismertetjük az elméleti kereteket. A fiatalok politikai szocializációjáról szóló könyvtárnyi irodalmat nincs módunk áttekinteni, mégis fontos kitérni röviden a kapcsolódó írások főbb megállapításaira, hiszen a szocializáció fontos állomásai meghatározhatják a fiatalok politikai orientációját.

A politikai szocializáció egyes fázisait a legtöbb kutató bizonyos csoportokhoz köti, amelyek közül sokáig egyértelműen a családot tekintették a legfontosabbnak. Később egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az olyan másodlagos szocializációs közegek hatásainak vizsgálatára, mint az iskola, vagy később a munkahely, de egyre erősebb szerepet tulajdonítanak a kortárs csoportoknak is (Körösenyi, 1997). A formális szocializációs közegek mellett - főleg a posztkommunista országokban, ahol előbbiekre ereje és hatékonysága jóval gyengébb - az informális szocializációs közegek, a társadalmi interakcióban szerzett tapasztalatok, a politikai diskurzusokban kikristályosított identitás-tematikák szerepe még inkább felértékelődhet a világmépüket éppen kialakító fiatalok szocializációja során (Szabó, 2004).

Bár ebben a tanulmányban fiatalok pártpreferenciájával, azon belül is a radikális jobboldali Jobbik támogatásával fogunk foglalkozni, mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a különböző kutatások szerint Magyarországon a pártpreferenciában nagyon erős generációs hatások érvényesülnek, melyek sokszor felülírják az egyéni értékrend tartalmából egyébként következő pártszimpátiát (lásd Karácsony, 2005). A Fidesz fiatalok közötti nagy támogatottságában Karácsony Gergely szerint igen nagy szerepe van annak, hogy a fiatal szavazók ezzel újgenerációs, antikommunista identitásukat fejezik ki (Karácsony, 2005).

A Jobbik támogatóinak aránya felülreprezentált a fiatalok körében és a mérhető támogatottsággal bíró pártok közül neki van a legfiatalabb választói bázisa². Nem

2 A Tárki 2013. júniusi adatai alapján a Political Capital elemzése szerint a párt 10 százalék körül állt a 18-29 évesek körében, míg a kormánypárt 25 százalékkal bírt (Political Capital, 2013).

véletlen tehát, hogy tudatosan épít is rájuk mint potenciális szavazókra³. Joggal gondolhatjuk, hogy a fiatalok Jobbik által történő sikeres mozgósítása mögött is valamifajta „másik nemzedék” attitűd jelenti a fő hajtóerőt, amire a Jobbik legújabb, kifejezetten a fiatalokat megcélzó kampánya is ráerősít. Szabó Ildikó szerint „[a] fiatalok ahhoz a párthoz kötötték a rendszerváltást, amely rendszer-váltó nemzedékeket tudott kijelölni, és magát ezek képviselőjeként tudta megfogalmazni, [...] a Fidesz politikai síkra terelte a generációs különbségeket” (Szabó, 2010: 77). Véleményünk szerint a Jobbik manapság pontosan ugyanezt a stratégiát másolja és alkalmazza, kiegészítve egy éles és erőteljes anti-establishment retorikával. A generációs lázadás nem egyszerűen a „szülők” nemzedékének szól, hanem egybeesik a fennálló uralkodó rend elleni lázadással is.

A Fidesz mellett a Jobbik esetében is megfigyelhető a fiatalok körében a tekintélyelvűség, valamint a nemzet politikai alapon konstruált közössége mentén való mozgósítás, amely szintén nem új felfedezés a fiatalok politikai szocializációjával kapcsolatos kutatások megállapításai között (Szabó, 2010: 78).

Ha a nemzetközi kutatási eredményeket vizsgáljuk, látható, hogy a fiatalok körében a radikális jobboldali orientáció nem mindenhol ilyen erős, még Európán belül sem. Példa erre Anglia, ahol a radikális jobboldal támogatói jellemzően nem a legfiatalabb korcsoportból kerülnek ki (Ford-Goodwin, 2010: 9). Ugyanakkor korántsem speciálisan magyar jelenségről beszélünk, jóllehet az arányok és az „irányok” eltérnek az egyes országok esetében. A kutatók a fiatalok radikális jobboldali orientációját leginkább a régebbi, hagyományos pártokkal szembeni szkepszissel, a hagyományos politikai intézményekkel szembeni bizalmatlansággal, erőteljes anti-establishment érzelmeikkel magyarázzák, amely a fiatalabb korcsoportokra különösen jellemző (Krekó, 2013). Görögországban az Arany Hajnal a Jobbikhoz hasonlóan nagy népszerűségnek örvend a fiatalok körében, a 2012-es választásokon a legfiatalabb korosztályban 13 százalékot kapott (Félix, 2013). Franciaországban egy 2013 októberi felmérés szerint a teljes lakosság körében 24 százalékon, a 18-24 éves fiatalok körében 21, míg a 25-34 évesek körében 32 százalékon áll a Nemzeti Front (Ifop, 2013: 7). Ausztri-

3 A Jobbik 2013 második felében mind az offline, mind az online szférában olyan integrált politikai kommunikációs stratégiával jelent meg, amelyben a párt a „hagyományos” retorikáját és a fiatalos arculatot egyszerre alkalmazza (az októberi kampány Facebook-on való megjelenését a Maven 7 Hálózatkutató Zrt. Politikai erőviszonyok a Facebook-on című kutatása keretében végezte el, amelyből tanulmányt készített 2013 novemberében (Maven7, 2013)). 2013 októberében a Jobbik plakátkampányt indított, amelyben fiatal lányokkal és fiúkkal hirdette: „A jövőt nem lehet megállítani. A fiatalok körében már a legnépszerűbb.” A plakátkampány hivatalosan 2013. október 4-én indult (mti.hu).

ában az FPÖ szintén népszerű a fiatalok között, jóllehet, inkább az alacsonyabb iskolai végzettségű és státuszú fizikai munkások körében (Wagner-Kritzinger, 2012), hasonlóan a németországi radikális jobboldali fiatalokhoz (Siedler, 2011). Magyarországon ezzel szemben kutatások is bizonyították, hogy a Jobbik az egyetemisták és a diplomások körében is felülreprezentált, valamint támogatói politikailag aktívabbak, inkább vesznek részt tüntetéseken és inkább mennek el szavazni, mint a magyar átlag (Bartlett et al., 2012). Azt is többen kiemelték már, hogy fiatal szimpatizánsai jobban kapcsolódnak a párt körüli (szub)kultúrához, mint a nemzetközi mezőny egyéb radikális jobboldali pártjai, amely zenei ízlést, ruházkodást és divatot is magában foglal, összegezve pedig egy erős közösség élményét nyújt, amely az offline világ mellett a közösségi médiában is különösen nagy erővel tör előre (Maven7, 2013; Jeskó, 2012). A támogatók vizsgálata ezért minden esetben beható tanulmányozást igényelhet, amely az adott társadalmi kontextust is figyelembe veszi.

Róna Dániel és Sörös Anett 2012-ben publikált tanulmányának fókuszában kifejezetten azoknak a mechanizmusoknak a feltárása állt, melyek következtében a fiatalok a Jobbikra szavaznak (Róna-Sörös, 2012). Összesen öt fő dimenzió mentén vizsgálták a párt előretörését a 29 évesnél fiatalabb egyetemisták és főiskolások körében. Eredményeik szerint a radikális nézeteket vallókból nagyobb eséllyel lesz Jobbikos szavazó, erősebb hatása van még ezen kívül az elitellenességnek és a demokráciába vetett hit megingásának, valamint a radikális szubkultúrához való tartozásnak. Az anyagi helyzet-hipotézis (miszerint a Jobbikra jellemzően a rosszabb anyagi helyzetűek szavaznak) a fiatalok között sem igazolódott, és moderált hatással bírt az online aktivitás (Róna-Sörös, 2012).

Az általunk választott módszerhez hasonlóan az említett szerzőpáros is egy komplex többváltozós bináris logisztikus regressziós modell segítségével vizsgálta, hogy mely tényezők eredményezik nagyobb eséllyel a Jobbikra szavazást. Fontos ugyanakkor azt kiemelnünk, hogy Róna és Sörös ezt a modellt egy olyan kutatás adatbázisán futtatták, melyben csak főiskolások vagy egyetemisták vettek részt, vagyis a minta csak részben fedi le a 18-29 vagy 15-29 évesek korosztályát. Eredményeik szerint azok, akiknek nincs párkapcsolata, a legalább 3 hónapos munkavállalási tapasztalattal még nem rendelkezők, a radikális szubkultúra tagjai, a diktatúrát elfogadhatónak tartók, a vezér szükségességében hívók, a cigányellenes valamint nacionalista attitűddel bírók és a közintézményekben bizalmatlanok szavaznak nagyobb eséllyel a Jobbikra más fontos változók hatásának kiszűrése mellett (Róna-Sörös, 2012: 149).

Kovács Tamás egy nemrég megjelent tanulmányban szintén arra vállalkozott, hogy magyarázatot adjon arra, miért vonzódhat a fiatalok egy része a Jobbikhoz. Eredményei szerint gyengébb hatása van a közösséghez tartozás iránti váagnak, az életciklus hatásnak és a rendpártiságnak; közepes erejű hatással bír a tekintélyelvűség, a paternalizmus, a jövővel kapcsolatos pesszimizmus és félelem; erős hatása van viszont a politikai elitben való bizalmatlanságnak és elitellenességnek, az új online médiafelületek használatának és a Jobbik generációs jellegének (Kovács, 2013).

Az általunk új szempontként beemelt társadalmi nem dimenziója kevésbé kutatott, és ezért kevesebb szakirodalmi előzménnyel is rendelkezik. A legtöbb tanulmány csupán megállapítja, hogy a férfiak nagyobb arányban szavaznak a radikális jobboldali pártokra, mint a nők, de további megállapításokat nem tesznek a nemek közti bontás szerint. Ez pedig a kérdést csak egy szempontból, a radikális jobboldali gender gap szemszögéből, azaz a szavazók közti férfitöbbség felől közelíti meg (Givens, 2004). A női és férfi szavazók esetében a pártválasztás lehetséges eltérő okainak vizsgálata nagy mértékben hozzájárulhat a jelenség komplexebb megértéséhez. A téma jelentőségét az eddigi eredmények is alátámasztják: elképzelhető, hogy a férfi és a női szavazókat különböző, méghozzá a társadalmi nemükkel kapcsolatos normatív elképzelésekhez igazodó témák mentén tudja mozgósítani a párt és a holdudvarában kiépülő mozgalom. Ilyen mechanizmusokra mind a történelmi, mind a kortárs hazai radikális jobboldal-vizsgálatok kapcsán is találhatunk példákat (Félix, 2012a; Félix, 2012b; Gregor, 2012; Pető, 2008; Pető, 2012). Ezek mellett nemzetközi példák is igazolhatják a nemek jelentőségét a radikális jobboldali pártválasztásban. A francia Nemzeti Front utóbbi években látható felfutásában jelentős szerepe van a pártvezető Marine Le Pennek, aki szignifikáns női szavazói tömegeket tudott mozgósítani, különösen a szolgáltató szektor prekariátus helyzetben lévő női munkásai között (Mayer, 2013).

A nacionalista mozgalmak részben hasonló, részben eltérő keretekben jelölik ki férfiak és nők feladatait, és ezért bizonyos tekintetben eltérő elvárásokat fogalmaznak meg velük szemben. A becsület és a hazafiság értéke, a nemzet tagjainak és intézményeinek és végső soron szuverenitásának védelme főként a nacionalizmus maszkulin karaktereit hangsúlyozzák (Nagel, 1998: 251-252). A nőknek elsődlegesen anyaként a nemzet biológiai és kulturális reprodukcióját írják elő feladatként, azaz annak biztosítását, hogy elegendő számú gyermek szülessen, és a nők a gyerekeket a nemzet tagjaivá neveljék, ezzel is örködve a nemzet kulturális határai felett (Yuval-Davis, 1997). Egyes kutatások pedig, melyek kifejezetten a

szélsőjobboldalhoz való kötődést vizsgálták, arra mutattak rá, hogy a szimpatizáló férfiak a tradicionális hegemon maszkulinitás⁴ megrendülésének érzete miatt kapcsolódnak egy hipermaszkulinitás jegyeit mutató csoporthoz (Kimmel, 2007), mert azt remélik, hogy ebből a férfiasságból ők is részesednek (Arzheimer, 2009). De milyen képet kapunk vajon akkor, ha kifejezetten a magyar fiatalok azon részét vizsgáljuk, akik Jobbik támogatóknak vallották magukat? A kutatásunkban nem egyszerűen arra keressük a választ, hogy a Jobbikra szavazó fiatalok milyen változók mentén különböznek a többi fiattól, hanem arra is, hogy vajon a Jobbikra szavazó fiúk és lányok között van-e különbség abban, hogy mely változók mentén kerülnek közelebb a Jobbikhoz. Azt feltételezzük ugyanis, hogy a fiatal szavazóknál is megfigyelhető lesz az, hogy a társadalmi nemükhöz illeszkedő változók erőteljesebb vagy akár kizárólagos hatást fejtenek ki a Jobbikra való szavazási procedúrában. Ezt a feltevést vizsgáljuk meg a következőkben a Magyar Ifjúság 2012 adatbázisa alapján.

4 Amely jellemzően heteroszexuális, fehér, keresztény (de mindenképpen a többségi vagy magas státuszúakra jellemző vallású), közép- és felsőosztálybeliként írható le, és amely minden ettől eltérő maszkulinitást (pl. etnikai, homoszexuális, egyéb kisebbségi maszkulinitást) marginális vagy alárendelt szerephe kényszerít (Connell, 2005).

III. Elemzés

A korábbi kutatások, valamint az előzőekben tárgyalt elméleti megfontolások alapján egy komplex modellt építettünk, melyben arra keressük a választ, hogy milyen változók vannak hatással a 15-29 éves fiatalokon belül arra, hogy a Jobbikot támogassák.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás mintájában összesen 805 olyan fiatal volt, aki úgy nyilatkozott, hogy egy most vasárnapi választáson a Jobbikra szavazna. Ez az elemszám kellően magas ahhoz, hogy többváltozós bináris logisztikus regressziós modell⁵ segítségével vizsgáljuk meg különböző változók segítségével, hogy vajon milyen tényezők valószínűsítik azt, hogy egy mai magyarországi fiatal a Jobbikra szavazzon, és vajon ebben a kérdésben a fiatal fiúk és lányok között van-e érdemi különbség.

1. táblázat: Melyik párt listájára szavazna (ha mégis elmenne szavazni)?

	N	%
MSZP	456	6
FIDESZ-KDNP	1104	14
JOBBIK	805	10
LMP	290	4
DK	74	1
Nem válaszolok	5271	66
Összesen	8000	100

A következő magyarázó változók hatását, illetve a hozzájuk kapcsolódó hipotéziseket vizsgáljuk a modellünkben. Először a szocio-demográfiai, majd a különböző attitűdváltozókra vonatkozó hipotéziseinket soroljuk fel.

Szocio-demográfiai változók:

1. *A kérdezett neme:* Azt feltételezzük, hogy a fiatalok között is létezik a gender gap, vagyis igaz az, hogy a fiúk nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint a lányok.

5 A módszerről részletesen lásd Székelyi - Barna, 2002.

2. *Lakóhely településtípusa:* A fővárosiak kisebb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint más településen élők⁶.
3. *Lakóhely regionális elhelyezkedése:* Az ország keleti megyéiben élő fiatalok nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint a Közép-Magyarországi vagy dunántúli megkérdezettek.
4. *Kor:* A fiatalabb, tehát tizenéves korukban járók nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint az idősebbek.
5. *Gazdasági aktivitás:* Azok, akik dolgoznak, de bizonytalannak érzik a munkájukat, illetve a munkanélküli fiatalok nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint a biztos munkahellyel rendelkezők vagy a tanulók.
6. *Anyagi helyzet:* A saját anyagi helyzetüket szubjektíven rosszabbnak megítélő⁷ fiatalok nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.

Attitűdváltozók:

7. *Mennyire tartja magát felnőttnek?*⁸ Azok, akik felnőtttebbnek tartják magukat, várakozásaink szerint nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint azok, akikre ez nem jellemző.
8. *Nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedés:* Azok, akik teljesen vagy inkább egyetértenek azzal, hogy a családban ma is elsősorban a férfinak kell a kenyérkeresőnek lennie, nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
9. *Heteronormativitás/homofóbia:* Azoktól, akik teljesen vagy inkább egyetértenek azzal, miszerint az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak, szintén nagyobb eséllyel várjuk azt, hogy a Jobbikra szavaznak.
10. *Közösségi portálon való tagság:* Azok, akik tagjai valamilyen közösségi portálnak, várhatóan nagyobb eséllyel támogatják a Jobbikot.

6 A lakóhely településtípusát kétértékű változóval mérjük (budapesti/nem budapesti), mert az előzetes kétdimenziós vizsgálataink szerint a Jobbik támogattságában itt húzódik a fő törésvonal a fiatalokon belül: a fővárosi kérdezettek 3,2 százaléka szavazna a Jobbikra, míg ez az arány az alacsonyabb jogállású településeken rendre 10 százalék feletti.

7 A szubjektív anyagi helyzetet mérő változó kétértékű: 1-es értéke azokat takarja, akik saját bevallásuk szerint hónapról hónapra anyagi gondok vagy nélkülözések között élnek, míg 0-s értéke azoknak van, akikre ez a helyzet nem jellemző.

8 Négy változóból létrehozott főkomponens, melynek nagy értéke azt jelenti, hogy a kérdezett önállóan, felelősségteljesnek és felnőttnek érzi magát. A főkomponenst alkotó változók és a kommunalítások (egy 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire ért egyet az adott állítással): 1. Az élete fontos kérdéseiben önállóan dönt. (0,692) 2. Konkrét tervei vannak a jövőre nézve. (0,522) 3. Mindig számol a döntései lehetséges következményeivel. (0,653) 4. Felnőttnek érzi magát. (0,648) A főkomponens az összes lehetséges információ 62,9 százalékát őrzi meg.

11. *Diktatúra elfogadottsága*: Azok, akik szerint egy diktatúra bizonyos körülmények között jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer, nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint azok, akik ezt nem vallják.
12. *EU-tagság megítélése*: Azok, akik szerint Magyarország Európai Unió csatlakozása teljes mértékben vagy inkább hátrányos, várhatóan nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
13. *Kormányba vetett bizalom*: Azok a fiatalok, akik egyáltalán nem vagy inkább nem bíznak a kormányban, valószínűsíthetően nagyobb eséllyel támogatják a Jobbikot.
14. *Bevándorlókkal szembeni attitűd*: Azok, akik teljesen vagy inkább egyetértenek azzal, hogy a bevándorlók elveszik a magyarok elől a munkát, ezért nem kellene engedni, hogy idejöjjenek, várhatóan nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
15. *Politikai és közéleti aktivitás*: Azok a 15-29 év közöttiek, akik többféle közéleti, politikai aktivitásban vettek vagy vennének részt, várakozásaink szerint nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
16. *Politikáról való diskurálás*: Azok, akik legalább hetente beszélgetnek vagy vitatkoznak közéleti kérdésekről, várhatóan nagyobb eséllyel támogatják a Jobbikot.
17. *Pozitív tartalmú nemzeti érzés*⁹: Azok a fiatalok, akik több pozitív tartalmú, büszke hazafiasságról szóló állítással értenek egyet, feltehetően nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
18. *Sovinizta tartalmú nemzeti érzés*¹⁰: Azok a megkérdezett fiatalok, akik több sovinizta tartalmú állítással értenek egyet, feltehetően szintén nagyobb eséllyel támogatják voksukkal a Jobbikot.

9 Összetett változó, mely azt méri, hogy 14 különféle, a nemzeti érzés pozitív tartalmú összetevőinek tekinthető állítás közül hányal értett egyet inkább vagy teljesen. Az állítások: 1. Magyarok érzem magam. 2. Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok. 3. Azt érzem, hogy Magyarország a hazám. 4. Jó érzés magyarnak lenni. 5. Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint bármely más országban. 6. Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal. 7. Szeretem a magyar nyelvet. 8. Büszke vagyok Magyarországra. 9. Általában kedvelem a magyar népet. 10. Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet. 11. Szeretem Magyarországot. 12. Azt érzem, a magyarok egy nagycsaládot alkotnak, amelyhez én is tartozom. 13. Büszke vagyok arra, amit a magyarok véghezvitték. 14. Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.

10 Összetett változó, mely azt méri, hogy 6 különféle, a nemzeti érzés sovinizta tartalmú összetevőinek tekinthető állítás közül hányal értett egyet inkább vagy teljesen. Az állítások: 1. Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól. 2. Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel. 3. A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal. 4. Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie. 5. Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról. 6. Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.

19. *Vallásosság*¹¹: Azok a fiatalok, akik vallásosabbak, várhatóan nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.
20. *Ezoterikus dolgokban való hit*¹²: Azok, akik inkább hisznek az ezotéria tárgykörébe sorolható jelenségekben, vallási tartalmakban, várhatóan nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra.

A társadalmi nemek és a nacionalista mozgalmak kapcsolatáról szóló szakirodalmat alapul véve a fiúknál várhatóan nagyobb szerepe lesz a gazdasági aktivitásnak, a (rosszabb) anyagi helyzetnek, a homofóbiának, a tradicionális nemi szerepeknek, a sovinszta nacionalizmusnak, illetve a politikai attitűdöket mérő változóknak, míg a lányoknál várhatóan a pozitív tartalmú nacionalizmusnak, a bevándorlókkal szembeni attitűdöknek és a vallásos vagy ezoterikus hiedelmeknek lesz döntő szerepe abban, hogy a Jobbikot támogatják.

Elsőként tehát annak a modellnek az eredményét mutatjuk be, amelyben a fiú és a lány megkérdezettek együtt szerepelnek, vagyis amelyben azt vizsgáljuk, hogy milyen változók hajlamosítanak egy fiatalat arra, hogy a Jobbikra szavazzon¹³.

-
- 11 Összetett változó, mely azt méri, hogy hány dimenzió mentén számít valaki vallásosnak. Vallásosnak nevezzük azokat, akik saját magukat vallásosnak vallják, és/vagy otthon vallásos nevelésben részesült és/vagy legalább havonta egyszer eljár egyházi, vallási közösségi szertartásokra és/vagy volt, vagy biztosan lesz egyházi esküvője.
- 12 Összetett változó, mely azt méri, hogy a következő dolgok közül hányban hisz inkább vagy határozottan a kérdezett: 1. Horoszkóp, 2. Kabala, talizmán, 3. Lélekvandorlás, 4. Telepátia, 5. Mágia, 6. UFO.
- 13 Az egyes változók hatásának ismertetésénél zárójelben jelezzük, hogy a változó nagy értéke mit jelent, ennek segítségével lehet az esélyhányadosokat értelmezni.
-

2. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei (N=7759¹⁴)¹⁵

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-3,643	0,330	121,944	1	0,000	0,026	
Neme (+: nő)	-0,456	0,084	29,739	1	0,000	0,634	-0,067
Budapesten lakik-e? (+: Igen)	-0,709	0,224	9,970	1	0,002	0,492	-0,074
Életkor	-0,012	0,013	0,884	1	0,347	0,988	
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	-0,211	0,111	3,581	1	0,058	0,810	
Régió – Közép-Magyarország			39,989	2	0,000		
Dunántúl	0,331	0,155	4,551	1	0,033	1,393	0,080
Kelet-Magyarország	0,753	0,147	26,369	1	0,000	2,124	0,182
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			3,251	3	0,355		
Munkanélküli	0,053	0,149	0,128	1	0,720	1,055	
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,214	0,121	3,131	1	0,077	1,239	
Dolgozik és biztos a munkája	0,130	0,125	1,082	1	0,298	1,139	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	-0,150	0,085	3,096	1	0,078	0,861	
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	0,137	0,089	2,371	1	0,124	1,147	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: Nagyon)	0,140	0,046	9,066	1	0,003	1,150	0,041
Tagja-e közösségi portálnak? (+: Igen)	0,520	0,101	26,601	1	0,000	1,682	0,071
Elfogadható-e a diktatúra? (+: Igen)	0,689	0,136	25,581	1	0,000	1,991	0,044
Hátrányos-e az eu-tagság? (+: Igen)	0,520	0,082	39,912	1	0,000	1,682	0,070
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	0,736	0,090	66,811	1	0,000	2,088	0,108
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,094	0,017	29,829	1	0,000	1,098	0,050
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: Igen)	0,244	0,119	4,200	1	0,040	1,276	0,021
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	0,108	0,085	1,629	1	0,202	1,114	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,029	0,012	6,028	1	0,014	0,971	-0,043
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,150	0,025	34,75	1	0,000	1,162	0,100
Vallásosság (+: vallásos)	0,010	0,033	0,088	1	0,767	1,010	
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	0,063	0,027	5,613	1	0,018	1,066	0,028
A modellt jellemző mutatók							
Kí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája			$\chi^2 = 543,467$ df=23 p=0,000<0,05				
Nagelkerke R ²			0,142				
R ² (LA)			0,100				
Ols R ²			0,082				
P(λ)			λ=0,004 (p=0,557>0,05)				

14 Összesen 7759 válaszadónak volt a modellbe bevont összes változón érvényes értéke, vagyis a modellben összesen ennyien vettek részt a 8000 megkérdezett közül.

15 Függő változó értékei: nem Jobbik-szavazó/ Jobbik-szavazó.

R²(LA): A megmagyarázott hányaddal ekvivalens mutató értéke, mellyel a modell magyarázóerejét jellemezhetjük. A mutató kiszámításakor korrigáltunk a modellbe bevont magyarázó változók számával, vagyis kezeltük az esetleges túlílllesztésből fakadó mesterségesen feltornászott magyarázóerő veszélyét.

P(λ): A mutató arról árulkodik, hogy a logisztikus regressziós becsléssel érdemben növelni tudtuk-e a találati arányt ahhoz az esethez képest, ha módusszal becslünk. Ha a valós csoporttagság (Jobbik-szavazó vagy sem) és a modell által becsült csoporttagság változóit tartalmazó keresztábra lambda-értéke 0,05-ös szignifikancia-szint mellett szignifikáns, akkor sikerült növelni a találati arányt, ha nem, akkor nem. Jelen esetben nem sikerült érdemben növelnünk a találati arányt.

Bár a modellünk szignifikáns¹⁶, magyarázóereje az azt különféle módon megragadó mutatók becslései szerint legfeljebb 0,142-es értékű¹⁷, ami emiatt alacsonynak tekinthető. A bevont változók közül szignifikánsan hat a nem: a fiatalok körében is igaznak bizonyul, hogy a fiúk nagyobb eséllyel szavaznának a Jobbikra a lányokhoz képest¹⁸. Az is jól kirajzolódik, hogy a budapesti fiatalok körülbelül fele akkora eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint a többi jogállású településen élők. Ez a jelenség részben visszaköszön a Jobbikra való szavazás területi sajátosságainál is: a Közép-Magyarországi régió fiataljaihoz képest a dunántúli és a Kelet-Magyarországi 15-29 év közöttiek is szignifikánsan nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra. Ebből úgy látszik, hogy a Jobbik a rosszabb gazdasági helyzetű régiókban és településeken élő fiatalokat jobban meg tudja szólítani, a korlátozottabb lehetőségekkel bíró jelenlegi élethelyzetüket „reálisan” javítani képes alternatívaként tünteti fel magát.

Fontos kiemelni, hogy az attitűdváltozók között a valamilyen politikai attitűdöt mérők rendre szignifikáns hatást fejtenek ki a Jobbikra való szavazás hajlandóságát mérő változóra. Azok a fiatalok, akik a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadhatónak tartják, közel kétszeres eséllyel szavaznak a magyar radikális jobboldali pártra, és ugyanez igaz a kormánnyal szemben kifejezetten bizalmatlan fiatalokra is. Az EU-s tagságot károsnak minősítő 15-29 év közöttiek másfélszer akkora eséllyel szavaznának a Jobbikra, ami magyarázható a Jobbik EU-kritikus hangvételének sikerességeként. A közéleti, politikai életben aktívak, valamint a politikáról gyakrabban beszélgetők szintén nagyobb eséllyel fordulnak a Jobbik felé, és támogatnák a pártot a voksukkal egy most vasárnapi választáson, mint azok, akik kevésbé vagy inaktívak. Itt feltehetően egy egymást erősítő kapcsolatról van szó: az aktívabb fiatalok számára vonzó lehet a Jobbik profiljában a többi párthoz képest intenzívebb közéleti aktivitás (parlamentari akciók, lakossági fórumok és találkozók, kitelepülések, a Jobbik Ifjúsági Tagozatának szaporodó hálózata és az ezzel járó akciók), az erősebb elköteleződés pedig újabb aktivitásra sarkall. A Jobbik online közösségi térben való aktív megjelenésének hatása is könnyen tetten érhető: a valamilyen közösségi oldalon tagsággal bíró fiatalok szintén közel másfélszer akkora eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint akiknek nincs tagságuk. Ez az eredmény összhangban áll a korábbi kutatások tapasztalataival.

16 $p=0,000\leq 0,05$

17 Csak az értelmezést megkönnyítendő: a modell tökéletes illeszkedése esetén a mutató értéke 1 lenne.

18 Fontos emlékezni rá, hogy ez az eredmény már az összes többi, a modellbe bevont változó hatásának kontroll alatt tartása után látható.

talataival (lásd Barlai, 2012; Bartlett et al., 2012), melyek szerint a Jobbik különös hangsúlyt fektet a közösségi médiában való aktív jelenlétre, ezért az ott szintén jelenlévő fiatalokat is nagyobb eséllyel éri el. Ugyancsak igaz, hogy azok, akik magukra felnőtteként tekintenek, nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint azok, akikre ez kevésbé jellemző¹⁹. A saját társadalmi, közösségi szerepükről komolyabban gondolkodók, maguknak nagyobb felelősségérzetet tulajdonító fiatalok tehát nagyobb eséllyel találnak közösséget azzal a párttal, amely bár fiatalos, de deklaráltan határozott álláspontja van egyes ideológiai kérdésekben.

Szignifikáns, viszont ellentétes irányú hatást fejt ki a kétféle nacionalizmust megragadó két összetett mutató. Érdekes módon a pozitív tartalmú elemekből felépített nacionalista attitűd erősödésével csökken a Jobbikra szavazás esélye, miközben – az előbbinél könnyebben magyarázható módon – a sovinszta tartalmú nacionalizmussal erősödik. A Jobbikra szavazás valószínűségét a fiatalok körében tehát növeli az, ha valaki a magyarság felsőbbrendűségét vallja, viszont csökkenti az, ha valaki pozitív, büszke hazafi attitűdökkel rendelkezik. Ennek a magyarázata valószínűleg az lehet, hogy a „mi” és „ők” elválasztása, a kirekesztés alapú nemzetfelfogás, és az ezen az úton történő mobilizáció hatékonyabb egy radikális jobboldali párt esetében. Érdekesség, hogy míg a vallásosság nincs szignifikáns hatással arra, hogy valaki a Jobbikra szavaz-e vagy sem, addig a különböző ezoterikus hiedelmekben hívók nagyobb eséllyel voksolnak a szélsőséges pártra. Ezt az eredményt magyarázhatjuk azzal, hogy a Jobbik és az azt körülvevő különböző csoportok erőteljesen építenek a különféle összeesküvés-elméletekre, amikor egy-egy ügyet igyekeznek tematizálni, amelyek sokszor kapcsolódnak különböző ezoterikus tartalmakhoz, és ennek mentén valóban képesek is mozgósítani a fiatalok körében.

Fontos kiemelni, hogy a bevándorlókkal szembeni attitűdök, a homoszexuálisokkal szembeni ellenérzések és a tradicionális nemi szerepekben való hit egyike sem állt jelentős kapcsolatban a Jobbikkal való szavazással, előzetes várakozása-

19 És ez a hatás már a kor (és minden más, a modellben szereplő változó) hatásának kiszűrése után maradt szignifikáns.

inkkal ellentétben ezek tehát nem hatottak²⁰. Ez azt jelenti, hogy a párt ezek mentén az ügyek mentén közvetlenül nem képes mozgósítani a fiatalokat, Jobbikos és nem Jobbikos fiatalok vélekedései nem térnek el érdemben egymástól ezekben a témákban. A homoszexualitással szembeni ellenérzések és a tradicionális nemi szerepek feltehetően az idősebb Jobbik szavazók esetében jelenhetnek meg, mint közvetlenül is mozgósító tényezők. A bevándorlókkal szembeni attitűdök „hatástalansága” pedig azt jelzi, hogy a magyarországi radikális jobboldalnak közvetlenül nem mozgósító issue-ja a „bevándorló kérdés”, ellentétben például nyugat-európai társaival, azaz e mentén közvetlenül nem tud szavazókat toborozni, vagy legalábbis a fiatalok között nem²¹.

Ha a szignifikánsan ható magyarázó változókat aszerint tesszük sorba, hogy melyik hat a legerősebben, akkor azt mondhatjuk, hogy a standardizált regressziós együtthatók abszolút értéke szerint kiemelkedően erős hatással bír a fiatalok körében a Jobbikra való szavazásra az, ha valaki Kelet-Magyarországon él. Ennél kisebb, de még szintén relatíve erősebb hatása van a kormány iránti bizalmatlanságnak, a sovínisza attitűdöknek, a Budapesten kívüli egyéb (típusú) településen élésnek, és a közösségi portálok használatának.

Lássuk mindezek után, hogy ha az előbbi modellt külön futtatjuk fiúkra és lányokra, akkor vajon a két nem esetében ugyanazok vagy különböző magyarázó változók bizonyulnak szignifikáns hatással bírónak a Jobbikra való szavazás tekintetében.

20 Fontos megemlíteni, hogy mind az azonos neműek együttélésének családként való megítélését, mind a bevándorló-ellenességet mérő változó szignifikánsan ($p=0,047$ mindkét esetben), és a várakozásoknak megfelelő irányban hat a Jobbikra szavazásra egy olyan modellben, melybe csak az attitűdváltozókat vonjuk be. Ez azt jelenti, hogy valamely (egy vagy több) szocio-demográfiai változó gyengíti le végül ezeknek a változóknak a magyarázóerejét az összes vizsgált változót tartalmazó és általunk is elemzett fő modellben.

Hasonló jelenséget látunk az anyagi helyzet esetében, ha csak a szocio-demográfiai változókat vonjuk be a modellbe. Ebben az esetben az anyagi helyzetet mérő változó hatása is szignifikáns ($p=0,014$) és a 0,774-es esélyhányados arról árulkodik, hogy a rosszabb anyagi helyzetű fiatalokra kifejezetten kevésbé jellemző, hogy a Jobbikra szavazzanak, ám ennek a változónak a hatását szintén legyengítik a modellbe bevont attitűdváltozók.

21 Ezzel szemben a cigányellenesség valószínűleg szignifikáns kapcsolatban lett volna a Jobbikra való szavazással, de erre vonatkozó kérdést nem tartalmazott a kutatás, így ezt a feltevésünket ellenőrizni sem tudtuk.

3. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei, fiúk (N=3873)²²

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-3,923	0,441	79,173	1	0,000	0,020	
Budapesten lakik-e? (+: Igen)	-0,670	0,279	5,747	1	0,017	0,512	-0,075
Életkor	-0,004	0,017	0,055	1	0,814	0,996	
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	-0,374	0,152	6,065	1	0,014	0,688	-0,046
Régió – Közép-Magyarország			18,892	2	0,000		
Dunántúl	0,367	0,197	3,460	1	0,063	1,444	
Kelet-Magyarország	0,708	0,188	14,218	1	0,000	2,029	0,182
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			1,715	3	0,634		
Munkanélküli	-0,088	0,204	0,184	1	0,668	0,916	
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,157	0,161	0,945	1	0,331	1,169	
Dolgozik és biztos a munkája	0,061	0,166	0,134	1	0,714	1,063	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	-0,245	0,110	4,973	1	0,026	0,783	-0,038
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	0,169	0,116	2,117	1	0,146	1,184	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: Nagyon)	0,074	0,059	1,579	1	0,209	1,077	
Tagja-e közösségi portálnak? (+: Igen)	0,542	0,129	17,765	1	0,000	1,720	0,081
Elfogadható-e a diktatúra? (+: Igen)	0,800	0,162	24,481	1	0,000	2,226	0,061
Hátrányos-e az eu-tagság? (+: Igen)	0,571	0,106	29,061	1	0,000	1,769	0,831
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	0,842	0,118	50,622	1	0,000	2,322	0,133
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,085	0,021	15,914	1	0,000	1,089	0,052
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: Igen)	0,193	0,154	1,578	1	0,209	1,213	
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	0,086	0,109	0,63	1	0,427	1,09	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,013	0,016	0,729	1	0,393	0,987	
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,145	0,033	19,759	1	0,000	1,156	0,101
Vallásosság (+: vallásos)	-0,016	0,045	0,128	1	0,721	0,984	
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	0,086	0,036	5,516	1	0,019	1,089	0,036
A modellt jellemző mutatók							
Khí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája	x ² = 332,700 df = 22 p = 0,000 < 0,05						
Nagelkerke r ²	0,154						
R ² (la)	0,100						
P(λ)	λ = 0,014 (p = 0,250 > 0,05)						

22 Függő változó értékei: nem Jobbik-szavazó/ Jobbik-szavazó.

4. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei, lányok (N=3886)²³

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-3,812	0,509	56,036	1	0,000	0,022	
Budapesten lakik-e? (+: Igen)	-0,768	0,385	3,975	1	0,046	0,464	-0,07
Életkor	-0,021	0,019	1,208	1	0,272	0,979	
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	0,002	0,165	0,000	1	0,989	1,002	
Régió – Közép-Magyarország			23,311	2	0,000		
Dunántúl	0,303	0,255	1,412	1	0,235	1,354	
Kelet-Magyarország	0,863	0,238	13,119	1	0,000	2,371	0,175
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			3,481	3	0,323		
Munkanélküli	0,271	0,218	1,541	1	0,214	1,311	
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,300	0,19	2,499	1	0,114	1,351	
Dolgozik és biztos a munkája	0,245	0,199	1,521	1	0,217	1,278	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	0,008	0,136	0,003	1	0,954	1,008	
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	0,079	0,142	0,309	1	0,579	1,082	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: Nagyon)	0,244	0,075	10,498	1	0,001	1,276	0,062
Tagja-e közösségi portálnak? (+: Igen)	0,473	0,164	8,354	1	0,004	1,604	0,056
Elfogadható-e a diktatúra? (+: Igen)	0,421	0,268	2,479	1	0,115	1,524	
Hátrányos-e az eu-tagság? (+: Igen)	0,422	0,133	10,042	1	0,002	1,525	0,049
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	0,614	0,140	19,21	1	0,000	1,847	0,078
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,108	0,029	13,871	1	0,000	1,115	0,053
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: Igen)	0,329	0,189	3,026	1	0,082	1,389	
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	0,153	0,136	1,265	1	0,261	1,165	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,05	0,019	7,266	1	0,007	0,951	-0,062
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,153	0,041	13,74	1	0,000	1,165	0,084
Vallásosság (+: vallásos)	0,046	0,050	0,837	1	0,360	1,047	
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	0,037	0,040	0,858	1	0,354	1,038	
A modellt jellemző mutatók							
Khí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája	x ² = 184,325 df =22 p=0,000<0,05						
Nagelkerke r ²	0,113						
R ² (la)	0,071						
P(λ)	λ=0,007 (p=0,157>0,05)						

23 Függő változó értékei: nem Jobbik-szavazó/ Jobbik-szavazó.

Mind a fiúk, mind a lányok esetében szignifikáns modellt kapunk eredményül, és elmondható az is, hogy a fiúk esetében a modell valamivel jobban illeszkedik a mért adatokra, vagyis magyarázóereje valamelyest erősebbnek tűnik. Az eredmények alapján a fiatal fiúknál és lányoknál is hat - ugyanolyan irányban - a lakóhely településtípusa és regionális elhelyezkedése: a nem fővárosi, egyéb jogállású településen élő fiúk és lányok a fővárosiakhoz képest, valamint a Kelet-Magyarországi fiúk és lányok a Közép-Magyarországi fiatalokhoz képest nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra. A gazdaságilag nehezebb vagy kevésbé kedvező helyzetben lévő területeken élő fiúk és lányok tehát egyaránt nyitottabbak a Jobbikra. Ugyancsak hat mindkét nemnél a közösségi oldalakon való tagság: akár a fiúkat, akár a lányokat vizsgáljuk, több mint másfélszer akkora eséllyel szavaznak a Jobbikra azok a fiatalok, akik regisztrált tagjai egy vagy több ilyen internetes oldalnak is. Szintén közös platformot jelent fiúk és lányok esetében az EU-tagság negatív megítélése, a kormány iránti bizalmatlanság és a fokozott politikai aktivitás is: aki ilyen attitűddel bír, nagyobb eséllyel szavaz a Jobbikra, nemétől függetlenül, vagyis a Jobbik ezen témák mentén olyan üzeneteket tud közvetíteni, amellyel fiúk és lányok is tudnak azonosulni. Az utolsó, mindkét nem esetében ható tényező a sovinszta nacionalizmust mérő változó: akár a fiúkat, akár a lányokat vizsgáljuk, az ilyen attitűddel rendelkezők nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint azok, akik nem osztanak ilyen nézeteket. A nacionalizmus felsőbbrendűség-tudattal párosuló formája így tehát mindkét nem esetében kulcs a mozgósításhoz, amely egy másokat kirekesztő módon megvalósuló egységet hoz létre a Jobbikos fiatalok között. Ez az eredmény a várakozásainkkal némiképp ellentétes, mert azt gondoltuk, hogy a felsőbbrendűség-tudat inkább a fiúk körében tud szavazókat megszólítani. Úgy tűnik viszont, hogy ez az attitűd a fiatal Jobbikos lányok körében nagyobb mértékben jelenik meg, és nincs nyoma olyan szocializációs hatásnak, miszerint a mások kirekesztése a klasszikusnak tartott női szerepekkel kevésbé összeegyeztethető.

Detektálhatóak azonban különbségek is más változók mentén a fiúk és lányok között abban, hogy hogyan hatnak a Jobbikra való szavazási hajlandóságukra. Az anyagi helyzetet mérő változó például csak a fiúk esetében hat, viszont a várttal ellentétesen: a rosszabb anyagi helyzetű fiúk kifejezetten kisebb, majdnem feleakkora eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint a jobb anyagi helyzetű társaik. A társadalom még mindig kifejezetten a férfiak számára tartja fontosabb tulajdonságnak az anyagi javak megteremtését, a pénzkereséshez való értést (Gregor, 2010), és akinek ez szubjektíve sikerült, vagy a fiatalok esetében inkább

ilyen családban él, az jobban féltheti a már megszerzett javait. A jobb módú fiúk esetében a deklasszáldástól való félelem – ami a kutatók szerint ugyanúgy terelheti a választókat a radikális jobboldal felé (Tóth-Grajczár, 2009) – úgy is értelmezhető, mint a nemük irányába történő egyik fontos társadalmi elvárásnak való meg nem feleléstől való félelem. Az aggodalom, miszerint maszkulinitásukon ekképpen csorba eshet, egy magáról igen maszkulin képet festő párt, a Jobbik felé tereli ezeket a fiúkat, amelyet erősíthet, hogy a párt ki is jelöli azokat az ellenségeképeket, akik ezt a jómódot az ideológia szerint veszélyeztetik, akikkel akár versengeni is kell. Ezek a mechanizmusok azonban a jobb módú lányok esetében nem aktivizálódnak, hiszen ilyen társadalmi elvárásokkal és képzelt versengésekkel nekik nem kell szembesülniük. Ugyancsak a fiúk esetében magyaráz a tradicionális nemi szerepekkel való egyetértés, jobban mondván egyet nem értés: azok a fiúk ugyanis, akik osztják a férfiak fő kenyérkereső szerepét, kisebb eséllyel szavaznak a Jobbikra, mint azok, akik nem. Úgy tűnik tehát, hogy a Jobbikra szavazás a fiúk esetében a tradicionális, a nemi szerepeket elvágólagosan és szinte kizárólagosnak látóval ellentétes attitűdökkel társul. Bár első látásra furcsának tűnhet ez az eredmény, a korábbi szakirodalmak alapján azt mondhatjuk, hogy a nacionalista mozgalmakra sokszor nem a nőket a közéletből szinte száműző tradicionális nemi szerepek vallása volt jellemző, hanem előfordult, hogy éppen ezek a mozgalmak karolták fel a nők közéleti részvételének, részleges vagy teljes emancipálásának ügyét (Pető, 2008; Pető, 2012; Durham, 1998).

A várt irányba hat ezekkel ellentétben a diktatúra elfogadottságát mérő változó: csak a fiúk esetében fejt ki szignifikáns hatást a Jobbikra szavazásra, még hozzá olyan módon, hogy azok a fiúk, akik egyetértenek azzal, hogy a diktatúra bizonyos esetekben elfogadhatóbb, nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra. Ez a változó azonban nem hat a lányoknál. Ennek oka ismét az lehet, hogy a fiúk egy része fogékonyabb az agresszívebb, erőszakosabb eszközöket alkalmazó állami berendezkedésre, s a fegyelmezettségre épülő rendpártiság ígérését a Jobbikban találják meg. Az ezoterikus hiedelmekbe vetett hit szintén csak a fiúknál hat, úgy tűnik tehát, hogy a különféle összeesküvés-elméletekre hajazó gondolatokkal inkább a fiúkat tudja megközelíteni a Jobbik. Ez feltehetőleg abból adódik, hogy a Jobbik mindig is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy megkérdőjelezzen bizonyos kanonizált tudáselemeket, amelyek helyett alternatív magyarázatokkal állt elő. Itt ez a fajta, a tudás birtoklásáért versengő attitűd köszön vissza, melyben maga a verseny alapvetően egy maszkulin tevékenység.

A lányok esetében két olyan változót találunk, amely csak náluk hat. Azok a lányok, akik felnőtttebbnek látják magukat, nagyobb eséllyel szavaznak a Jobbikra. Tehát a Jobbikhoz kötődő lányokban inkább megjelenik az a vágy, hogy vegyék őket komolyan, hiszen magukra is inkább felnőttként tekintenek. Korábban adott magyarázatunk tehát itt kiegészítésre szorul. Ebben a jelenségben inkább a lányokon belüli, egyfajta emancipáció iránti vágyat is érzékelhetünk, amelyre a párt és a szubkultúra különböző módokon maga is reflektál (Félix, 2012a). Ugyancsak a lányoknál hat kizárólagosan a pozitív tartalmú nacionalista attitűdöket mérő változó, ám a hatása, ahogyan azt a közös modellben is láttuk, a várttal ellentétes: azok a lányok, akik pozitív tartalmú nacionalista attitűdöket vallanak, kisebb eséllyel szavaznak a Jobbikra. A büszke nacionalizmus a Jobbikos lányok esetében a saját nemzete felé forduló, annak kulturális vagy értékkel teli folytonosságát biztosító attitűdök mentén nem mozgósít. A nemzeti értékek fontossága, és az ebből adódó kulturális reprodukciós szerepkör, amely a szakirodalom szerint a nacionalista mozgalmakban a nők által elvégzendő egyik legfontosabb feladat, ezek szerint nem vonzza a Jobbikhoz a lányokat. Úgy tűnik tehát, hogy míg a kirekesztő nacionalizmus, sovinizmus egyesíti a Jobbikra szavazó fiatalokat, addig a büszke nacionalizmus a lányokat eltolja a párttól. Ez egyben azt is jelentheti, hogy egy másik párt felé tolja őket, amely a büszke nacionalizmust hívószóként tudja használni. (A következőkben egy másik modellben erre még visszatérünk.)

Mind a fiúk, mind a lányok esetében igaz, hogy a legerősebben a Kelet-Magyarországi régióban élés befolyásolja a Jobbikra szavazást, ezt pedig a hatás erősség sorrendjét tekintve a kormány iránti bizalmatlanság és a sovinszta attitűdök vállalása követi.

Az imént vizsgált modellben a függő változónk egy egyszerű kétértékű változó volt, amelyben egy kategóriába került minden olyan fiatal, akik nem a Jobbikra szavazna. Az elemzés közben ugyanakkor felmerült bennünk az a kérdés, hogy vajon az imént látott változók mentén csak a Jobbik irányába történhet a mobilizálás, vagy más jobboldali pártok, például a Fidesz irányába is. Arra vagyunk kíváncsiak tehát az elemzésünk második felében, hogy ha csak a Fidesz-KDNP és Jobbik-szavazókra fókuszálunk, akkor vajon milyen változók mentén láthatunk köztük különbségeket. A bináris logisztikus regressziók esélyhányadosainak értelmezése egy hipotetikus helyzetet feltételez, méghozzá azt, hogy ha a független változó mentén valakinek a pozíciója megváltozik, akkor vajon ez okoz-e szignifikáns változást a függő változón felvett értékében. Így közelítjük meg az új függő

változónkat is: vajon ha az adott független változó mentén változna valakinek a helyzete, kisebb, nagyobb vagy ugyanolyan eséllyel válna Fidesz-KDNP-szavazóból Jobbikosra? Ebben az esetben is kíváncsiak vagyunk arra, hogy vajon fiúk és lányok között van-e különbség ebben a folyamatban. A következőkben az eredményeket foglaljuk össze, az elemzések tábláit a mellékletben közöljük.

Az eredmények alapján a fővárosiak, a lányok, az idősebbek, a pozitív tartalmú nacionalista attitűdűek és a vallásos fiatalok kisebb eséllyel válnak Fidesz-szavazóból Jobbikos szavazóvá, miközben a magukat felnőttnek érző, közösségi portálokat használó, az EU-s tagságot hátrányosnak tartó, a kormány iránt bizalmatlan, politikai és közéletben aktív, sovíniszta érzetűek nagyobb eséllyel mozognak a Fidesz felől a Jobbik irányába. Ezek az eredmények azt támasztják alá, hogy mind a fiúk, mind a lányok körében a Jobbik sikeresen tudja alkalmazni az anti-establishment retorikát és egy protest közösséget képes számukra kialakítani. Fontos kiemelni, hogy eredményeink szerint nincs szignifikáns különbség a diktatúra megítélése és az ezoterikus dolgokban való hiedelem mentén, vagyis az ezekben való erősebb hit nem eredményezi azt, hogy ezek a fiatalok nagyobb eséllyel válnának Jobbik-szavazóvá, a két szavazótábor megegyezik ezeknek a kérdéseknek a megítélésében. Ugyancsak eltűnik az a regionális különbség és éles megosztottság, ami az előző modellben még kirajzolódott: ha tehát a Közép-Magyarországi régióból elmozdulunk, az ország különböző régióiban élő fiatalok ugyanakkora eséllyel szavaznak a Fidesz-KDNP-re, mint a Jobbikra. A legfontosabb törésvonal a Fideszes és a Jobbikos fiatalok között a fennálló hatalom megítélésében, az iránta érzett bizalom mentén húzódik.

Ha a fiúkra és a lányokra szeparáltan futtatjuk le ezt a modellt, melyben csak a Fidesz-KDNP és Jobbik-szavazókat vetjük össze, akkor csak a fiúknál hat a politikai aktivitás: az aktívabb fiúk nagyobb eséllyel lesznek Jobbikosok, miközben a politikai és közéleti téren nagyobb aktivitást mutató lányok ugyanakkora eséllyel szavaznak a két pártra. Ez a különbség feltehetően annak köszönhető, hogy a Jobbiknak az erőt sugárzó politikai akciói és keményebb retorikai elemei vonzóbbak a fiúk számára, szembeállítva az értelemszerűen kevesebb erős akciót mutató kormánypártok aktivitásával. A sovíniszta nemzeti attitűdőkben szintén csak a fiúk esetében van eltérés a Fidesz- és a Jobbik-szavazók között (utóbbiakra jellemzőbb, hogy így vélekednek), és ugyanez a helyzet a vallásossággal: a Jobbikra szavazó fiúkra kevésbé jellemző a vallásosság, mint a Fideszre szavazókra. Csak a lányok esetében látható, hogy a gazdasági aktivitásnak van valamiféle hatása: a munkanélküli lányok az egyéb inaktívakhoz képest szignifikánsan na-

gyobb eséllyel válnak a Fidesz-szavazójából Jobbikossá, vagyis úgy tűnik, mintha a munkaerőpiaci témákkal inkább a női szavazók körében tudna hatást kifejteni a Jobbik, ha a fiatalokat vizsgáljuk.

Kiemelendő, hogy a pozitív tartalmú, büszke nacionalizmus mindkét nem esetében hatást gyakorol, tehát nem csak a lányok, hanem a fiúk esetében is igaz, hogy a Fideszes fiatalokra inkább jellemző a nemzetről való büszkeséggel, pozitív tartalommal való gondolkodás. Úgy tűnik tehát, hogy a klasszikus konzervatív értékekkel (vallásosság a fiúk esetében; büszke, de nem kirekesztő nacionalizmus mindkét nem esetében) a Fidesz fiatal támogatói csoportja valóban elkülönül a fiatal Jobbikosoktól, míg utóbbiakat leginkább az anti-establishment, EU-szkeptikus és protest értékek egyesítik.

IV. Konklúzió

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy a 2012-es Magyar Ifjúság adatbázisának segítségével megvizsgáljuk, hogy milyen dimenziók mentén mutatnak a kérdezettek nagyobb esélyt arra, hogy a Jobbikra szavazzanak, és hogy mindebben van-e különbség fiúk és lányok között. Eredményeink szerint a fiatalok körében is megjelenik a gender gap, vagyis azonosítható az a jelenség, hogy még más, a pártpreferenciát befolyásolni képes változó hatásának kiszűrése után is igaz, hogy a Jobbikra a fiúk nagyobb eséllyel szavaznak, mint a lányok, és ez a megállapítás abban az esetben is igaz, ha referenciacsoportként a Fidesz-KDNP-szavazókat használjuk. Várakozásainkkal ellentétes viszont, hogy a vizsgált magyarázó változók legtöbbje esetében nem látható eltérés abban a tekintetben, hogy fiúknál vagy lányoknál hatnak-e inkább a Jobbikra szavazásban. Ez egyrészt arra utal, hogy fiatal életkorban nagyfokú a hasonlóság fiúk és lányok között azokban a mechanizmusokban, melyek a Jobbik felé sodorják őket. Másrészt jelzi számunkra azt a közösséget is, amelyet a Jobbik képes nyújtani a fiatalok számára, amely úgy tűnik, némileg felülírja a társadalmi nemek szempontjából vett esetleges különbségeket is. Ennek ellenére azonban vannak érdekes különbségek: a diktatúra elfogadottsága – amelyet az antidemokratikus, a fennálló demokratikus berendezkedést tagadó államforma igényléseként értékelhetünk – a fiúk esetében hat, és okoz nagyobb valószínűséggel Jobbik-szimпатиát. A pozitív tartalmú nacionalista attitűdök viszont csak a lányok esetében eredményeznek a Jobbiktól való távolodást más szavazói csoportok felé. Abban az esetben viszont, amikor referencia-csoportként a Fidesz-KDNP-szavazó fiatalokat használtuk, már mindkét nem esetében igaz volt, hogy a Jobbik-szavazókra kevésbé jellemző ez a fajta pozitív, hazafias és nemzetiségére büszke attitűd, mint a fiatal Fidesz-szavazókra.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a Jobbik, online és offline térben is folyó intenzív mozgósítással erős közösséget képes nyújtani a fiatalok számára, amely nagyobb fokú politikai aktivitással jár a Jobbikos fiatalok körében, és amely valamelyest felülírja a társadalmi nemek szerinti esetleges eltéréseket. A „mi” és „ők” nemzetfelfogás, a protest és anti-establishment közösség a kiterjedt szubkultúrával erős bástyát alkot, amelyet kisebb mértékben tudnak csak átütni a nemek közti különbségek. Szerepük azonban megjelenik: a fiatal fiúk a lányokkal ellentétben mozgósíthatóak a lehetséges diktatúra elfogadásának attitűdjével, és az összeesküvés-elméletekkel sokszor átfedésben lévő ezoterikus hiedelmekkel. Így tehát az alapvetően protest, közösségi jelleg mellett a „kemény ideológia” látható módon azért a fiúk kezében marad.

V. Melléklet

5. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei (N=1859)²⁴

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-0,123	0,447	0,076	1	0,783	0,884	
Neme (+: nő)	-0,365	0,109	11,248	1	0,001	0,694	-0,076
Budapesten lakik-e? (+: Igen)	-1,053	0,298	12,487	1	0,000	0,349	-0,118
Életkor	-0,04	0,017	5,576	1	0,018	0,961	-0,068
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	-0,159	0,144	1,220	1	0,269	0,853	
Régió – Közép-Magyarország			1,674	2	0,433		
Dunántúl	-0,272	0,218	1,550	1	0,213	0,762	
Kelet-Magyarország	-0,177	0,208	0,727	1	0,394	0,838	
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			2,940	3	0,401		
Munkanélküli	0,018	0,192	0,009	1	0,926	1,018	
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,258	0,160	2,600	1	0,107	1,294	
Dolgozik és biztos a munkája	0,170	0,166	1,045	1	0,307	1,185	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	-0,043	0,112	0,146	1	0,703	0,958	
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	0,089	0,12	0,547	1	0,460	1,093	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: Nagyon)	0,260	0,062	17,275	1	0,000	1,297	0,103
Tagja-e közösségi portálnak? (+: Igen)	0,658	0,127	27,013	1	0,000	1,932	0,126
Elfogadható-e a diktatúra? (+: Igen)	0,080	0,184	0,190	1	0,663	1,083	
Hátrányos-e az eu-tagság? (+: Igen)	0,555	0,111	24,986	1	0,000	1,742	0,113
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	1,247	0,110	128,090	1	0,000	3,480	0,260
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,075	0,025	8,858	1	0,003	1,078	0,068
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: Igen)	0,180	0,166	1,173	1	0,279	1,197	
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	-0,164	0,112	2,142	1	0,143	0,848	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,061	0,016	14,604	1	0,000	0,941	-0,116
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,116	0,033	12,113	1	0,001	1,123	0,105
Vallásosság (+: vallásos)	-0,167	0,044	14,559	1	0,000	0,846	-0,089
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	-0,036	0,035	1,093	1	0,296	0,964	
A modellt jellemző mutatók							
Khí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája	x ² = 355,519 df =23 p=0,000<0,05						
Nagelkerke r ²	0,234						
R ² (la)	0,141						
P(λ)	λ=0,262 (p=0,000<0,05)						

24 Függő változó értékei: 0 – Fidesz-szavazó/ 1 – Jobbik-szavazó.

6. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei, férfiak (N=1017)²⁵

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-0,268	0,612	0,192	1	0,662	0,765	
Budapesten lakik-e? (+: igen)	-1,104	0,384	8,272	1	0,004	0,332	-0,122
Életkor	-0,040	0,025	2,558	1	0,110	0,961	
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	-0,378	0,205	3,398	1	0,065	0,685	
Régió – Közép-Magyarország			0,154	2	0,926		
Dunántúl	-0,055	0,291	0,035	1	0,851	0,947	
Kelet-Magyarország	-0,096	0,277	0,120	1	0,729	0,908	
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			6,007	3	0,111		
Munkanélküli	-0,373	0,264	1,992	1	0,158	0,689	
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,288	0,230	1,568	1	0,211	1,334	
Dolgozik és biztos a munkája	0,033	0,234	0,02	1	0,887	1,034	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	-0,142	0,151	0,881	1	0,348	0,868	
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	0,179	0,162	1,212	1	0,271	1,196	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: nagyon)	0,261	0,084	9,642	1	0,002	1,298	0,103
Tagja-e közösségi portálnak? (+: igen)	0,568	0,170	11,159	1	0,001	1,765	0,105
Elfogadható-e a diktatúra? (+: igen)	0,192	0,232	0,686	1	0,407	1,212	
Hátrányos-e az EU-tagság? (+: igen)	0,648	0,151	18,486	1	0,000	1,912	0,130
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	1,415	0,149	90,44	1	0,000	4,115	0,285
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,092	0,034	7,508	1	0,006	1,096	0,086
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: igen)	-0,028	0,222	0,016	1	0,900	0,973	
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	-0,246	0,151	2,654	1	0,103	0,782	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,055	0,022	6,371	1	0,012	0,947	-0,101
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,153	0,045	11,465	1	0,001	1,165	0,133
Vallásosság (+: vallásos)	-0,250	0,062	16,275	1	0,000	0,779	-0,124
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	-0,028	0,050	0,305	1	0,581	0,973	
A modell jellemző mutatók							
khí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája	x ² = 231,628 df = 22 p = 0,000 < 0,05						
Nagelkerke R²	0,268						
R²(LA)	0,146						
P(λ)	λ = 0,313 (p = 0,000 < 0,05)						

25 Függő változó értékei: 0-Fidesz szavazó /1-Jobbik szavazó.

7. táblázat: Bináris logisztikus regresszió eredményei, nők (N=842)²⁶

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	B (standardizált)
Konstans	-0,318	0,680	0,219	1	0,640	0,728	
Budapesten lakik-e? (+: Igen)	-1,029	0,484	4,514	1	0,034	0,357	
Életkor	-0,042	0,024	3,056	1	0,080	0,959	
Anyagi helyzet (+: rosszabb)	0,127	0,207	0,380	1	0,538	1,136	
Régió – Közép-Magyarország			4,169	2	0,124		
Dunántúl	-0,593	0,341	3,037	1	0,081	0,552	
Kelet-Magyarország	-0,285	0,323	0,783	1	0,376	0,752	
Gazdasági aktivitás – egyéb inaktív			5,955	3	0,114		
Munkanélküli	0,658	0,291	5,13	1	0,024	1,931	0,102
Dolgozik, de nem biztos a munkája	0,197	0,235	0,701	1	0,402	1,218	
Dolgozik és biztos a munkája	0,370	0,25	2,192	1	0,139	1,448	
A férfi legyen a kenyérkereső (+: egyetért)	0,058	0,174	0,109	1	0,741	1,059	
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak (+: egyetért)	-0,039	0,185	0,044	1	0,835	0,962	
Mennyire tartja magát felnőttnek? (+: Nagyon)	0,254	0,097	6,891	1	0,009	1,289	0,100
Tagja-e közösségi portálnak? (+: Igen)	0,765	0,198	14,983	1	0,000	2,148	0,148
Elfogadható-e a diktatúra? (+: Igen)	-0,226	0,328	0,477	1	0,490	0,797	
Hátrányos-e az eu-tagság? (+: Igen)	0,399	0,172	5,394	1	0,020	1,490	0,078
Kormány iránti bizalom (+: bizalmatlan)	1,144	0,171	44,798	1	0,000	3,139	0,239
Politikai aktivitás (+: aktív)	0,067	0,041	2,625	1	0,105	1,069	
Szokott-e politikáról beszélgetni? (+: Igen)	0,504	0,259	3,804	1	0,051	1,656	
Bevándorlókkal kapcsolatos attitűd (+: negatív)	-0,076	0,173	0,193	1	0,661	0,927	
Pozitív nemzeti attitűdök (+: egyetért)	-0,065	0,024	7,504	1	0,006	0,937	-0,126
Soviniszta nemzeti attitűdök (+: egyetért)	0,079	0,051	2,418	1	0,120	1,082	
Vallásosság (+: vallásos)	-0,100	0,064	2,487	1	0,115	0,905	
Ezoterikus dolgokba vetett hit (+: hisz)	-0,053	0,050	1,123	1	0,289	0,948	
A modellt jellemző mutatók							
Khí-négyzet értéke, szabadságfoka és szignifikanciája	$\chi^2 = 128,013$ $df = 22$ $p = 0,000 < 0,05$						
Nagelkerke r^2	0,198						
R^2(la)	0,099						
P(λ)	$\lambda = 0,128$ ($p = 0,008 < 0,05$)						

26 Függő változó értékei: 0-Fidesz szavazó /1-Jobbik szavazó.

VI. Irodalom

- Kai, A. (2009): Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and why – and when? Kézirat; Letöltés helye: www.kai-arzheimer.com/arzheimer-extreme-right-review.pdf; Letöltés ideje: 2013. november 7.
- Barlai, M. (2012): Jobbik on the Web. Right-wing extremism in Hungary. In: Parycek, P., Edelmann, N. / szerk.: CeDEM12 Proceedings of the International Conference for E-Democracy and Open Government. Krems: Edition Donau-Universität Krems. 229-240; Letöltés helye: <http://m.epractice.eu/files/CeDEM12%20Proceedings%20of%20the%20International%20Conference%20for%20E-Democracy%20and%20Open%20Government.pdf#page=231>; Letöltés ideje: 2013. szeptember 13.
- Bartlett, J., Birdwell, J., Krekó, P., Benfield, J., Győri, G. (2012): Populism in Europe: Hungary. London. Demos.; Letöltés helye: http://politicalcapital.hu/wp-content/uploads/Demos_Hungary_Book_web.pdf; Letöltés ideje: 2013. szeptember 13.
- Bíró Nagy, A., Róna, D. (2012): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2012. Kézirat; Letöltés helye: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/B%C3%ADr%C3%B3Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_v%C3%A9gs%C5%91.pdf; Letöltés ideje: 2013. november 6.
- Bíró Nagy, A., Boros, T., Vasali Z. (2013): More Radical than the Radicals: the Jobbik Party in international comparison. In: Melzer, R., Serafin, S. /szerk.: Right-Wing Extremism in Europe. Berlin: Friedrich Ebert Foundation. 229-253.; Letöltés helye: http://fesprag.ecn.cz/img_upload/3403f47f1c75ee9d-75621c7be5f8ebdd/right-wing-extremism-in-europe.pdf; Letöltés ideje: 2013. szeptember 13.
- Connell, R. W. (2005): Masculinities. Second Edition. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- Durham, M. (1998): Women and fascism. London-New York: Routledge.
- Félix, A. (2012a): Az elfeledett kérdés – A nők szerepe a hazai radikális jobboldalon. Budapest. IDEA-Intézet a Demokratikus Alternatíváért.; Letöltés helye: <http://www.ideaintezet.hu/en/node/140>; Letöltés ideje: 2013. november 10.
- Félix, A. (2012b): A Spirituális nő misztériumának nyomában. Történelmi örökség és kulturális folytonosság a radikális jobboldali jobboldali nők egy csoportjában. Kaleidoscope 3(4), 190-199; Letöltés helye: <http://epa.oszk.hu/02300/02316/00004/pdf/>; Letöltés ideje: 2013. november 10.
- Félix, A. (2013): Hajnali részegség – Az Arany Hajnal és a fiatal támogatói. Political Radical blog; Letöltés helye: <http://politicalradical.cafeblog.hu/2013/01/11/hajnali-reszegseg-az-arany-hajnal-es-a-fiatal-tamogatoi/>; Letöltés ideje 2013. november 10.
- Ford, R., Goodwin, M. J. (2010): Angry White Men: Individual and Contextual Predictors of Support for the British National Party. Political Studies 58(1), 1-25.
- Givens, T. E. (2004): The radical right gender gap. Comparative Political Studies 37(1), 30-54.
- Grajczár, I., Tóth, A. (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi, Zs., Szabó, A., Tardos R. /szerk.: Új képlet. Választások Magyarországon 2010. Budapest. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 57-92; Letöltés helye: <http://www.valasztaskutatas.hu/kiadvanyok/uj-keplet/grajczar-istvan-2013-toth-andras-valsag-radikalizalodas-es-az-ujja-szules-igerete-a-jobbik-utja-a-parlamentbe>; Letöltés ideje: 2013. december 21.
- Gregor, A. (2010): Előíró nemi sztereotípiák 1996-ban és 2008-ban Magyarországon. In: Némédi, D., Szabari, V. /szerk.: Köttő-jelek 2009. Budapest. ELTE TÁTK. 69-106.
- Gregor, A. (2012): A (szélsőjobb) szimpatizánsnak is van neve. In: Gerő, M., Fonyó, A., Petényi, M., Szabó, F. /szerk.: A nyilvánosság elemzésétől a választáskutatásig – Tanulmányok Angelusz Róbert emlékére. Budapest: ELTE ARTSZ. 94-124.; Letöltés helye: http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/Emlékottet_bemutatasra.pdf; Letöltés ideje: 2013. november 7.

- Ifop (2013): L'intention de vote pour les élections européennes de 2014. Kutatási gyorsjelentés. Letöltés helye: http://www.ifop.fr/media/poll/2355-1-study_file.pdf; Letöltés ideje: 2013. december 21.
- Jeskó, J., Bakó, J., Tóth, Z. (2012): A radikális jobboldal webes hálózatai. Politikatudományi Szemle. 21(1), 81-101.
- Karácsony, G. (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. In: Angelusz, R., Tardos, R. /szerk./: Törések, hálók, hidak. Budapest. DKMKA. 161-206; Letöltés helye: <http://www.valasztaskutatas.hu/kiadvanyok/toressek-halok-hidak/karacsony-gergely-a-tortenelem-fogsagaban.-generaciok-eletutak-es-politikai-preferenciak-magyarorszagon/view>; Letöltés ideje: 2013. december 15.
- Karácsony, G., Róna, D. (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. Politikatudományi Szemle. 19(1), 31-63.
- Kimmel, M. (2007): Racism as Adolescent Male Rite of Passage. Journal of Contemporary Ethnography. 36(2), 202-218.
- Kovács, T. (2013): The Jobbik-phenomenon: the Hungarian youth is on the road of radical right. In Kákai, L., Pálné Kovács, I. /szerk./: Ten Public Policy Studies. Pécs: University of Pécs, Department of Political Studies.
- Körösényi, A. (1997): Politikai kultúra Magyarországon. Szociológiai Figyelő 1997/3; Letöltés helye: <http://www.c3.hu/~szf/Szofi97/Sz97-03/Sz97-03-Area-3.htm>; Letöltés ideje: 2013. november 10.
- Krekó, P., Juhász, A., Molnár, Cs. (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. Politikatudományi Szemle. 20(2), 53-79.
- Krekó, P. (2013): Dangerous harbours: Populism, extremism and young people. Policy Network Observatory Blog; Letöltés helye: http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4312&title=-Dangerous-harbours-Populism-extremism-and-young-people; Letöltés ideje: 2013. november 5.
- Mayer, N. (2013): From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right. Parliamentary Affairs. 66(1), 160-178.
- Maven7 (2013): Politikai erőviszonyok a Facebookon. Kutatási jelentés; Letöltés helye: http://onlinepolitikaielemezis.hu/download_form/; Letöltés ideje: 2013. november 20.
- Mudde, C. (2007): Populist radical right parties in Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nagel, J. (1998): Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. Ethnic and Racial Studies 21(2), 242-269.
- Norris, P. (2005): Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market. New York: Cambridge University Press.
- Pető, A. (2008): The Rhetoric of Weaving and Healing: Women's Work in Interwar Hungary, a Failed Anti-Democratic Utopia. In Yannitsiotis, Y., Lampropoulou, D., Salvaterra, C. /szerk./: Rhetorics of Work. Pisa: Plus-Pisa University Press. 63-82; Letöltés helye: <http://ehlee.humnet.unipi.it/books3/4/04.pdf>; Letöltés ideje: 2013. december 21.
- Pető, A. (2012): Far Right Movements and Gendered Mobilization in Hungary. Queries 1(7), 130-135.
- Political Capital (2013): Így csökkent a Jobbik támogatottsága a fiatalok körében. Political Radical blog, a Political Capital tematikus blogja; Letöltés helye: <http://politicalradical.cafeblog.hu/2013/10/18/igy-csokkent-a-jobbik-tamogatottsaga-a-fiatalok-koreben>; Letöltés ideje: 2013. november 22.
- Róna, D., Sörös, A. (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó, A. /szerk./: Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-radikalizmus-posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged. Belvedere. 113-156; Letöltés helye: http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/06/Racionaliasn-lazado-hallgatok_-BCE-Belvedere.pdf; Letöltés ideje: 2013. november 7.

- Rudas, T. (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi, T. Tóth, I. Gy. /szerk./: Társadalmi Riport 2010. Budapest. TÁRKI. 512-526.
- Siedler, T. (2011): Parental unemployment and young people's extreme right-wing party affinity: evidence from panel data. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*. 174(3), 737-758.
- Szabó, I. (2004): Kollektív identitásminták a politikai szocializációban. *Educatio* 2004 /4. 551–566.
- Szabó, I. (2010): Nemzeti identitás és politikai szocializáció. *Új Ifjúsági Szemle* 8(1). 75-98; Letöltés helye: http://www.uisz.hu/archivum/uisz_26_szabo.pdf; Letöltés ideje: 2013. december 15.
- Székelyi, M., Barna, I. (2002): 9. Logisztikus regresszió. In: *Túlélőkészlet az SPSS-hez*. Budapest. Typotex Kiadó. 374-424.
- Tóth, A., Grajczár, I., (2009): Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, válságok idején? *Politikatudományi Szemle* 18(3), 7-29.
- Yuval-Davis (1997): *Gender and nation*. London, Sage Publications.
- Wagner, M., Kritzinger, S. (2012): Ideological dimensions and vote choice: Age group differences in Austria. *Electoral Studies*. 31, 285-296.

ÖSSZEFOGLALÓK

Az új csendes generáció

Az írás az 1982-1996 között születettek karakterét vizsgálja a különböző szocializációs közegekben. A munka végső soron az új csendes generáció címke létjogosultságát teszteli a konformitás, bizonytalanság és passzivitás vizsgálatával a család és családi értékek, az iskola és munkahely, illetve a szabadidős terek és tevékenységek, ezen belül média- és kultúrafogyasztás, digitális terek és tevékenységek, sport és kockázati magatartások, civil aktivitás dimenzióiban. Az empirikus adatok alapján a szerző amellett érvel, hogy a fiatalokra a konformitás jellemző, általánosan tapasztalható körökben a bizonytalanság és sok esetben hiányzik belőlük az aktív szerepvállalás, mindezek felfoghatók egyfajta visszahúzó, csendes karakterként, amely jellemzi a mai 15-29 éveseket.

Ifjúsági rétegek 2012

2003-ban, az Új Ifjúsági Szemle debütáló számában jelent meg az Ifjúsági rétegek az ezredfordulón című cikk, amely az Ifjúság2000 adatfelvételre támaszkodva, hat dimenzió szerint vizsgálta az ifjúsági korosztályt. Bő egy évtizeddel a vizsgálat után elérkezettnek láttuk az időt, hogy a rendelkezésünkre álló friss adatokkal újra megpróbáljunk társadalmi csoportokat képezni. Motivációnknak nem kizárólag az eltelt idő az oka, hanem egyfelől az információs eszközrendszer térhódítása okozta alapvető társadalmi változások (az információszerzési stratégiák alapvető átalakulása, a kapcsolattartás módjainak teljes megújulása stb.), másfelől a világ gazdasági válság társadalmi begyűrűzése kapcsán vélhetőleg újrarendőződött társadalmi közeg (amelyet a 2012-ben már lehetségesnek tartottunk mérni. Munkánk alapján annyi jelenthető ki, hogy a bourdieou-i tőkefogalmakat alapul vevő leírásunk meglehetősen nagymértékben (82%) fedi le a magyar fiatalokat és ezen adatok alapján a társadalmi tőkeeloszlást hat szempontból vizsgálva (demográfia, szubjektív helyzet, médiafogyasztás, kulturális fogyasztás, sport, kockázati magatartás) 15 viszonylag homogén csoportot találtunk.

Települési és regionális egyenlőtlenségek a 18-29 éves ifjúsági korosztály körében: munkaerőpiac – jövőtervezés – érvényesülés

A tanulmány a 18 éven felüli fiatalok helyzetének települési, lakóhelyi dimenziók szerinti jellemzőit foglalja össze, elsősorban a munkaerő-piaci esélyeket megha-

tározó tényezőkön és lehetőségeken keresztül. A földrajzi, települési környezet meghatározza és befolyásolja a fiatalok jelenét és jövőbeni lehetőségeit, aspirációikat és értékrendjüket. A települési hierarchia eltérő szintjein más-más lehetőségek teremthetnek, amelyek minőségükben és mennyiségükben sok esetben szakadékot képeznek a társadalom fiatal korosztályai között is. Az egyenlőtlenségi viszonyokból fakadó legmeghatározóbb társadalmi hátrányok a falusi fiatalok életét jellemzik. Körükben a legalacsonyabb a diplomások aránya és legmagasabb az alapfokú végzettséggel rendelkezőké, ennek minden rövid és hosszabb távú következményével.

Települési környezet szerepe a fiatalok életében

A tanulmány a település és a közösség (tér és társadalom) megtartó-képességével foglalkozik. Fő gondolatmenetét az jelentette, hogy a fiatal felnőttek körében miként érvényesülhet az uniós alapelveként is megjelenő klasszikus fogalom, vagyis a népességmegtartó képesség és a képességmegtartó népesség egymásra hatása, külön kitérve a növekvő mértékű külföldi munkavállalásra. Ezek alapján került leírásra a települési közösség megtartóerejének aspektusai, többek között az egyéni élethelyzetre ható szocializációs és kohéziós terek.. Mindezeket túl a cikk csokorba szedi azokat a tapasztalatokat, amelyek a válaszadók eddigi területi mobilitással kapcsolatos élményeihez kapcsolódnak.

Egyéni élethelyzetek konfliktusossága és életminőség a fiatalok körében

Az elemzés arra keresi a választ, hogy az egyéni élethelyzetek konfliktusossága mennyiben befolyásolja a jól-létet meghatározó életminőség elemeit. Az Ifjúság 2012 adatbázisából a konfliktuselméletek és a jól-lét megközelítésének stiglitzi modellje alapján képzett indexek megoszlásait mutatjuk be a vizsgálati csoport egyes szegmenseiben illetve ezek egymásra hatását írjuk le, keresve a két élethelyzet közötti összefüggéseket és a speciális, ellentmondásos állapotokat.

A testtömegindex (BMI) összefüggései a párkapcsolattal, szexualitással, baráti kapcsolattal és szerhasználatl a magyar ifjúság körében

A vizsgálat a testtömegindex párkapcsolattal, szexualitással, baráti kapcsolattal és szerhasználatl való összefüggéseit tárja fel. A túlsúlyosság/elhízottság ne-

gativabb egészséggel, edzettséggel, és külsővel való szubjektív elégedettséget eredményez, különösen lányoknál, akik ezekkel súlyhiányos testtömeg esetén a legelégedettebbek. Annak ellenére, hogy legkisebb valószínűséggel a súlyosan soványaknak van élettársi vagy állandó szexuális kapcsolata, és a szexuális viszonyt még nem létesítettek közt háromszor annyi a súlyhiányos, a túlsúlyos fiataloknak pedig másfélszer több partnerük volt életükben. A túl alacsony testtömeg pedig éppúgy alacsonyabb párkapcsolati elégedettséget, és a fizikai és pszichológiai betegségek magasabb valószínűségét jelezte, mint a túl magas. Tehát a nemi élet gyakorisága, és a szerelem viszonzottsága sem testtömegfüggő, hanem a nem, és elsősorban életkor kérdése, s ezzel az eredmények cáfolják a soványság kapcsolati előnyeit feltételező elképzeléseket.

A marginális helyzetben lévő ifjúsági csoportok iskoláztatási esélyei

Napjaink egyik fontos társadalompolitikai feladata a lemorzsolódó társadalmi rétegek helyzetére tartós megoldást találni. Az iskolai lemorzsolódás problémaköre nemzetközi jelentőséggel is bír, hiszen az Európa 2020 stratégia kiemelt kezdeményezéseinek egyike, az iskolai lemorzsolódás visszaszorítása, az oktatási méltányosság megteremtése. A munka célja, hogy a Magyar Ifjúság 2012 nagymintás kutatás eredményeit továbbelemezve, a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportokra fókuszálva az iskolai lemorzsolódást intézménytípus és településszerkezet szerinti megoszlásban vizsgálja. Másodelemzésünk elsősorban azt térképezte fel, hogy milyen továbbhaladási esélyekkel rendelkeznek az egyes marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok – romák, és fogyatékos fiatalok – különös tekintettel az iskolarendszerből és a munkaerőpiacról leszakadó, korai iskolaelhagyó, és a NEET alcsoportokban. A vizsgálat eredményeképpen kirajzolódtak a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok részvételi arányai a különböző intézménytípusokban, továbbá a regionális különbségeik a szelekciós folyamatok és a településszerkezet között. Jelen munkánkban bemutatásra kerülnek a másodelemzés alapján beazonosított fókuszpontok, amelyek a marginális helyzetben lévő ifjúság lemorzsolódása szempontjából jelentőséggel bírnak. Továbbá a különböző folyamatok, és háttérváltozók közötti összefüggések felvázolásán keresztül képet kaphatunk az iskolai lemorzsolódást befolyásoló tényezőkről.

Úton az önfoglalkoztatás felé

A tanulmány számos forrást felhasználva fogalmaz meg munkahipotézist a mai magyar fiatalok munkavállalási lehetőségeire vonatkozóan, majd ennek nyomait igyekszik különböző adatforrásokból kutatni. A világgazdaság, a konjunktúrák és recessziók az ipari forradalom óta folyamatosan változik és ez napjainkra is igaz. Egyes teoretikusok szerint jelenleg is tektonikus mozgások történnek, ennek kihatásaként a felépítmény, azaz a társadalom is változni kényszerül. A gazdaság alkotta új alépítmény szerkezetéhez való hozzászokás bizonyos értelemben fájdalommal jár. Új értékek jelennek meg, új életstratégiák alakulnak ki és emiatt más, az eddig megszokottól eltérő életkilátások válnak valószínűbbé. Ha pedig a világ változik körülöttünk, és nem tudjuk milyen új formát fog ölteni, akkor a fiataloknak ebben az ismeretlenben kell a megtalálni a helyüket, eddig még nem létező, jövőt-álló képességekre kell szert tenniük és taktikusan helyezkedni.

Kulturális kasztrendszer - autonómia és közösségiség szerepe a fiatalok kulturális aktivitásában

A kultúra és a kulturális életben való részvétel természeténél fogva társas, közösségi esemény, ugyanakkor a kulturális életben való részvétel nem lehet független az önálló döntések meghozatalára képes autonóm embertől. Kutatásunkban az autonómia, a társasság, a kulturális aktivitás és a korszerű infokommunikációs technológiák használatának jellemzőit mutatjuk be a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeinek tükrében.

A kulturális és társadalmi rétegződésnek ma már szerves része az online világban való részvétel, a társadalmi rétegződéssel összefüggő online hálózati pozíció, lélektani értelemben pedig az autonómia, melyhez széleskörű kultúrafelfogás és aktív online részvétel társul. Az online részvétel az autonómián nyugvó kreativitással együtt a közösségiség újabb formáit hozza létre. A kreativitást igénylő felnőtté válás, az autonómia kialakulása a kortárs ifjúsági korosztályokban különösen fontos kérdés. Mindezek alapján a tanulmány - amellett, hogy elemzi napjaink ifjúsági korosztályainak társadalmi és kulturális rétegződésének néhány jellemzőjét - azt is megvizsgálja, hogy változtatott-e valamit rajta az online világ egyre gyorsuló terjeszkedése.

Észlelt státusz és szabadidő

Az anyagi lehetőségek megszabják cselekvési terünk korlátait. Nemcsak a létfenntartásra, de a kikapcsolódásra fordított pénzmennyiséget is alapvetően meghatározzák. A szabadidő aktív és feltöltődést szolgáló megélését azonban nem csak a konkrét gazdasági feltételek, de az azokhoz köthető érzületek is befolyásolják. Az észlelt státusz jellemzői a referenciacsoportokhoz viszonyított, valójában megélt anyagi helyzetet tükrözik. A gondtalan jóllét érzése kétségkívül más preferenciákat és szokásokat teremt egy fiatal életében, mint a mindennapok megélhetési nehézségeivel való küzdelem. A tanulmány a tapasztalt státuszkülönbségek és az életvitel rekreációs aspektusának kapcsolatát vizsgálja; a szokások, az aktivitás mértéke, a változatosság, a tevékenységek eltérő mintázatait kutatva. Olyan kérdésekre próbál választ adni, minthogy miként befolyásolja az észlelt anyagi helyzet a kulturális és szabadidő-fogyasztást? Mely jegyekkel ragadhatóak meg a szabadidő felhasználásának eltérő mintázatai? A kikapcsolódás mely területein jár „leszakadással”, „lemondással” a rosszabbként megélt státusz, a gondtalan-nak vélt anyagi helyzet adta szabadidő-eltöltéshez képest?

Sportolás és egészség - kapcsolatok a fiatalok fizikai, mentális, és szociális jóllétének szubjektív szintjével

Az európai diskurzusokban különös jelentőséget kap a fizikai aktivitás hiányából származó gazdasági teljesítő képesség csökkenése és az egészségügyi kiadások növekedése, illetve a megtakarítások elmaradása. A tanulmányban központi kérdéseként merül fel, hogy vajon a sportolási és mozgásos tevékenységekben való részvétel képes-e hozzájárulni az emberek szubjektív jóllétéhez, jelen társadalmi és gazdasági válsághelyzetben segítséget nyújtani az emberek belső stabilitásához.

Kell egy csapat? - a Jobbik és fiatal támogatóinak vizsgálata, különös tekintettel a társadalmi nemekre

A legtöbb hazai politikával kapcsolatos kutatás kiemelt figyelmet fordít a Jobbik generációs jellegére, és egyre több olyan cikk lát napvilágot, amely kifejezetten arra keresi a magyarázatot, hogy milyen okok miatt népszerű ennyire a Jobbik a fiatalok. Az elemzés is a fiatalok radikális jobboldali pártválasztásának megértésére tesz kísérletet, a radikális jobboldali kutatásokban egy eddig kevésbé megjelenő szempont, a gender dimenzió beemelésével, azaz azzal a kutatói kérdéssel, hogy vajon van-e különbség a Jobbikra szavazó fiúk és lányok pártválasztásának motivációiban.

SZERZŐINK

Balcsók István Ph.D.

A szerző szociológus-szociálpolitikus és szociális munkás szakos diplomát, majd földtudományi (társadalomföldrajz) Ph.D. fokozatot szerzett a Debreceni Egyetemen. Korábban az MTA Regionális Kutatások Központjában tevékenykedett. 2007-től 2013-ig volt a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti (és Pedagógiai) Karán a Szociálpedagógia Tanszék vezetője. 2012-től főiskolai tanár. Jelenleg a Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet regionális irodavezetője, illetve a Szolnoki Főiskola oktatója. Kutatási területei között főként a vidéki térségek társadalmi konfliktusai.

Becsei Lilla

A szerző 2011-ben szerzett szociálpedagógus diplomát az egri Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési- és Tudástechnológiai Karán, majd tanulmányait a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán emberi erőforrás tanácsadó szakon folytatta. Az elmúlt években dolgozott az Eszterházy Károly Főiskola Kortárssegítő Mentálhigiénés Irodájának irodavezetőjeként, jelenleg a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Észak-Magyarországi Regionális Irodájának vezetője. Kutatási tevékenysége az online létrejövő hálózatok kutatásának különböző módszerei és a különböző társadalmi csoportok hálózati sajátosságai közötti összefüggések feltárása felé irányult.

Birinyi Márk

Szociálpolitikus, főiskolai tanársegéd. Egyetemi tanulmányait másoddiplomás képzés keretei között végezte a Debreceni Egyetemen, ahol 2010-ben szerzett okleveles szociálpolitikusi végzettséget. Korábban a pedagógus képzési területen szerzett ismereteket, majd 2004-ben tanító-hittanoktatói végzettséget. 2011 óta a Debreceni Egyetem PhD hallgatója. Kutatási területe elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező marginális helyzetű társadalmi csoportok integrációja valamint a szakképzés és a munkaerőpiac kapcsolata. 2004-óta a Károli Gáspár Református Egyetem főállású oktatója, munkatársa.

Bogáromi Eszter

2008-ban végzett az ELTE TÁTK survey statisztika és oktatásszociológia szakirányán. Még az egyetem utolsó évében helyezkedett el a Ringier Kiadó kutatási osztályán, ahol jelenleg mint senior piackutató dolgozik. A piackutatásban kezdetben az eladási adatokra épülő becslési eljárások kidolgozása, értékesítési modellek alkotása volt fő kutatási területe. Majd a kvalitatív technikák felé fordult, ahol a szemkamerás kutatások módszertanában mélyült el, munkái hazai és nemzetközi konferenciákon jelentek meg. A piackutatás mellett több tudományos kutatásban vett részt, kutatási területe a tanárok multikulturális nézeteinek és a bevándorló családokból származó gyerekek iskolai akkulturációjának vizsgálata.

Czibere Ibolya Ph.D.

Szociológus, szociálpolitikus. 2009-ben védte meg szociológiai doktorátusát az ELTE Szociológia Doktori Iskolájában. 2011-től a Debreceni Egyetem DE Politikatudományi és Szociológiai Intézetének igazgatóhelyettese. Kutatási területei: szervezetszociológia, társadalmi egyenlőtlenségek, elszegényedés és kirekesztődés, társadalmi integráció, a nők helyzetét befolyásoló társadalmi tényezők, családszociológiai kérdések; szociálpolitikai rendszerek.

Csizmadia Zoltán Ph.D.

1976-ban született, szociológus, egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem), tudományos munkatárs (MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete). A Szegedi Tudományegyetemen végzett szociológia és történelem szakon. 2000 óta az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály (Győr) munkatársa, 2010-től a Széchenyi István Egyetem Szociális Munka Tanácsék vezetője. Fő kutatási területei: hálózatelemzés, társadalmi tőke, innovációs rendszerek.

Fazekas Anna

1989-ben született Budapesten. Idén abszolvált az ELTE Társadalomtudományi Kar szociológia MA szakán. Tanulmányai alatt több alkalommal vett részt az Egyetem általános és középiskolások politikai szocializációját vizsgáló kutatásaiban előkészítőként, elemzőként. Szakdolgozatában és TDK munkájában a fiatalok szabadidős szokásainak eltéréseit, valamint a gyakori plázalátogatók sajátosságait kutatta. Kutatási területei: ifjúságszociológia, szociálpszichológia, gender studies, médiaszociológia.

Fekete Mariann

1972-ben született Tiszalökön. Szociológus, tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén végezte, jelenleg az ELTE Társadalomtudományi Kar doktorandusza. Kutatási területe: szabadidős orientációk és kultúrafogyasztás a digitális korban, életmód-időmérleg vizsgálatok.

Félix Anikó

1989-ben született. Az ELTE Társadalomtudományi Karán szerzett MA-t, jelenleg szociológiai doktorátusát írja, az MTA-ELTE Peripato Kutatócsoport tagja. Több ifjúsági, roma és holokauszt-emlékezet program részese. Érdeklődési területe a gender és a szélsőséges politikai alakzatok.

Gregor Anikó

1984-ben született, szociológus. 2007-ben szerzett diplomát az ELTE Társadalomtudományi Karán, 2008 óta vesz részt tanársegédként a Társadalomkutatások Módszertana Tanszék munkájában. 2011-ben a Közép-Európai Egyetem Gender Studies szakán is diplomát szerzett. Doktorjelölt, disszertációjában a nemek közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatos lakossági vélemények változását vizsgálja.

Kovács Klára

1987-ben született Beregszászban. 2010-ben szociológiából diplomázott, jelenleg a Debreceni Egyetem doktorjelöltje, valamint tudományos segédmunkatárs (CHERD-H). 2009-től a Debreceni Egyetem Ifjúságszociológiai Műhelyének, 2010-től a Felsőoktatás-kutató és Fejlesztő Központjának is kutatója. Kutatási területe a sportolási szokások hatása a hallgatók egészség-magatartási formáira, szubjektív jóllétére és tanulmányi karrierjére.

Máder Miklós Péter Ph.D.

2001-ben az ELTE TÁTK survey statisztika szakirányán végzett, majd ott is szerzett doktori fokozatot. Tudományos karrierje ifjúságkutatóként indult, majd folyamatosan a társadalom- és piackutatás felé fordult. A piackutatásban a prognosztizálás és a piaci potenciálok meghatározására szakosodott. Jelenleg a Magyar Telekom üzletfejlesztési igazgatóságán dolgozik, feladata a fogyasztói trendek beazonosítása, új üzleti lehetőségek felkutatása és prototípusig való elvitele. Számos hazai és nemzetközi konferencia előadója, kutatásfejlesztési és innovációs szakmai bizottságok tagja. Kutatási területe a technológiai és globalizációs folyamatok társadalmi hatásainak vizsgálata.

Nagy Ádám Ph.D.

1972-ben született Budapesten. 6 diplomáját a legkülönbözőbb tudományterületeken szerezte (műszaki, közgazdasági, politológiai, tanári, jogi). Pedagógiából doktorált, a Műegyetem volt tudományos főmunkatársa, jelenleg az ELTE PPK oktatója. Az Új Ifjúsági Szemle és a Civil Szemle szakperiodikák alapító-főszerkesztője, a Magyar Pedagógiai Társaság Szabadidő-pedagógiai Szakosztályának elnöke, a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztályának alelnöke, a Nemzeti Civil Alapprogram Tanácsának volt elnöke. Kutatási területei: az ifjúságügy, a civil világ és az információs társadalom tárgykörét ölelik fel.

Perényi Szilvia, Ph.D.

1967-ben született Debrecenben. Mester fokú diplomáját Fulbright ösztöndíjasként a Florida State Egyetemen szerezte, a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi karán doktorált. Jelenleg egyetemi adjunktus a Debreceni Egyetem Sportgazdaság és -menedzsment Tanszékén, korábban az Ifjúsági és Sport Minisztériumban dolgozott; több nemzetközi és világverseny szervezésében vett részt. Kutatási területei: szervezés és vezetés a sportban, sportszocializáció, sportolási szokások, sportolói kettős karrier, futótrendek, nők sportja, önkéntesség a sportban, stb.

Prazsák Gergő, Ph.D.

1976-ban Budapesten született. 2002-ben az ELTE Szociológiai Intézetében szerzett diplomát, média és kutató szociológus szakirányon. 2009-ben filozófiából doktorált a PTE-n. Több magyarországi egyetemen tanított, jelenleg az ELTE TáTK tudományos munkatársa. 2009-ben részt vett az ELTE TáTK interdiszciplináris társadalmi kutatások doktori programjának alapításában, amelynek azóta is oktatója, témavezetője. Az MSZT Információs Társadalom Szakosztályának elnöke. Kutatási területei: érték- és kultúraszociológia, információs társadalom, társadalmi devianciák.

Szabó Diána

Gyógy pedagógus tanár, illetve pedagógia szakos bölcsész diplomáját a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán szerezte. 2011-ben Prágában szerzett egyetemi végzettséget speciális pedagógiából. 2012 óta a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója. Kutatási területei: a marginális helyzetben lévő társadalmi csoportok társadalomtudományi kérdései, az oktatáspolitikai, az esélyegyenlőség, és a SNI tanulók integrált nevelésének kérdései.

Szalai Tamás Dömötör

Neurolingvisztikus programozást, relaxációt, pár-és családterápiát tanult, klinikai és egészségpszichológia master diplomájának megszerzése után. Öt középiskola pszichológusa volt, emellett idősek pszichológiai támogatásával foglalkozott. A Családi Szolgálatok Ligája Alapítványánál 2011 óta foglalkozik rendszerszemléletű pár- és családterápiával, koterapeutaként. Jelenleg a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal pszichológus szakértője, és a Nemzeti Drogmegelőzési Intézet tanácsadója. Doktori tanulmányait a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében folytatja, kutatási területe az evészavarok és kötődés kapcsolata.

Szarvák Tibor Ph.D.

A szerző történelem-földrajz tanár szakos diplomát, majd földtudományi (társadalomföldrajz) Ph.D. fokozatot szerzett a Debreceni Egyetemen. Korábban az MTA Regionális Kutatások Központjában (1998-2010), az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft.-nél (2010), a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Karán (2010-2012) és a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjában (2012-2013) dolgozott, jelenleg a területfejlesztésben tevékenykedik. Fő kutatási területe a munkaerőpiac, illetve a periférikus/határmenti térségek társadalmi folyamatainak és konfliktusainak, valamint fejlesztési lehetőségeinek földrajzi szempontú vizsgálata.

Székely Levente

1979-ben született Kolozsváron. Tanulmányait az ELTE Társadalomtudományi és Bölcsészettudományi Karán végezte, jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem doktorjelöltje. A Kutatópont kutatási igazgatója, a Magyar Ifjúság 2012 kutatásvezetője. Kutatási területei: médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom, pénzügyi kultúra, stb.

Tóth Péter Ph.D.

1977-ben született. 2003-ban szerzett szociológus és történész diplomát az ELTE-n. 2005-től a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézetének tudományos segédmunkatársaként dolgozott, regionális tudományhoz köthető kutatási projekteken. Doktori disszertációját regionális tudományból 2012-ben védte meg a Széchenyi István Egyetemen. 10 éve tanít a felsőoktatásban, jelenleg a győri Széchenyi István Egyetem adjunktusként dolgozik. Kutatási területe: helyi társadalmak, információs társadalom, helyi identitás és helyi konfliktusok.

A kasszasikert produkáló mozifilmek esetében szinte elkerülhetetlen a folytatás, a második (harmadik, negyedik...) rész elkészítése.

A leginkább kelendő, többnyire populáris műfajú könyvek jó részének szintén hasonló a sorsa.

A ponyvaregénynek vagy nyereséges vállalkozásnak nehezen tekinthető Magyar Ifjúság 2012 kötet folytatásának szánt Másodkézből tanulmánygyűjtemény megjelenését nem a csilingelő pénztárgépek reménye, hanem a nagymintás szociológiai adatfelvételek sajátosságai magyarázzák. Egy gazdag (nagy mintaelemszám, többféle tematikát tartalmazó kérdőív) adatbázis nem csupán a szerkesztői elvárásoknak megfelelő szempontokra korlátozódó elemzésekre kínál lehetőséget.

Ezt felismerve, a szerkesztők gyakorlatilag szabad témaválasztást és egyúttal különböző hipotézisek „tesztelésének” lehetőségét kínálták a kötet szerzőinek. A színvonalas elemző tanulmányok nem csak a jelenkori magyar ifjúság szociológiai jellemzőinek és problémáinak megismerését kínálják az olvasónak, hanem egyúttal azt is reprezentálják, hogy milyen kutatási kérdések foglalkoztatják napjaink ifjúságkutatóit.

És a mozifilmekkel sokszor ellentétben, legalább olyan jó lett, mint az első rész.

Murányi István
lektor